

বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দ-কোষ

সংকলক : শ্ৰীমতী ভূঞা

লক্ষীমপুৰ জিলা সাহিত্য সভা

উত্তৰ লক্ষীমপুৰ

প্ৰকাশক : লক্ষীমপুৰ জিলা সাহিত্য সভাবৰ্ত্তি শ্ৰীচন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া

প্ৰকাশন সম্পাদক, ল: জি: সা: সভা, ব দ্বাৰা প্ৰকাশিত ।

প্ৰথম প্ৰকাশ :- ২০৫১৯১ ইং

পৰিচ্ছদ : শ্ৰীপদ্মজগদ চৌধুৰী

মূল্য :- ৪৫'০০ টকা

মুদ্ৰক :

কলুৰী প্ৰিণ্টাৰ্ছ
নকাড়ী নগৰ
উত্তৰ লক্ষীমপুৰ
অসম ৭৮৭ ০০১

ভূমিকা

শব্দৰ অৰ্থ বুজিবলৈ সাধাৰণতে শব্দৰ ব্যুৎপত্তি অৰ্থাৎ আভিগুৰি বিচৰা হয়। শব্দটোৰ মূল প্ৰকৃতি কি, সেই প্ৰকৃতিৰ লগত কি অৰ্থত কি প্ৰত্যয় যোগ হৈছে এইখিনি জানিব পাৰিলে অৰ্থ বুজা সহজ হয়। সংস্কৃত ভাষাৰ প্ৰায় সকলোবোৰ শব্দৰে উৎপত্তি আৰু ব্যুৎপত্তি বিচাৰি উলিওৱা হৈছে : কিন্তু এনে কিছুমান শব্দও আছে যিবোলাকৰ আভিগুৰি একো পাবলৈ নাই আৰু কিবা পালেও তাৰপৰা একো প্ৰকাশ নহয়। কিবা এটা নিৰ্দিষ্ট অৰ্থ বুজাবলৈ এনে একোটা শব্দৰ চলন্তি দেখা যায় ; এনে শব্দক বৈয়াকৰণিকে ‘কঢ়’ নাম দিছে। আনহাতে আকৌ বিশ্লেষণত এনে কিছুমান প্ৰত্যয় পোৱা যায় যি বিলাক সাধাৰণ নিয়মৰ বাহিৰ। এনে প্ৰত্যয়ে ‘উনাদি’ নাম পাইছে। মুঠতে সকলো শব্দৰ অৰ্থ বাৰহাৰগত।

লক্ষ্য কৰিব লগীয়া যে সকলো শব্দ আকৌ সদায় ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থত প্ৰযুক্ত নহয়। দেখা যায় শব্দৰ ব্যুৎপত্তিও সুকীয়া আৰু প্ৰয়োগো সুকীয়া। কোনো ক্ষেত্ৰত কোনো শব্দই ব্যুৎপত্তিৰ আভাস দিয়ে যদিও প্ৰকৃত অৰ্থত অন্য এক অৰ্থৰহে সন্তুদ দিয়ে। কিছুমানে আকৌ ব্যুৎপত্তিৰ কাষকে নাচাপে। প্ৰথম পৰ্যায়ৰ উদাহৰণ স্বৰূপে ‘পঙ্কজ’ আৰু দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ লেখত ‘মণ্ডপ’ শব্দ উল্লেখ কৰিব পাৰি। ব্যুৎপত্তিৰ কালৰ পৰা মণ্ডপ শব্দৰ অৰ্থ মদ্যপৰ দৰেই হব লাগিছিল মণ্ড খাওঁতা। কিন্তু মণ্ডপ শব্দৰ অভিপ্ৰেত অৰ্থ হৈছে ব’দ নিবাবক বৃহৎ আহৰণ। সেইদৰে কুশল শব্দৰ ব্যুৎপত্তি কুশ কাটোতা প্ৰযুক্ত অৰ্থ পাৰ্গত, পাৰ্শ্বত। পণ্ডিতকৈ পঙ্কজ শব্দৰ ব্যুৎপত্তি বিচাৰি বোকাৰ জন্ম বা গজা এনে এটা অৰ্থৰ পৰা পছম বুলি বুজিবলৈ ক’ব টান নহয় ; কিন্তু মণ্ডপ, কুশলৰ নিচিনা শব্দৰ পৰা যদি গ’লে চিনাকি ঠাইত ওলাবলৈ নোৱাৰি।

ইয়াৰ উপৰি শব্দৰ অৰ্থ ব্যাকৰণেই একো—মুখ্যৰ্থ অৰ্থাৎ

প্ৰধান আৰু গৌণাৰ্থ অপ্ৰধান বা দ্বিতীয় অৰ্থ। শব্দই নিজ শক্তিয়ে
মুখ্যৰ্থ প্ৰকাশ কৰাই নিয়ম, মুখ্যৰ্থ প্ৰকাশত বাধা হলেহে গৌণাৰ্থ
প্ৰকাশ হয়।

শব্দৰ দৰেই শব্দ সমষ্টি বা বাক্য আৰু বাক্যাংশৰো শক্তি আছে।
শব্দাৰ্থৰ আলোচক সকলে সেই শক্তিৰ তিনিটা নাম দিছে—(১) অভিধা
(২) লক্ষণা আৰু (৩) ব্যঞ্জনা অৰ্থাৎ এই বিধ শক্তিয়ে বাক্যৰ্থ শক্তিমান।
পোনপটীয়া বা মুখ্য অৰ্থই হৈছে অভিধা, শব্দই যি অৰ্থ সাধাৰণতে
প্ৰকাশ কৰে। এনে অৰ্থ অসম্ভব হলে লাক্ষণিক অৰ্থ হয়। যেনে—
আঙুলিৰ আগতে এণ হাতী আছে। নৈতে ঘৰ। কেতিয়াবা আকৌ
গোটেই বাক্যটোৰ অভিপ্ৰায় শব্দাৱলীয়ে প্ৰকাশ কৰা অৰ্থৰ বিপৰীতহে
হয়—তাকে ব্যঞ্জনা বোলে। যেনে—তুমি কিতাপখন হেৰুৱাই মোৰ
যি উপকাৰ কৰিলে, মই নাপাহৰো।

এয়া হল শব্দৰ অন্তৰ্গত শব্দৰ শক্তি তথা সামূহিক শক্তিৰ আভাস।

সংস্কৃত ভাষা একাৰ্থ বাচক বহুত শব্দ আছে, এইবোৰক পৰ্যায়-
বাচী শব্দ বোলা হয়। বিশেষকৈ দেহতাব নামবাচক শব্দৰ পৰ্যায়
ব্যাপক। সূৰ্য্যৰ কমেও চল্লিশটা পৰ্যায়বাচী শব্দ আছে। ইয়াৰ
উপৰি একে দেহতাব বিভিন্ন ৰূপৰ বিভিন্ন নাম, যেনে—বিষ্ণু, কেশৱ,
জনাৰ্দন, অচ্যুত, নাৰায়ণ ইত্যাদি। বিষ্ণুৰ অৱতাৰ কৃষ্ণৰ ক্ষেত্ৰতো
এনে নামৰ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়। অন্যকালে আকৌ একেটা
শব্দৰে একাধিক অৰ্থ যেনে, ঈশ—বিষ্ণু, শিৱ; হৰি—বিষ্ণু, সিংহ; সৈন্ধৱ—
লোণ, ঘোঁৰা ইত্যাদি।

এই সকলো বৈশিষ্ট্যৰে সৈতে সংস্কৃত শব্দই পুৰণি অসমীয়া
সাহিত্যত প্ৰবেশ কৰিছে। পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ
উৎপত্তি আৰু বিকাশ সংস্কৃত সাহিত্য অৰ্থাৎ বাৰায়ণ, মহাভাৰত,
ভাগৱত, পুৰাণ আদি তথা সেই জাতীয় বৰ্ণন সাহিত্যৰ আৰম্ভণি।

গতিকে কথা-বস্তু প্রকাশ ভঙ্গীৰ উপৰিও মূলৰ শব্দ আৰু শব্দ সমষ্টিয়ে সহজে অসমীয়া সাহিত্যত প্ৰবেশ কৰিছে। এইদৰে অহা সবহভাগ শব্দ অবিৰল আহিছে, তাকে ভাষাতন্ত্ৰত তৎসম বোলা হয়। (সং দেহতা—অ-দেহতা, সং নিশাচৰ অ-নিশাচৰ)। কিছুমান শব্দই আকৌ সাজ-পাৰ সলাইহে অসমীয়া সাহিত্যত সোমাইছে। সাজ-পাৰ বেলেগ হলেও মূল একে হৈয়ে আছে, অলপ মন কৰিলেই চিনিব পাৰি। এনে শব্দৰ পাৰিভাষিক নাম তন্ত্ৰৰ অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা যেনে-সং আবক্ত-অঃ আবক্ত; সংধৈৰ্য্য/অধৈৰ্য ইত্যাদি। উদ্ধাৰ বাহিৰে অন্যান্য যিখিনি শব্দ পোৱা যায় সেইখিনিক বোলা হয় দেশজ বা স্থানীয় শব্দ।

খ্ৰীষ্টীয় ত্ৰয়োদশ শতকৰ পৰা অষ্টাদশ শতকলৈকে ছপ বহুবোৱা পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ শব্দৰ জ্ঞানী বিভাগ পিছে ইমানতে শেষ নহয়। পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যত বিশেষকৈ মহাপুৰুষ শব্দবোৰে-মাধৱক্ৰে আৰু ভেৰাসৱৰ পদাংক অনুসৰণকাৰী গোপালদেৱ, খ্ৰীৰাম আতা প্ৰভৃতি তন্ত্ৰ বৈজ্ঞানিক গুৰু সকলৰ বচনাত এনে নতুন শব্দৰাজিয়ে ঠাই পাইছে যি বিলাকক উক্ত জ্ঞানীৰ এটাতো পেলাব নোৱাৰি। বিশেষকৈ অছীয়া নাটৰ ব্ৰজৱলি আৰু বৰগীতৰ মৈথিলী আদি শব্দ সত্ততে দৃষ্টিগোচৰ হয়। অপভ্ৰংশ সংশ্লিষ্টো দেখা যায়। এনে সকলো শব্দ সংস্কৃত কোষ বা অপভ্ৰংশ অভিধানত পোৱা নাযায়। নাইবা অসমীয়া অভিধানতো বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰি। কিন্তু বহুত ঠাইত শব্দবোৰ সমাসবদ্ধহৈ নাইবা সংস্কৃত শব্দ ব্ৰজৱলি আদিয়ে বুকুতহে বৃত্তীয়াকণত আছে। হস্তোবদ্ধ প্ৰাচীন বচনাত আকৌ অকৰ/বাক্যৰ সমতা ৰক্ষা অন্ত্যাক্ষৰ মিলন আৰু কৰ্মকনিৰ সূৰমাৰ বাবে কঠিন শব্দ কোমল কৰি অলপ ভিন্নৰূপত প্ৰকাশ কৰা হয়। ইয়াৰ উপৰি সৰুৰে অৰ্থবোধৰ বাবে অনেক ঠাইত অভিধানিক অৰ্থ পৰ্যাপ্ত নহয় বাধ্যমূলক অৰ্থবো প্ৰয়োগন।

বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰে বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ এখন শব্দকোষৰ অভাৱ অনুভৱ কৰিলে প্ৰবীণ মুক্তিযোদ্ধা, সমাজসেৱক, ভক্তিবাদ পিপাসু শ্ৰীশীলা ভূঞাদেৱে। তেখেতৰ নিজৰ উক্তি, “বহুত সময়ত দেখা যায় একোটা শব্দৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বুজিব নোৱাৰা হেতু মনে সজা একোটা অৰ্থ ধৰিলে শাস্ত্ৰৰ বিকৃত ব্যাখ্যা কৰা হয়।এই শাস্ত্ৰ সমূহত ব্যৱহাৰ কৰা অথচ অসমীয়া ভাষাত সচৰাচৰ ব্যৱহাৰ নোহোৱা কিছু কঠিন শব্দৰ এখন অৰ্থ পুথি যুগুত কৰি এই সাধু সকলক শাস্ত্ৰ সমূহৰ অৰ্থ কৰাত যৎকিঞ্চিৎ তলেও সহায় কৰিব নোৱাৰিনে? নিজৰ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ‘পাৰি’ বুলি শ্ৰীভূঞাই “বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দ কোষেৰে”ই দিছে।

ঘাইকৈ “শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমন্ত মাধৱদেৱে ৰচনা কৰা কীৰ্তন, দশম, ঘোষা, বস্ত্ৰাৱলী, বৰগীত আদি শাস্ত্ৰ সমূহৰ পৰা আৰু প্ৰসঙ্গক্ৰমে গোপালদেৱ, শ্ৰীৰাম আতা আৰু অন্যান্য বৈষ্ণৱ গুৰু ৰচনাৰ পৰা শব্দ চয়ন কৰি শ্ৰীভূঞাদেৱে অনুসন্ধিৎসা উপলব্ধি কৰি আৰু উদ্ধাৰ দৃষ্টিৰে “বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দকোষ” যুগুতাইছে। এইখন বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ সম্পূৰ্ণ অভিধান নহয়, আনকি মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ ৰচনাৰ সকলো শব্দ ইয়াত সন্নিবিষ্ট হোৱা নাই। ভক্ত সমাজত সদায় পুণ্ড-গধূলি, সেৱাই-সবাহে, তিথিয়ে উৎসৱে, পাঠকৰা আৰু গোৱা ৰচনাৰ পৰাহে শকাৱলী আহৰণ কৰি অভিধান ৰূপত আগবঢ়োৱা হৈছে।

কোষ বা অভিধান কেবা প্ৰকাৰেও প্ৰণয়ন কৰা হয়। শব্দৰ মূল (etymology) অনুসাৰে অৰ্থ নিকপণ, পৰ্যায়বাচী শব্দ, উদাহৰণ, উদ্ধৃতি আদিৰে সাধাৰণতে কোষগ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰা হয় যদিও বিষয় অনুসাৰে ব্যাখ্যাসূক্ত কোষো আছে। বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দকোষত তেনে কোনো এটা নীতি পদ্ধতি অৱলম্বন নকৰাকৈ সকলোৰে সুবিধা হোৱাকৈ শব্দৰ অৰ্থ আৰু ঠায়ে ঠায়ে ব্যাখ্যা দিয়া হৈছে; কোনো ঠাইত আকৌ একো একোটা বিষয়ৰ সংক্ষেপ আখ্যান আৰু বিৱৰণো আছে। একোটা শব্দৰ

অৰ্থ বিৰ্ত্তে প্ৰতি পাদ্য এটা অৰ্থহে প্ৰাসঙ্গিক ৰূপে দিয়া হৈছে । যেনে—
 ‘নীলবস্ত্ৰ—বলবাম’ প্ৰকৃততে নীলবস্ত্ৰ—‘নীলাকাপোৰ’ আৰু ‘নীল বৰণীয়া
 কাপোৰ পিন্ধোজা’ এই দুয়োটা অৰ্থই হয় ।

উপনিষদৰ অৰ্থ বুজাবলৈ বেদৰ ব্ৰাহ্মণ, সংহিতা, মন্ত্ৰ, উপনিষদৰ বিষয়ে
 দিয়া পৰিচয় ; ‘তীৰ্থ’ৰ বিষয়ে আভাস দিবলৈ য়ানস, জল্পম আৰু
 শ্ৰাব্যৰ এই তিনি বিধ তীৰ্থৰ বিষয়ে দিয়া সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ উদাহৰণ
 ৰূপে উল্লেখ কৰিব পাৰি । আকৌ নন্দগেল বাখানে গোৱাল গেল
 পাল ।

সুৰতি চাৰিতে লাগে উঠৰে গোপাল ॥

উক্লিভিৰ ‘বাখান’ৰ প্ৰয়োগ দেখুওৱা হৈছে । এনে উদাহৰণ বহুত আছে ।
 সমালবদ্ধ নোহোৱা বা একে পদ হৈ নথকা একাধিক শব্দ একেলগে
 দিয়া (‘তাৰতাৰ’—তাৰ কাৰণে, ‘মধুৰ মধুপমধু ভোলে’—ভোমোবাই ফুলৰ
 মৌ খাবলৈ পাইছিল) কোৱা বচনাৰ দৃষ্টিৰ পৰা অসঙ্গত যদিও বুজিবলৈ
 সুচল হোৱাৰ বাবেই দিয়া হৈছে ।

অন্যান্য প্ৰাচীন সাহিত্যৰ দৰে অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দ পঞ্জী,
 বিষয় পঞ্জী, স্থান আৰু ব্যক্তিৰ নাম পঞ্জী থকা হলে কুঞ্জেদেৱৰ পক্ষে শব্দাৱলী
 নিৰ্ব্বাচনৰ কাৰ্য্য সহজ হ’লহেতেন । কিন্তু বিষয় এনে সঙ্কলন এতিয়াও
 হোৱা নাই । গতিকে প্ৰত্যেকখন গ্ৰন্থ পঢ়ি যিটো শব্দ আৰু বাক্যাংশ
 কঠিন বুলি অনুভৱ কৰিছে, তাকে সঙ্কলকে এই কোষত ঠাই দিছে
 আৰু তাৰ অৰ্থব্যাখ্যাও দিছে । দেখা যায় সকলকে নিৰ্দ্ধিষ্ট পদ্ধতিৰ
 অনুসৰণ কৰাতকৈ প্ৰয়োজনীয়তাৰ ওপৰতহে অধিক গুৰুত্ব আৰোপ
 কৰিছে । সেইদৰেই সক বৰ সকলো অপ্ৰচলিত শব্দ গ্ৰহণ কৰাটো
 বাঞ্ছনীয় হৈছে ।

বহুতদিন আগতে “ইপ্ৰ মথ ভদ্র” কথাবাৰৰ অৰ্থ “ইপ্ৰৰ মুখ ভদা”
 বুলি ব্যক্তি বিশেষে কোৱা মনত পৰিছে । গতিকে “বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ

শব্দ কোষে"ৰে অনেকক এনে ভাৱিত পৰা বন্ধা কৰিব তাত অকণো সন্দেহ নাই। বচনা কঠিন শব্দযুক্ত হোৱাটো বচনৰ দোষ নহয় বুলি এজন বৈজ্ঞানিক কবিয়ে কৈছে, "পদ অৰ্থ গহনত নিন্দা মুখুৱাই। স্বভাৱে গভীৰ ইটো মোৰ দোষ নাই।"

শ্ৰীৰাম আতা প্ৰতিষ্ঠিত আইত গুৰি সত্তৰ প্ৰপন্ন শিষ্য শ্ৰীনীলা ভূঞাৰ পূৰ্বৰ সফল পুৰণানুষ্ঠান অনুসৰণ কৰি অহা ভক্তি-পন্থাৰ উত্তৰাধিকাৰী শ্ৰীভূঞাই অনুসন্ধিসো আৰু উদাৰ দৃষ্টিৰে "বৈজ্ঞানিক সাহিত্যৰ শব্দ-কোষ"ৰ নিচিনা কঠিন কাৰ্য্য সম্পাদন কৰিছে। এনে কাৰ্য্যৰ বাবে যিমান পৰিশ্ৰম আৰু যেনেকুৱা মনৰ আৱশ্যক সেইখিনিৰ প্ৰেৰণা কোল অন্তৰ নিগৰি বৈ অহা ভক্তিব সোঁত। এনে চকুৰ কাৰ্য্য সম্পাদন কৰিবলৈ যিখিনি সা-সুবিধা লাগে যিমান কোষ আৰু আকৰ, গ্ৰন্থৰ প্ৰয়োজন চাই সকলোখিনি শ্ৰীভূঞাদেৱে আঙুলীয়া চৰাই দলনী গাৱত সকলো সময়তে নিশ্চয় পোৱা নাই। এনে পৰিস্থিতিতো আঢ়ৈ হেজাৰতকৈও অধিক শব্দ সংগ্ৰহ ২ৰি সেই বিলাকৰ অৰ্থ আৰু ব্যাখ্যা লিখাৰ নিচিনা কঠিন কাৰ্য্য তেখেতে সম্পাদন কৰিছে। কবলৈ গ'লে শ্ৰীনীলা ভূঞাদেৱে এই দিশত পথিকৃত।

"বৈজ্ঞানিক সাহিত্যৰ শব্দ-কোষ" গ্ৰন্থখন ভূঞাদেৱে মোক সম্ভবতঃ ১৯৪২ চনৰ সহকৰ্মীৰ প্ৰীতিৰে চাবলৈ দিছিল মোৰ ওপৰত এইখিনি ভৱসা ৰখা বাবে শ্ৰীভূঞাদেৱক ধন্যবাদ জনাটোৱে।

চোৱা মানে যি বুজাৰ সেইখিনি মই কৰিব পৰা নাই। ঘাটকৈ সময় আৰু আৱশ্যকীয় সুযোগৰ অভাৱত। সেইদৰে চকু ফুৰাইছে দিলে।

মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস "বৈজ্ঞানিক সাহিত্যৰ শব্দ-কোষ" নাম দিয়া হৈছে যদিও অসমীয়া পুৰণি সাহিত্যৰ প্ৰথম এই শব্দ-কোষে কেৱল ভকত সমাজৰে নহয় বৈজ্ঞানিক সাহিত্যৰ আলোচক, প্ৰবেশক, ছাত্ৰ-শিক্ষক সকলোকে

সমানে উপকৃত্ত কৰিব। ‘শিক্ষা’, ‘বেদান্ত’, ‘বৰ্ণন’ আদিৰ নিচিনা শব্দৰ
শিতানত দিয়া বিবৃতিয়ে খাটকিতে বহুত কথাৰ সন্ধান দিব।

প্ৰথম প্ৰকাশত থকা কিছু ত্ৰুটি হয়তো দুই এটাইত চকুত পৰিব;
কিন্তু সি হ'ব ভবিষ্যতৰ বাবে সহায়ক। নিলন্দেহে বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দকোষে
ভৱতৰ ভৱতি পথত আগবঢ়াত জোৰৰ দৰে পোহৰ দেখুৱাব। ভৱত
তথা অসমীয়া সাহিত্যৰ সেৱক সকলে এই কোষ প্ৰস্তুতমি যত্নৰ চকুৰে
চাই গ্ৰহণ কৰিলেই সংকলন কৰ্ত্তাৰ বুদ্ধব্ৰতৰ পৰিভ্ৰম সকল হ'ব।

“বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দকোষ”ৰ শুভ মুক্তিৰে আগুহেৰে বাট চাই
বলোঁ।

ঋতায়ন

গুৱাহাটী ০

২/১০/৮৯

বিষ্ণুনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী

(ক)

শুভেচ্ছা আপন

RAJANI KANTA DEV SARMA, M. A.

Retired Prof. of Sanskrit, Cotton College, Guwahati

AMBARI, LAMB ROAD.

GUWAHATI-781 001

২৯/৯/৮৯

‘ঐলীলা ভৃগুদেৱৰ’ বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দকোষ’ নামৰ গ্ৰন্থখন হাতে লিখা অৱস্থাতে পঢ়ি চালো। পঢ়ি উঠি ভৃগুদেৱৰ প্ৰতি মোৰ বিশেষ প্ৰাৰ্থনা হ’ল—তেখেতে বহু গ্ৰন্থ আলোচনা কৰি অসীম ধৈৰ্য্যেৰে পুথিখন যুগুত কৰা দেখি। অসমৰ প্ৰাচীন সাহিত্য-সম্ভাৰৰ মাজত লুকাই থকা শব্দাৱলীৰ অৰ্থাৰ্থবৰণৰ প্ৰচেষ্টা কোনো বিজ্ঞ পণ্ডিতে এতিয়ালৈকে কৰা নাই। আদ্যেয় ভৃগুদেৱে প্ৰথম বাটকটীয়া হৈ এই কামত হাত দিয়া বাবে তেখেত অসম বাসীৰে প্ৰাৰ্থনা পাত্ৰ। পুথিখন অনাথৰী ভকতৰ কাৰণে লিখা বুলি কোৱা হৈছে যদিও ই পণ্ডিতৰো কামত আহিব। ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতি জগতৰ বহু নজনা অথচ জানিব লগীয়া কথা এই পুথিখনত সন্নিবিষ্ট হোৱাত ইয়াৰ মূল্য বাঢ়িছে। কেতিয়াবা যদি প্ৰাচীন শব্দাৱলীৰ পূৰ্ণাঙ্গ অভিধান সংকলনৰ কাম কোনোবাই হাতত লয়, ভৃগুদেৱৰ গ্ৰন্থখন উপজীব্য গ্ৰন্থ হিচাবে লবই লাগিব। পুথিখন প্ৰকাশিত হৈ ওলালে পঢ়ুৱৈ সমাজে অভকত হ’লেও আদৰেৰে হাতত তুলি লব বুলি আশা কৰিলো।

শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা

(খ)

আমাৰ প্ৰজ্ঞাভাজন শ্ৰীযুত লীলা ভূঞাদেৱক এজন স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ অক্লান্ত যুজ্জাক আৰু বিশিষ্ট সমাজকৰ্মী হিচাপেহে আমি আমাৰ ছাত্ৰ অৱস্থাত জানিছিলো। জ্ঞান অৱেষণৰ প্ৰতি তেখেতৰ যি অগাধ ধাউতি আছে সেই কথা আমি এতিয়াহে জানিব পাৰিছো। আৰু তাক আৱিষ্কাৰ কৰি আমি তবধ মানিছো।

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ শ্ৰীমন্ত মাধৱদেৱৰ ৰচিত পুৰি সমূহত ব্যৱহৃত শব্দসমূহ সাধাৰি এখন পূৰ্ণাংগ অভিধান আমাৰ নগ্ৰহণ কৰাটো বহুতৰে লগতে এই লিখকেও বৰ দুঃখৰে অনুভৱ কৰি আহিছে। এনে অভাৱৰ পৰিপ্ৰসংগিত কয় পৰিসম্ভৱ নহ'ল হলে বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ প্ৰতি পৰম শ্ৰদ্ধা জনাই শ্ৰীযুত ভূঞাদেৱে যি "বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ "কাণ্ডাৰ" খন শুকতৰ উদ্দেশ্যে প্ৰণয়ন কৰিছে সেইখন অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ উন্নতিৰ পথত এটা উল্লেখযোগ্য হাইলৰ খুঁটা হৈ বৰ বুলি মই সৰ্বসন্মতিকৰণেৰে বিশ্বাস কৰিছো। তেখেতৰ এনে কষ্টকৰ সংগ্ৰহটো প্ৰত্যেক অসমীয়াৰ আদৰ্শ হোৱাটো বাঞ্ছনীয়।

গুৱাহাটী উচ্চ ন্যায়ালয়

প্ৰজ্ঞাভাজন

স্বামিনী কুমাৰ

অধিবক্তা

৩০/১/৮১

বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ অধ্যয়ন আমাৰ বাবে অপৰিহাৰ্য । অসমৰ বিদ্যালয়, মহাবিদ্যালয় আৰু বিশ্ব-বিদ্যালয়ত এই সাহিত্যৰ পাঠ নমুনা হিচাবে হলেও দিয়া হয়। ভাৰতীয়া সমাজতো এইবোৰৰ চৰ্চ্চা সততে হৈ থাকে। এই বিধ সাহিত্য পঢ়ুৱাওতে বা সমাজত ব্যাখ্যা কৰোতে শব্দবোৰৰ প্ৰকৃত অৰ্থ-জ্ঞান নাথাকিলে অৰ্থাস্থৰৰ ভয় থাকে। কেতিয়াবা একোটা শব্দৰ একাধিক অৰ্থও হয়। গতিকে সন্দেহৰ অৱকাশ আহিলেই কোষ এখনৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰা যায়। কিন্তু এনে এখন কোষ বৰ্ত্তমানলৈকে আমাৰ সাহিত্যত নাই। এই অভাৱ অনুভৱ কৰিয়েই লক্ষীমপুৰ জিলা সাত্তি সভাই বৈষ্ণৱ যুগৰ শকাৱলীৰ, বিশেষকৈ ব্ৰজাৱলী শব্দৰ এখন শব্দাৰ্থ বিজ্ঞান যুগুত কৰাৰ এক সং চিন্তা কৰি শ্ৰীযুত লীলা ভূঞাদেৱক অনুৰোধ কৰে। শ্ৰীযুত ভূঞাৰ পৰিচয় তেখেতৰ কামেই দি আহিছে। তেখেত বৈষ্ণৱ সংস্কৃতিৰ এজন ওজা লোক। বিশেষকৈ বৈষ্ণৱীয় গীত সমূহৰ ৰাগ, তাল, স্থান আৰু অঙ্গীয়া নাটত তেখেত সিদ্ধ হস্ত। আমাৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি তেখেতে অনেক কষ্ট কৰি “বৈষ্ণৱ শব্দকোষ” যুগুতালে। ই অসমীয়া সাহিত্যত ভেনেই নতুন আৰু আমাৰ অনেক দিনীয়া অভাৱ পূৰ কৰিব পৰা বস্তু। এই শব্দ কোষে সমূহ ছাত্ৰ, শিক্ষক আৰু ভকতীয়া সমাজক অৰ্প বিভ্ৰাটৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব পাবিব। চাৰি কুৰিৰ দেওনা পাৰ হোৱা ভূঞাদেৱৰ জীৱন জোৰা সাধনাৰ ই উত্তম ফল। এনে মহৎ কামৰ বাবে আমি তেখেতৰ শলাগ লৈছো আৰু জিলা সাহিত্য সভাৰ পৃষ্ঠপোষকতাত প্ৰকাশ হোৱাত আনন্দ পাইছো। অসমীয়া বাইজৰ পৰা বৈষ্ণৱ শব্দকোষে সমাদৰ পাৰ বুলি আমি নিশ্চিত।

ইতি

শ্ৰীনিধি বৰুৱা

সভাপতি, ল: জি: সা: স:

প্ৰকাশকৰ একাধাৰ

প্ৰবীণ যুক্তি বোদ্ধা জীৱুত ভূঞাদেৱৰ 'বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ শব্দকাষ' গ্ৰন্থখনি ১৯৮১/৯০ বৰ্ষতে লক্ষীমপুৰ জিলা সাহিত্য সভাৰ দ্বাৰা প্ৰকাশৰ দায়িত্ব লোৱা হয়। জিলা সাহিত্য সভাই প্ৰকাশ কৰা এইখন দ্বিতীয় গ্ৰন্থ।

অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্য আৰু সংস্কৃতিৰ নিৰ্ঘৰ পূজাৰ্থী, বয়সেৰে আশীৰ দেওনা অতিক্ৰম কৰা, জীৱুত ভূঞাদেৱৰ গ্ৰন্থখনিয়ে অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্য অধ্যয়নত বিশেষ সহায়ক হ'ব বুলি উপলব্ধি কৰি জিলা সাহিত্য সভাৰ সেই সময়ৰ সভাপতি জীৱুত বিশ্ব বৰুৱা, কাৰ্য্যানিৰ্বাহকৰ সদন্ত তথা বৰ্তমানৰ সভাপতি জীৱুত তৰণী চৌধুৰী, সম্পাদক জীৱুত নবীন চেতিয়াকে আদি কৰি কাৰ্য্য নিৰ্বাহকৰ বিষয় ববীয়া আৰু সদন্ত সকলে গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশত বিশেষ গুৰুত্ব দিছিল। এই গ্ৰন্থখনিয়ে বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ সকলো জটিল শব্দৰ অৰ্থকে সামৰি লৈছে বুলি আমাৰ বিশ্বাস। জীৱুত ভূঞা দেৱৰ এইখনি তৃতীয় প্ৰকাশিত গ্ৰন্থ।

গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত জীৱুত ভূঞাদেৱে সাক্ষাৎ আৰ্থিক সাহায্যকে আদি কৰি সকলো ধৰণৰ সহায় সহযোগ আগবঢ়াবলৈ আগবাঢ়ি অহাৰ কাৰণেই গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশ কৰি উলিওৱা সম্ভৱ হ'ল। ইয়াৰ বাবে জীৱুত ভূঞাদেৱক ধন্যবাদ জনালোঁ। গ্ৰন্থখনিৰ বেটুপাত অঙ্কন কৰাৰ বাবে জীৱুত পঙ্কজ পদ চৌধুৰী আৰু মুদ্ৰণৰ দায়িত্ব লোৱাৰ বাবে কল্কী প্ৰিণ্টাৰ্চৰ শলাগ ললোঁ।

জীৱুত ভূঞাদেৱৰ কাষৰ পৰা অধিক লেখনী আশা কৰি তেখেতৰ নু স্বাস্থ্য আৰু দীৰ্ঘায়ু কাৰ্যনা কৰিলোঁ।

টুতি

শ্ৰীচন্দ্ৰনাথ শৰ্মাকীয়া

প্ৰকাশন সম্পাদক,

লক্ষীমপুৰ জিলা সাহিত্য সভা।

১২/৪/৯১

আমাৰ একেবাৰ

শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ অমুগামী শিষ্য শ্ৰীশিষ্য সকলৰ আজীবন পাবত লিখিব পৰা কেইগৰাকীমান উচ্চ শিক্ষিতলোকৰ বাবে বাকী সকলোৱেই যে হয় অল্প শিক্ষিত নহয় সম্পূৰ্ণ অশিক্ষিত সি সকলোৰে বিদিত। শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱ আৰু শ্রীমন্ত মাধৱদেৱে ৰচনা কৰা কীৰ্ত্তন, দশম, ঘোষা, বজ্জাবলী, বৰগীত আদি শাস্ত্ৰসমূহত ব্যৱহাৰ কৰা শব্দ সমূহৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বুজি সেই শাস্ত্ৰসমূহৰ শুদ্ধ অৰ্থ বাখ্যা কৰা সেই সকল অল্প শিক্ষিত কিম্বা অশিক্ষিত লোকৰ কাৰণে যে সম্ভৱ নহয় সিয়ো সৰ্বজন বিদিত। দেখা যায় বহুত সময়ত একোটা শব্দৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বুজিব নোৱাৰা হেতু মনে সঙ্গ একোটা অৰ্থ ধৰিলে শাস্ত্ৰৰ বিকৃত অৰ্থ কৰা হয়; আৰু তাকে দেখি অনেক সময়ত বহুত শিক্ষিত লোকে আলোচনী আদিত নাইবা জনাতাৰ কেন্দ্ৰৰ মাধ্যমেৰে সেইবিলাক ইতিবাৎ কবি আনন্দ উপভোগ কৰা দেখা যায়। সমাজৰ অশিক্ষিত লোক সকলৰ প্ৰতি এনে ভাৱ দেখি অনুৰত হুহু লাগে। আজীবন সমাজ স্বেচ্ছক হিচাবে সমাজৰ এই অশিক্ষিত লোক সকলক এক শ্ৰেণীৰ শিক্ষিত লোকে কৰা উপহাস আৰু অবজ্ঞাত মনত চিন্তা হয় এই অৱস্থেলিত লোকসকলক সহায় কৰাৰ কোনো নৱ উপায় নাইনে? কেতিয়াবা মনত খেলায় এই শাস্ত্ৰসমূহত ব্যৱহাৰ কৰা অথচ অসমীয়া ভাষাজ লচৰাচৰ ব্যৱহাৰ নোহোৱা কিছু (সকলো নহলেও) কষ্টিন শব্দৰ এখন অৰ্থ পুথি যুগুত কৰি এই অশিক্ষিত সাধুলোকক শাস্ত্ৰসমূহৰ অৰ্থকৰাজ যথাকিঞ্চিৎ হলেও সহায় কৰিব নোৱাৰিনে? নিজেও তাৰ কাৰণে সাহস কৰিব নোৱাৰো যিহেতু আমি নোহো পণ্ডিত নোহো শাস্ত্ৰজ্ঞ। এই বিলম্ব চিন্তা জ্ঞান কৰি থাকোতেই আমাৰ গাঁত কি গুণ দেখি কৰা নোৱাৰো—এদিন মাধৱদেৱ মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক শ্ৰীবিষ্ণু বৰুৱা আৰু

শ্রীভৰণী চৌধুৰীদেৱ উভয়ে ভেনে এখন অৰ্ধপুথি মুদ্ৰত কবিকৰ কাৰণে
 আমাক কয়। তেখেত সকলৰ কথাত কিছু উৎসাহ পালেও কোনো
 ভাষা জ্ঞান নথকা এজন লোকৰ কাৰণে এনেকামলৈ আগবঢ়া মানে এজন
 অন্ধই অন্ধ এজন অন্ধক বাট দেখুৱালৈ যোৱা একে কথা। কিন্তু শ্রীবিষ্ণু
 বৰুৱাদেৱে আমাক মুখেৰে কৈছে নেৰিলে তেখেতে উক্তৰ লক্ষীমপুৰ সাহিত্য
 সভাৰ সভাপতিৰ অভিভাষণ খনিত কথাটি লিপিবদ্ধ কৰি সভাত ঘোষণা
 কৰাত আমি বৰ বিপাণ্ডত পৰো। ওলাই গলে ছুজনে প্ৰশ্ন কৰে পুথি
 খনি কিমান আগবাঢ়িছে ?

তেখেতসকলৰ এই কাৰ্য্যকে আশীৰ্বাদ বুলি গ্ৰহণ কৰি এই পুথি-
 খনি ৰচনা কৰিবলৈ আগবঢ়া হ'ল। এতিয়া কথা হ'ল গুৰু ছুজনাৰ
 ৰচিত পুথি সমূহত ব্যৱহাৰ কৰা কঠিন শব্দ সমূহৰ প্ৰায় দহ ভাগৰো
 কম শব্দহে অসমীয়া অভিধান 'হেমকোষ' কিম্বা চন্দ্ৰকান্ত অভিধানত
 পোৱা যায়, বাকী ৯০ ভাগৰ কিছু ব্ৰজবুলী আদি আনান্য ভাষাৰ
 শব্দৰ বাদে বাকী সকলো সংস্কৃত ভাষাৰ। সংস্কৃত ভাষাৰ শব্দও আকৌ
 ছটা ভাগত বিভক্ত কিছু শব্দ অবিকল ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে আৰু
 কিছু শব্দ বং বৰণ সানি নতুন ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। নাট সমূহত
 ব্যৱহাৰ কৰা অধিকাংশ শব্দই ব্ৰজবুলী। আজি প্ৰায় ৬০/৭০ বছৰৰ
 আগলৈকে উজনি অসমৰ প্ৰায় সকলো লোকেই এই নাটসমূহত ব্যৱহাৰ
 কৰা ব্ৰজবুলী শব্দসমূহৰ অৰ্থ ভালকৈ বুজিছিল; বিশেষকৈ যিবিলাক
 অক্ষপত অকীয়া নাট সমূহৰ বহু প্ৰচাৰ আছিল। কিন্তু লাহে লাহে
 কমলাবাৰী সত্ৰই প্ৰচাৰ কৰা বঙালী আৰু কোকীয়া আৰু আউনি আদি
 সত্ৰই প্ৰচাৰ কৰা মাতৃভাষা (অসমীয়া) ভাওনাই প্ৰাণান্য বিস্তাৰ কৰাত
 সৰ্বস্বাধাৰণৰ অজ্ঞাত কেইখনমান সত্ৰৰ বাদে বাকী সকলোতে অকীয়া
 ভাওনা লুপ্ত হৈ পৰে। কলত অকীয়া নাটসমূহত ব্যৱহাৰ কৰা ব্ৰজবুলী
 শব্দ সমূহৰ অৰ্থই নহয় অকীয়া নাটত থকা শ্লোক, স্তুতি, পৰ্য্যব, মুক্তি

মঙ্গল আদিৰ সুৰো পাহৰণিৰ গৰ্ভত সোমাল ।

পুথিখনিৰ নাম শব্দ-কোষ দিয়া হৈছে যদিও সাধাৰণতে শব্দ-কোষত থাকিব লগা শব্দৰ মূল, লিঙ্গ পদ আদি সন্নিবিষ্ট কৰা হোৱা নাই যাত্ৰ আগতে উল্লেখ কৰা গুৰুজনৰ অশিক্ষিত বা অল্প শিক্ষিত ভক্ত সকলে খাউকতে বুজিবৰ কাৰণে শব্দৰ অৰ্থ, আৱশ্যক বুজি তাৰ প্ৰয়োগ আৰু ভক্ত সকলে জানিব লগা কিছু বিষয়ৰ চমু বিবৰণ আৰু সংক্ষিপ্ত আখ্যান আদি যোগ দিয়া হৈছে । পুথি খনিয়ে শব্দ-কোষৰ সম্পূৰ্ণ অৰ্থ বহন নকৰা কাৰণে পণ্ডিত সকলে যেন ক্ৰমা কৰে ।

পুথি খনি সঙ্কলন কৰোঁতে অসমীয়া অভিধান ‘চন্দ্ৰকান্ত’ আৰু ‘হেমকোষ’, সংস্কৃত অভিধান ‘অমৰাৰ্থ চম্পিকা’, ‘শব্দ কল্পদ্ৰুম,’ ইংৰাজী classical Dictionary ‘ব্ৰহ্মসংহিতা,’ ‘বৃহস্পতিসংহিতা,’ ‘শ্ৰীমদ্ভাগৱত’ ‘শ্ৰীমদ্ভাগৱত,’ পুৰাণ, বামাৱলী, মহাভাৰত কেইখনমান উপনিষদ আদি শাস্ত্ৰ সমূহৰ সহায় লোৱা হৈছে ।

পুথিখনি হেঁচাত পৰি সংকলন কৰা হ’ল সচা পিছে ‘সৰুখণ্ডত বৰ কথা, বুলি সকলোৱেই গৰিহনা দিয়ে বুলি প্ৰকাশ কৰিবলৈ সাহসে ফুকলোৱা হ’ল । এটোৱে গ’ল ছমাত । শেষত অনেক চিন্তা কৰি বিশ্ববিদিত পণ্ডিত জীৱিৰ নাৰায়ণ শাস্ত্ৰী আৰু অসমৰ শিৰোমণি আৰু শাস্ত্ৰজ্ঞ পণ্ডিত শ্ৰীবিষ্ণুকান্ত দেৱশৰ্মাৰ ওচৰ চাপো । তেখেত সকলে দয়া কৰি তেখেত সকলৰ বহুমূলীয়া সময় নষ্ট কৰি পুথিখনি চাই তাত বৈ যোৱা দোষ ত্ৰুটিসমূহ শুদ্ধকৰাই দিয়াৰ উপৰিও শ্ৰীবিষ্ণুনাৰায়ণ শাস্ত্ৰীদেৱে পুথিখনিৰ ‘ভূমিকা’টি আৰু শ্ৰীবিষ্ণুকান্ত দেৱশৰ্মাদেৱে এটি শুভচ্ছাৰাণী পুথিত সংযোগ কৰি দি পুথিখনি বাইৰুৰ আগলৈ আগবঢ়াবলৈ সাহস কৰ্ম্মায়, লগতে গুৱাহাটী উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধিবক্তা শ্ৰীমান বামিনী কান্ত ফুকনে পুথিখনি চাই সন্তোষ প্ৰকাশ কৰি এটি অতি বহু দিয়াত পুথিখনিৰ শৌৰ্য্য বৃদ্ধি হয় । এই ধিৰিতে তেখেত লক্ষ্যলৈ

আমাব আন্তৰিক আঁকা জ্ঞাপন কৰিলোঁ ।

এই সকলো শেষ কৰাৰ পিছত আন্তৰিক হ'ল অৰ্থৰ, যিটো মোৰ নিচিনা দৰিদ্ৰৰ কাৰণে সম্ভৱ নহয় । জীৱনৰ আবহুনিতে ১৯৩৫ চনতে নাৰায়নপুৰ, ধলপুৰ আৰু খেৰাজখাত তিনিও মৌজাৰ ব্যৱসায় সভাৰ সম্পাদক হিচাবে অসম ব্যৱসায় সভাৰ সম্পাদক অসমৰ সাধু পুৰুষ নিঃস্বৰ্ণ দেশসেৱক মুক্তিযোদ্ধা যোৰহাটৰ ৬কৃষ্ণকান্ত শৰ্ম্মাদেৱৰ সান্নিধ্যত থকাৰ উপৰিও ১৯৪১ চনত অসমৰ খ্যাতিমান পুৰুষ ৬গোপীনাথ বৰদলৈ, ফককদ্দিন আলি আহমেদ আদি লোক সকলৰ লগত যোৰহাট জেলত এছাৰ অতিবাহিত কৰাৰ ফলত অসমৰ ভাগ্যৰ যি এটা সাঁচ বহিল তাক পিছৰ কালত মচি পেলোৱা টান হৈ পৰিল । তাৰোপৰি সৰ্বস্বৰ্ণ প্ৰাৰ্থনাৰে গীতাশাস্ত্ৰ হাতত লৈ ভাগ আৰু মানৱতাবোধৰ ওপৰত প্ৰতি-ষ্ঠিত মহাত্মা গান্ধীৰ ৰাজনীতিত অৰ্থনীতিয়ে মুখ্য স্থান নোপোৱাত সেই ৰাজনীতিৰ এজন সামান্য কৰ্মী বুলি নিজকে গণ্য কৰাত অৰ্থ উপাৰ্জনৰ লিপ্সা অসম্ভৱত জাগি উঠাত আজীৱন দৰিদ্ৰ জীৱন যাপন কৰিব লগাত পৰে । সেয়েহে পুথিখন প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে অনেক কাৰ চাপিব লগাত পৰে । শেষত মোৰেই মোমাশকৰ মোৰ লগৰেই এজন প্ৰবীণ মুক্তিযোদ্ধা শ্ৰীযুত হৰিচন্দ্ৰ বৰুৱা, মাধৱদেৱ মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক শ্ৰীবিষ্ণু বৰুৱা, শ্ৰীচন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মাকীয়া আৰু আমাৰেই বৰপুত্ৰ শ্ৰীমান অৰণ চন্দ্ৰ কৃষ্ণা সৰলোৱে কিছু অৰ্থ সাহায্য দিয়াত তেখেত সকলৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ বুলোঁ । পুথি-খনি সংকলন কৰা কাৰ্য্যত লক্ষীমপুৰ জিলা সাহিত্য সভাৰ আবহুনিৰ পৰা শেষলৈকে সৰ্বভোপকাৰৰ সহায় সহপদেশোৰে পঢ়োপায়কতা কৰাৰ উপৰিও পুথিখন প্ৰকাশৰ সকলো দায়িত্ব লোৱা বাবে তেখেত সকলৰ ওচৰত চিৰ কৃতজ্ঞ বুলোঁ ।

চপাখানাৰ পুৰুষ আদি চাই দি মোক সহায় কৰাৰ কাৰণে শ্ৰীমান শ্ৰীমতীৰা জয়ানন্দ মহন্তবোলাক মোৰ আন্তৰিক

চেনেহ জনালো। আৰু পুথিখনি চপা কৰোতে লব লগা যত্নতকৈও
অধিক সময় আৰু মনোযোগ দি চপাৰ কাৰ্য শেষ কৰাৰ কাৰণে 'কল্পবী
প্ৰিণ্টাৰ্চ'ৰ ওচৰত স্থগি থাকিলো। সৰ্বশেষত পুথিখনিয়ে যদি অসমৰ ভকত
বৈষ্ণৱ সকলক কিঞ্চিতমানো সহায় কৰে আৰু আমাৰ এই চেষ্টাই কোনো
বিজ্ঞপ্তকৰক্ এখনি পূৰ্ণাঙ্গ শব্দকোষ ৰচনা কৰাৰ উদগনি যোগাই
তেনেহলেই আমাৰ এই পৰিশ্ৰম আৰু জীৱন সাৰ্থক হব। ইতি

চৰাই দলনী

পোঃ মাধৱপুৰ

উত্তৰ লক্ষীমপুৰ।

শ্ৰীলীলা ভূঞা

ইং ২৩/৫/৯১

অ

ওঁ—ওঁকার, প্রণবমন্ত্র, বীজমন্ত্র।

অ, উ আক ম এই তিনি অক্ষর সংযুক্ত কবি এই বীজমন্ত্র সিদ্ধ কৰা হৈছে। অ অক্ষরে বিষ্ণু, উ অক্ষরে শিবক আক ম অক্ষরে ব্রহ্মাক বুজাইছে। বিষ্ণু সমগুণের জ্ঞান বজোগুণের আক শিব তমগুণের প্রতীক হেতু ওঁকার শব্দই সত্ত, বজ আক তমগুণকে বুজায়। তদুপরি এই প্রণবমন্ত্রই স্বর্গ, পৃথিবী আক পাতাল এই তিনি ত্রৈলোক্য আক অক্ষ, যজু'ব, সাম এই তিনি বেদকে বুজায়। সকলো মঙ্গল কার্যের প্রার্থনার আবশ্যগণিতে এই প্রণব মন্ত্র জপ করা হয়। এই মন্ত্র জপ করারিতে আন নালাগে।

পৃথিবীয়েই শুনা নিবেধ।

a word of solemn, invocation, affirmation benediction and consent, so sacred that when it is uttered no one must hear it. It is a compound of three letters a, u, m, which are Typical of three Vedas. In latter times the monosyllable represents the Hindu triad or Union of three Gods, 'a' being Visnu 'U' Siva and 'm' Brähma. The word is used at the commencement of prayers and religious ceremonies and is generally placed at the beginning of books (classical Dictionary). অকারবৃত্ত ত্রৈলোক্য ওঁকারবৃত্তগণিতে স্বর্গ: সর্বাঙ্গমো ব্রহ্মবৃত্ত অক্ষরাক: পৃথিবীতে।

অক্ সামানি যজুংষিচ ॥ (ইতি

শব্দ কল্পদ্রুম্)

অকণ্টক—কাঁইট নথকা, চিন্তা-
ভাবনা নথকা, শত্রুহীন ।

Having no thorn, free
from anxiety or fear.

অকুটিল—সবল, অকপট, হোজা,
Sincere, honest.

অকুলীন—কুলীন (ভাল জাতি)

নোহোৱা, নীহকুলীয়া, অজাতি,
a person of low caste
or origin.

অকূল—কূল (পাৰ) নথকা, অপাৰ,
having no shore or
limit, vast.

অক্ৰুৰ-১: ক্ৰুৰ (নিষ্ঠুৰ) নোহোৱা,
মৰমিয়াল, দয়ালু; not cruel,
Kind.

২: কৃষ্ণ দদায়েক, পিতৃ স্বকৰ,
মাতৃ গাম্ভিনী । এওঁ কৃষ্ণ আৰু
বলবানক গকুলৰ পৰা মথুৰালৈ
নিয়ে । কৃষ্ণ দ্বাৰকাত নথকাত
শতধনুৰে ভয় কৰি মণি অক্ৰুৰক
দি পলাই যায় । অক্ৰুৰে সেই
সামন্তক মণি লৈ বাৰানসীলৈ
যায় । মণিৰ প্ৰভাৱত উৎপন্ন
হোৱা ধন-সোণেৰে অক্ৰুৰে যজ্ঞ
কৰি অনেক দান-দক্ষিণা দিবলৈ
ধৰে । তাৰ কাৰণে দানপতি
নাম পায় । তাতেসে অক্ৰুৰে
বাৰানসী ক্ষেত্ৰে গৈয়া ।
কবিলম্ব যজ্ঞ চয় সুবৰ্ণে মণ্ডিয়া ॥
সুবৰ্ণৰ বেদী যত সুবৰ্ণৰ দান ।
তাতেসে জানিবা দানপতি নাম
তান ॥
পিছত কৃষ্ণই অক্ৰুৰক এই মণি
খোজাত কৃষ্ণক ঘূৰাই দিয়ে ।
অখণ্ড-মণ্ডল- সম্পূৰ্ণ গোলাকাৰ,
কোনো অংশহীন নোহোৱা
মণ্ডল; যেনে সূৰ্য্যমণ্ডল, চন্দ্ৰ-
মণ্ডল
অখিল- নিখিল, সমস্ত, সমগ্ৰ; all,
whole, entire
অগ- পয়ন কৰিব নোৱাৰা, উদ্ভিদ,

পাই কৃষ্ণ দ্বাৰকালৈ আহে ।

শতধনুৰে ভয় কৰি মণি অক্ৰুৰক
দি পলাই যায় । অক্ৰুৰে সেই
সামন্তক মণি লৈ বাৰানসীলৈ
যায় । মণিৰ প্ৰভাৱত উৎপন্ন
হোৱা ধন-সোণেৰে অক্ৰুৰে যজ্ঞ
কৰি অনেক দান-দক্ষিণা দিবলৈ
ধৰে । তাৰ কাৰণে দানপতি
নাম পায় । তাতেসে অক্ৰুৰে
বাৰানসী ক্ষেত্ৰে গৈয়া ।

কবিলম্ব যজ্ঞ চয় সুবৰ্ণে মণ্ডিয়া ॥
সুবৰ্ণৰ বেদী যত সুবৰ্ণৰ দান ।
তাতেসে জানিবা দানপতি নাম
তান ॥

পিছত কৃষ্ণই অক্ৰুৰক এই মণি
খোজাত কৃষ্ণক ঘূৰাই দিয়ে ।

অখণ্ড-মণ্ডল- সম্পূৰ্ণ গোলাকাৰ,
কোনো অংশহীন নোহোৱা
মণ্ডল; যেনে সূৰ্য্যমণ্ডল, চন্দ্ৰ-
মণ্ডল

অখিল- নিখিল, সমস্ত, সমগ্ৰ; all,
whole, entire

অগ- পয়ন কৰিব নোৱাৰা, উদ্ভিদ,

Which cannot move,
tree etc.

অগ্নি-অগ্নি, জুই, Fire

অগম্য-যাব নোহাৰা; সোমাব
নোহাৰা; impassable

অগম্য-বাক অভিগমন কৰা পাপ;
যাবে সৈত্বে সহবাস কৰা নিবিদ্ধ
সেই ভিৰোভা, a woman to
cohabit with whom is
a heinous.

অগোচৰ-উজ্জিয়ই চুকি নোপোহা,
উজ্জিয়ৰ বোধগম্য নোহোহা,
unknown, 'not under
the Cognizance of the
senses.

অগ্নি-জুই, fire,

বিস্ব পুৰাণমতে অগ্নি ব্ৰহ্মাৰ
প্রথম পুত্র । অগ্নিৰ ভাৰ্য্যা
স্বাহা । এই স্বাহাৰ গৰ্ভত
পাতক, পত্ৰমান আৰু শুচি
তিনটা সন্তান হয় । এই তিনি-
জন পুত্ৰৰ পৰা ৪৫ জন সন্তান
হয় এই সকলো মিলি ৪৯ জন

অগ্নি হয় ।

অগ্নিৰ বস্ত্ৰ ক'লা, মূৰৰ আভৰণ ধূত
(খোঁজা) চাবিখন হাত,হাতত উত্তপ্ত
যাঠী, সাতখন জিহ্বা, বাহন ৭টা
বঙা ঘোঁৰাই টনা বথ, বথৰ চকৰি
হল সপ্তবাহু । অগ্নি ৮ জন লোক
পালৰ দক্ষিণ-পূব দিশৰ লোকপাল ।
মহাভাৰতত আছে অগ্নিয়ে অনেক
যজ্ঞ দাহন কৰাৰ কলত পেটৰ অনুধ
হয়; এই পেটৰ অনুধ নিৰাময়
কৰিবৰ কাৰণে খাণ্ডব বন দাহন
কৰিবলৈ ধৰে; কিন্তু ইন্দ্রই এই
কাৰ্য্যত বাধা দিয়ে । পিছত কৃষ্ণ
আৰু অৰ্জুনৰ সহায়ত অগ্নিয়ে
খাণ্ডব বন দাহন কৰে । ইন্দ্রৰ
লগত যুদ্ধ কৰিবৰ কাৰণে অগ্নিয়ে
কৃষ্ণক স্তনধৰন চক্ৰ আৰু অৰ্জুনক
গাভীৰ ধনু প্রদান কৰে ।

অগ্নি তিনি প্ৰকাৰ—

দক্ষিণাগ্নি, গাহ'পত্য আৰু আহব-
নীৰ । যি অগ্নি দক্ষিণ দিশত থাকে
তাক দক্ষিণাগ্নি, যি অগ্নি গৃহস্থই
নিজে গৃহত স্থাপন কৰে তাক দাহ'-

পদ্ম আৰু যি অগ্নিক হোম
আদিত স্থাপন কৰি হোমীয়
দ্রব্য নিক্ষেপ কৰা হয় তাক
আহবনীয় অগ্নি বোলে।

অগ্নিৰ অনেক নামৰ ভিতৰত
অভিমানী, বহি, অনল, পাৱক,
বৈশ্বানৰ, অজহন্ত, ধনঞ্জয়, ধূম-
কেতু, হতাশন, হতাভূজ, শুচি,
অবণি, বোহিতাশ্ব, সপ্তজিহ্বা,
কৃপীতযোনি, ভাস্কৰ, শিখাবান
প্ৰধান।

অঘট—ঘটিব বা হব নলগা।

Which is not to be
happened.

অঘট-ঘটন-পটু—ঘটিব নলগা বা
হব নলগাক হোৱা কৰাত
পাৰ্গত।

অঙ্ক—শ'ক, ১, ২ আদি গণনাৰ চিন,
নাটকৰ আধা, নাট কোলা,
an arithmetical figure,
an act of a drama, a
drama the lap.

অঙ্কুৰ—গজালি, পোখা, the germ
of a plant.

প্ৰণয়ে ভক্তিব জানা অঙ্কুৰ
হোৱয়। বাৰস্কন্ধ ভাগৱত ফুল
ডাল হয়। (গীত-গোপালআতা)
অঙ্কুশ—হাতী চলোৱা আঁকোৰা
লোহাৰ মাৰি, লাংচিং an iron
hook for driving an
elephant.

অঙ্গ'দ—বান্দৰৰ বজা বাগিৰ পুত্ৰ।
লক্ষণ আৰু গদৰ পুত্ৰ।

অঙ্গনা—স্ত্ৰী, তিৰোতা, কামিনী,
সুন্দৰাঙ্গী স্ত্ৰী, a woman, a
beautiful woman

অঙ্গমীত—শৰীৰত, শৰীৰৰ অঙ্গত,
in the body, in the
limbs of the body.

অঙ্গ ভঙ্গিয়া—অঙ্গি ভঙ্গি কৰা,
অঙ্গৰ সঞ্চালন a motion of
the limbs, a gesture

অঙ্গিনা—আঙ্গিনা, চোতাল;
a courtyard.

অঙ্গী-ভঙ্গী—শৰীৰৰ অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গ
লবচৰ কৰা, the motion of
the limbs.

অচবে-চৰগতি-চলিব নোৱাৰাই চলা,

গমন কবিব নোৱাৰাই গমন কৰা

অজগর—(১) হৰষধু, পিনাক ।

যেখনে, বামচক্ষু অজগর ধনু
ধবল, সীতা শক্তিভাৱে চিন্তিত
ভেলি । (সীতাসয়ম্বৰ নাট)

(২) চন্দন, - পায়ে অজগর
লেপন কৰাইবো, কলুৰী সাথে
মিলাই। (গীত-শ্ৰীৰাম আতা)

অজ—(১) ছাগলী, মেঘ, a Goat,
a ram.

(২) যাৰ জন্ম নাই, ব্ৰহ্মা,
বিষ্ণু, মহেশ্বৰ আৰু কামদেৱ ।
দশৰথৰ পিতৃ ।

অজ্ঞ—জন্মবহিত, নিত্য, অশ্রুতা
eternal, who is not
created.

অজ্ঞন—কাজল, যোৱা, শিৱ, পশ্চিম
দিশৰ বন্ধক বন্ধনৰ হস্তী । a
collyrium applied to
the eye lashes, to go,
the god Siva, the eleph-
ant of Baruna

অজনা—হৰষধুৰ হাক, উত্তৰ দিশা-
দিশতি হস্তী সাক্ষীভৌমৰ পত্নী ।

অজনীয়া—নামৰ তত্ত্ববুজা কৃষ্ণ
একান্ত ভক্ত ।

অজ্ঞান আকাৰে, পৰিমা জীৱন,
জ্ঞান পথ তৈলা নান ।

নাম অজনীয়া, বিনে আনয়তে,
নপায়ে হৰিব পাশ ॥

জ্ঞানন্ত শাস্ত্ৰৰ তত্ত্ব কৃষ্ণৰ ভকত ।
সেহিগুণ উপদেশ দিবাক
শকত ॥

যদ্যপি ভকত হোৱা নোহস্ত
পণ্ডিত ।

শিষ্যৰ সংখ্য সিটো নসাবে
খণ্ডিত ॥

পণ্ডিত হোৱন্ত যদি নোহস্ত
ভকত ।

তাৰ উপদেশে বোধ নোপজে
শিষ্যত ॥

অণু - ডিম্ব বুৰণীয়া বস্তু, কণী an
egg, testicle.

অণুজ—কণীৰ পৰা জন্ম হোৱা,
oviparous.

অণুধাব—হাইকীৰ বি, ভাগত
সন্তান জন্মোৱা কণী উপকৰ হস্ত,
the ovary.

অভিব্যক্তি—বথত উঠি যুদ্ধ কৰা ডাঙৰ
যোদ্ধা ।

অস্থিৰ—স্থিৰ নোহোৱা, চঞ্চল, অস্থিৰ,
স্থায়ী নোহোৱা, uncertain,
unsteady.

অৰ্থবাদ—অৰ্থৰ বিচাৰ কৰা ;
কোনো কথাৰ অৰ্থত আসোৱাহ
উলিয়াই আন অৰ্থকৰা; the
act of putting a new
meaning of a word or
sentence.

অৰ্থবাদ সাত বিধ — স্তুতি
অৰ্থবাদ, কল অৰ্থবাদ, সিদ্ধি
অৰ্থবাদ, নিম্না অৰ্থবাদ, পৰকৃতি
অৰ্থবাদ, পুৰাকল্প (পৰকালৰ
কৃতকৰ্ম্মৰ পাপ পুণ্য বিচাৰ)
অৰ্থবাদ আৰু মন্ত্ৰবাদ ।

আকৌ বেদৰ মন্ত্ৰৰ ছটা ভাগ—
বিধি আৰু অৰ্থবাদ, অৰ্থবাদ মানে
মহিমা বা প্রশংসাসূচক বৰ্ণনা ।

অদিতি—দক্ষৰ কন্যা আৰু কান্ত-
পৰ পত্নী । ইন্দ্ৰ আৰু বিষ্ণুৰ
(বায়ন) মাতৃ । অন্ত ঠাইত
আকৌ দক্ষৰ মাতৃ বুলি কোৱা

হৈছে । অদিতিৰ আঠজন পুত্ৰ
হয়, এই আঠজনৰ অষ্টমজন
সন্তান মার্বণ্ডক অৰ্থাৎ সূৰ্য্যক
আতৰাই থৈ বাকী সাতজনক
দেৱতাসকলৰ ওচৰলৈ লৈ
যায় । এই সাতজন হ'ল মিত্ৰ,
আৰ্য্যমান, ভগ, বৰুণ, ইন্দ্ৰ,
ধাত্ৰী আৰু সাবিত্ৰী John
Dowson ৰ অভিধানত আছে
Aditi-free, unbounded,
infinity, the boundless
heaven as compared
with the finite earth or
according to M. Mull-
er, "the visible infinite,
visible by the naked
eyes, the endless expan-
se beyond the earth,
beyond the clouds, be-
yond the sky." In the
Rig-Veda she is frequ-
ently implored "for ble-
ssings on children and
cattle, for protection

and forgiveness." In the Yajur Veda Aditi is addressed as, "Supporter of the sky, sustainer of the earth, Sovereign of this world, wife of Vishnu" but in the Mahabharata and Ramayana as well as in the Puranas Vishnu is called the son of Aditi. সমুদ্র সম্বনত উদ্ভৱ হোৱা কুণ্ডলজোৰ ঈশ্বৰী আনি তেওঁৰ মাতৃ অদিতিক দিয়ে। এই কুণ্ডলজোৰ নবকামুৰে ইন্দুক বৃদ্ধত পৰাক্ৰম কৰি লৈ যায়। পিছত ত্ৰীককই নবকামুৰক বধ কৰি কুণ্ডলজোৰ অদিতিক ঘৃণাই দিয়ে।

অধীৰ—অধিৰ, অস্থায়ী, not-durable, transient.

অধীৰ জীৱন ধন বৌৱন জায়া।
ভকতি বিবোধী বিষয় সব
জায়াঃ (বৰগীত)

অধোকজ—বিষ্ণু, ভগবান; যাব

সেৱাস্থত মাৰুতৰ সাসানিক
স্থ অধকৃত (অধোগামী) হয়;
ভগবান ইন্দ্ৰিৱ অধোকজ
কাৰণে অধোকজ বোলা হয়।

অনজ—যাব অজ নাই, কামদেৱ
(কন্যৰ্প চাওক)

অনল—অগ্নি, জুই; fire.

অন্তি—অন্তি, অস্থায়ী, ক্ষণ-
কীয়া, transitory.

অনিমিষ—দেৱতা, মাত্ৰ, চকুৰ
অনিমেৰ

প্ৰচাৰ নমৰা, একেধৰে।

অনিল—বায়ু, the wind.

অনীকিনী—তিনটা চমু সৈন্যৰ দল,
অৰ্থাৎ ২১৮৭ টা হস্তী, ২১৮৭
টা বৰী, ৬৫৬১ টা অশ্বাবোহী
আৰু ১০৯০৫ টা পদাতিক
সৈন্যৰ দল।

অনুদাস—দাসৰ দাস, দাসৰ পিছত
বোৱা দাস।

অন্তক—মৃত্যু, বধ, অন্তকবোতা;
death, destroyer.

অন্তৰঙ্গল—অন্তৰ পাপ ভাৱ।

অপবিগ্ৰহ—জীৱনব্যাপন বাবে

প্রয়োজনীয় বস্তুর বাহিবে অন্য-
বস্তু গ্রহণ নকবা বা দান
নোলোয়া ।

অপাঙ্গ—চকুর কোণ, চকু, অঙ্গহীন,
ভিলক, ফোট ।

অকণ অপাঙ্গেচায়, মধুর হাসিয়া
(ববগীত)

অপর্বা—দুর্গার এটা নাম ।

অপবর্গ—স্বস্তি, মোক্ষ, পৰমপদ
প্রাপ্তি, ত্যাগ, পূর্ণতা Salva-
tion, Sacrifice.

অপস্মার—মৃগীৰোগ, অঙ্গ বিকৃতি ।

অপহত—ঘুণেধবি নষ্ট কবা being
rusty and wornout

হৰ সাধাসনক ভাঙ্গিলে যিটো
জন ।

অপহত কৈলে ঘুণে বোলয়
বাগ্গণ (গীত বামানন্দ)

অপেশ্বরী—অর্গব নাচনী, পুবাণব
মতি, এই অপেশ্বরী সকল দেব
দৈতাই সাগর মন্বন কবোতে
উদ্ধর হৈছিল । মধুর অতে,
অতাই সৃষ্টিব লগতে এই
অপেশ্বরী সকলকো সৃষ্টি কবি-

ছিল । যেনে—“যক্ষ-বক্ষ;
পিণ্ডাচাংগচ্চ গন্ধকীপসর্বাসো হনু-
বান । নাগান সর্পান সুপর্ণাংগচ্চ
বোহিতেশ্ব ধনুষিচ ॥

এই অপেশ্বরীসকল দুই
ভাগত বিভক্ত ; এভাগ দৈবিক
আক আনভাগ লৌকিক ।

দৈবিক ১০ গৰাকী আক
লৌকিক ৩৪ গৰাকী । বোধ-
হয় এই ৩৪ গৰাকীকে গন্ধর্ব
সকলৰ পরিবার বুলি কোয়া
হৈছে । কিছু কিছু ঠাইত
আকো অপেশ্বরী ৩৪ নিযুত
বুলি কৈছে, তাৰ ভিতৰত ১০৬০
গৰাকী মুখ্য ।

অপৌৰষেয়—কোনো পুৰুষ সম্বন্ধীয়
নোহোয়া, কোনোৱে নিৰ্ম্মান
নকবা ; not made by
any man

অব—এতিয়া ; now.

অবধূত—সন্ন্যাস, আশ্রমী, শিব,
an ascetic, belonging to
hermitage, Siva

যাৰ মূণ ময় বাহিকে ত্রিকবৰে ।

অপমৃত বেশে তাক ঢাকিল
আপোনে । (৪৬০৭ ভাগবত)
অবহিখা— লজ্জাবশত বতিচিহ্ন
পোপন ।

অবহু—এতিয়াও; even now
অবিনাশী— নাশ নোহোৱা, সদায়
থকা ; ever existing,
imperishable.

অবিনিশি } দিনে ৰাতি, day
অবনিশি } and night.

অবিশেষ— যাৰ কোনো বিশেষ গুণ
নাই অথচ যিটো বহুত গুণৰ
উপাদান । যেনে সূৰ্য্য, আকাশ,
পৃথিবী, পানী আৰু বায়ু ।

(১) সূৰ্য্যৰ পোহৰৰ নিজা
কোনো ৰং নাই অথচ সিয়েই
সকলো বৰণৰ মূল ।

(২) আকাশত কোনো শব্দ
নাই অথচ আকাশেই সকলো
স্বৰৰ মূল ।

(৩) পৃথিবীৰ কোনো গন্ধ নাই
অথচ পৃথিবীৰ পৰাই সকলো
গন্ধৰ উৎপত্তি ।

(৪) পানীৰ কোনো নিজা
বস নাই অথচ পানীৰ পৰাই
সকলো বসৰ উৎপত্তি । সেইদৰে
(৫) বায়ুৰ পৰাই স্পৰ্শৰ
উৎপত্তি ।

শব্দলক্ষণম্বাকাশং বায়ুস্ত স্পৰ্শ ।
লক্ষণম্ ।

জ্যোতিৰং লক্ষণং ৰূপম্ আপদ্য
বস লক্ষণাঃ ।

ধাৰিনী সৰ্বভূতানাং পৃথিবী
গন্ধ লক্ষণা ।

অব্রাহ্মণ— নিম্নতম ব্ৰাহ্মণ, বেয়া
ব্ৰাহ্মণ, Brahmin of in-
ferior sanctity.

অভিচাৰ— হিংসাকৰ্ম, শত্ৰুনাশৰ
উদ্দেশ্যে কৰা যজ্ঞ, তান্ত্ৰিক
ক্ৰিয়া আদি ।

অভিমানী—(১) অহঙ্কাৰী, নপাল,
arrogant, proud

(২) অগ্নি, জুই; fire
(অগ্নি চাওক ।)

অভিলাষ—আশা, মোড়, অৰুণাণ
Wish, desire.

অভিধেয়ক—পবিত্ৰ কলমে শাস্তি

কৰি ৰাজসিংহাসনত, নিয়োগ
কৰা, installation in the
throne after sprinkling
with holy water.

অব্রম — পূৰ্ব্বাদিগাধিপতি হস্তী
ঐৰাৱতৰ পত্নী ।

অমৰণপদ — অমৰণ পদ, দেৱত্ব ;
divinity.

অমল — নিৰ্মল, কোনো মল নথকা,
pure.

অমৰ্শ — ক্ৰোধ, কোপ, ৰোষ ;
anger, rage

অমাত্য — মন্ত্ৰী ; minister.

অমায়িক (১) মায়াশূন্য, মায়া-
ৰহিত, free from worldly
illusion.

(২) সবল, নম্ৰ, sincere,
Polite, honest.

অমিত্ৰ — মিত্ৰ নোহোৱা, শত্ৰু ; an
enemy.

অমিয়া — অমৃতৰ তুল্য ambrosial

অমূল্য — অমূল্য, মূল্যবান,
Valuable.

অবক — অৱব, কাপোৰ ; cloth.

অম্বুজ — পদ্ম, পটুখ, a lotus.

অম্বুদ — মেঘ, cloud.

অম্বুক্ষিপিত — সাগৰৰ দৰে ; like
an ocean.

অমৃত — যাক পান কৰিলে মৰণ
নহয় । দেৱতাসকল দৈত্যৰ
হাতত পৰাজয় হৈ বিষ্ণুৰ ওচৰত
অমৰণৰ উপায় বিচৰাত ভগ-
বানে দৈত্যাসকলৰ লগত পুনৰ
জিলাপ্ৰীতি স্থাপন কৰি দুখ
সাগৰ মন্থন কৰিবলৈ উপদেশ
দিয়ে । সেই উপদেশ অনুসৰি
দেৱতাসকলে দৈত্যাসকলৰ লগত
সন্ধাৰ স্থাপন কৰি মণ্ডৰ্গগিৰিক
মথনী আৰু বাসুকীক লৈজু
হিচাবে ছয়োপক একেলগ হৈ
দুখসাগৰ মন্থন কৰিবলৈ লয় ।
মন্থনৰ প্ৰথমে কামধেনু, তাৰ
পিছত ক্ৰম বাকলী, পাৰিজাত,
অপেন্দ্ৰবীৰ্যসকল, লক্ষ্মী, কালকূট
বিষ, ধনুৰী আৰু শেষত অমৃত
ওলায় । কিন্তু বিষ্ণুৱে এইসময়তে
মোহিনী ৰূপ ধৰি দৈত্য-
সকলক মোহী পেলায় । এই

সুযোগতে দেহতাসকলে অমৃত
খাই শেষ কবে; দৈত্যসকলে খাব-
লৈ নাপালে। দেহতাসকল অমৃত
পান কবি অমবদ্য লাভ কবে।
এই অমৃত হান্নুহে অতি সুবাহু
বুলি কয়।

অবক—পদ্মকাঠ, শেলুঠৈ, শেলাই,
moss.

অবনি—জুই জলোৱা কাঠ, এই
কাঠ ঘৰ্ষণ কৰিলে জুই জলে।

অবতি—বাপ নথকা, অকৰ্চি,
dislike, disregard.

অববিন্দ - বঙা পচুম, সাবস পক্ষী,
a red lotus, a kind of
bird.

অবি—(১) শত্রু, বৈৰী, an ene-
my. যেনে শুব অবি—বাকস

(২) বিক্ষুব্ধক—অবি অববিন্দ
কৌমুদী কল্পপানি। কোকিলক

কণ্ঠ অমিয়া বুৰে বানী (নাট)

অবীতিয়া—অনাচাৰী, শাস্ত্ৰৰ নিয়মৰ
বিৰোধে প্রবৰ্ত্তা; heterodox,

অবক—বঙা, বঙফুয়া Red, Rosy
সুৰ্য্য, উষাকাল; অবকৰ আত্ম,

অবকৰ পিতৃ কান্তন আক
মাতৃ বক্র, অবকৰ সূৰ্য্যৰ
সাৰথি বুলিও কোৱা হয়।
the sun, the dawn,
Personified as the char-
iotor of the sun. (CD)

অকল্পতী—কন্দৰ্ব্ব অথিৰ কণ্ঠা,
বশিষ্ঠৰ ভাৰ্য্যা।

অলক—ভজি যুক্ত কেশ, শুভলাচুলি;
কপালৰ আগত ওলমি থকা
চুটি চুলি।

নীল অলক লুলে কপালে।

কৰ্ণত মকৰ কুণ্ডল লোলে ॥

অলকা—(১) কপাল, গাল, কাণৰ
কাষত ওলমি থকা চুটি চুলি।

প্রকাশে কপালে অলকা পাপি।

পদ্মকো নিম্নে নয়নৰ কাঙ্ক্ষি ॥

(কীৰ্ত্তন)

(২) কুণ্ডলৰ মগৰ, ভবন,
কৈলাস; স্থানমলকা পুৰিমা-
নন্ত পুষ্পকম্ (ইতি অমবাহ
চৰিত্ৰিকা)

(৩) আঠ বহুবচন পদ্য ১০
বহুবচন ভিত্তকৰ কল্প।

অষ্টাবর্ষাবধি দশবর্ষ পর্য্যন্ত বয়স্কা।

কন্তা (ইতি শব্দ বহুব্রীহী।

অলিকম্ } ভাগা, the luck
অলীকম্ } চৌভিতি সম কবি বাণ

বশু পুৰি হবি

অলিকম্ তাহান সমান ॥

(গীত সহদেব হালধি

আটিসত্র)

অশনি— বজ্র, কুলিশ; ভিত্তব, শম্ব,

বয়নী দিবসে লিভঞ্জু বামা

নামা।

প্রপন্ন জনাশনি পঞ্জব বামা ॥

(বধগীত)

অশ্বিনীকুমার— সূর্য্যাব পুত্র। সূর্য্যই

তেওঁৰ পত্নী সংজ্ঞা কিছুব মাত

সংজ্ঞাব লিগিবী ছায়া উভয়ে

ঘোঁৰাব কপ ধৰি সজ্জম কৰাব

ফলত তেওঁলোকক অশ্বিনী-

কুমার বোলা হয়। অশ্বিনী-

কুমার যজ্ঞা, চিব কুমার, সোণৰ

নিচিনা উজ্জল আৰু সুন্দৰ,

স্বৰ্গৰ দেৱতা সকলৰ বৈভা।

অশ্বিনীকুমারৰ ওঁৰসত যাজ্ঞীৰ-

গৰ্ভত নকুল আৰু সহদেৱৰ

জন্ম হয়।

যেতিয়া কুলাচলে পাণ্ডৱ
সকলক বধ কৰে তেতিয়া এই
অশ্বিনীকুমার গৈ তেওঁলোকক
পুনৰ্জীৱিত কৰে।

John Dowson এ তেওঁৰ
Classical Dictionary ত
লিখিছে — Two vedic de-
ties, twin sons of the
sun or the sky. They
are ever young and
handsome, bright and
of golden brilliency,
agile, swift as falcons
and possessed of many
forms, and they ride in
a golden car drawn by
horses or birds as har-
bingers of ushas, the
dawn. They are the
earliest bringers of light
in the morning sky
who in their chariot
hasten onward before

the dawn and prepare
the way for her. They
are the Physicians of
Swargo

অষ্টদিগধিপতি — আঠদিগৰ অধি-
পতি, এওঁলোকক লোকপাল
বুলিও কোৱা হয়, যেনে ইন্দ্ৰ,
বহ্নি, পিতৃ-পতি, সূৰ্য্য মৰুৎ,
কুবেৰ, সোম আৰু বৰুণ
(লোকপাল চাওঁক)

অষ্টদিগধিপতি সকলৰ হস্তী সমূহ —
পূৰ্বদিগধিপতি ইন্দ্ৰৰ হস্তীৰ
নাম ঐৰাত্ত, পূৰ্ব আৰু দক্ষিণ
কোনাধিপতি অগ্নিৰ হস্তী
পুণ্ডৰীক, দক্ষিণদিগধিপতি যমৰ
হস্তী বামন, দক্ষিণ পশ্চিম
দিগধিপতি সূৰ্য্যৰ হস্তী কৰুদ,
পশ্চিমদিগধিপতি বৰুণৰ হস্তী
অজনা, উত্তৰ পশ্চিম
কোনাধিপতি বায়ুৰ হস্তী পুষ্প
দন্ত, উত্তৰদিগধিপতি কুবেৰৰ
হস্তী সাকৰ্ভোম, উত্তৰ পূৰ্ব-
কোনাধিপতি সোমৰ হস্তী সু-
শ্ৰেষ্ঠীক ।

অষ্টদিগধিপতি হস্তী সমূহৰ স্ত্রী
সকল — ঐৰাত্তৰ স্ত্রী অশ্বিনু, পুণ্ডৰী-
কৰ স্ত্রী কপিলা, বামনৰ স্ত্রী
পিন্ধলা, কৰুদৰ স্ত্রী অকুপমা,
অজনাৰ স্ত্রী তাম্ৰকৰ্ণী, পুষ্পদন্তৰ
স্ত্রী শুভ্ৰদন্তী
সাকৰ্ভোমৰ স্ত্রী অজনা আৰু
সুশ্ৰেষ্ঠীকৰ স্ত্রী অজনাৱতী ।

অষ্টধাতু — আঠ বিধ ধাতু যেনে-লোণ
ৰূপ, তাম্ৰ, পিত্তল, কাঁহ, লো,
সীহ আৰু তীখা: gold,
silver, copper, brass,
iron, steel, lead and tin

অষ্টপ্রকাৰ বিবাহ — মনু সাহিত্যত
আঠপ্রকাৰ বিবাহৰ কথা উল্লেখ
কৰিছে যেনে-ব্রাহ্ম, দৈব, আৰ্য,
গ্ৰাজ্য - পত্য, আশুব, গাছৰ্ক,
বান্ধস আৰু পৈশাচ ।

১। বৰক আমন্ত্ৰণ কৰি আনি
যব কন্যা উভয়কে আৱশ্যকীয়
সাজপাৰেৰে ভূষিত কৰি কন্যা
দান কৰাটো ব্ৰাহ্ম ।

২। জ্যোতিষ্টোম আদি যজ্ঞ
কৰ্ত্তা পুৰোহিতক কন্যা দান

কৰাটো দৈব ।

৩। যজ্ঞ আদি ধৰ্ম কাৰ্য্যৰ কাৰণে এটা বা দুটা গোমিথুন (এজনী গাভী আৰু এটা বলদক এক গোমিথুন বোলা হয়)

বৰৰ পৰালৈ কন্যাদান কৰাটো আৰ্য ।

৪। “ভোমালোক দুইজনৈ যথাবিধি গাহ’স্থা ধৰ্ম আচৰণ কৰিবা” বুলি আশীৰ্বাদ দি কন্যা দান কৰাটো প্ৰাজা পতা ।

৫। কন্যাৰ পিতা বা ভাতৃ আদিক টকা পয়চা দি কন্যা অনাটো আশুৰ ।

৬। বৰ কন্যা উভয়ৰে মিলিহৈ কন্যা গ্ৰহণ কৰিলে তাক গাভৰুৰ ।

৭। কন্যাপক্ষক মাৰ কিল কৰি কন্যাৰ অনিচ্ছা স্বৰ্গেও বসংকাৰ কৰি কন্যা গ্ৰহণ কৰাটো বাকস আৰু

৮। কন্যা নিজাত কিছা বদ আদি বাণীয়াল বস্ত্ৰ পান কৰাই উদ্ধৃত্ত অৱস্থাত ধৰি নিয়াতো

পৈশাচিক বিবাহ বুলি কয় ।

অষ্ট প্ৰকৃতি-আঠবিধ প্ৰকৃতি, যেনে-
ক্ষিতি, অপ, তেজ, মৰুৎ, স্যোম, মন, বুদ্ধি আৰু অহঙ্কাৰ ।

অষ্টবসু—আঠ জন দেৱতা, ধন, ধ্ৰুৱ, সোম, বিষ্ণু, অনিল, অনল, প্ৰতাপ, আৰু প্ৰভাস
(বসুচাওক)

অষ্টাঙ্গ প্ৰণাম—শৰীৰৰ আঠ অঙ্গ অৰ্থাৎ দুই হাত, দুইভৰি, দুই আঁঠু, বুকু আৰু কপাল মাটিত লগাই কৰা সেৱা ।

অষ্টাঙ্গ যোগ—যম, নিয়ম, আসন, ধ্যান, ধাৰণা প্ৰাণায়াম, প্ৰত্যাহাৰ আৰু সমাধি ।
নামত বলে কৰে পাপ বুদ্ধি ।
অষ্টাঙ্গ যোগে তাৰ নাহি সিদ্ধি ॥
কীৰ্ত্তন ।

অশ্লীয়া—লোকৰ গুণ দেখিব নোৱাৰা, অনাৰ দোষ দেখুৱাই ক’ব ।
detraction, disparagement

অস্তৱ—আনৰ বস্ত্ৰৰ প্ৰতি স্পৃহা নকৰা বা চুৰি নকৰা ।

অকৌহিনী—দহ অনীকিনী সৈন্য ।

১০২৩৫০ পদাতিক, ৬৫৬১০

অশ্ব, ১১৮৭০ হস্তী, ২১৮৭০

বখীব সেনাবাহিনী ।

আ

আখণ্ড—ইন্দ্রব্র এটা নাম ।

আগর—অগর এবিধ সুগন্ধি কাঠ ।

সাঁচ গছ গুড়বাট, কর্ণাট,

তামিল আক হিন্দিত আগর

বোলে । ডাক্তরী নাম

fragrant wood ইংৰাজীত

eagle wood লেটিন

acquilaria agallocha

আগি - অগ্নি, জুই, fire

আগু—আগত, সমুখত

in front of, before.

আগ্ৰহাৰী—আগভেটি, আগুবিধি,

to hinder from advancing.

cing.

আগো—হেবা. হে, hallo

আগো হাই জোহাৰি তনয়

হতুমি ।

বকাসুৰ ধৰি হৰি, পবন আনন্দ

কবি

আইসে শুনা বাণীব ধ্বনি ॥

ববগীত ।

আজিনা—অজিনা, অজন, চৌকাল;
courtyard.

অ'কল—আঁচল, কাপোৰৰ আগ

আজু—আজি, to day.

আটোপ— ডাংকোপ, জুজ্বাব,

বাক্যসবক আটোপ টঙ্কাৰ

দেখিয়ে শুনিয়ে মহাভয়ে

কল্পিলে জন্ম কৰ্প মিলল ।

(কল্পিত হবন ।)

আত্মা—আত্মা, যি জনে জীৱাত্মক

পৰামাত্মাৰ সান্নিধ্যলৈ নিয়াৰ

পথ প্রদৰ্শন কৰি জীৱক পুনৰ

পুনৰ জন্ম ধৰি সংসাৰ নিকাৰ

ভূজাব পৰা বন্ধা কৰে, মহা-

পুৰুষীয়া ধৰ্ম্মৰ গুৰুসকলক শিষ্য

বৰ্গই আক সতি সন্ততি সকলেও

এই অৰ্ঘ্যত আত্মা সম্বোধন

কৰে ।

আতাই—মহাপুৰুষীয়া বৰ্ণাটলৰী

লোকসকলে একেজন গুৰুত

একেলগে অৰ্ঘ্য লোৱা সকলক

ইজনে সিজনক সম্বোধন কৰি
মতা মাত । কিছু কিছুৱে
অৱশ্যে ইতিভকত বুলিও
সম্বোধন কৰে ।

আঠে—মহাপুৰুষীয়া লোকসকলে
একে মহাপুৰুষীয়া লোকসকলক
সম্বোধন কৰা মাত ।

আত্মঘোনি—ব্রহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰ
আৰু কামদেৱ । নিজেই
নিজত জন্ম ।

আত্মীয়ী—পুণ্ডৱতী স্ত্ৰী, নদী বিশেষ ।

আদিত্য—সূৰ্য্য, দেৱতা, অদিত্য
পুত্ৰ, এই অদিত্যৰ পুত্ৰ কিছু
ঠাইত সূৰ্য্য সহ আঠজন আকৌ
কোনো কোনো শাস্ত্ৰত বাৰজন
বুলি কৈছে ; এই বাৰজন
অদিত্যৰ পুত্ৰক দ্বাদশ আদিত্য
বোলা হয় । দ্বাদশ আদিত্য
হ'ল—বিবস্বান, অৰ্য্যামা, পুৰা,
ঋষ্টা, সবিতা, ভপ, ধাতা,
বিধাতা, বৰণ, মিত্ৰ, শক্ৰ,
উক্ৰম । এতেকে আদিত্য
শৰাই কেৱল সূৰ্য্যকে বুজায়;
কিন্তু বৰ্তমান অৰ্থৰ সন্ধান

হৈ আদিত্য শৰাই কেৱল সূৰ্য্য-
কেহে বুজোৱা হৈছে ।

(সূৰ্য্য চাওক)

আদিত্য সম্পৰ্কত classical
Dictionary ত বিশ্ব বিখ্যাত
পণ্ডিত Rothৰ উক্তি দি
লিখিছে—“ They are the
inviolable, imperisha -
ble, eternal beings,
Aditya eternity or the
eternal, is the element
which sustains or sus-
tained by them

The eternal and inviol-
able element in which
the Adityas dwell and
which forms their esse-
nce is the Celestial
light. The Adityas, the
gods of this light,
do not, therefore, by
any means coincide
with any of the forms
in which light is

manifested in the universe they are neither sun, nor moons, nor stars nor dawn but the eternal sustainers of this luminous life, which exists, as it were, behind all these phenomena".

আধাক—আধাব, আশ্রয়, সহায়, বন্ধাব ঠাই, protection, a place for refuge

আধি—মানসিক তাপ : দুঃখ : mental distress (তাপ তিনি চাওক)

আধিপ—অধিপতি, আইগবাকী স্বামী, a master

আনকা ছন্দুতি—বন্দুদেহ, বন্দুকের জন্য হওতে কর্তৃত্ব ছন্দুতি বাজি উঠাব কারণে এই নাম হয়।

আনন—কুণ্ড, face

আনব—দালিরা, হিলি আনাব, অনাব ইংরাজী pomagrate লেটিন punica

granatum.

আনব—অনব, জুই অগ্নি, fire

আধু কুড়ি—কাজী ক্রিয়াকার, লভান জন্মাবব শক্তি হীন, barren sterile.

তথ জথ যত বত, নাহি দান পুণ্য কত

আছিলো জনম আধু কুড়ি (বধনীত)

আকোব—আচল, কাপোবক আগ।

পীতধতি কটি লুনে, হাতিতে আকোব ছলে।

বতন মজীব বুবে পায় নাছো। (বধনীত।)

আন্ধা—অন্ধ, কণা, blind.

আভীৰ—এটা জাতি, যেনে যামর, আভীৰ ইত্যাদি, গন্ধকবীরা মদুব রতে আন্ধাবর উৎসব অবধৈব গভজাত এটা জাতি।

"আন্ধণাকৈশা কন্যারামবর্তো নাম জারতে।" ১০/৮ ময়। আন্ধণব বৈশা কন্যাজাত

সন্তানক অমৃত বোলে ।

“ব্রাহ্মণাচ্ছত্র কন্যায়ামাবৃত্তে
নাম জায়তে ।

আভীষো অমৃতকন্যায়ামায়ো
গব্যাস্ত । শিখণ : ॥ ১০/১৫
মহু ব্রাহ্মণব উগ্রকন্যাজাত
সন্তানক আবৃত্ত, অমৃত কন্যা
জাত সন্তানক আভীষ আক
আয়োগব জাত সন্তানক শিখণ
বোলে ।

আমিষা—অমৃত সদৃশ মধু
ambrosial, very sweet
আমোল—অমূল, মূল্যবান,
valuable.

আয়ত—দীর্ঘ, দীঘল, (দীর্ঘায়তম্-
৩১ বিশেষ্য নিম্ববর্গ অম্বব)
(আয়তলোচন) । সুদীর্ঘ নয়ন
বাহুপদ আউব আঙ্গুনি চয় ।
এহিপক দীর্ঘ ন্যবণে কৃষ্ণব
মিলে মহা মহোদয় ॥

আয়া - গমন—অহা যোহা, জন্ম-
মৃত্যু ; The act of com-
ing and going, birth
and death.

আবত—বঙা, আবত, অনুবক্ত,
Red, affection fondness

আবত অধব মানিক নিক
দশনা ।

গ্রাম শরীর পবিত পীত বসনা ॥
ববপীত ।

আবক্ত—অনুবক্ত, fond

আবকত—বঙা, red.

আবতি—(১) অববতি, বিবতি,
বিপ্রান্তি, নিবতি

(২) প্রার্থনা ; উপাসনা ;
সঙ্ঘাঘেলা উপাসনার স্থলীত
চাকি আদি জলাই দবা, শঙ্খ
বজোরা কার্ঘ্য ।

আবঢ়—আবোহনকবা ; উঠা ;
mounted up

আবঢ় - ভকত — প্রাকৃত ভকিত ;
ভক্তিৰ পথত প্রথম আবোহন
কবা ভক্ত ।

স্থপূজে ভক্তক ধান্য বকবে
প্রাণীক ।

একে প্রতিঘাতে ঋত্ব আবোধে
হবিক ।

সেহিজন জানিবাহি প্রাকৃত

ভক্ত-।

আবত হৈ আছে ভেহা ভক্তিব
পথত ।

একোমতে নোহে জানা নিন্দাব
ভাজন ।

অনুক্রেমে উত্তর হৈবেক সিয়ো
জন ।

আলয়—থকা ঠাই, বাসস্থান, a
house, a dwelling place.

আলহী জুহাল—মানুষ খবি দিয়াব
পিহত মৰাশ নিয়া চাভি,
মৰাশৰ লগত ঘোঁড়া কাপোৰ
আদি পুৰিবৰ কাৰণে খবি দিয়া
আধাপোৰা কাঠ বাঁহ আদি
আনি ধৰা জুই ।

আলো—হেৰা, হে hallo

আলো ভাই গোকুলে, আনন্দ
জয় জয় ।

মিলিছে মহা মহোদয় ।

বৰগীত ।

আৰবি—আজ, বাহিৰে, besides
নিৰয় নিৰাৰ আৰবি নাহি হেবত

বিনে চৰণ তব বাবী । বৰগীত ।

আহিছে—আহিছে, is coming.

আহি—আহুস, duration of
life.

কবতহো পাপ ; সমাপন আহি
ভাবি চৰণ না ভেৰি ।

(বৰগীত)

আহে—আহিছে, is coming.

হেবত হাই শ্যাম সুনন্দ অর
আহে ।

আতীৰ বালক সঙ্গে বঙ্গে চললু
কান্ধ গোদন আগু বুলারে ।

(গীত - ঐবাস)

আশেষ—অহঙ্কাৰ, আটোপ ;
আশঙ্কি ।

আশনি—বজ্র, কুলিঙ্গ, অশনি ।

আসঙ্গ—অনবৰত, নিত্য ।

(২) সঙ্গ, লগ, । 'হৃদয়

বান্ধে দিলা আশুনি আসঙ্গ ।

সেখাইলে লবকু থাকি বোল
কোন থক । (বৰগীত)

আসন দ্বিভাষে থকা; লক্তি, বহা
পীবা, আদি

আলোচনা (১) আক্ৰমণ গছ ।

(২) সৰ্ব্বজন, সত্য চাপন হাতি
করা পদ, ঘোৰ দিয়া ।

উদন্তৰ গোপ গোপীসবক পৰম
বিবাদ হুখ দেখিয়ে

শ্রীকৃষ্ণ আফোট কয় উককাল
দেলহ । (কালি দয়ন ।)

আহ্নিক—দৈনিক, নিত্য কৰিব-
লগীয়া ধৰ্ম্ম কাৰ্য্য । daily
prayer.

আহ্লাদ—আনন্দ, joy, delight.

আহ্ল্যাদিত—আনন্দিত,
delighted.

আক্ষেপ—শোক, বেজাৰ,
sorrow, regret.

ই

ইজ্যা—দান, যজ্ঞ, পূজা আদি,
donation, sacrifice etc.

ইত্তৰ—সামান্য, শীচ, low, vile.

ইদানীক—এইকালত ; এতিয়া,
at present, now.

ইন্দ্রিয় } নীলাপন্ন, এই পদ্যে
ইন্দ্রিয় } লক্ষ্মীয়ে বিদ্যুৎ বরণ
কৰিছিল ।

ইন্দ্র—চন্দ্র, অশ্বৰ, অশ্বাধ, অশী,
যেতবাজী, শিৱশেখৰ, হুগাধ.

সোম, নিশাপতি,
(সোম চাওক)

ইন্দ্র—দেৱতাৰ বজা, স্বৰ্গৰ অধি-
পতি । পিতৃ কাশ্যপ মাতৃ
অদিতি । পূৰ্বদিশৰ অধি-
পতি । ভাৰ্যা শচী, বাহন
ঐবাৰত । অস্ত্ৰ বজ্জ, নগৰৰ
নাম অম্বাবাস্তী ; পুত্ৰ জয়ন্ত,
ঋষভ আৰু মীমাংসক । পুৰাণত
আছে ইন্দ্রই গৌতম ঋষিৰ
পত্নী অহল্যাৰ হৰণ কৰা
কাৰণে গোটেই শৰীৰত যোনি
হবৰ কাৰণে শাপ দিয়ে । সৰ্ব-
শৰীৰ যোনিময় হোৱাত ইন্দ্র
লাজত দেৱতা সমাজৰ পৰা
লুকাই থাকিবলৈ লয় ; পিছত
যোনিৰ পৰিৱৰ্ত্তে সেই ঠাই
সমূহত চকুৰ আকৃতি হবৰ
কাৰণে বৰ লাভ কৰাত তেওঁৰ
নাশ হয় সহস্ৰলোচন । আকৌ
ব্ৰাহ্মণ বৃদ্ধানুবক বৰ কৰা
কাৰণে ব্ৰহ্মশাপৰ ভয়ত
শিৱসাগৰৰ অভিমুখে গৈ মানস
অৰ্বাকৰ পাৰ্শ্ব ; সেই মানস

সৰোবৰৰ পদ্মৰ মাজত স্মৃষ্কপ
ধাৰণ কৰি লুকাই থাকে ।

ভাগৱতত আছে

তহিতে মানস, সৰোবৰ আছে,

তাহাৰ পাইলন্ত যাই ।

স্মৃষ্কপধৰি, পদ্ম নালে সন্পি,

ধাকিলে তাতে লুকাই ॥

সহস্ৰবৎসৰ, অলক্ষিত ৰূপে,

আছিলো ব্ৰতক কৰি ।

পৰম বান্ধৱ, মাধৱৰ নাম, জপি

জদয়ত ধৰি ॥

এই সময়তে নহুৰ স্বৰ্গৰ

অধিপতি হৈ শচীক লাভ

কৰিবলৈ চেষ্টা কৰি অজগৰ হৈ

পৰি থাকিব লগা হয় ।

(নহুৰ চাওক)

এইদৰে সহস্ৰ বছৰ পদ্মপত্ৰত

লুকাই থকাৰ শিহুত দেৱতা।

সকলে বিচাৰি আনি পুনৰ ৰাজ

আসনত বহুৱায় । ইন্দুৰ

অনেক নাৱৰ ভিতৰত পুৰুষৰ,

শতমত্ৰা, বজ্ৰধৰ, ধামৰ, সুব-

পতি, শচীপতি, বেধবাহন,

সহস্ৰলোচন, মহেশ্বৰ

দেবৰাজ, নাকনাথ আৰু শক্ৰ

প্ৰধান ।

ইন্দুজিত (১) ৰাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰ; মেঘ

নাদ, ৰাষ্ট্ৰনি ।

(১) এবিধ ডাঙৰ সাপ

ইন্দুহায় উৰিয়া দেশৰ এজন

ৰজা । এওঁৱেই জগন্নাথৰ

মূৰ্ত্তি স্থাপন কৰিছিল ।

ইন্দুপ্ৰস্থ পাণ্ডৱ নগৰ, বৰ্ত্তমান

পুৰণি দিল্লী ।

ইন্দুনী ইন্দুৰ ভাৰ্যা, শচী পুৰুষ

দৈত্যৰ কন্যা কাৰণে পৌলমী

বুলিও কোৱা হয় ।

ইন্দুয়- মাতুহে শৰীৰৰ বিবিলাক

অজ প্ৰত্যক্ষৰ দ্বাৰা কোনো

কাম কৰে বা অকৃত্য কৰে

ভাকৈ ইন্দুয় বোলে ।

ইন্দু-লহাৱ, ধৰি, জুই অলাকৰ

কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰা ব্ৰব্য ।

ইষ্টক-ইষ্ট-হিত, কক-জ্ঞানকাৰ

দ্বৰ কৰা, প্ৰসূতৰ মনৰ অন্ধকাৰ

দ্বৰ কৰা দ্বিতোপদেবক, বৰ্ণ-

শক, শিলাশক আৰু শিহু-

শক ৷

ইষ্টান্তিকা—ইষ্টতা, বন্ধুতা,
friendliness.

ইক্ষু—সপ্তসাগবৎ এক সাগব,
বসাল, মোরাদ, কচিকাৰক,
তৃপ্তিকনক, কুঁহিয়াৰ, juicy
sugarcane

ইক্ষাকু—সূৰ্য্য বংশৰ আদি বজা।
শ্রীৰামচন্দ্র এই ইক্ষাকুব পৰা
ষোড়শ পুৰুষৰ। ইক্ষাকু সূৰ্য্যৰ
পুত্র বৈবস্বত মনুৰ নাকবপৰা
জন্ম। তেওঁ দ্বিতীয় যুগত
অৰ্ধাং ত্ৰেতা যুগত আৰ্যোধ্যাত
ৰাজত্ব কৰে। তেওঁৰ এশ পুত্রৰ
ভিতৰৰ নিমিয়ে, মিথিলানুগ্ৰহ
স্থাপন কৰে।

According to Max
Mullar the name is
mentioned once and
only once in the Rig-
Veda. Respecting this
he adds "I take it not
as the name of a king,
but as the name of a
people, probably the

people who inhabited
Bhajeratha, the country
washed by the north-
ern Ganga or Bhagira-
thi"

ই

ঈদৃশ—এনে, এইৰূপ, such, like
this

ঈৰিয়া—ঈৰা, গৰজীকাতৰতা,
envy

ঈশ—ঈশ্বৰ, সৃষ্টিকৰ্তা, Supreme
being

ঈশানি—মহাদেৱ, শিব, একাদশ
কল্পৰ ভিতৰত। ঈশান। উত্তৰ
পূব দিশ

ঈশানী—দুৰ্গাব 'এটা নাম,
পাৰ্বতী।

ঈষড্—অলপমান, কিকিট,
a little

ঈষাদন্ত—দীঘল কঁতাল হাতী।

ঈক্ষণ—দৃষ্টি, চোৱা, seeing
seeing

উৰত—উৰি যোৱা, উৰি, rising

উল-কেশ—মুঠিৰ বাহিৰে, বাল

খাই থকা চুলি ।

উদ্ভূত—অনন্দ । হেৰিয়ে তুজুগ
মিলন উদ্ভূত ।

উচ্চায়া—উচ্চকৰি ডাঙৰকৈ, উচ্চৈঃ
স্বৰে ; loudly.

সুস্বৰে উচ্চায়া পঞ্চম গায়ে ।
বন্ধিম নয়নে ক্ৰুর ছায়ায়ে ।
(বৰগীত)

উজ্জ্বল—উজ্জ্বল হোৱা, Shining.

উজ্জ্বল—উজ্জ্বল হয় । বতনভূষিত
অঙ্গ উজ্জ্বল ।

পূৰ্বচন্দ্র জ্যোতিঃ ॥ উজ্জ্বল উৰবে ॥
(বৰগীত)

উৎকট—ডাঙৰ, উগ্র ; Severe,
excessive, difficult.

উৎপল—ভেটফুল, a water lily.

নীলা পহুম, a blue lotus.

উত্ৰাল—পাৰ কৰিলে,

উত্ৰাৰি—নমাট, lowering bring-
ing down.

উজ্জ্বল—কৃষ্ণ পৰম বহু আৰু সহচৰ ।

এওঁ কৃষ্ণ দান্তভায়ে চিন্তা
কৰিছিল । এওঁ বনুদেৱৰ ভাতৃ
সেৱকৰ পুত্ৰ । বাল্যকালৰ

পৰা কৃষ্ণ লগত তেওঁ ছাঁৰ
দৰে ফুৰিছিল । কৃষ্ণই জ্ঞান-
যোগ কৰ্মযোগ পৰমভক্তি-
যোগ

সমসে কহিলা উজ্জ্বল ॥

সাংখ্যযোগ য'ত আছে উজ্জ্বল
জানিলা পাছে

মাধৱৰ পাদ প্ৰসাদত ॥

বৃক্ষ লগতে চিৰকাল একেলগে
ধকাৰ উপৰিও জ্ঞানযোগ, কৰ্ম-
যোগ, আৰু পৰমভক্তি যোগৰ
জ্ঞান দিয়াৰ পিছতো সংসাৰৰ
পৰা মুক্ত হৈ তেওঁতে লীন হব
কাৰণে কৃষ্ণই তেওঁক শেষ
উপদেশ দিলে—মাধৱে বোলন্ত
এহি হৌক । বদৰিকাশ্রমক
হায়োক ।

অলকানন্দৰ দৰ্শনে । এবিধ
সমস্ত পাশপণে ॥

শিদ্ধিৰাহা বাকলি বসন । বন্য
কল কবিতা তোজন ॥

আকিৰাহা ইন্দ্ৰিয়ক বসি । হৈবা
শান্ত মনক বিয়া ॥

আনন্দক আবিষ্কাৰ । ব্যাক্যানে ।

মোৰ ধন্য কৰিবা মণ্ডনে ॥
সংলাবৰ দোৰে হৈবা কীন ।
ডেৱে চিত্ত মোতে ৰাইবা লীন ॥
এই উপদেশ অনুসৰি কৰ্ম বৈ-
কৃষ্ঠলৈ যোৱাৰ লগে লগে উচ্চ
বকৰিকাশ্ৰমলৈ গৈ একাক্ষৰনে
ভগৱানক আৰাধ্য কৰি দেহ
ত্যাগ কৰে ।

উন্নত ছয়ছান—কৃষ্ণ উন্নত ছয়-
ছান যেনে—কৰ্ম, জ্ঞান, নাসা,
পদ, নখ আৰু হৃদয় । (৩৯-
মোৰা চাপক)

উল্কা—তেওঁক ।

উপনিষদ—বেদৰ জ্ঞানকাণ্ড ।

উপনিষদৰ টীকাৰ সকলো
উপনিষদৰ অৰ্থত কয়—“উপ
আৰু নি পূৰ্বক সৰ্ব ধাতুত
কিপ্ প্ৰত্যয় কৰি উপনিসৎ
শব্দ নিৰ্মল হৈছে । উপ
আৰু নি পূৰ্বক সৰ্ব ধাতুৰ
অৰ্থ অৱসাদ, অতি, বা প্ৰাপ্তি
আৰু বিশ্বৰণ অৰ্থাৎ স্থিতি ।
উপনিষদৰ অনুশীলনে মন-
স্বৰ্গ অবিদ্যাভূত মনস্বৰ্গ

ভূত কৰে অৰ্থাৎ অৱসাদ-
প্ৰাপ্ত কৰে বা টিলাই দিয়ে,
মনস্বৰ্গৰ ব্ৰহ্মৰ সামীপ্য লাভ
কৰিবলৈ সূৰ্য্য কৰে আৰু
অবিদ্যাভূত জন্ম, জৰা,
মৰণাদি মনস্বৰ্গৰ চুখবাশি
বিনষ্ট কৰে । “উপনিসদতি
প্ৰাপ্তোতি ব্ৰহ্মাত্মভাৱ মনয়েতি
উপনিসৎ ।” অৰ্থাৎ এই বিদ্যাক
মৰা সাধকে ব্ৰহ্মই আত্মা
এই ৰূপ অভিন্ন ভাৱ প্ৰাপ্ত
হয় কাৰণে ইয়াক উপনিসৎ
বোলা হয় । এই ধৰণত উপ-
সৰ্গ আৰু ধাতুৰ অৰ্থ প্ৰাপ্তি ।
“নিহন্ত্যবিদ্যাং তজ্জ্ঞক তস্মাদ্ধ-
পনিষদ্ ভবেৎ ।” এই বিদ্যা-
চৰ্চাটি অবিদ্যা অৰ্থাৎ অজ্ঞান
আৰু অজ্ঞানবৰণা উপেক্ষা
সংসাৰ বন্ধন বিনষ্ট কৰে সেই
কাৰণেই এই শাস্ত্ৰসমূহ উপ-
নিষদ নামে অভিহিত । এই
বচনত উপনিষৎ শব্দৰ উপ-
সৰ্গ আৰু ধাতুৰ অৰ্থ
নিৰ্মল অৰ্থাৎ হিংস্ৰ অৰ্থত

প্রযুক্ত হৈছে। চন্দ্ৰ কথাত
 বি শাস্ত্র চর্চা। কবিলে ইহ-
 জন্মব জন্মব কাৰণে, ঐশ্বর্য্য
 বিতৃতি পুত্র-পন্থিকার আক
 পমজন্মত স্বৰ্গ কামনার প্রতি
 শুদ্ধ বৈবাগ্যাতাবব সৃষ্টি কবি
 মনুষ্যক একমাত্র নিত্য, শুদ্ধ,
 চৈতন্য ব্রহ্মকেই উপাসনা অর্থাৎ
 ভক্তি কবাব প্রতি আগ্রহ জন্মাই
 তাকেই উপনিষদ বা বেদব
 নিবৃত্তিমূলক জ্ঞান বোলে।

এই উপনিষদ হ'ল ১৫০
 খন, অৱশ্যে ইয়াতকৈয়ো বেচি
 বলি কয়। এই সমস্ত উপ-
 নিষদৰ সাৰস্বৰ্ণ হ'ল জীমদ-
 ভাগবতগীতা। “সৰ্ব্বো-
 পনিষদো ব্রাহ্মবোদোহ্মা গোপাল
 নন্দন, পার্থোবৎসঃ সূরী ভোক্তা
 হুঙ্কপীতামৃতং মহৎ ॥

ইয়াৰ অৰ্থ ভাঙানিত—জীমন্ত
 মাধৱদেৱে লিখিলে :
 সকল উপনিষদেহু বোদ্ধা-
 ভৈলতাব নন্দনুত
 ভাব বৎসভৈল কুন্তীমৃত

ধনজয়।

হুঙ্কভৈল মহাপীতামৃত ককব
 চৰণে দিয়া চিত্ত

সুখকিলকলে লন্তোবে পান
 কবয়।

গতিকেই সমষ্ট উপনিষদৰ
 আৰ্থৎ বেদব জ্ঞান কাণ্ডব হুঙ্ক
 হ'ল গীতাশাস্ত্র। কিন্তু এই হুঙ্ক
 মন্থন কবি তাৰ লবণু গ্ৰহণ
 কবা সৰ্ব্বসাধাৰণৰ কাৰণে
 সম্ভৱ নহয়। সেইকাৰণে
 জীমন্ত মাধৱদেৱে এই হুঙ্ক
 মন্থন কাঁৰি দি গ'ল লবণু অৰ্থাৎ
 ঘোৰা শাস্ত্র—“ভগৱন্ত ভক্তিমুক্ত,
 পুৰুষৰ আত্মবোধ
 মাধৱৰ প্রসাদে মিলয়।

কুৰুৰ কুপাত জানা, গুহুৰ
 সংসাৰ তৱ

এহিমান্নে গীতাৰ নিৰ্ণয় ॥

উপপাতক—সামান্য পাপ, মহা-
 পাতকভট্টক সামান্য পাপ,
 যেনে—পো-ৰথ, বেধ্যাগমন,
 মৃগয়া, নিবৰ্ধক জৱণ দিবা-
 নিদ্রা, জুৱাখেল ইত্যাদি।

Killing of a cow, sexual intercourse with a prostitute, hunting, chase, travelling without any aim, sleeping in daytime.

উপমুহা—উপমা দিব পৰা; তুলনা
কৰিব পৰা; Resemblance.

উপাম—সদৃশ; নিচিনা; অতুলনীয়;
like, similar.

উপযোগা—উপযোগী; সমতুল্য;
equal, like.

ছোড়িবাম নাম আমিয়া উপ-
যোগা ।

যৈছে পুৰীৰ শূকৰ কয়ে।
ভোগা ॥ (বৰগীত ।)

উপলা—শিলা, শৰ্কৰা । Stone.

উপাঙ্গ—১। এবিধ বাদ্যযন্ত্ৰ ২। চকুৰ
ক্ৰী আদি । কক্কৰ বিলাস,
বিপক্ষী বৰাব, শাবোদ স্বৰ
মণ্ডলে । মধুৰ মৃদঙ্গ, মন্দিৰা
উপাঙ্গ, বহু বাদ্য সন্মিলনে ।
(বৰগীত)

উৰ—বুকু, বক্ষস্থল ।

অমৰে বঞ্চিত উৰে লোলে
বনমালা ।

বতন ভূষণ নব শৰীৰ উজ্জ্বলা ॥
(বৰগীত)

উৰি—লৈ, ওপৰলৈ তুলি,
মোহন কনক বেগু উৰিয়া ধৰে
হাতে ।

ময়ূৰেৰ চুৰা বলমল কৰে
মাথা ॥ (বৰগীত)

উকফাল—উৰ্দ্ধফাল, এচাৰ মাৰি
দিয়া ।

তদন্তৰ গোপ - গোপীসবক
পৰম বিবাদ হুখ দেখিয়ে
শ্ৰীকৃষ্ণ আফেটি কয় উকফাল
দেলহ (কেলি গোপাল)

উৰ্মি—(১) পানীৰ ঢৌ, কোঢ়াল ।
পায়া যমুনাৰ কোল ঢৌ দেখি
উৰ্মি বোল

বসুদেৱ ভয় পায়া মনে ।
দেখি বাট দিলা মাৰে পাৰ
ভৈলা যত্নৰায়ে
দীন গোপালে এছ ভণে ॥

(জন্ম যাত্ৰানাট)

(২) হুখ, বেজাব, ভাপ ।

উষ্ণি ছটা : যোন — ভোক,
পিয়াহ, লোভ, মোহ, শীত
আক তাপ ।

উকথল—ধান চাউল আদি খুন্দা
কাঠৰ বহল মুখৰ যতন, উৰাল ।

উৱৰে—ওপৰত, upon, on,

উড়ল উৱৰে চড়ি লবণ ভুঞ্জন্ত
হৰি

বান্দৰ সবলৈয়া সাধে ।

(বৰগীত)

উসকো—তেওঁক, to him.

ঋ

ঋজু—পোন, হোজা, সবল,
straight, honest.

এতেকে প্ৰসন্ন, ভৈলাভগবন্ত,
যিটো ভকতিক গতি ।

কৰিলন্ত মতি, সিটো কুব্জাক
ঋজু কৰিবাক প্ৰতি ॥ কীৰ্ত্তন ।

ঋণগ্ৰস্ত—ধক্কা, ধাৰত পোত খোৱা,
involved indebt.

ঋতু—১। জাৰ জহৰ গুণ অনুসৰি
বছৰটোক ভাগ কৰা কাল ।
বছৰটোক ছটা ভাগ কৰি ছটা
ঋতু কৰা হৈছে । চ'ত বহাগ=

বসন্ত; জেঠ আহাৰ=গ্ৰীষ্ম ;

শাস্ত্ৰণ ভাদ=বৰ্ষা ;

আহিন কাতি = শৰত ;

আঘোন পূহ=হেমন্ত

মাঘ, ফাগুন=শিশিৰ ;

Season.

২। তিৰোতাৰ মাহেকীয়া প্ৰাৱ,
The menstruel discha-
rge of woman.

ঋতুমতী—পুষ্পৱতী, বজ্জ্বলা হোৱা
কন্তা menstuous.

ঋতুৰাজ—বসন্তকাল, the season
of spring

ঋতে—বিনা

ঋদ্ধিক—যন্ত্ৰৰ পুৰোহিত ।

ঋদ্ধি—যোগা, সিদ্ধি, লক্ষ্মী, অভি-
লাষ, ঔষধ বিশেষ ।

ভকতৰ ঋদ্ধি। কৰা সৰ্ব্ব সিদ্ধি ।

বিধাতাৰ বিধি । দীন দয়াল-
নিধি ॥ (গুণ-মালা)

ঋষভ—(১) ষাড় গৰু, ভতৰা,-
কাণৰ বিদ্ধা ।

(২) নাভিৰজাৰ পুত্ৰ । বিদ্ৰুহ,
ধ্বজ, বজ্জ, অজুশ; পদ্ম আৰু যব

শক চিহ্নে ঐশ্বৰ্য্যিক শক্তি-
সম্পন্ন অন্নভাবী স্বৰূপ এজন
বজা । এওঁ অল্প দিনৰ
পিছতে পুত্ৰ ভৰতক বাক্য ভাৰ
দি আশ্ৰমবাসী হয় ।

ঋষভ-ধ্বজ—শিৱ ।

ঋষ্য-শৃঙ্গ—এজন মুনি ; এই মুনিৰ
মূৰত পছৰ নিচিনা শিং
আছিল ।

ঋক্ষ—ভালুক, মক্ষত্ৰ, এবিধ গছ-
বিশেষ ।

ঋক্ষ-ৰাজ—জাম্ববান, ভালুকৰ বজা
the king of bear

ঋক্ষেপ—চন্দ্ৰ, the moon.

এ

একদন্ত—গনেশ ।

একদেহ—বৃষগ্ৰহ ।

একদৃক—মহাদেৱ, শিৱ ।

একপদ—পুৰাণত কোৱা এটা ভৰি
ধকা এটা জাতি ।

একপৰ্ণা—দুৰ্গা, উমা, অপৰ্ণা

অপৰ্ণা হিমালয়ৰ কন্যা মাক
মেনা । অপৰ্ণাই মাত্ৰ এটা
গছৰ পাত ভক্ষণ কৰি তপস্যা

কৰাত মাকে মমত কষ্ট পাই-
'উ'মা 'উ'মা' অৰ্থাৎ 'নকৰিবা
'নকৰিবা' বুলি কয় । তপস্যাৰ
বলত অপৰ্ণাই-সুন্দৰী যুধতী হৈ
নতুন জীৱন লাভ কৰে । তেওঁৰ
নাম হয় উমা । এওঁ শিৱক
স্বামীৰূপে লাভ কৰে ।

একশৰী—পূৰ্ণিমাৰ জোন ।

নয়ন কমল, বয়ন উজ্জল, জিনি
কোটি একশৰী ।

সুৰলিত ভূজ, দেখিয়া মৃণাল,
বহিল পঙ্কত পশি ॥ (বৰগীত)

একা—দুৰ্গা ।

একাক্ষম—চন্দন ।

একাক্ষ—বৃষগ্ৰহ ।

একাদশ-ইন্দ্রিয়—চক্ষু, কৰ্ণ, চৰ্ম্ম,

জিহ্বা, আক নাক এই পাঁচ
জ্ঞানেন্দ্রিয় ; হস্ত, পাদ, মুখ,
শুভ্ৰাৱ আক লিঙ এই পাঁচটা
কৰ্ম্মেন্দ্রিয় ; আক মন এই
একাদশ ইন্দ্রিয় । মন
কৰ্ম্মেন্দ্রিয় আক জ্ঞানেন্দ্রিয়
উভয় বুলি ধৰা হয় । মনুৱে
কৈছে : একাদশ মনোভেদ্য

স্বপ্নগোচর ভয়াস্বকম্ ।

যয়িন জিতে জিতাবেতো
ভবত : পঞ্চকৌ গনৌ ॥

(মন নিজর গুণে কর্ম্মেন্দ্রিয় আক
জ্ঞানেন্দ্রিয় ; মনক জয় কবিব
পাৰিলেই উভয় প্রকাৰ ইন্দ্রিয়
জয় কৰা হয়)

একাত্তরকানন— শিবর চিকাৰ কৰা
কানন । বৰ্ত্তমান উৰিষ্যাত
এই কানন আছিল বুলি কয় ।

একাদশ কত্ৰ— এঘাৰ জন কত্ৰ ;
অজ, একপাং; অতিব্রয়,
পিনাকী, অপবাজিত, এষক,
মহেশ্বৰ, বুধাকপি, শঙ্ক, হৰ
আক ঈশ্বৰ ।

একপালক—একমাত্র পালন কৰ্ত্তা,
পৰমেশ্বৰ ।

একেশ্বৰ—অকলশৰে, লগ নথকা
alone.

দেখি সব সেনাগণ বাহিৰত
মই ।

একেশ্বৰে গৰ্ভ কৃকে প্রবেশিলা
গই ॥ (কীৰ্ত্তন)

একেশ্বৰবাদী—এজন ঈশ্বৰক মনা

monotheisitical.

একোদ্বিষ্ট—প্ৰেতৰ উদ্দেশ্যে দিয়া
জ্ঞান ।

এতৎ প্ৰেতজ্ঞানবিত্ত্য পসংহাৰং
একং প্ৰেতযুদ্ভিষ্য যদীয়তে
জ্ঞানং তদে কোদ্বিষ্টমিতি ।
(শব্দ কল্পদ্রুম)

এখনে—এতিয়াই, now

এড়মুক—কলা আক বোবা, বাক
শক্তি বৰ্জিত । a deaf
and dumb person

এণ—এবিধ হৰিণাপহ a kind of
deer.

এণ ভূত—চন্দ্র, the moon

এতাদৃশ—এই ৰূপ, এই নিচিনা,
such

এভো—এতিয়াও, even now, at
present.

এৰণ—এবা কাৰ্য্য, act of
leaving.

এষণ—লোহময়বান, লোহাময়টান
অস্ত্র বা কাড় ।

এইছন—এই প্রকাৰে, এই দৰে, like

this, in this way.

ঐন্দ্রী—শচী, দূৰ্গা।

ঐবায়ত—ইন্দ্রৰ বাহন হাতী,

the elephant of Indra.

দেৱ দৈতাই অমৃত মণ্ডন
কৰোতে এই ঐবায়তৰ উদ্ভৱ
হয়। পূব দিশৰ লোকপালক
ইন্দ্র হোৱা হেতুকে তেওঁৰ
বাহন ঐবায়ত পূব দিশৰ
বক্ষক।

এই ঐবায়তৰ বৰণ বগা,
দাঁত চাৰিটা। ঐবায়তৰ
অন্যান্য নাম হ'ল—শ্বেতহস্তী,
চতুৰ্দন্ত, মল্লনাগ, ইন্দ্র কুঞ্জৰ,
হস্তিমল্ল, শ্বেতকুঞ্জৰ, অক্ৰ-
সোদৰ, অভ্ৰমাতঙ্গ, বিকপাক্ষ।

ঐশ্বৰ্য্য-ঈশ্বৰ গুণ, বিভূতি ধন-
সম্পত্তি।

ঈশ্বৰৰ গুণ বা ঐশ্বৰ্য্য আঠ
প্ৰকাৰ—অনিমা, মহিমা, গৰিমা,
লঘিমা, প্ৰাপ্তি, প্ৰাকামা,
ঈশিৰ আৰু বশিৰ।

(অনিমা: মহিমাইচৈৰ গৰিমা
লঘিমা তথা।

প্ৰাপ্তি প্ৰাকাম্যমীশিৰঃ বশিৰঃ-
চাষ্ট সিদ্ধয়ঃ। ইতি অমবাৰ্থ
চন্দিকা স্বৰ্গবৰ্গ (২৬)।

ঐহিক—এই সংসাৰৰ, ইহকালৰ,
pertaining to this
world.

ও

ওজা—পণ্ডিত, নৃত্য-গীত আদিত
পাৰ্গত লোক, a learned
man, the head man
of a land of singers
and dancers.

ওতিম—উত্তম, ভাল; excellent,
best.

ওতিম দশনক পাস্তি। মানিক
বাক্যক কাস্তি। (বাম বিজয়)

ওদন—ভাত, সিদ্ধান্ন, boiled
rice, (ভিস্‌সটা স্ত্ৰী ভক্ত
মহো ইয় মোদনোহস্তী স
দীদিবি-ভিস্‌স; ভক্ত, অন্ধস্,
অন্ন, ওদন, দীদিবি)

এহি জগমোহন, কাক্কে দধি
ওদন।

মোদন অগ্ৰ বুলায়।

(বৰগীত)

ওল-তল—ভঙা, তল ওপৰ কৰা।

to break.

ওহাৰি—অভ্যন্তৰ, inner part.

ওহি—এই, this.

ওৎসুকা—উৎকণ্ঠা, anxiety.

ওদাৰ্ঘ্য—উদৰতা, generosity.

ওদাস্য—উদাস ভাৱ।

indifference.

ওবস—পুত্ৰ ; বাৰপ্ৰকাৰ পুত্ৰ

ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ পুত্ৰ। মন্থৰে বাৰ-

প্ৰকাৰ পুত্ৰৰ কথা বৰ্ণনা

কৰিছে ; তাৰ ভিতৰত সৰ্বণা

ভাৰ্ঘ্যৰ গৰ্ভত আপোনাৰপৰা

উৎপন্ন সন্তানক ওবস সন্তান

বোলে। যেনে-দ্বাদশবিধ পুত্ৰা-

স্তৰ্গত পুত্ৰো অয়ম ॥ সত্ৰ সৰ্বণা-

ৰ্যাৎ ভাৰ্ঘ্যায়্যং স্বয়ং জনিতঃ।

যথা সৰ্বণায়্যং সংস্কৃতায়্যং স্বয়মুৎ

পাদিত যৌবসং বিদ্যাৎ। ইতি

বোধায়ন :

(২) কোনো লোক সন্তান জন্ম

হোৱাৰ আগতে যুত্ৰা হ'লে

তেওঁৰ ক্ৰীয়ে নিয়মমতে আদেশ

লৈ অন্য সৰ্বলোকৰ দ্বাৰা

উৎপাদিত পুত্ৰ কিম্বা স্বামী যদি

ক্লীব বা ছুট ব্যাধিগ্ৰস্ত হোৱাৰ

হেতু নিজৰ স্বধৰ্ম পালন

কৰোতা জীত বিধি অনুসাৰে

অন্য সৰ্বলোকৰদ্বাৰা উৎ-

পাদিত সন্তানক ক্ষেত্ৰজ পুত্ৰ,

(৩) কোনো পুত্ৰৰ পিতৃ-

মাতৃয়ে যদি প্ৰীতি সহকাৰে

বিশেষ কাৰণবশত : কোনো

সৰ্বলোকক পুত্ৰ দান কৰে

তেমতে দান গ্ৰহণ কৰোতাৰ সেই

পুত্ৰ দত্তক পুত্ৰ,

(৪) কোনো গুণবান বালকক

কোনো সংকাৰ্য্যত নিয়োজিত

কৰিবৰ কাৰণে প্ৰতি পালন

কৰি ল'লে তেওঁক কৃত্ৰিম পুত্ৰ,

(৫) কোনো সজাতীয় অজ্ঞাত

পুত্ৰৰ নিজৰ জীত উৎপন্ন পুত্ৰক

গৃহোৎপন্ন পুত্ৰ,

(৬) কোনো বালকক পিতা-

মাতা উভয়ে বা কোনো এজনে

ত্যাগ কৰিলে তেওঁক কোনো-

লোকে পুত্ৰৰূপে গ্ৰহণ কৰি

সেই পুত্র অপবিদ্ধ পুত্র,

(৭) কোনো কন্যাব পিতৃব
গৃহতে গোপনে সৰ্বণা পুৰুষব
দ্বাৰা উৎপন্ন বালক কন্যাব
বিবাহিত স্বামীৰ কানীন পুত্র,

(৮) জানিয়েই হওক বা
নাজানিয়েই হওক কোনো
লোকে গৰ্ভাৱস্থাত কোনো
কন্যা বিবাহ কৰাৰ পিছত জন্ম
সন্তান সেইলোকৰ সটোহ পুত্র,

৯) পিতৃ-মাতৃক টকা-পয়চা দি
কিনি অনা সন্তানক ক্রীতক
সন্তান,

১০) স্বামীৰ মৃত্যুৰ পিছত কিম্বা
স্বামীয়ে ত্যাগ কৰাৰ পিছত
সেই স্ত্রীৰ অন্য পুৰুষব-
দ্বাৰা উৎপাদিত সন্তান সেই
পুৰুষৰ পৌনৰ্ভৱ পুত্র,

১১) পিতৃ-মাতৃ হীন নাইবা
পিতৃ-মাতৃৰ দ্বাৰা পৰিত্যক্ত
সন্তান যদি নিজেই পুত্র স্বৰূপে
জবৰ কাৰণে কোনো লোকক
নিজেই নিজকে দান কৰে তেন্তে
সেই বালক গ্ৰহণ কৰোতাৰ

স্বয়ং দত্ত পুত্র আৰু

১২) দাসীত কিম্বা দাসৰ
দাসীত শূদ্ৰৰ ঔষসজাত পুত্র
শূদ্ৰা পুত্র স্বৰূপে গণ্য হয় ।
(মহু ২/১৫৬-১৭২)

ঐতিহ্যবাহিনী — মৃতদিনা মৃতকৰ সদগ-
তিৰ কাৰণে কৰা ধৰ্ম্ম কাৰ্য্য ।
(মৃত দিবসে মৃতার্থ জলা-
ঞ্জলি দানাদি কৰ্ম্ম ঐতিহ্য
বাহিনী)

ক

কক — এবিধ চৰাই, যিখিনিৰে অজ্ঞাত
ৰাসত বিৰাটৰ নগৰত
থাকোতে এই নামেৰে চিনাকি
দিছিল ।

কঙ্কণ — হাতত পিন্ধা থাক, a
bracelet, কৰ ভূষণ ।

কচ — বৃহস্পতিৰ পুত্র । এওঁ
মৃত ব্যক্তিৰ পুনৰ জীৱিত
কৰিব পৰা মন্ত্ৰ শিক্ষা কৰি-
বৰ কাৰণে অম্বৰসকলৰ গুৰু
পুত্ৰৰ ওচৰলৈ যায় । কচৰ
ৰূপত মুখ হৈ পুত্ৰৰ কন্যা
দেবজানী কচৰ প্ৰেমত পৰে ।

ইফালে অশুৰসকলে কচৰ
অভিপ্ৰায় বুজিব পাৰি তেওঁক
ছবাব বধ কৰে আৰু ছই-
বাব দেৱজানীৰ অশুৰোদ্ধত
শুক্রই জীৱিত কৰে। শেষৰ
বাব অশুৰসকলে কচক মাৰি
পুৰি ছাই কৰি মদৰ লগত
মিহলি কৰি দি শুক্ৰক খাবলৈ
দিয়ে। দেৱজানীয়ে কচক
নেদেখি পিতাকক কয়, পিতাকে
কচক মতাত কচই শুক্ৰৰ
গৰ্ভৰপৰা মাত লগায়।
শুক্রই উপায় নেপাই মৃত
ব্যক্তিক জীৱন দিবপৰা মন্ত্ৰ
কচক গৰ্ভতে শিক্ষা দিয়ে আৰু
নিজক কাটিবলৈ ছকুম দিয়ে,
শুক্ৰক কাটি কচক গৰ্ভৰপৰা
বাহিৰ কৰাত কচই সেই মন্ত্ৰেৰে
শুক্ৰক জীৱিত কৰে। ইয়াৰ
পিছত দেৱজানীয়ে কচক বিবাহ
কৰিবলৈ কোৱাত কচ অমান্তি
হয়। তেতিয়া দেৱজানীয়ে
কচক পিতাকৰ পৰা শিক্ষা কৰা
মন্ত্ৰ বিকল হবৰ কাৰণে শাপ

দিয়ে; কচইও দেৱজানীক
ব্ৰাহ্মণ স্বামীৰ পৰিবৰ্তে ক্ষত্ৰিয়
স্বামী পাবৰ কাৰণে অভিখাপ
দিয়ে।

কঞ্জ—পহুমকুল, a lotus.

নাভিকঞ্জ বজ্জ অৰুণাম। বিহি
জনম ভেলি যোহি ঠাম।

কঞ্জ নয়ন } পহুম ফুলৰ দৰে
কঞ্জ লোচন }
ধুনীয়া চকু, lotus like
eyes.

কটক—পৰ্বত, পৰ্বতৰ মধ্যভাগ,
বলয়া, চক্ৰ (ইতি অমৰ)
নিতম্ব, মেখেলা, সৈন্য, সেনা-
বাহিনী।

কটাক—(১) চকু কেবাহিকৈ চোৱা
দৃষ্টি, a sidelong look
(২) চাভুৰী—roguishness.
(৩) নিমিষ, তৎক্ষণাত, a
moment.

শুনি শ্ৰীকৃষ্ণ কটাক্ষে বোল—
× × × গোপী কটাক্ষ নাহি
বুৰল। বজ্জ কাছি কাক্ষে চৰিতে
বজ্জ চলল। (কেলি গোপাল)

কটি— কঁকাল, the loins, the waist.

কটিধৰা — চুৰিয়া ; a man's waist cloth.

কটিতত— বটিত, ককালত, at the loins.

কণ্ঠ— ডিঙিৰ আগভাগ, টেটু, the throat.

কতি— ক'ত, কিমান, কেনেকৈ, কিয়, Where, how much, how, why.

নৰ ভয়ো ভাই ভাৰতে কতি ভাগা ।

নক হসি ৰামা মৰসি কতি লাগা ॥ (বৰগীত)

কতিহো— কেতিয়াও, কোনোফালে, never, somewhere.

কৰাৰি— খং ; anger, rage
মেৰো মাই ওহো যশোদা
আজু হামো ভুখাৰি ।

যো কিছু লবজু হামাকু
দেলহ নাহি খাবলো সোহি
কৰাৰি (বৰগীত)

কথি— ক'ত, কোন ঠাইত ।

Where.

কদম্ব— কদমগছ, বঘুগছ,
nauclea cadamba.

কদৰ্থনা— গালি, তিবন্ধাৰ ; abuse

কদৰ্থা— কুচ্ছিং, বেয়া, ugly, bad.

কদাকাৰ— অশুশ্ৰুনি, বেয়া আকৃতিৰ
বা গঢ়ৰ, ugly.

কদাচিত— কেতিয়াবা ; সদায়
নোহোৱা, Sometimes

কদাপি— কেতিয়াও, কোনো-
সময়তে ; (নোহোৱা অৰ্থত
পিছত 'ন' ব্যৱহাৰ হয়)

কঙ্ক— দক্ষৰ কন্যা । কাশ্যপে
বিবাহ কৰা ১৩ গৰাকী কন্যাৰ
এগৰাকী । বাসুকীৰ মাতৃ ।

কন্দ— মূল, অদি কাৰণ, root,
Principal.

কন্দুক— খেলালি কৰা চোপৰ নিচিনা
ঘূৰণীয়া বস্তু, গেণ্ডুক কনক
কন্দুক হাতে, খেলায় পোপিনী
নাচয়

নবখন জিনি তহু বাজে ।
(বৰগীত)

কন্দৰ্প— শ্ৰেয়ৰ অধিকাৰী দেৱতা :

এওঁৰ জন্মৰ কাহিনী অনেক ।
 তৈত্তীৰীয়মতে তেওঁ ধৰ্ম্মৰ পুত্ৰ
 মাতৃ ঞ্জা; হৰিবংশ মতে তেওঁ
 লক্ষ্মীৰ পুত্ৰ ; কিছুৰ মতে ব্ৰহ্মাৰ
 হৃদয়ৰ পৰা জন্ম ; ৪ ঋতটো মত
 হ'ল তেওঁ পানীৰ পৰা জন্ম সেই
 কাৰণে তেওঁক ইৰাজ বোলা
 হয় । ৫মটো মত হ'ল তেওঁ
 স্বয়ম্ভু সেই কাৰণে তেওঁক অজ
 বুলি কোৱা হয় ।

এবাৰ শিৱই তপস্তা কৰি
 থাকোতে তেওঁ শিৱৰ তপস্তা
 ভঙ্গ কৰিবলৈ অহাত শিৱই
 শাপ দি ভস্ম কৰে আৰু তেওঁৰ
 শৰীৰ হীন হোৱা কাৰণে তেওঁক
 অনঙ্গ বুলি কয় । এই কামদেৱ
 বা কন্দৰ্প পিছত কল্পিলীৰ পুত্ৰ
 প্ৰহ্লাদৰূপে জন্ম গ্ৰহণ কৰিছে ।

তেওঁ অপেশ্বৰী সকলেৰে
 পৰিবেষ্টিত এজন চিৰ যুবক,
 ধনু আৰু শৰেৰে সদা
 সজ্জিত । তেওঁৰ ধনু হ'ল কুঁহি-
 যাবৰ ; ধনুৰ বচি হ'ল মৌ-
 শাখিৰ এটা শাৰী, বগা পহুৰ,

নীলা পহুৰ, অশোকফুল, আমৰ
 ফুল আৰু নবমল্লিকাৰ এই
 পাঁচ ফুলৰ সন্মোহন, উদ্ভাদন,
 শোষণ, তাপন আৰু স্তম্ভন এই
 পঞ্চ বাণ, বাহন ভাটো চৰাই,
 ধ্বজা হ'ল মকৰ । তেওঁৰ
 নামৰ ভিতৰত কামদেৱ, মদন,
 মন্থৰ, অনঙ্গ, পঞ্চশৰ, মনসিজ,
 কুম্ভমেঘু, পুষ্পধৰা, পুষ্পধু,
 বতি পতি, আত্মভু, মোহন,
 কামনা, মকৰকেতু অভিৰূপ,
 কলা কেলি, মধুদিপ, শঙ্খবাৰি,
 দৰ্পক, প্ৰহ্লাদ, মীনকেতন, মকৰ-
 ধ্বজ, কাম, কন্দৰ্প প্ৰধান ।

In the Rig-Veda
 (x-129) desire is said to
 have been the first
 arose in the one after
 it had come in to life
 through the power of
 fervour or abstraction.
 "Desire first arose in it,
 which was the primal
 germ of mind ;

(and which)sages, searching with their intellect, have discovered in their heart to be the bond which connects entity with non-entity. "It is wellknown" observes Dr. Muir, "that Greek mythology connected Eros, the god of love, with the creation of the universe somewhat in the same way." this kama or desire, not of sexual enjoyment but of good in general, is celebrated in a curious hymns of the Athorva-Veda, which exalts kama in to a Supreme God and creator. (classical Dictionary)

কনাই শিমলু—এবিধ সৰু লতা

জাতীয় বন । বাঁহপতীয়া বনৰ দৰে মাটিত বগাই যায়, ইয়াৰ ফুল নীলা । চকুত আচিনা হ'লে ইয়াৰ এঠা লগালে ভাল হয় ।

কাম্পিত—কঁপা, skaken, trembling

কৰ্ণিকাৰ—সোণাক, কৰ্ণিকাৰ ছবিৰ বৰ আৰু সৰু হিন্দিত ইয়াক আমলাতাস, ধনবহেড়া আৰু সোণহালী বোলে ।

Latin-cassia Fistula.

কৰ্পিলা—পূৰ্ব-দক্ষিণ দিগম্বিপতি হস্তী পুণ্ডৰীকৰ পত্নী ।

কপোল—গাল ; the cheek.

কমল—পটুম ফুল ; a lotus.

কমল কৰ্ণিকা—পটুম ফুলৰ চকা ।

কমলাসন—ব্ৰহ্মা ।

কঙ্ক—শঙ্খ; a conch, a shell.

কঙ্ক কণ্ঠ } শঙ্খৰ পাকৰ নিচিনা
কঙ্ক গল } আচৰকা ডিঙি ।

কৰো—কৰা, to do.

কৰ—কিৰণ, হাত, ৰাজনা; ray of light, hand, revenue.

কৰণ—কৰণ, কৰ্য্যসাধন ; ঠাই ।

কৰপাল—খড়্গা, কৃপাণ, অসি, তৰো-
হাল; a sword.

কৰভোক—হাতীৰ গুঁৰ সদৃশ উক;
a thigh like a trunk
of an elephant.

কৰম—কৰ্ম, কাম, ভাগ্য, work,
luck.

হৰি হৰি হামাৰ কৰম কিনা
ভেলি ।

প্ৰাণপিউ আশা কৈছন দূৰ
গেলি ॥ (কল্লিণী হৰণ)

কৰহাল—তৰোহাল, কৃপাণ, খড়্গা,
a sword.

কৰসি—কৰা ; to do

কৰিকৰ—হাতীৰ গুঁৰ, a trunk
of an elephant.

কৰিণী—মাইকী হাতী, a female
elephant.

কলমৰ্ঘ—কু-কৰ্ম, পাপ, sin.

কশিপু—আচ্ছাদন, বিচনা ; অন্ন ;
cover, bed, rice.

কৰ্দ'ৰ—বোকা, পক, mud.
একনা খৰি ; মহাভাৰত আৰু

ৰামায়ণৰ মতে ব্ৰহ্মাবৰণা জন্ম
হোৱা এজন প্ৰজাপতি ; অন্য
কিছুৰ মতে এওঁ দক্ষৰ পুত্ৰ ।

কৰ্মবদ্ধ—এক জন্মত কৰা কৰ্মৰ ফল
আন জন্মত ভোগ কৰিবলৈ থকা
অবস্থা ; the obligation
to enjoy or suffer the
consequence of ones
own acts done in a
previous birth.

কক—কৰা ; to do.

কাৰিকল—এবিধ দীঘল কেবেলা ;
a creeper and its bitter
fruits.

কাকু—কাকূতি কৰা, মিনতি, a
humble submission.

কাকু শব্দৰ কৰ, কবহ কক-
নাথ যোনো নছাৰোহো
ৰামবানী ।

সৰ অপবাধক বাধক তুয়া-
নাম তাহে শৰণ লেহুজানি ॥

(বৰসীত)

কাচ—এবিধ চীনদেশীয় চকচকীয়া
মাটিৰ পাত্ৰ, চিচা, ব্ৰাচ, glass.

কাচনি—সাঁজ-পোছাক, clothes.

পীতধটি কটি কাচনি কাচিব

আগু পাছু লাসে চারে ।

বালকেব ভার, দেখায়া

কানাই, পোপীৰ মন

ভুলায়ে ॥ (বৰগীত)

কাছি—সাজি, সাজ-পাৰ পিন্ধি

by adorning.

কাছে—সাঁজ-পোছাক পিন্ধা ।

কাজ—কাম,বন,work, business

কাঞ্চুৱা—কাপোৰ,গাতলোৱা চাদৰ,

থসল কেশ পাশ টুটল হাব ।

ফোড়ল কাঞ্চুৱা কুচক হামাব ॥

(কেলি গোপাল নাট)

কাঞ্চুৱী—চাদৰ, আঁচল,

এ কক বময়া, ককবময়া বস

কেলি

কাঞ্চুৱী ছুৰি ফুৰে কুচ কুচ

বতি কোতুকে কৰা (বাম বিজয়)

কাঞ্চী—মেখেলা, ককালত পিন্ধা

মণি, সপ্তকী, বসনা, একগুণৰ

মণি হলে কাঞ্চী সাতগুণ হলে

মেখেলা, কুৰিগুণ হলে সপ্তকী ।

কাণ্ডে—কাণ্ড-দণ্ড, বাণ, খৰ, কুং-

সিত,বৰ্গ, অবসৰ পানী ।

বাহু কাণ্ডে খাণ্ডা উড়ি হাতে ।

দশন কামুৰি বৃদ্ধাৰয় মাথে ॥

(বাম বিজয় নাট)

কাভৰি—কাকুতি, মিনতি, কাও-

বাও ; humble, supplica-

tion

কান—কানাই, কৃষ্ণ

দেখু সখি ঐচন নিককণ কান ।

পয়োধৰ অধৰ দশন নখহান ॥

(কেলি গোপাল)

কামদেৱ—প্ৰেমৰ অধিষ্ঠাতা দেৱতা,

মদন (কন্দৰ্প চাওক)

কামধেনু বৃন্দাধিকাৰী—যি জন

বহুত কামধেনুৰ অধিকাৰী ।

যৈছে কামধেনু বৃন্দাধিকাৰীক

চাগলীত কি প্ৰযোজন থিক ।

কামিনী—মাইকী, স্ত্ৰী, অগ্নম,

ভাবিনী, কান্তা, মলনা,

a woman.

কায়—শৰীৰ, দেহ, the body.

কাকণিক—কৰুণাময়, কৃপালু,

দয়ালু. merciful

কাছি নিদাক্ষণ হিনে মোহি ।

(গীত-শ্রীৰাম আভা)

কালব্যাধি—কালক চিকাবী বোলা
হৈছে ; চিকাবীস্বৰূপ কাল ।

কালনেমি—ৰামায়ণৰ মতে এওঁ
এজন ৰাক্ষস । হনুমানে যেতিয়া
লক্ষ্মণক জীয়াবৰ কাৰণে গন্ধ-
মাদন পূৰ্ব্বতত ঔষধ বিচাৰি
যায় সেই সময়ত হনুমানক
মাৰিবৰ কাৰণে ৰাছগণে এওঁক
পঠাইছিল । কালনেমিয়ে তপস্বী
ব্রাহ্মণৰ বেশ ধৰি হনুমানক
আশ্রমলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি কিছু
খাবলৈ দিয়ে । হনুমানে আগতে
স্নান কৰিবলৈ গৈ সৰোবৰত
ভৰি দিয়া মাত্ৰে এটা ঘৰিয়ালে
ভৰিত কামোৰ মাৰি ধৰে । কিন্তু
হনুমানক ভৰিত ধৰাত হনুমানে
ভৰি এছাৰ মাৰি দিয়াত ঘৰি-
য়ালটো এজনী স্তম্ভবী অপেশ্বৰী
হৈ পৰি ক'লে যে পূৰ্বে দক্ষৰ
শাপত তেওঁ ঘৰিয়াল হৈ পৰি
আছিল আৰু হনুমন্তৰ স্পৰ্শত
তেওঁৰ শাপ মোচন হব ;
গতিকৈ বৰ্ত্তমান শাপৰ অন্ত হৈ

নিজৰূপ ধাৰণ কৰিলে ; লগতে
হনুমানক কালনেমিৰ পৰা
সাহায্য হবলৈ কৈ তেওঁ স্বৰ্গলৈ
গতি কৰে । হনুমানে কাল-
নেমিৰ আশ্রমলৈ আহি কাল-
নেমিক আকাশলৈ পোৰ মাৰি
লংকালৈ পঠায় । কালনেমি
ৰাছগণৰ আগত পৰেগৈ ।

২) পুৰাণৰ মতে কালনেমি
বিৰোচনৰ পুত্ৰ হিবণ্যকশিপুৰ
নাতি । এওঁক বিষ্ণুয়ে বধ কৰে
আৰু পিছৰ জন্মত কংসৰূপে
জন্ম গ্ৰহণ কৰে ।

দৈৱকী, যশোদা, আদি কৰি মত,
সৰে দেৱতাৰ নাৰী ।

তই কালনেমি, আছিল পূৰ্বত,
মাৰিলা তোক সুৰাৰি ॥

দৈৱকীৰ গৰ্ভে, উপজি ছনাই,
তোক মাৰিবলু হৰি । (ভাগৱত)

কালপৃষ্ঠ—কৰ্মৰ ধনুৰ নাম ।

কাল-ভুক্তকৰ্ম—ভুক্তকৰ্ম অৰ্থাৎ শাপ ;

ইয়াত কালক শাপৰ লগত
ভুলনা কৰা হৈছে । অজগৰ
শাপে কোনো জীৱ-জন্তু একালৰ

পৰা গিলি নিয়াৰ দৰে
কালেও আয়ুস শেষ কৰি নিয়া
উদাহৰণ দিয়া হৈছে—যেনে:—

- ১) আৱত কাল-ভুজঙ্গম গৰজি ।
হৰি পদে শৰণ লেহু সব বৰজি ।
- ২) ক্ষনিক জীৱন ধন, যৌৱন-
জায়া, বিবৰতি তবহু নাহোই ।
দংশিত কালি, ভুজঙ্গম অঙ্গা,
জানিশৰণ লেহু তোই ॥

(বৰগীত)

কালিয়া—কৃষ্ণ, কলীয়া কানাই

কালিন্দী—যমুনা নদী, সূৰ্য্যাতনয়া,

শমনস্বম্

নাহি চাৰৰ ধেমু কালিন্দী কুল ।

আৰনা শুনবো বেহু কদম্বক
মূল ।

কাহানু—কলৈ, কোনঠাইলৈ ;
Where.

কাহে—কেনেকৈ, কিয়, কোন-
ঠাইলৈ ; how, why, to
what place

কিনাভেলি—কি হ'ল ; what
happened.

হৰি হৰি হামাৰ কবম কিনা

ভেলি ।

প্ৰাণপিউ আশা কৈচন হুৰ
গেলি ॥ (কল্পণী হৰণ)

কিহুৰ—ভৃত্য, চাকৰ, দাস,
পৰিচাৰক, servant.

কিহিনী—ঘুণ্ডাৰা, ঘাগৰ, সক ল'ৰা-
ছোৱালীক পিন্ধোৱা সক জুহু-
কাৰ মালা ।

নবীন লয়ণু ভোজন কৰাইবো

কপূৰ তাম্বুল খাই ।

কনক কিহিনী কটিত বান্ধিয়া

গোষ্ঠে চলা যতুবাৰু

(গীত-শ্ৰীৰাম আতা)

কিহুৰ—বোঁৰাৰ দৰে মুখ, মানুহৰ
দৰে শৰীৰ থকা কুবৰৰ
পাৰিষদ । তেওঁলোক স্বৰ্গৰ
গায়ক । কিহুৰসকল যক্ষৰ
লগতে আশ্বাই আঁজন কৰিছিল ।
আকৌ কিহুৰ মতে তেওঁলোক
কাশ্যপৰ সন্তান । তেওঁলোকৰ
অশ্ব নাম অৰুমুখ, কিম্পুকষ,
তুবঙ্গ বদন, মনুল, পীত্ৰমোহী,
হৰিণ-নৰ্ত্তক ।

কিৰণেশ্বৰ—কুৰেব ।

কিন্নৰী — কিন্নৰ সকলৰ স্ত্রী ।

কিন্নৰীসকল বৰ সুন্দৰী বুলি
খ্যাত ।

কিন্মদন্তি — জনশ্রুতি, মানুহৰ মুখে
মুখে চলি অহা, কাণ বাগৰা
কথা ।

কিন্ম — কোৱা ভাতুৰী, বিশ্বিকল,
লেটিন নাম Caphalica
Indica

কিবণ — সূৰ্য্য, চন্দ্ৰ কিন্ম সূৰ্য্যৰ
বশ্মি ।

কিৰাত — এটা পৰ্ব্বতীয়া জাতি

কিসলয় — পল্লব, কুঁহিপাত ধৰা
গছৰ ডালৰ আগ, নতুন পাতৰ
থোপা ।

কিৰিষি — কৃষি, খেতি ।

কুঙ্কুম — কুম্ কুম্, চন্দন ।

কুচ — স্তন, পয়োধৰ, পিয়াহ, the
breast of a woman

কুঞ্চিত — বেঁকা, কুটিল, বেকা,
curved

কুঞ্জ — নিকুঞ্জ, হাতীৰ দাঁত, কুলনিত
লভাবে ঘৰৰ নিচিনা কৰি
আবৃত্ত কৰি বধা ঠাই ।

কুঞ্জৰ — হাতী, কেশ, চুলি, শ্ৰেষ্ঠ
(যেনে-পুৰুষ কুঞ্জৰ) an
elephant, hair, superior.

কুটিল — কুঞ্চিত, বেকা, ভগা,
curved.

কুটীৰ — বহা সৰুঘৰ, পঁজা,
a hut, a havel

কুণ্ডল — কাণত ওলোমাই পিন্ধা
এনিধ গঢ়না, লোকাপাৰ, কবিন্ধা
আদি

কুণ্ডলিনী — দুৰ্গাৰ এক আকৃতি,
কুণ্ডল পিন্ধা ভিৰোজা ।

কুণ্ডলী — সাপ, জেলেপী, মিঠাই ।

কুণ্ডিকা — কমণ্ডলু ।

কুৎসিত — নিকুট, অধম, কদাকাৰ,

কুস্তা — কুকুৰ, a dog

কুন্তল — কেশ, চুলি, চিকুৰ, hair

কুন্দ — এবিধ শৃগন্ধি কুল, হিন্দিত
কুন্দেশ কুল, মহাবাহুত কুন্দ,
কৰ্ণাটকত সুৰাগি বোলে ।

কুন্দকোষ — কুন্দকুলৰ বীজ ।

কুবলয় — নীলবৰণীয়া ডেঁট, কংসৰ
হস্তীৰূপী দৈত্য বিশেষ ।

কুব্জ — ধন বহুৰ মালিক এজন

দেহভা। বিশ্বাস মুণিৰ পুত্ৰ,
মাতৃ ইলাবিদা। বিশ্বাসৰ
ৰাক্ষসী পত্নী নিকাৰাৰ গৰ্ভত
জন্ম হয় ৰাৱণ, কুন্তকৰ্ণ আৰু
বিভীষণ আৰু কন্যা সুৰ্গনখা।
কুবেৰ লংকাৰ অধিপতি আছিল
আৰু লংকা নগৰ বিশ্বকৰ্ম্মাৰ
দ্বাৰা নিৰ্ম্মাণ কৰা হৈছিল।
পিছত ৰাৱণে কুবেৰক খেদি
নিজে তাৰ ৰজা হয়। কুবেৰ
তাৰপৰা গৈ অলকাত নগৰ
নিৰ্ম্মাণ কৰি লয়। তেওঁৰ কানন
চিত্ৰবন, পৰিয়দসকল কিষ্কৰ,
ব্ৰহ্মাই প্ৰদান কৰা স্ময়ং চালিত
পুষ্পক ৰথ বাহন। তেওঁৰ
তিনিজন পুত্ৰৰ নাম ক্ৰমে মণি-
গ্ৰীৱ, নলকুবেৰ আৰু ময়ূৰাজ,
কন্যা হ'ল মীনাক্ষী। কুবেৰৰ
অন্যান্য নাম হ'ল ধনপতি,
যক্ষৰাজ, ময়ূৰাজ (ময়ূস অৰ্থাৎ
কিষ্কৰ এতেকে কিষ্কৰৰাজ)

ৰাক্ষসেন্দ্ৰ, ৰত্নগৰ্ভ, নবৰাজ।

কুমুদ—টেটফুল, নৈখাত কোণত
ধকা সূৰ্য্যৰ হস্তী, এজন নাথ

ৰজা, এওঁৰ তল্লী কুমুদাঙ্কীক
ৰামৰ পুত্ৰ কৃষ্ণে বিবাহ কৰে।
কুমুদ বান্ধৱ—চন্দ্ৰ, the moon
কুমৌদক—বিষ্ণু,
কুন্তীৰ—এবিধ জল জন্তু বিশেষ,
জলহস্তী।

কুৰঙ্গ—হৰিণ, মৃগ, বাতামু। a
deer.

কুলটা—ব্যভিচাৰিণী স্ত্ৰী, অসতী।

কুলধাৰক—পুত্ৰ।

কুলাচল—কূলপৰ্বত।

কৰ্ণদণ্ড নৃপতিৰ পুত্ৰ ধুত্ৰাক্ষ ;
এওঁ ছাগলীৰ বেশ ধৰি যজ্ঞৰ
প্ৰসাদ চুৰি কৰি খোৱা হেতুকে
অগস্তি মুণিয়ে মূৰটো ছাগলীৰ
আকৃতি আৰু শৰীৰ মানুহৰ
আকৃতি হবৰ কাৰণে শাপ
দিয়ে ; সেই শাপত তেওঁ
ছাগলীৰ মূৰেৰে এটা কিম্বা-
কাৰ দৈত্য হয়। এই দৈত্যৰ
প্ৰতাপত ঋষি মুণিসকলৰ যজ্ঞ
কাৰ্য্যত অনেক বাধাৰ সৃষ্টি
হয়। পাণ্ডৱসকল বনবাসত
 থাকোঁতে এই দৈত্যক লগ

পায়। কলাচলব লগত যুদ্ধ
কৰি পাণ্ডৱসকলৰ যুধিষ্ঠিৰৰ
বাদে ভীম, অৰ্জুন, নকুল,
সহদেৱ চাৰিজনৰ মৃত্যু হয়।
শেষত যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰাৰ্থনাত
শ্ৰীকৃষ্ণ গৈ কলাচলক নিধন
কৰে আৰু চাৰি পাণ্ডৱক
অগ্নিনীক্ৰমৰ গৈ পুনৰ জীৱিত
কৰে।

কুলিশ } বজ্ৰ, ইন্দ্ৰৰ অস্ত্ৰ।
কুলীশ }

কুম্ভমলতি—এবিধ মলতা ফুল।

কুক্ক—মায়াজাল, ইন্দ্ৰজাল।

কুক্ক } কোকিল, কুলি।
কুম্ভধ }

কুক্কি—উদৰ, গৰ্ভ।

তোমাৰ কুক্কিত আমি যত
চৰাচৰ।

ছেন জানি ক্ৰমিয়োক দোষ
দামোদৰ ॥ (৭৯৯ কীৰ্ত্তন)

কুপ—নাদ, খাল, পুখুৰী, a tank,
a well.

কুলাব—পাৰ হোৱা, (কুল-পাৰ;
কেকৱালি চাওক)

কুমাণ্ড—কোমোৰা, শিৱৰ এক-
শ্ৰেণীৰ অৰুচৰ। a class of
demigods in the service
of Siva. (C.D.)

কৃতম্—অকৃতজ্ঞ, উপকাৰৰ উপকাৰ
নোলোৱা।

কৃতাস্ত—গম, দৈব।

কৃতাস্তজনক—সূৰ্য্য, the sun.

কৃতিকৰ—ৰাৱণ (শৰমালী)

কৃতী—নিপুণ, পণ্ডিত, সাধু,
পুণ্যবান।

কৃত্যা—ক্ৰিয়া, খেলা, ভাওনা, মায়া,
কৃত্যা কৰি আনি দিলা নন্দৰ
কন্যাক।

কহিলো সন্তোদ কথা দঢ়াই
আপুনাক।

কুম্ভন—ছেদকৰা, কটা, to cut

কুপ—কুপাচাৰ্য্য

কুপাব—অস্ত্ৰ, খড়্গ, a sword.

কুপালু—দয়ালু, a kind man

কুপী—জ্ঞোণাচাৰ্য্যৰ পত্নী।

কুপীত যোনি—অগ্নি (ইতি অমৰ)
fire

কুপীপতি—জ্ঞোণাচাৰ্য্য।

কুপীপুত্ৰ—অস্থথামা ।

কৃষ্ণদ্বৈপায়ন—বেদব্যাস ।

কৃষ্ণপণী—ক'লা তুলশী ।

কৃষ্ণ পিঙ্গলা—দুৰ্গা ।

কেকী—ময়ূৰ, ম'ৰাচৰাই ।

কেকী পত্ৰ } ম'ৰা চৰাইৰ পাখি ।
কেকি পত্ৰ }

কেতু—গ্ৰহবিশেষ, ধ্বজ ।

কেদাৰ—শিৱ, মধুৰ, গীতৰ এটা

বাগ (সুৰ) a tune

(বাগচাওক)

কেবিকজ—নীলাপহুহ ।

কেকৱালি—গুৰিয়াল ।

গুৰু কেকৱালি নাম অল্পবায় ।

হৰিশ্ৰুণ গায়া ভৱ সাগৰ

ক'লাৱ ॥

কেলি—খেলা, ক্ৰীড়া, ৰতি, মৈথুন ।

কেশৱ—১) কংসৰ আদেশত কৃষ্ণক

বধ কৰিবৰ কাৰণে ঘোঁৰাকপ

ধৰি অহা কেশী দৈত্যক বধকৰা

কাৰণে কৃষ্ণৰ নাম কেশৱ হয় ।

২) ক, জ, শ, পদে ক্ৰম

ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰ তিনি মূৰ্ত্তি

আৰু হ পদে নাৰায়ণে

সকলোকে ছান্দি থকা কাৰণে

ঈশ্বৰক কেশৱ বোলা হয় ।

ক-জ-শপদে, ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু,

মহেশ্বৰ তিনিৰো অধ্য ।

হ পদে নাৰায়ণে তিনিৰো

আছয় ছান্দি, এহিহেতু কেশৱ

বোলায় (ঘোষা)

কৈটভ—এটা ভয়ানক দৈত্য । এক

কল্পৰ অন্তত যেতিয়া ভগবান

নিদ্রিত অৱস্থাত আছিল সেই

সময়ত ভগবানৰ কাণৰ পৰা

ছুটা মহা পৰাক্ৰমী আৰু

ভয়ানক দৈত্যৰ জন্ম হয় । এটাৰ

নাম মধু আৰু আনটোৰ নাম

কৈটভ । এই দুই দৈত্যই

ভগৱানৰ নাভিকমলত বিশ্ৰাম

কৰি থকা ব্ৰহ্মাক হত্যা

কৰিবলৈ যায় । তেনেতে

ভগৱানৰ নিদ্রা ভঙ্গ হয় আৰু

এই দৈত্য দুটা বধ কৰি মৰাশ

ছুটা পানীত পেলাই দিয়ে, এই

মৰাশ ছুটাৰ পৰা বহুত মেদ

ওলাই আৰু মেদৰ পৰাই

ভগৱানে পৃথিৱী সৃষ্টি কৰে ।

সেইকাৰণে পৃথিবীক মেদিনী
বোলা হয়। মধু দৈত্যক মৰা
কাৰণে বিষ্ণুৰ নাম হয় মধুবিপু
আৰু মধুসূদন আকৌ কৈটভক
মৰা কাৰণে নাম হয় কৈটভ-
জিত।

আন এটা মতে এই কৈটভক
দুৰ্গাহাহ বধ কৰিছিল।

সেইকাৰণে দুৰ্গাহ নাম হয়
কৈটভা, কৈটভী আৰু
কৈটভেশ্বৰী। “কৈটভভক্ত বশং
কৃদ্ধা গৃহীতা তংপুৰী যথাঃ

ভেন সান্ধ্যতে দেৱী পুৰাণে
কৈটভেশ্বৰী।”

কৈতয় - কপট, অসত্য, মিছা,
ছলনা, ফাকি ;

হৰিত বিনে সৰে কৈতয়। ভজ
হৰি পাৱে কৰি উৎসৱ ॥ (ঘোষা)

কৈবন—শক্ৰ, খল, পছম, বগাভেঁট,
a wicked person, a
lotus, a white lily, an
enemy.

কৈলাস—সদাশিৱ থকা পৰ্বত,
হিমালয়ৰ এটা শৃংগ, ইয়াক গগ

পৰ্বত বুলিও কয়।

কৈৱলয়—মুক্তি, salvation

কৈসানি—কেতিয়া, when

কোকনদ—বঙাভেঁট, বঙাপদ্ম, a
red lily, a red lotus.

কোক বন্ধু - সূৰ্য্য, the sun.

কোকিল—কুলি চবাই, ইয়াৰ

অন্যান্য নাম হ'ল পিক,

বসন্ত দুত,

মধুগায়ন, বাসন্ত, কলকঠ,

কামাক্ষ, কুহকঠ, কুহমুখ

ইত্যাদি।

কোটোৰাখেল—চোপৰ পৰিবাৰ্ত্তে

আঁঠে মুড়িৰ লাক কৰি ঢুকালে

দুদল হৈ ল'বাই খেলা খেল

বিশেষ।

কোদণ্ড—ধনু, ইলুৰ ধনু।

(শাৰঙ্গ চাওক)

কোথা—ক'ত, where

কোপ—ক্ৰোধ, খং, anger

কোৰ—কলি, a bud

কোৰি—কলি, চুপহি, a bud

কোষ—ধনৰ ভঁৰাল, লক্ষ্য অৰ্থ

লিখা পুথি, কণী, ভঁৰাল।

কোবিদ—পণ্ডিত, a learned man

কৌতুক—কৌতুহল, আনন্দ, নজনা কথা জানিব বা নেদেখা বস্তু দেখিব অভিলাষ ; Pleasure, curiosity.

কৌমুদী—জ্যোৎস্না, পোহৰ, উৎসব; কার্তিক, পূর্ণিমা । light, merry-making, festival, the full moon of the Kartik month.

কৌমুদীপতি—চন্দ্র, the moon.

কৌমোদী—কৌমুদকী, বিষ্ণুৰ গদা ।

কৌশল্যা—দশৰথ বজাৰ ভাৰ্যা ; বামচন্দ্রৰ মাতৃ ।

কৌশিক—কুশিক ঋষিৰ বংশজাত, বিশ্বামিত্র, (বিশ্বামিত্র চাওক)

কৌন্তভ—বিষ্ণুৰ মণি, এই মণি

কোটি সূৰ্য্যসম উজ্জ্বল ; সমুদ্র মন্থনত এই মণি উদ্ভূত হয় ।

“কৌন্তভস্ত মহাতেজা : কোটি সূৰ্য্য সমপ্রভ : । ইমাকিমুত

বজ্রব্যঃ প্রদীপাদীপ্তি মানিতি ।” (ইতি শব্দ কল্পক্ৰম)

ক্রীড়া—খেলা, অবজ্ঞা করা, play, disregard.

ক্রূ—পৰৰ দ্রোহকাৰী, নিষ্ঠূৰ, নিমৰমিয়াল; cruel, inhuman.

ক্রুবলোচন—শনি ।

ক্রোধ—খং, কোপ ; anger.

ক্রৌঞ্চ—সপ্তদ্বীপৰ এটা দ্বীপ । (সপ্তদ্বীপ চাওক)

ক্লিষ্ট—ক্লেশ মূক্ত ।

ক্লীব—নপুংসক, পুৰুষহীন, তৃতীয়া প্রকৃতি, an impotent man, an eunuch.

ক্লেশ—চূৰ্ণক বা মলিয়ন পানী বা বস বৈ থকা পূজ ।

ক্লেশ—দুখ, কষ্ট, distress.

ঋ

ঋ—আকাশ, গগন, অন্তরীক্ষ, নভস্, অম্বৰ, অভ্র, the sky.

ঋমাধো বলাহকে গার্জ্জ য়েতিৰূপ ।

শৈলাগ্রে ববিহা নৃত্য কবে তেতিৰূপ ॥ (গীত-অনিকল্প)

ঋগ—সূৰ্য্য, দেৱ, গ্ৰহ, পক্ষী,

ঋগপতি—গৰুড় ।

খগেন্দ্ৰ—গকড় ।

খগেশ্বৰ—গকড় ।

খচিত—সংযুক্ত ।

খঞ্জ—খোঁবা ;

খঞ্জন—এবিধ নীলবৰণীয়া চবাই,
খঞ্জৰীট ।

খটচোৰ—চোৰ, ডকাইত আদি ছুট-
লোক ।

হৈবাব নবৈলমোৰ, ঘেন পায়া
খটচোৰ

বান্ধিলা গকৰ লৈয়া পাগে ।
(বৰগীত)

খটাসুৰ—এটা ভয়ানক বলৱন্ত
অসুৰ । পাণ্ডবসকল নৈমিষা-
ৰণ্যত থাকোতে এদিন হঠাতে
পাণ্ডৱৰ কুটীৰত উপস্থিত হয় ।
সেই সময়ত কুটীৰত দ্রৌপদীৰ
বাহিৰে কোনো নাছিল ।
দ্রৌপদীক অকলে পাই অসুৰে
বলংকাৰ কৰিবলৈ ধৰাত চিঞৰ-
বাখৰ কৰিবলৈ ধৰে । যুধিষ্ঠিৰ
সেই সময়ত ওচৰৰ স্বামি সকলৰ
আশ্ৰমত আছিল ; চিঞৰ বাখৰ
জুনি যুধিষ্ঠিৰ বেগাই আহি

অসুৰৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ
ধৰে । যুদ্ধত যুধিষ্ঠিৰৰ মৃত্যু হয় ।
এইদৰে পাণ্ডৱৰ এজনৰ পিছত
এজনকৈ আহি অসুৰৰ লগত
যুদ্ধ কৰি প্ৰত্যেক জনেই মৃত্যু-
বৰণ কৰে । পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ মৃত্যু
হোৱাত দ্রৌপদীয়ে আত্মৰক্ষাৰ
কোনো উপায় নাপাই হাতৰ-
খাকডাল সোলোকাই খটা-
সুৰৰ গালৈ মাৰি পঠায় ।
দ্রৌপদীৰ খাকৰ আঘাতত খটা-
সুৰৰ মৃত্যু হয় । সেই সময়তে
শ্ৰীকৃষ্ণ তাত উপস্থিত হৈ
পাণ্ডৱক পুনৰ জীৱিত কৰে ।

খণ্ডিত—ছিঙা, খণ্ড কৰা, চেৰ-
পেলাৱা ; to cut to pieces,
to surpass

খৰত—লজ্জালু, মেদ, গলা, bash-
ful, marrows, throat

খৰদণ্ড—পদ্ম, পত্ৰ, a lotus
খল সূৰ্য্য, নীচ, অধম, দুৰ্জ্জন,
the sun, low, vile.
cruel

খাড়ি—চিন, a mark

আল্লব যদি যান্না তুমি গোরা-
লীৰ বাড়ী ।

তেমনে মাৰিবো যেন গায়ে
থাকে খাড়ি ॥ (বৰগীত)

ধাণ্ডা—খড়্গ; তবোৱাল, a sword
খায়তৰি—খোৱা, to eat

খেড়া—খেলা, to play

খেচৰ—শিৱ, বিজ্ঞান, আকাশত
চৰা জীৱ জন্তু, চৰাই ।

খেৰি } খেলা, খেমালি, playing
খেড়ি }

খেলি—সূৰ্য্য, গীত, পক্ষী আদি;
the sun, songs, the
birds etc.

খোজগুড়ি—ভৰিৰ খোজ চাই,
looking at the foot
print

খোজগুড়ি ভালুকৰ গৰ্ভ পাউলা
হৰি ।

ঘোৰ অন্ধকাৰে আছে গৰ্ভক
আৱৰি ॥

খ্যাতিমন্ত—ফখ্সাশালী, the
famous.

গ

গউৱা—গৰু, the cow,

মাইখেল ভগোপাল গোসাই ।
কালিন্দী পুলিন বনহি যছ
নন্দন, কিবত গউৱা চৰাই ॥
(বৰগীত)

গজমতি—গজমুক্তা হাতীৰ দাঁতত
পোৱা বুলি বিশ্বাস এবিধ
বহুমূলীয়া মূক্তা ।

গজ্জ—অবজ্ঞা কৰা, গোষ্ঠ, গোহালি
ঘৰ, গজনা কৰা, নিন্দা কৰা
to reproach, to put to
shame.

গজ্জন—দমন কৰা, বশীভূত কৰা
controlled, subdued.

তুমি নিবজ্জন। পাতক ভজ্জন ॥
দামৰ গজ্জন । গোপীকা বজ্জন ॥

গজ্জহু—গজ্জনা কৰা, গজ্জা, to
reproach, the act of
germinating

গড়াইয়া—বাগৰি, by rolling.

গণ—সমূহ, তিনিগুণ সৈন্যৰ দল—
অৰ্ধাং ২৭ টা হাতী, ২৭ জন-
বৰী, ৮১ টা অৰ্ধাবোহী আৰু

১৩৫ টা পদাতিক সৈন্যের দল ।

গন্ধনাথ — গণেশ ।

গন্ধনাথিকা — দুর্গা ।

গন্ধপতি — গণেশ ।

গন্ধপর্বত — কৈলাস ।

গণিকা — বেড়া ।

গণ্ড — গাল, হাতীর গাল,

গন্ধজাত — তেজপাত ।

গন্ধমাতা — পৃথিবী ।

গন্ধমাদন — এটা পর্বত, ভোমোবা ।

গন্ধবাজ — চন্দন ।

গন্ধর্ব — স্বর্গের গায়ক, কিছু পুৰাণ

আর ইতিহাসে আছে গন্ধর্ব

সকল ব্রহ্মার পৰা জন্ম হৈছিল ;

কিন্তু কিছুকাল আগে কাশ্যপ

ঔরসত তেওঁর পত্নী অবিস্তার

গর্ভজাত । চিত্রবৎ তেওঁলোকের

প্রধান আছিল । শব্দ বলজগন্ত

গন্ধর্ব এবাবজন বুলি উল্লেখ

করিছে, যেনে — অত্রাজোহ

জ্ঞাতিবস্তাবী সূর্য্য বর্জ্যন্তথা

কুঃ । হস্ত মুহন্ত ঝাক্‌ব

মুদ্রবন্ত মহামনা । বিদ্যাবন্ত

কুশানুন্ত গন্ধর্বকাদশো

গণাঃ । এই সম্পর্কত—

Classical Dictionary ত
লিখিছে—The Gandharvas
generally had their
dwelling in the sky
or atmosphere. They
had a great partiality
for women and had
a mystic power over
them. The Atharva
Veda speaks of the
6333 Gandharvas". ...
The Vishnu Purana
says, in one place, that
they were born from
Brahma "imbibing me-
lody". Drinking of the
goddess of speech
(gām dhayantah) they
were born, and thence
their appellation. Later
on it says that they
were the offspring of
Kasyapa and his wife

Arishta. The Harivansa states that they sprang from Brahma's nose and also that they were descended from Muni, another of Kasyapa's wives. Chitra-ratha was chief of the Gandharvas and Apsarases were wives or mistresses.

গৰল—বিষ, বিহ, poison.

গৰসি—গ্রাস কৰা, to take possessions of by force.

গৰুড়—বিষ্ণুৰ বাহন । গৰুড়ৰ আকৃতি মানুহৰ দৰে হাত ভৰি আৰু চৰাইৰ দৰে ঠোঁট আৰু পাখি ; পিতৃ কাশ্যপ আৰু মাতৃ বিনাতা (সুপৰ্ণা) । সৰ্প-সকলৰ মাতৃ কদ্ৰৱ লগত তেওঁৰ মাতৃ বিনাতাৰ মনোবাদ লাগি থকাৰ কাৰণে গৰুড় সৰ্পসকলৰ ঘোৰ শত্ৰু হৈ পৰে । গৰুড়ৰ অনেক নামৰ ভিতৰত

কাশ্যপি, সুবৰ্ণকায়, বৈনাভেয়, খগেশ্বৰ, বিষ্ণুৰথ, সুপৰ্ণ, মহাবীৰ, পক্ষিসিংহ, হৰিবাহন, অমৃতাহৰণ, নাগাশন, খগেন্দ্ৰ, খগপতি, নাগাস্তক, বজ্ৰজিত, সুবেন্দ্রজিত, গগনেশ্বৰ, প্ৰধান ।

গৰুড়কেতু—গৰুড়ধ্বজ ।

গৰুৱা—অত্যধিক, অতিপাত, excessive.

নিৰমিল বিষ কিম্ব্দু কামিনী লোহ ।

তাম্বু পৰল মেৰি এম্ন মোহ ॥
তাকৰ ছোৰাইতে সব নাহি
ধিক ।

গৰুৱা মনোৰথ বাঢ়লি ধিক ॥
(বৰগীত)

গাথা—গীত, গান, a song.

গান্ধি—গাঁথা, to string together.

গাণ্ডীৰ—অৰ্জুনৰ ধনু । এইধনু প্ৰথমে চন্দ্ৰৰ আছিল, চন্দ্ৰই বকণক দিয়ে, বকণে অগ্নিক দিয়ে । অগ্নিয়ে খাণ্ডৱ বন দাহন কৰিবৰ সময়ত ইন্দ্ৰ

লগত যুদ্ধ কৰিবৰ কাৰণে
অৰ্জুনক দিয়ে। (মুকলী চাওক)

পাক্ষাৰেয়—পাক্ষাৰীৰ পুত্ৰ ;
তুৰ্যোধন ।

গায়ত্ৰী—বেদৰ এটা পবন পবিত্ৰ
মন্ত্ৰ । যি এই মন্ত্ৰ জপ কৰে
তেওঁ সকলো পাপৰ পৰা মুক্ত
হয় বুলি কয় । ‘গায়ন্ত্ৰী ত্ৰায়তে
যস্মাৎ গায়ত্ৰী স্ব তত : স্মৃতা ।
ই স্মৃতি’ (শক কল্পত্ৰয়ম)

গায়ত্ৰি—গাইছে, is singing
ঈষত মধুৰ হাসি, বাঁশী বিনো-
দিত, মোদিত পঞ্চম গায়ত্ৰি ।
নন্দকুমাৰ, চৰণ যুগ বাজীয়া,
মাধৱ মনবহু ভৱতৰি ॥
(বৰগীত)

গায় সন্ধানে—গায় জোৰেৰে ।
গায় সন্ধানে যশোৱ বজু আনে ।
জোৰায় নাহি আজ লহু মানো ॥
বৰগীত ।
গিৰা—(গিৰা - বচনম্ ইতি
ত্ৰিকাণ্ডশেষ) বাক্য, কথা,
বচন ।

গুজা—(লতা বিশেষ) লাতুমণি

লতা ।

গুজামণি—লাতুমণি, কাচমণি ।

গুড়ালি—গুৰি কৰা, নষ্ট কৰা ;
নোহোৱা কৰা, lost, to
destroy.

গুণ—তিনি সেনামুখ সৈন্যৰ দল,
অৰ্ধাৎ ১টা হাতী, ১জন বখী,
২৭টা অশ্বাৰোহী আৰু ৪৫টা
পদাতিক সৈন্যৰ দল ।

গেগুৱা—চোপ ।

মালতীমালা শোভিত মাথে ।

গেগুৱা লুক্ষি লুক্ষি ধৰয়
হাতে ॥ (বৰগীত)

গেকৱা—গেকৱা মাটি, গেকৱা
মাটিৰে বোলোৱা কাপোৰ ।

অঙ্গে পৰিমল, গেকৱ চৰায়ে,
ময়ূৰ মুকুট শিৰে বনিয়ে ।

বনজকুম্ভ কৈছে মালা ভোলত
ব্ৰজ ভুলত যেনু ধনিয়ে ।

গোয়ো—গ’ল, have gone.

গৈবিক—গেকৱা ।

মণিগিৰি গৈবিক বাজ শৰীৰে ।
(বৰগীত)

গোকৰ্ণ পাশ—পদা, গক বন্ধা জৰী ।

গোপনে—গোপন কবি বা লুকাই
বধা ।

গোপীবরনা—গোপীসকলক সন্তুষ্ট
কবিরূপা; ঐক্যক ।

সুন্দর থির ললিত গজ গমনা ।

মাধব কহ গতি গোপী বরনা ॥

(বরগীত)

গো-ধুবি—গো-ধুলি, গরুর গাৰ
ধুলি ।

গো-ধুবি ধুসৰ তম্বু, শ্যাম সুন্দর
বৰ, চঞ্চল নয়ন ভোলায়ে ।

শাবদ চাল কোটি, বয়ন বিবা-
জিত, সুমধুর মুকবী বোলায়ে ॥

(বরগীত)

গোব—ভবি, চৰণ ।

ভুৱা হৰি লাগুগোব, মোৰ মায়া
পাল ছোব,

পঙ্কবে কবয় কাকৃতি । (বরগীত)

গোবাই—খেদাই,পাব কবি কটাই ।

গোৱৰিনী—গোৱালিনী ।

এক গোৱৰিনী, মাতিয়া হামাকু

দেলহ বুলি মিঠাই ।

তাহেক ভোজন, কবিয়ে শয়ন

কবি কহে, চেতন হকয়ালো

মাই ॥ (বরগীত)

গোৱাৰী—গোৱালিনী ।

গোষ্ঠ—গৰু বজা ঠাই,বাধান ।

নবীন লগু ভোজন কৰাইবো

কপুৰ তাদুল খাই ।

কণক কিছিনী কটিত বান্ধিয়া

গোষ্ঠে চলা যত্নবাই ॥

(গীত-শ্রীৰাম আতা)

গ্রাসিত—গ্রাস কৰা,

পাহি যাদৱ, পাহি গোবিন্দ,

মাকুক মা পৰিত্যাগ ।

অনিমিষকাল, গ্রাসিত জন-

তাৰণ, কুকৰ্ম বিষয় বিৰাগ ॥

(গীত-শ্রীৰাম আতা)

গ্রাস—গৰাহ, আহাৰ, a meal,
a mouthful of cooked
rice.

গ্রহনায়ক—শনি । the planet
saturn

গ্রহনমি—চন্দ্র, the moon

গ্রহপতি—সূৰ্য্য, সূৰ, অৰ্য্যমন,
দিবাকৰ, ভাস্কৰ, the sun.

শ্রীবা—ভিতি, গল, the neck.

ঘ

ঘটন—ঘটোৱা, ঘট, to cause,
to happen

ঘন—মিথ, অভ্র, বাৰিষাহ, বলাহক,
জলধৰ, জীমুত, the cloud
গগনে গৰজে ঘন, কোললৈয়া
নাৰায়ণ

বসুদেৱ চলে ধীৰে ধীৰে ।
ভিজে প্ৰভু নাৰায়ণ, দেখিয়া
সহজা নন
কনায়ে ধৰিলা ছত্ৰশিৰে ॥

(জন্ম যাত্ৰা)

ঘৰণী—মৈণী, স্ত্ৰী, the wife
সেহিবৰ ৰমণী ঘৰণী যবজুই ।
ভবগৃহ বাদ সাংকস তব জুই ॥
(কল্পণী হৰণ)

ঘাঘৰ } কিঙ্কিনী, সকল'বাক
ঘাঘৰ ঘুঘুৰ } ককালত পিকোৱা

জুহুকাৰমালা ।

আঠ্কাটি বিজ পাৰি কুৰা
ব্ৰজ মাছে ।

সৌনাৰ ঘাঘৰ চৰ ককাল
বাঁজে ॥ (বৰগীত)

ঘাতি—দোষ, অসুখ a fault.

an offence.

ঘাতিমাৰি—চেৰ পেলাই, চেৰাই
ৰোৱা ।

যাকমাম যন্ত্ৰেভবা কিয়ো তহু
নাৱ ।

হৰিগুণ পায়ৱা যমেৰ ঘাটি মাৰি
যাব ॥ (বৰগীত)

ঘাটে—ঘটোৱা, ঘৰা, to cause,
to happen.

ঘাতন—নাশ বা ধ্বংস কৰোঁতা,
destroyer

জয় জয় নিজ জন, যাতন,
ঘাতন, পাতন পাতক বীতি ।

হৰক শ্বাসন, নাশন শাসন,
নৃপসব বাণ সন্ধানে ॥

(ৰাম বিজয়)

ঘাতুক—ঘাৰোঁতা, নাশ কৰোঁতা,
পৰৰ অনিষ্ট কৰোঁতা ।

নাৰায়ণ কাহে ভকতি কৰো
তেৰা ।

মেৰি পামক মন, মাধৱ ঘনেঘন,
ঘাতুক পাণ নাহোঁক ।

(বৰগীত)

ঘালি—ঘাইল কৰা, উদাসি

পেলোৱা, যোহি বনমালী
বালিক ঘালি ৰাজা কক
মুগ্ধীৱ। যাহেবিকোপ কটাক
নিৰেক্ষি কল্পিত জলাধিক
জীৱ। (বাম বিজয়)

ঘোচ—ভেঁটি, bribe

ঘোঁৰা—ঘোঁৰা, a horse, সূৰ্য্যৰ

ৰথ সাতটা ঘোঁৰাই চলায়।

এই কাৰণে সাত বুজাবলৈ

ঘোঁৰা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

যেনে—চন্দ্রবেদ ঘোঁৰা বাণ ॥

শকে তৈলা জন্ম তান। ইয়াত

চন্দ্র = ১, বেদ = ৪; ঘোঁৰা =

৭ আৰু বাণ = ৫ এতেকে

১৪৭৫ শক

ঘোষ—প্ৰকাশ কৰা; ঘোষণা কৰা,

মনোবম কৰা, গোপ পত্নী,

অকণ চৰণ মোহো পঙ্কজ

কোষ।

ৰতন মঞ্জীৰ কৰয় তথি ঘোষ ॥

(পত্নী প্ৰসাদ)

ঘোষি—পাখীৰ ৰথা ডাঙৰ চৌ,

হাটিৰ ডাঙৰ মলা চক,

উচ্চৈঃস্বৰে ঘোষণা কৰা, প্ৰকাশ

কৰা।

ঘুমি—উচ্চৈঃস্বৰে ঘোষণা কৰি,

প্ৰকাশ কৰি

মুখৰ কথা সবে পৰি হৰি।

সদায়ে ডাকিয়া ঘুমিও হৰি ॥

কীৰ্ত্তন।

ঘাণ—গোন্ধ, নাক, নাসিকা,

চ

চকোৰ—চকোৱা চৰাই।

চকোৱা—বাঁহৰ কামি কৰি ওখকৈ

দিয়া বেৰা, পহুৰাদাৰ, চৌকি-

দাৰ, হামু বিচাৰকয়, দেখলো

আৱৰি, চোৰ ৰাধা বিজু নাই।

বৰহি ঘৰহি সব, কিবত চকোৱা,

ঐচন বাত জনাই। (বৰগীত)

চঞ্চৰ—চঞ্চল, ধিবেৰে নথকা, লৰচৰ

কৰি থকা।

শাবদ নিবমল, প্ৰফুল্ল পঙ্কজ,

বয়ন মৃন্দৰ শোহেয়া।

অলক চঞ্চৰ, ধৈছে উৰি পৰে,

জয়বকুল মধু লোহেয়া ॥

(বৰগীত)

চঞ্চল—লৰচৰ কৰি থকা; অস্থিৰ।

fickle, unsteady

চণ্ড—ছুটে, উগ্র, অলপ বুদ্ধি ভ্রংশ
হোয়া ; furious, crazy.

চতুৰ বয়ন— চৰিখন মুখ মাৰ,
ব্রহ্মা ; (ব্রহ্মা চাওক)

চতুৰঙ্গ— হাতী, ঘোঁৰা, বথ আৰু
পদাতিক এই চাৰিওবিধ সৈন্য
সংযুক্ত সৈন্য বাহিনী, an
army complete with
four divisions i.e. elep-
hants, chariots, cavalry
and infantry.

চতুৰাশী— চৌৰাশী, আশী
আৰু চাৰি (চৌৰাশী নবক
চাওক)

চতুৰমুহ—চতুৰ বয়ন, ব্রহ্মা;
(ব্রহ্মা চাওক)

চতুৰ্দশ ভুবন— চৈধ্য ভুবন। স্বৰ্গ,
মৰ্ত্য আৰু পাতাল এই তিনিও
লোকত থকা দেৱতাকে মুখ্য
কৰি মনুষ্য জীৱ জন্তু, উদ্ভিদ
আদি সকলো ১৪ শ্ৰেণীত
ভাগ কৰা হৈছে। এই জীৱ-
সমূহৰ এক ভাগক এক ভুবন
বোলা হৈছে। এই জীৱসমূহ

প্ৰধানত: তিনি ভাগত ভগোৱা
হৈছে, যেনে—দৈৱসৰ্গ, তিৰ্য্যক
আৰু মনুষ্য। দৈৱসৰ্গ ৮
বিধ—ব্ৰাহ্মা, প্ৰাক্ষাপাত্য, ঐশ্ব,
পৈত্ৰ, গন্ধৰ্ব্ব, যাক্ষ, বাক্ষস,
আৰু পিশাচ, তিৰ্য্যক ৫ বিধ
পশু-পক্ষী, পতঙ্গ, সবীৰূপ,
আৰু স্থায়ৰ, মনুষ্য এবিধ।
এই চৈধ্য ভুবন। (লোক চাওক)

চতুৰ্বিংশতি অৱতাৰ—মৎস্য, কুৰ্ম,
বৰাহ, নৰসিংহ, বামণ, পৰ-
শুৰাম, ক্ৰীৰাম, হৰিৰাম, বৃদ্ধ,
কদ্ধি, সনতকুমাৰ, নাৰদ, নৰ,
নাৰায়ণ, কপিল, দস্তাদ্ৰেয়, যজ্ঞ,
ঋষভ, পৃথু, ধনন্তৰী, মোহিনী,
বাস, হৰি, হৰ্যগ্ৰীৱ।

চপল—চঞ্চল, তৰল, ক্ষিপ্ৰ, বিকল,
কেশ, fickle, swift, defect-
ive, imperfect, hair.

চয়—সমূহ, গণ, assemblage,
multitude.

চব্ব—চৰ্ম, চাল, শেষ, অন্ত,
skin, the ultimate, the
end.

নানা কামিনীকপ নহাক্য বসনা

এষড় বস ।

গীত বধু ধনি শ্রবণে নহা-
বয় চবসে সুখ পবণ ॥ (বরগীত)

চরপটি—(চাক-পাঞ্জি)

মনোমোহা কথাব লানি ।

সবহ বেকত গুপ্ত অঙ্গ ।

বচন চরপটি বহায়া-ধক ॥

(কেলি গোপাল)

চমোচব—চব আক অচব সমুদায়

জগত । চলন ফিরণ কবিব

পবা অর্থাৎ জীর প্রাণী আক

চলন ফিরণ কবিব নোহাবা

অর্থাৎ উদ্ভিদ সকলো জগত ।

the universe.

চবি— চবা ; গতি কবা, বোরা,

কোনে বাহনত উঠি যোরা ।

ধোঁবাড চবি মহাবজ মনে ।

মৃগক মাঝি কুরে বিজু কনে ।

(কীর্তন)

চৰ্বা— চোবাবলগীরা, দাঁতেবে

চোবাই খাব লগ্ন বক্ত to be

chewed

চহু—চুটি, দীঘল নোহোরা, ভিনি

পুতনা সৈন্য দল, অর্থাৎ ৭২২

টা হাজী, ৭২২ খন বণ, ২১৮৭

টা অশ্ব আক ৩৬৪৫ টা পদা-

তিক সৈন্য দল ।

চাকবি—চাকবি, service servi-
tude.

তেবি চরণে ঘেবি পর নাম ।

চাকেরি মাগো নাহি আন

কাম ॥ (বরগীত)

চাজনি—সাজ-সজ্জা, বেশ শোভা
কবা ।

কোটিকাম ভিনি, মধুর সাজনি,

চান্দকোটি জিনিজলে ।

(বরগীত)

চকব } (সং ক্রমব) ভোমোবা
চকব-চাকব } a black bee .

চকব-চাকব মধুকব লোহে ।

ঐঐবৎস উবধল শোহে ॥

(পাবিজাত হরণ)

চাঙ—চুই, উগ্র, বব খজাল,

furious, wicked.

কেহো বোলে ডাকিনী জোখাব

সোর ডাক ।

এমন কহসে কুরি এক হান

চাণ্ড ॥ (বৰগীত)

চাতুৰী—চতুৰতা, দক্ষতা, নিপুণতা,
dexterity, craftiness.

চান্দি } ভাৰ, কান মাৰিবে তুই
ছান্দি } যুবে শিকিয়াত ওলোমাই

নিয়া ভাৰ ।

শিকাবান্দি ছান্দি কান্ধে লৈয়া
দধি ভাত ।

মাথায় ছান্দি জৰী সাজে
জগন্নাথ ॥ (বৰগীত)

চান্দি } মূৰৰ ভূষণ, গছত উঠা
ছান্দি } জৰীৰে সজা যতন ।

চাপ—ধনু, a bow

চামৰ—চমৰী পছৰ নেজেৰে সজা
বিচনী বিশেষ । (চমৰী পুচ্ছ
নিৰ্ম্মিত ব্যজনম্ ইতি শব্দ
কল্পদ্রুম)

চামুণ্ডা—দুৰ্গা, চণ্ড আৰু মুণ্ড নামৰ
তুটা অশুৰক বধ কৰিবৰ
কাৰণে পাৰ্ব্বতীৰ কপালৰ পৰা
জন্ম হোৱা দেৱী (পাৰ্ব্বতী
ললাট নিক্তান্তা চণ্ড মুণ্ড
বধকাৰিণী দেৱী) এওঁৰ বৰ্ণনাত
দিছে, “বিচিত্ৰ খটাঙ্গ ধৰা,

নবমালা বিক্ৰমণ । দ্বীপি চৰ্ম্ম
পৰীধানা শুভ মাংসান্তি
ভৈৰবা । অতি বিস্তাৰ বদনা
জিহ্বা ললনা ভীষণা নিমগ্ন বক্ত
নয়না নাদা পূৰ্বিত দিম্বা ॥”

চায়েব—চাহেব, গৰাকী,
master

চাৰণ—দেৱতাৰ গুণগান গাই ফুৰা
লোক, স্তুতি পাঠক, গন্ধৰ্ব
বিশেষ ।

চাৰিপদ—চাৰি পুৰুষাৰ্থ, ধৰ্ম্ম, অৰ্থ
কাম আৰু মোক্ষ এই চাৰি
পদ ।

চাৰি বস—ধৰ্ম্ম, অৰ্থ, কাম আৰু
মোক্ষ এই চাৰি বস ।

চাৰিসিদ্ধ—ব্ৰহ্মাৰ প্ৰথম চাৰি
পুত্ৰ—সনক, সনন্দ, সনাতন আৰু
সনত কুমাৰ । এই চাৰি সিদ্ধ
চিৰকুমাৰ, মহা-ধাৰ্ম্মিক আৰু
পবন পবিত্ৰ ।

আটাই চাৰি সিদ্ধ জ্ঞানী পবন ।

চাৰিও ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ প্ৰথম ॥
(কীৰ্ত্তন)

চাক—সুন্দৰ, উজ্জ্বল, বৃহস্পতি,

good, beautiful.

চাক-গৰ্ভ—শ্ৰীকৃষ্ণৰ পুত্ৰ।

চাকগুপ্ত—শ্ৰীকৃষ্ণৰ পুত্ৰ।

চাকদেফ—কল্লিণীৰ গৰ্ভজাত শ্ৰী-
কৃষ্ণৰ পুত্ৰ।

চাকমতী—কল্লিণীৰ গৰ্ভজাত শ্ৰী-
কৃষ্ণৰ কন্যা।

চাবৰী—কুবেৰৰ পত্নী, জ্যোৎস্না।

চালনা—লবচৰ, সঞ্চালন, লৰোৱা
কাৰ্য্য, the act of moving.

চালনি—সঞ্চালন, চালনা, the act
of moving or shaking
limbs or part of the
body.

গলে গুঞ্জামণি, ক্ৰবেৰ চালনি,
টালনি জুড়াৰ ছান্দে।

হৰিল গিয়ান, থিয়ানে বহলো,
বাজিয়া কানাইৰ ফান্দে ॥
(বৰগীত)

চিকৰ—কপালৰ আগত থকা চুলি।

চিকুৰ—কেশ, চুলি, সাপ পৰ্ব্বত;
hair, a snake, a moun-
tain.

চঞ্চৰ চিকুৰ, মাথে ময়ূৰেৰ,

পুছ পৰিধান ভাল।

ভল মল মণি, মকৰ কুণ্ডল,
শোহে তম্বুয়ন কালা ॥

(বৰগীত)

(ঈয়াত চিকুৰ অৰ্থ কেশ বা
চুলি)

চিং—জ্ঞান, knowledge.

চিত্ত—অন্তঃকৰণৰ অনুসন্ধানকাৰী
বৃত্তিসমূহ।

চিত্ত প্রসন্নতা—হৰ্ষ, আনন্দ।

চিত্তলাই—চিত্তদি, মনদি,

কৰম গৰব সব দূৰ কৰি হৰি
চৰণ চিন্তি চিত্ত লাই ॥

চিত্য—অগ্নি, fire.

চিত্ৰ-ভানু—অগ্নি, সূৰ্য্য, the fire,
the sun.

চিত্ৰবৰ্ণ—গন্ধৰ্ব্বৰাজ, সূৰ্য্য

চিত্ৰলেখা—১। বাণৰ মন্ত্ৰী কুভাণ্ডকৰ
কন্যা, উষাৰ সখী, এওঁ শ্ৰীকৃষ্ণৰ
নাতি অনিৰুদ্ধক দ্বাৰকাৰ পৰা
হৰণ কৰি আনি বাণৰ কন্যা
উষাৰ লগত বিবাহ কৰাইছিল।
বাণৰ সূৰ্যমন্ত্ৰী কুভাণ্ডক নাম
যাৰ। চিত্ৰলেখা নামে আছে

কন্যা একতাৰ ॥

২) কাব্যৰ এক ছন্দ বিশেষ ।

চিত্ৰ শিখণ্ডিক—বৃহস্পতি ।

চিত্ৰ শিখণ্ডী—সপ্তৰ্ষি, যেনে মৰীচি,
অজিৰা, অত্ৰি, পুলস্ত্য, পুলহ,
ক্ৰতু আৰু বশিষ্ঠি ।

চিত্ৰাঙ্গদ—এজন গন্ধৰ্ব্ব । শাস্তনুৰ
পুত্ৰ বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ ভাতৃ ।

চিদ্বিলাস—সাত বৈকুণ্ঠৰ এখন,

চিত্ৰ বা চিদ বিলাস

(সপ্তবৈকুণ্ঠ চাওক)

তেজিয়া বৈকুণ্ঠপুৰি এচিদ্
বিলাস ।

কি লাগি কমলাপতি ব্ৰজে
লৈলা বাস ॥ (বৰগীত)

চিনান—স্নান কৰা, গাধোৱা

যশোৱাকু আগু বোলত হৰি
ভাৱ ।

আজু চিনান কৰবো নাহি
মাৱ ॥ (বৰগীত)

চিন্তামণি—ব্ৰহ্মা, এটা কাল্পনিক
বহু মূল্যবান ঐশ্বৰ্য্য, ক্ষমতা
আদি সকলো দিব পৰা এটা
মণি । স্পৰ্শ মণি ।

চিন্তনা চিন্ত কৈছে—দুন্দয়ত চিন্তা
নকৰা কিয় ?

চিবুক—থুতৰি, মুখৰ তল ভাগ,
the chin,

চিৰ—স্থায়ী, দীৰ্ঘদিন, সৰ্ব্বতো-
কাল যেনে-চিৰকুমাৰ

চীৰ—বস্ত্ৰ, সুবস্ত্ৰ দেবদত্ত চীৰ ।

মলয়া আজুৰীৰ ॥

(গীতা বামানন্দ)

চুচুক—স্তনৰ আগভাগ ।

চুড়ামণি—শিৱ বস্ত্ৰ, ঐষ্টলোক,
যোগবিশেষ

হা হৰি হৰি কি কাম কৰিবো
পুত্ৰ মোৰ চুড়ামণি ।

পুত্ৰ যেন মোৰ মহাধনুৰ্ধৰ বীৰ
মধ্যে অগ্ৰগণি ॥ (অভিমন্যু বধ
নাট-নৰনাৰায়ণ)

চুস্পি—চোপ লৈ থকা ।

ভয়ঙ্কৰ বকগোট বজ্ৰৰ সমান
ঠোঁট ।

চুস্পি বহি আছে সান্নায়ে ॥
(বৰগীত)

চুৰা—গুৰ, raw sugar.

(আগৰ শুকতসকলে ব্যৱহাৰ

কৰা শব্দ, বৰ্ত্তমান এই শব্দ
প্রায় অপ্রচলিত হোৱা দেখা
গৈছে)

চুড়া—ম'ৰা চবাইৰ মূৰত থকা
শিখা, পাখি, চুলি, টিকনি ।

চেতিয়া—চিন্তাদি, মনসুখে পাব
কৈছে নিন্দ ।

ভূমি চেতিয়া চিন্ত গোবিন্দ ।
(বৰগীত)

চেলি—চেলং, টঙালি, a cloth
girdle.

বাম কাষে শিঙ্গা বেত নেত
কক চেলি ।

বহু বসে লাস বেশ কৰিয়া
চলে কেলি ॥ (বৰগীত)

চৈধ্য পাৰিষদ—সুনন্দ, কুমুদ, নন্দ,
পুষ্পদন্ত, প্রবল, জয়, বিজয়,
উজল, জয়ন্ত, বিশ্বসেন, কুমুদাঙ্ক
ঋতদেৱ, গকড় আৰু সাতাকী ।

চৈধ্য ভূবন—(চতুর্দশ ভূবন চাওক)

চৈধ্য শাস্ত্র—শিক্ষা, কল্প, জ্যোতিষ,
মীমাংসা, ন্যায়, নীতি, দণ্ড,
ব্যাকৰণ, আয়ুৰ্বেদ, শ্বত্ৰুতি,
নিকন্ত, পাঞ্চৰ্ব, ধনুৰ্বেদ আৰু

কাব্য ।

চোকামাৰি—চুব কৰি ।

চোৰা—চোৰ, ডকাইত, চোচা,
চোমৰা ।

হোই অচেতন, থিক কদম্ব-
তলে, হামো পাৱলো লাগ ।

চোৰা মাৰি, ভূষণ নাহি
লেলহ, থিক তোৰা কেৰি
ভাগ ॥ (বৰগীত)

চোৰ—চুব কৰা মানুহ, a thief.

চৌদিশ—চাৰি দিশ, পূব, পশ্চিম,
উত্তৰ, দক্ষিণ এই চাৰি দিশ,
the four cardinal
points.

চৌৰ্য্য—চুব কৰা কাৰ্য্য, theft,
the act of stealing.

চ্যুত—পতিত, নষ্ট, দূৰ ।

চ্যুতনকক—দূৰ কৰা, নষ্ট কৰা

তাক জানি মই পাপী কৰিলো
বৰ আশ ।

চ্যুতন কক মোৰে ওহি মোহ
পাশ ॥ (বৰগীত)

ছ

ছটা—দীপ্তি, পোহৰ, প্রকাশ, জ্যোতি,

light, lustre.

ছনে-বনে চনপবা আক বন থকা
 চনে-বনে মাটি, সাকরা আক

অসাকরা সকলো মাটি।

অকণ বকণ হবিব চবণ সদায়
 চিস্তি মনে।

যবে নমাৰে বানে নেনে ফলে
 ছনে বনে ॥ (বৰগীত)

ছয় উন্মি—(উন্মি—বেজাব, হুঃখ,
 মনোভাপ) ছটা মানসিক হুঃখ-
 কষ্ট, যেনে-শোক, মোহ, জৰা,
 মৃত্যু, ক্ষুধা আৰু পিপাসা।

ছয় ভক্ত—ছজন বিষ্ণুৰ প্রধান
 ভক্ত। এই ছজন হ'ল উদ্ধয়,
 মৈত্রেয়, বিছ্ব, হনুমান,
 বিভীষণ, আৰু জাম্ববন্ত।

ছয় বিপু—মাতুলহৰ অন্তৰৰ ছটা
 অসদ্ প্ৰবৃত্তি, মানব চৰিত্ৰ
 গঠনৰ ছটা শত্ৰু বা অন্তৰায়,
 যেনে-কাম, ক্ৰোধ, লোভ,
 মোহ, মদ, মাৎসৰ্য।

১) কাম—প্ৰী-পুষ্কৰ পৰ-
 স্পৰ্শৰ সহবাসৰ ইচ্ছা,
 a carnal desire lust.

২) ক্ৰোধ—খং, কোপ,

anger, rage,

৩) লোভ—আকাংক্ষা,

হেঁপাহ, কোনো বস্তু পাবৰ
 কাৰণে হোৱা হেঁপাহ,

cupidity, a longing
 what is pleasant to the
 senses.

৪) মোহ—ভ্ৰম, স্নেহ, মৰম,
 মিছাত সঁচা জ্ঞান, মায়াক পৰা
 হোৱা ভ্ৰান্তি, মিছা সংসাৰত
 সঁচা জ্ঞান, fascination,
 affection, avarice.

৫) মদ—অহঙ্কাৰ, গৰ্ব্ব,
 pride.

৬) মাৎসৰ্য—হিংসা, খিয়াল,
 পৰৰ ভাল দেখিব নোৱাৰা,
 envy, malice.

ছল—কুট যুদ্ধ, আলিভ, নাহি কিছু
 ছল।

ভক্ত বৎসল ॥ (গুণমালা)

ছাগবধ—অগ্নি, জুই the fire.

ছানি—জুৰি পৰা, বিয়পি পৰা,

সকলো বিৰিন্দা বন ছানি। জয়

জয় বাম কৃষ্ণ ধ্বনি ॥ (ববগীত)

ছান্দনী—গহত্ত উঠিব কাৰণে

ভবিত লগোৱা কনাৰি।

ছান্দি—ঢাকি ধৰা; বেৰি ধৰা,

টানকৈ মেৰাই ধৰা

পাপ পুণ্য ঠৈলা এবৰ ভোৰে।

গলাৰ মাজ ছান্দি বাঙ্কিল

মোৰে ॥ (ববগীত)

ছান্দ—বাঙ্ক,

গলে গুজামনি, ক্ৰবেৰ চালনি,

চালনি জুড়াৰ ছান্দে।

হবিল গিয়ান, খিয়ানে বহিলো;

বাজিয়া কানাইৰ ফান্দে ॥

(ববগীত)

ছায়া—১। প্ৰতিবিম্ব, ব'দ নপৰা

ঠাই, ছাঁ, a shadow, a reflected image.

২। সূৰ্য্য পত্নী সংজ্ঞাৰ লিখিবী

অনামতে সংজ্ঞাৰ ভগ্নী।

এই ছায়াৰ খৰ্ভত সূৰ্য্যৰ ত্বজন

পুত্ৰ ধনি আৰু ৮ম মনু সৰ্ব

আৰু কন্যা তপতীৰ জন্ম হয়।

(বম চাওক)

ছায়াহুত—শুবি।

ছাব—নেওচা দিয়া, তুচ্ছজ্ঞান কৰা,

এৰি দিয়া, disrespect.

ছাবছ—এৰি দিয়া, ত্যাগ কৰা,

to be abandoned.

মাধৱদাস কহয় স্তন পামক

মন আন্ধা।

ৰামক নাম লেছ সদায় ছাবছ

সব ধাঙ্কা ॥ (ববগীত)

ছুটে—(ছুট ছেদন কৰা) ছেদন কৰা,

ত্যাগ কৰা (দেহৰ অৰ্থত)

ভয়ো ভাই সাৱধান যায়ে নাহি

ছুটে প্ৰাণ।

মোবিল্লৰ কৰমান নিকটে

মিলিব জান ॥ (ববগীত)

ছেমণ্ড—পিতৃহীন।

ছোৰা—(ছুট-ছেদন কৰা, পৰিত্যাগ

কৰা, এৰি দিয়া।

ছোৰাইতে—এৰিবলৈ, এবাবলৈ।

তাকৰ ছোৰাইতে সব নাহি

ধিক।

গকৱা মনোৰথ বাঢ়িলি ধিক ॥

(ববগীত)

জগত্তবন্দন — জগত্তৰ পূজনীয়

বৰেণ্য, ইশ্বৰ, God

জগদম্বা—হুর্গা ।

জগদীশ—বিষ্ণু, পৰমেশ্বর ।

জগদ্ধাত্রী—হুর্গা ।

জঠর—উদর, কঠিন ।

জড়-জড়—জর্জরিত, বেদনার দ্বারা
কাতর, pained.

পায়ে পবি হবি কবোহো

কাতরি প্রাণ রাখবি মোর ।

বিষয় বিষধর বিধে জড় জড়

জীবন নাহি মোর ॥ (বরণীত)

জড়িত—কেইবা বিধো একেলগ করা,
খটোয়া, যুক্ত করা ।

মৃগমদমলয়জ, মিলিত বহু

ভাজিত, চন্দন অঙ্গে চবায় ।

হেম জড়িত বহু বতন বিভূষণ

হবষে চলয় যত্নবায় ॥

জন্ম—অস্থার, গতি শক্তি বিশিষ্ট,

পমন করিব পবা প্রাণী ।

মল্লভ্য পশু পক্ষী প্রভৃতি ।

an animated being,

জনয়—জন্মগ্রহণকারী লোক.

মাতৃ পিতৃ পতনী তবয় জনয়

সব মৰণা ॥

জনজন্ম—কিন্তুদম্বী, লোক প্রবাদ,

a tradition.

জনানন্দন—বিষ্ণু, জননাম অশুভক

অর্দিত করা অর্থাৎ বধকরা

হেতুকে জনানন্দন বোলা হয় ;

আকৌ ভক্তক মায়া মর্দন করি

জন্মবহিত করি মুক্তি দিয়া

কাৰণে জনানন্দন বোলা হয় ।

(জনং জন্ম অর্দয়তি ইতি

ভক্তস্য মুক্তি দদ্বাদিতি

জনানন্দন)

স্বোষাত শ্রীমন্ত মাধব দেবে

কৈছে—

জনা পদে মায়া, দেহীক বোলয়

ভক্তক মায়া মর্দন্ত ।

এহি হেতু তেঁসে, জনানন্দন

নাম, ধবি আছা ভগবন্ত ॥ ১৬৪

জন্ম—প্রাণী ।

জন্ম—উৎপত্তি ।

জন্মান্তর—পবলোক, প্রেতা, আন

জন্ম ।

জন্মাইমী—শ্রীকৃষ্ণ জন্মতিথি, তাম্র

মাহব কৃষ্ণাইমী তিথি

জন্মেজয়—অর্জুনব পুত্র অভিমন্ত্যব

ন্যতি । এই জন্মেজয়ে তেঁজব

পিতৃ পৰীক্ষিতক সৰ্পদংশন
কৰি মৰাৰ কাৰণে সৰ্পকুল ধ্বংস
কৰিবৰ কাৰণে সৰ্পযজ্ঞ কৰে ।
এই যজ্ঞত বহুত প্ৰাণী বধ
হোৱাৰ কাৰণে সেই পাপৰপৰা
মুক্ত হবৰ অভিপ্ৰায়ে পুনৰ
অশ্বমেধ যজ্ঞ কৰিবৰ কাৰণে
সিদ্ধান্ত কৰে ॥ কিন্তু ইতি-
মধ্যে কলিকাল আৰম্ভ হোৱাত
কলিকালত যজ্ঞ নিশ্চল হেতুকে
বহুতে যজ্ঞ কৰিবলৈ বাধা
কৰা স্বৰ্গও জন্মদগ্নয়ে সেই
বাধা নামানি অশ্বমেধ যজ্ঞ
আৰম্ভ কৰে । আচৰিত কথা
যজ্ঞত পূৰ্ণাহুতী দিবৰ সময়ত
যেতিয়া অশ্বৰ শিৰ ছেদন কৰা
হ'ল, তেতিয়া ঘোঁৰাৰ কটা
মূৰে হাঁহিবলৈ ধৰে, ইয়াকে
দেখি এজন ব্ৰাহ্মণৰ ল'ৰাই
হাঁহি দিয়াত বজাৰ ভয়ানক
থং উঠি হিতাহিত জ্ঞান হেৰু-
ৱাই ব্ৰাহ্মণৰ ল'ৰাক নিৰাশ্ৰয়
কৰে । কলত যজ্ঞস্থলত উপস্থিত
থকা সকলো ব্ৰাহ্মণ যজ্ঞস্থলৰ

পৰা উঠি গুচি যায় আৰু জন্ম-
জন্মৰ যজ্ঞটো সমাপন নহলেই
বৰং ব্ৰহ্মবধ পাপতাহে লিপ্ত
হয় । এই পাপৰপৰা মুক্ত
হবৰ কাৰণে ব্যাসৰ পৰামৰ্শ-
মতে বৈশমপায়নৰ মুখে
মহাভাৰত আখ্যান শুনি পাপৰ
পৰা মুক্ত হয় ।

জপছ — জপ কৰা ।

ৰামক বাণী জপছ মন ভাই ।

কলিকো কালে আৱৰ গতি
নাই ॥ (বৰগীত)

জন্মদগ্নি — পৰশুৰাম পিতা । জন্মদগ্নিৰ
পিতৃ ভৃগু বংশৰ ঋষিকা আৰু
মাতৃ কান্যকুব্জৰ ক্ষেত্ৰিয় বজা
কুশি বংশৰ গাধীৰ কন্যা
সত্যৱতী । মূৰ্খ ঋষিকট
ক্ষেত্ৰিয় কন্যা বিবাহ কৰাৰ
কাৰণে তেওঁৰ পুত্ৰ সৰ্ব্বগুণ-
সম্পন্ন ব্ৰাহ্মণ নহব বুলি সন্দেহ
কৰি ভাল ব্ৰাহ্মণ সন্তান জন্ম
হবৰ কাৰণে কিছু পৰমায়
খাবলৈ দিয়ে ; সত্যৱতীৰ অক্ল-
ৰোধত ঋষিয়ে সত্যৱতীক

মাতৃয়ে এটা জন্মতাবস্তু ক্ষেত্রিয়
জন্ম দিবব কাৰণে এচক পব-
মন্ন দিয়ে। পিছত কিন্তু
পবমন্ন সলনি হৈ সত্যৱতীয়ে
তেওঁৰ মাকলৈ দিয়া পবমন্ন
খায়; ফলত সত্যৱতীৰ পুত্ৰ
জন্মদগ্নি যুজাক ব্রাহ্মণ হৈ জন্ম
গ্ৰহণ কৰে অন্যাকালে সত্য-
ৱতীৰ মাতৃৰ সন্তান বিখ্যামিত্ৰ
ব্রাহ্মণ গুণসম্পন্ন হৈ জন্ম গ্ৰহণ
কৰে। জন্মদগ্নিয়ে অৰ্ধাবংশৰ
ৰজা বেণু বা প্ৰসেনজিতৰ কন্যা
বেণুকাক বিবাহ কৰে। জন্ম-
দগ্নিৰ বেণুকাক গৰ্ভত কমা-
নৱত, সুসনা, বসু, বিশ্ববসু
আৰু পবশুৰাম এই পাঁচ পুত্ৰ
হয়। এদিন জন্মদগ্নিৰ আশ্ৰমত
কোনো নথকা অৱস্থাত হৈহৈ
বংশৰ ৰজা কাৰ্ত্তবীৰ্য্যই গৈ জন্ম-
দগ্নিয়ৰ উপাস্যৰ প্ৰভাৱত পোৱা
সুৰভী পাইক লৈ আহে।
পবশুৰাম আশ্ৰমলৈ আহি এই
কথা জানি কাৰ্ত্তবীৰ্য্যক বধ কৰি
পাইকজনী উদ্ধাৰ কৰি আনে।

পিছত কাৰ্ত্তবীৰ্য্যৰ পুত্ৰসকল
আশ্ৰমলৈ গৈ পবশুৰাম
নথকা অৱস্থাত জন্মদগ্নিক
পাই তেওঁক নিধন কৰে।

জমীৰ—জীৰ্ণ, ক্ষীৰ্ণ।

জম্বুকী—জম্বুক, শিয়াল, a
jackal

জয়ন্ত—১) পিনাক, অজয়ন্ত,
হৰবধনু।

সন্ত পাত্ৰৰ জয়ন্ত ধনুক নিৰ্মাণ ॥
বহুকাল বধি ধনু থাকে
শিৱস্থানে।

জয়ন্ত ধনুক দিলা বেণুকাক
নন্দনে ॥

ভৃগু বাথিলেক পুত্ৰ : জনক
ভবনে। (মুকলীধৰ চাওক)

২) ইন্দ্ৰৰ পুত্ৰ।

জলদ—মেঘ, the cloud

জলধৰ—মেঘ সমুদ্ৰ, a cloud, an
ocean.

জলধি—সমুদ্ৰ, সাগৰ, an ocean.

জলনিধি—সমুদ্ৰ, সাগৰ,
an ocean

জলধিক্কা—জলধিৰ পুত্ৰী, সন্তী।

জলনিধিজা— জলনিধিৰ কন্যা,
লক্ষ্মী ।

জলনিধিজা ধাৱ—লক্ষ্মীৰ পতি, বিষ্ণু ।

জলপতি—বকণ ।

জলমসি—মেঘ, the cloud.

জলমুৰ্ত্তি—শিৱ ।

জল-মলীয়া— জকমকীয়া, চিক-
মিকিয়া, glittering, spark-
ling

কুম্ভল কুটিল অলক জলমলীয়া
সুন্দৰ কাপোল তিলক ভালি
বুলিয়া ॥ (বৰগীত)

জলেশ্বৰ—বকণ ।

জয়তু—জপ কৰা ।

জাগু—সাৰপোহা, উঠা । হামাক
বাম চৰণে মন লাগু ।

মায়াময় সয়ল ছনিয়াই জানি
ভৰম তেজি লাগু ॥

জাণ্টে—যত্ন কৰি, জানি ।

জাতিস্মৰ—পূৰ্বৰ জন্মৰ কথা মনত
বধা ।

জানকী—সীতা ।

জাহ্নু—আঠ ।

জাহ্নৱী—জামদগ্নিৰ পুত্ৰ । পৰশু-

ৰাম ।

জামাতা—জোঁৱাই, the son-in-
law.

জাহ্নৱতী—জাহ্নবানৰ কন্যা, শ্ৰী-
কৃষ্ণৰ পত্নী ।

জাহ্নবান—ঋক্ষৰাজ, বামচন্দ্ৰৰ পৰম
ভক্ত । এওঁ সিংহক মাৰি সাম-
ন্তক মণি নিয়াত শ্ৰীকৃষ্ণৰ
লগত যুদ্ধ লাগে । শেষত
শ্ৰীকৃষ্ণক শ্ৰীৰাম চন্দ্ৰৰেই অৱ-
তাৰ পুৰুষ বিষ্ণু বুলি চিনি
পাই যুদ্ধ ত্যাগ কৰি মণি
বুৰাই দিয়ে আৰু নিজ কন্যা
জাহ্নৱতীক শ্ৰীকৃষ্ণলৈ বিবাহ
দিয়ে ।

জায়া—ভাৰ্যা, স্ত্ৰী, তিৰোতা,
the wife.

জালীয়া—জালী, কুমলীয়া, নতুন ।

জাহ্নবী—গঙ্গা । ভগীৰথে গঙ্গাক
স্বৰ্গৰপৰা নমাই আনোতে
গঙ্গাৰ সোঁতৰ প্ৰকোপত জহ্নু
মুনিৰ ভপস্যা ভঙ্গ হোৱাত
মুনিয়ে গঙ্গাক বন্ধ কৰি ৰাখে ।
পিছত ভগীৰথৰ স্তুতিত সন্তুষ্ট

হৈ পুনৰ বাহিব কৰি দিয়ে।

এতেকে জহ্নুৰ কন্যাভূত্যা

হোৱাত এই নাম হয়।

জিহাংসু—শত্ৰু, an enemy.

জিজ্ঞাসু—জানিবলৈ ইচ্ছা কৰা

লোক।

জিতেন্দ্ৰিয়—ইন্দ্ৰিয়সমূহ বশ কৰোঁ-

তা। ইন্দ্ৰিয় জয়ী। শান্ত আশান্ত।

জিষ্ণু—বিষ্ণু, ইন্দ্র, অৰ্জুন।

জীমূত—পৰবৰ্ত, মেঘ, ইন্দ্র।

জীমূত বাহন—ইন্দ্র।

জীৱ—প্ৰাণী।

জীৱন্ত—অতিশয় পূৰ্ণায়ন্ত, জীৱন্ত

কালতে মায়া বন্ধ বহিত;

exonerated while living

for future life.

জীৱন্ত—জীয়াই থাকোতেই মৰাৰ

ভূত্যা; living dead.

জীৱাত্মা—যি শক্তিৰ দ্বাৰা প্ৰাণী

জীয়াই থাকে। চেতন শক্তি।

the soul, the vital principle in the body.

জীৱিত—জীৱন, the life

জুগুপ্সা কুংসা, নিন্দা, ৯টা স্থায়ী

ভাৱৰ এটা (স্থায়ী ভাৱ চাওক)

জুড়া—(জুৰ-বন্ধা) খোপা, a knot

of hair tied on the top

of.

জুমুৰিকা—মূড়ি।

জুকলা—দুৰ্বল, দুখীয়া, শক্তি সামৰ্থ্য-

হীন, a poor, enfeebled.

জুহবান—কঠিন হৃদয়, অগ্নি।

hard hearted, the fire.

জোনো—কি জানি, জানোচা, যেন।

জ্ঞান—বিদ্যা, বোধ, জনাওণ,

knowledge, wisdom

জ্ঞানী—জ্ঞান থকা লোক, বিজ্ঞলোক,

a wiseman.

জ্ঞানেন্দ্ৰিয়—যিবিলাক ইন্দ্ৰিয়ৰ

দ্বাৰা মানুহৰ জ্ঞান জন্মে।

জ্ঞানেন্দ্ৰিয় ৫ টা যেনে - চকু,

কাণ, নাক, জিহ্বা আৰু চৰ্ম।

জ্যেষ্ঠ—বয়সে ডাঙৰ, elder born.

জ্যোতি—নক্ষত্ৰ, সূৰ্য্য, অগ্নি, বীজি,

প্ৰকাশ।

জ্যোতিষ—নক্ষত্ৰ গ্ৰহ আদি গণনা

কৰা শাস্ত্ৰ।

বা

বনকে—কণ-জুন শব্দ করি বজা

অকণ-চবণ মাজে, মঞ্জীর বনকে

বাজে

সাজে কোটি মনমথ জিনি ।

যমুনা পুলিন বনে, ধায়া ধায়া

বঙ্গ মনে

গেঞ্জরা খেলায় যতুমণি ॥

(বরগীত)

বনকিত—বন বাব বা কণ জুন শব্দ
করা ।

১) নিন্দ্রি ইন্দু কোটি হরি
সাজে ।

বনকিত কিঙ্কিনী মঞ্জীর বাজে ॥
(বরগীত)

২) ঘাসর ঘুণ্ডর ঘুণ্ড কঙ্কণ
বনকিত

চমকিত পঞ্চ বাণ ॥

(গীত-বামানন্দ)

বনকে—চিকমিকাই জিলিকি থকা

ঝাণ্টে—বেগভে, সোনকালে ।

সংসার তরিতে লাগে নাহ পচে
ছাড়ট

চলিতে নিকট ভৈল কমা দিও

ঝাণ্টে ॥ (বরগীত)

ঝামঝ—জামঝি যোরা, শুকাই সক
হোকা ।

১) এ উদ্ধর শুন গোপিনীক
ছুখ ।

তনুমন ঝামঝ মলিন ভৈল মুখ ॥
(বরগীত)

২) তনুমন ঝামঝি নয়নে ঝুঁ
বাঝি ।

পদনথ ধিতি লেখুদেখু অঙ্কি-
য়াঝি ॥ (কেলি গোপাল)

ঝামঝ-ঝুমঝ— জুহুক জুহুক শব্দ
করা ।

বজ্রব জুপুঝ ঝামঝ ঝুমঝ কুণ্ডব
গতি গমনা ।

কংস বংশ নাশর কাবণ বেকত
নন্দ লালনা ॥ (গীত-বামানন্দ)

ঝিকি—চিক মিকিয়া ।

ঝুঁটাভাত (হি-জুঠা=মিছা, অসত্য,
ভাত=কথা) এতেকে মিছা
কথা

ঝুমঝ—জুহুক জুহুক শব্দ করা

বতন মঞ্জীর ঝুমঝ দোহো
পায়ে ।

নন্দ নন্দন স্নতি মাধৱে গায়ে ॥

(বৰগীত)

বুঝাই—চকুৰ পানী ওলোৱা, চকুৰ
পানীটোকা ।

হৰিক বয়ন হেৰি মাই ।

ফোকাৰে নিখাশ নীৰ নয়ন
বুঝাই । (জনম যাত্ৰা)

বুঝে নিগৰে, নিজৰে,

বিবৰে আকুল গোপী হামাকু
নিমিত্ত ।

বুঝে নয়নৰ নীৰ প্তিব নোহে
চিত্ত ॥ (বৰগীত)

ট

টঙ্ক—ক্ৰোধ, খং, ভয়োৱাল ।

টঙ্কাৰ—বিস্ময়, প্ৰসিক্ত, ধনুৰ জোৰৰ
শব্দ, গৰ্ব্ব, অহঙ্কাৰ ।

১) বাহু দপিয়ে কবয় টঙ্কাৰ
বোলয় ডাকি ডাকি অহঙ্কাৰ
(টঙ্কাৰ—অহঙ্কাৰ)

২) বাজাসবক আটোপ টঙ্কাৰ
দেখিয়ে শুনিয়ৈ মহাত্ময়ে কস্মি-
ণাক হৃদয় কম্প মিলল ।

(টঙ্ক-গৰ্ব্ব, ডাঙ্কাপ)

৩) পাবজ ধনুক টঙ্কাৰ শুনিয়ৈ

বাজাসবক হৃদয় কম্পল ॥

(টঙ্ক - ধনুৰ জোৰৰ শব্দ)

টঙ্ক ভায়ে—খং ভায়ে, ক্ৰোধ ভায়ে ।

টঙ্ক ভায়ে মাতিলে মুহল
লৈয়া ধাই ।

টঙ্কালি—কঁকালত বন্ধা এবিধ দীঘল
ঠেং পুতলৰ কাপোৰ বিশেষ ।

টলকতে—অতি অলপ সময়তে,
বেগতে, ক্ষণেকতে, in a mo-
ment.

টলবলনি—অস্থিৰতা; লবচৰ হোৱা
কাৰ্য্য, unsteadiness.

টাটালী—প্ৰতিজ্ঞা নবখা, মিছ-
লীয়া; pro crastinating.

টাটকীয়া—টুটকীয়া, প্ৰভাৱণা কৰা,
ভে লগী বিদ্যাজন মানুহ ।
a deceitful, a juggler.

টালনি—জোকাৰণি
এখন সুচান্দ জুতাৰ টালনি
দেখি নাহি কোনো কালে
বন্ধিম ললিত ভ্ৰব হুলসিত
দেখিয়া পৰাণ হালে । (বৰগীত)

টিকনী—টিকা. কোনো পুথিৰ অৰ্থ
বুজোৱা পুথি, a commen-

tary.

টীকা—বিবরণ গ্রন্থ, অর্থভঙ্গা পুথি,
a commentary

টেটন } প্রবন্ধক, প্রতাবক, ধূর্ত,
টেটোন } a knave, a villain

টেকরা—(সং টেকক-বক্রচকু) কেব।
চকু, a squint eyed

টোকা—কোনো কথাৰ সংক্ষেপ
বিবরণ, a note

টোকাৰী—এবিধ গুণালগোৱা
আঙ্গুলিৰে বজোৱা বাদ্য যন্ত্ৰ,

টোল—ঘৰ বাৰী, ঘৰৰ চাৰিওফালে
থকা বাৰী মাটি আৰু ঘৰ।

ঠ

ঠগা—পুথি খোৱা কাঠৰ আধাৰ ;

ঠগি—ঠগা।

ঠাকুৰ—(সং ঠাকুৰ-দেৱতা) দেহুতা,
প্ৰভু,

দয়াৰ ঠাকুৰ হৰি বহুমণি ঐবাম,
অধমে তোমাৰ নাম ডাকে।

(বৰগীত)

ঠাকুৰাল—মহিমা, divine power
হৰি মোৰ হৰি মোৰ এ দীন
কুমাৰ

কে জানিতে পাৰয় তোমাৰ
ঠাকুৰাল। (বৰগীত)

ঠাত—সৈন্য, একেঠাইতে গোট
খোৱা অনেক মানুহ, দল

১) ঠাত প্ৰকট পটু কোটি
কোটি কপি

গিৰি গড় গড় পদ ঘায়ে।

(বৰগীত)

২) ঠায়ত ৰেটল চৌদিক
লক্ষা।

বাকস লোক মিলায় শঙ্কা ॥

(বামবিজয়)

ঠান—প্ৰকাৰ, দৰে।

শ্ৰাম মনোহৰ হৰয়ে নগৰ জনে।

হামাৰি জীৱন কামু হৰলৰে,

কালো অজৈব তিনি ঠানে।

(বৰগীত)

ঠাম—ঠাই, স্থল, a place

নাতি কল্প ৰঞ্জ অমুপাহ।

বিহিক জনম ভেলি মোহি

ঠাম। (পাৰিজাত হৰণ)

ঠামহি—ঠাইতে, at that place
নাম স্মৰিতে ছুটে অন্তৰেবি
হাস্ত।

উত্তৰ অমৰ পদ ঠামহি মিলাই ॥

(বৰগীত)

ঠামুৱা—ঠাম, ঠাই, a place

বিধিয়ে নিৰমিল, যতনা ৰূপগুণ,

সবছ সব একু ঠামুৱা

সুন্দৰ কাৰুক, ৰূপ একুতল,

তবছ কৈছে উপমুৱা । (বৰগীত)

ঠাৱ—ঠাই, ব্ৰহ্মা হৰে আৰাধে

যাহাৰ হুপাৱ ।

সে তুমি লৱনু মালা । গোৱাৰীক

ঠাৱ ॥ (বৰগীত)

ঠোকাৰ—ঢকামৰা, চপৰিয়া ।

হা কৃষ্ণ বুলি ঠোঁকাৰে বুক ।

মাৰে অঘবক বংস ধেমুক ॥

ড

ডগমগি—জকমকাই থকা, শোভা-

কৰা, to glitter, to sparkle

কুণ্ডল ডগমগি লব্ধিত অংশা ।

মানস চাক সৰোবৰ হংসা ॥

(বৰগীত)

ডহকধৰ—শিৱ ।

ডকৰা—ভয় দেখুৱা ; to put in
fear

ডো—ভয়ত, ত্ৰাসত ; in fear

গোপাল পলায়া আছা,

মায়ে মাৰি বাৰ ডোৰে ।

ভূষণ হৰায় হৰি ভয়ে নাইলা

যৰে ॥ (বৰগীত)

ডাকিয়া—মতা, উচ্চ শব্দ কৰি মতা;

কেহো নাচে, কেহো হাসে,

কেহো বাৱে বেণু ।

বাঁশীৰ স্বৰে, নাম ধৰি ডাকিয়া

আনে ধেমু— (বৰগীত)

ডাকু—ডকাইত ।

ডাডিম—দালিম, হিন্দি, অনাৰ

মহাৰাষ্ট্ৰ দাডিম ।

english promegratrate.

ডেবা—সক ঘৰ, বহা, প'জা, a

hut, a cottage.

জননীক ভয়ে লুকি দিয়া কিৰত,

গোৱাৰীক ডেবা সোমাই ।

হামাকু আগু, খেলাৱত ঐচন,

চাতুৰী ভূষণ পাই । (বৰগীত)

ডোৰ—ডোল, জৰী,

ৰূপ-বস আদি এ পঞ্চবাৰে ।

হৃদয় মাজে হানু ফুটলো টানে ॥

পাপ পুণ্য ভৈল এবৰ ডোৰে ।

পলাৰ মাজে ছান্দি বাহিল

মোৰে । (বৰপীত)

ডোলাৰে—ইফালে সিফালে লৰচৰ
কৰি থকা, ঘুৰাই-পকাই চাই
ফুৰা,

গোধুৰি ধুসৰ তলু, শ্যাম সুন্দৰ
বৰ, চঞ্চল নয়ন ডোলাৰে ।
শাবদ চান্দ কোটি, বয়ন বিৰা-
জিত, সুমধুৰ মুকৰী বোলাৰে ॥

(বৰপীত)

ঢ

ঢাণ্ডী—খকুয়া জী ।

ঢাল—বহুৱাই পা ঢকা মত্তন, বাক,
a shield.

ঢোলে—দোলে,

শিয় শশীমণ্ডল, ছত্ৰমুনিবৰ্মল,
খেত চামৰ দোহে ঢোলে ।
মিলল মহোৎসব, পৰম কোলা-
হল, সবলুই মঙ্গল বোলে ।

(বৰপীত)

ত

তচু—তেওঁৰ, তাৰ,

ভয় গোপাল, বজক বিলাস,
তচু কককাল ।

জুজু কুবুজী যোঁকবহু

গোপাল । (পত্নী শ্রমজ)

তচু—তুচ্ছ, অধম, নীচ, সামান্য,
low, of no value.

তত্ত্বজ্ঞান—সত্যজ্ঞান, পৰমেশ্বৰক
বিষয়ৰ জ্ঞান, ব্ৰহ্মজ্ঞান ।

তত্ত্ব—স্বকপ, পৰমাত্মা.

১। তত্ত্ব (২৪) চতুৰ্বিংশতি বিধ
যেনে ১। ক্ষিতি ২। জল
৩। তেজ ৪। মকৎ ৫। ব্যোম
৬। গন্ধ ৭। ৰূপ ৮। বস
৯। স্পৰ্শ ১০। শব্দ ১১। চক্ষু ।

১২। নাসিকা ১৩। জিহ্বা
১৪। কৰ্ণ ১৫। হৃদয় ১৬। হস্ত
১৭। পাদ ১৮। মুখ ১৯। পায়ু
২০। লিঙ্গ ২১। প্ৰকৃতি ২২। মন
২৩। বুদ্ধি আৰু ২৪। অহঙ্কাৰ ।
২। আকৌ তিনি তত্ত্ব ই'ল সত্ত্ব,
ৰজ আৰু তম ।

৩। পঞ্চ তত্ত্ব-শব্দ, স্পৰ্শ,
গন্ধ, বস আৰু ৰূপ ।

৪। বড় বিধ তত্ত্ব-ক্ষিতি, জল,
তেজ, বায়ু, জ্বালাল, আৰু
পৰমাত্মা ।

৫। সপ্তবিধ তত্ত্ব-ক্ষিতি, জল,

তেজ, বায়ু, আকাশ, জীৱ আৰু
আত্মা

৬। একাদশতত্ত্ব — শ্ৰোতৱ,
হৃদ, চক্ষু, ঘ্ৰাণ, জিহ্বা, বাক্
পানি, উপস্থ, পায়ু পাদ আৰু
মন

৭। নববিধতত্ত্ব — পুৰুষ, প্ৰকৃতি,
মহতত্ত্ব, অহঙ্কাৰ, নভ্
বায়ু, জ্যোতি, অপ, আৰু
ক্ষিতি

৮। পঞ্চবিংশতিতত্ত্ব — নভ্,
বায়ু, জ্যোতি, অপ, পৃথ্বী, শব্দ,
স্পৰ্শ, রূপ, বস, গন্ধ, শ্ৰোত্ৰ,
হৃদ, চক্ষু, জিহ্বা, বাক, ঘ্ৰাণম্,
মন, আত্মা, পুৰুষ, প্ৰকৃতি
পানি উপস্থ, পায়ু, জিহ্বা আৰু
পৰমাত্মা (ঈশ্বৰ)

তৎকালে — তেতিয়াই, ততালিকে

তমু — তোমাৰ, আপোনাৰ

thine, yours

তমুনাভি কমলত ব্ৰহ্মা ভৈলা
জাত ।

যুগে যুগে অৱতাৰ ধৰা অসং-
খ্যাত ॥ (কীৰ্ত্তন)

তথি — তাত, তাৰ ।

১। শ্যাম শৰীৰ জলদ কচিব
ভাসে ।

তথিপীত পিচোৰি তৰিত পৰ-
কাশে ॥ (গীত- শ্ৰীৰাম আভা)

২। দুখ ইন্ধন বিষয় আমিষ বস
ওহি ভৱ গহণ অনলা ।

তেজু তথিয়ে আশ কৈচন
লালস, মানস মুগ্ধ বিড়লা ॥

(বৰগীত)

তদন্তৰে — তাৰ পাছত ।

তদগত মনে — একান্তমনে, একাগ্ৰ
মনে, attentively.

তনয় — পুত্ৰ, ল'ৰা, a son.

তনিকৰ — তেওঁৰ, his.

ভৱ শ্ৰীৰাম, ভকত হৃদাস,
তনিকৰ ঠায় ।

গয়নৰ দানে পুৰল কাম ।

(পত্নী প্ৰসাদ)

তনিকা — দৰিকণা, মোহা আদি
সক মাছ ।

তমু — শৰীৰ, দেহা, the body.

তপসাই — তপস্যা কৰি ।

তবহ — তেতিয়াও, even then.

লবণুর সীমা নাহি মাখি মাখি ।
যি ।

তবলু খাইবার নেদ কাজালব
জী ॥ (গীত-শ্রীবাম)

তবঙ্গ - চৌ, উন্নি, a wave.

ওহি আশা নদী ঘোর খন জলে
ভয়ো ভয়ণ

তবঙ্গে আতুর মতি মেবি ।

কাম ক্রোধ ঘোর, কুন্তীর মগব
মোব

হামো তধি গিলে বেবি বেবি ॥

তবতব—ধবধবিমান, ভয়ত কম্পমান,
trembling with fear.

ধীব বীব শুব শেখব বাঘব
বাঘণ তুরা পবি ঝাপ্পে ।

শুব নব কিল্লব ফণধব তবতব
মহীধব তবসি প্রকাষ্পে ॥

(ববগীত)

তবণা - ভাবণকর্তা, ত্রাণকর্তা, a
saviour, a deliverer.

বে ঘন বায় চবণ ঘন সেহনা ।

বেদ বচন শুনি, বায় নাম বিনি,

নাহি নাহি ভয়কো তবণা ॥

(ববগীত)

তবণী - নাও, নৌকা, বাবঘাৰা

নৈ পাৰ হ'ব পাৰি, a boat.

কৃষ্ণব কিল্লব ওহি শঙ্কব ভাণা ।

বিনে হবি ভকতি তবণী নাহি

আনা ॥ (ববগীত)

তবজিনী - নদী, নৈ ।

শুনিয়া মোহন ধনি তন্তিত

তবজিনী ;

পুলক কমল কোল দোলে ।

হবিণী হবায়ত চেতন এতলু,

বিজুৰি বহত বস ভোলে ॥

(কেলি গোপাল)

তবল—তৰা, পাবপোৱা, চকল ।

তবল লোচন—চকলনয়না নাৰী ।

তববাৰি—খড়্গা, তৰোৱাল,

a sword

তবসি—ভয়ত,

শুব নব কিল্লব, ফণধব তবতব,

মহীধব তবসি প্রকাষ্পে

তবাস—ভয়, fear

তবিত—(ঘড়িৎ) বিজুলী, বিজুলী,

a lightning.

কালো অঙ্গনীত পিচোৰি পবিত

তবিত জবিত মেহ ।

বয়ন উৰবে নয়ন মেহেন কমল

ধ্বজন বহু ॥ (গীত-শ্ৰীৰাম)

তৰিতান্বৰ—বিজুলীৰ নিচিনা চিক-

মিকাই থকা কাপোৰ ।

মকৰ কুণ্ডল মণ্ডিত গণ্ড গলে

গজমতি লুপে ।

তৰিতান্বৰ শ্যাম সূন্দৰ শিবে

শিখণ্ডিত ডুলে ॥ (বৰগীত)

তৰিণী—নাও, নৌকা, a boat

তৰী—নাও, গদা, দশা, a boat,

an iron mace, luck.

তৰুণ—ডেকা, যুবা, নতুন

(ইতি ধৰণী) a young man

তৰুণী—যুৱতী, গাভৰু, a grown

up girl.

তুহেঁ নব তৰুণী প্ৰধান ।

সোহৰি নবীন যুৱান ॥

(কল্পিণী হৰণ)

তৰু মৃগ—বান্দৰ, a monkey.

তৰ্ক—কথাৰ বাদ বিবাদৰ দ্বাৰা

বিচাৰ মীমাংসা কৰা ।

তৰ্ক-শাস্ত্ৰ—ন্যায় শাস্ত্ৰ, তৰ্ক বিদ্যা

শিকোৱা শাস্ত্ৰ, the book

which teaches the

science of logic.

তৰ্জ'ন—গৰ্জন, ডাবি দিয়া কাৰ্য্য,

the act of threatning.

তৰ্পণ—ভূপ্তি; পিতৃ, ঋষি, আৰু

দেৱতাসকলৰ ভূপ্তিৰ অৰ্থে

দিয়া জলাঞ্জলি । (দেবৰ্ষি পিতৃ

মন্ত্ৰব্যাণাং জলাঞ্জলি দানে

ভূপ্তি সম্পাদনম্)

তল ওল—তল ওপৰ কৰা

শকট শঙ্কত, দধি ছুহু ঘট, তল

ওল কিয়ে তোই বহুগুণ গৰ,

শুনিছো শ্ৰৱন, তহিতে কাহুক

মোই ॥ (শ্ৰীৰাম)

তলপ) (সং তল) শয্যা, a bed

তল } গোবিন্দ চিন্তাৰ বাল

গোপাল, বতন তলপ মহশয়নে

বহুতু হৰি পঙ্কজ নয়ন বিশাল ॥

(বৰগীত)

তৰ্কক—সৰ্পবিশেষ, কাশ্যপৰ

ঔবসত কঙ্কৰ গৰ্ভজাত সৰ্প ।

ইন্দ্ৰৰ সখা । এই তৰ্ককে

পৰীক্ষিতক দংশন কৰে ।

এই দংশনৰ ফলতে যদিও

পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু হৈছিল তথাপি
পৰীক্ষিতে এই দংশনক
আশীৰ্বাদ স্বৰূপে গ্ৰহণ কৰি
কৈছিল : গৃহ অন্ধ কুপত
পৰিলো মহা পাপ ।

কৃষ্ণৰে প্ৰসাদত পাইলো
ঋষি শাপ ॥

জানমু বিফলে মৰে ভূত্যৰ
সন্ততি ।

শাপ দিয়া উপজাইলো মোৰ
বিবৰতি । (৩৭৪ ভাগৱত)

ইয়াৰ ফলস্বৰূপে ভাগৱত শাস্ত্ৰ
জগতত প্ৰচাৰ হয় ।

তাকৰ } তেওঁৰ, তেওঁক ।
তাকেৰি } ৰামচৰণে ঘোহি কৰত
উপাসা ।

তাকেৰি হু হামো দাসকু
দাসা ॥ (বৰগীত)

তাৰণা—শাসন কৰা, কোবোৱা ।

কৰি আছে অপৰাধ, কবহু
নাহিকে বাধ

তাৰণা এবান নমাই ॥

(অৰ্জুন ভজন)

তাণ্ডব—মৃত্যু (ইতি অমৰ) উদ্ধত

মৃত্যু—(ইতি ভবত)

তাস্ত—তেওঁ, তেওঁত ।

তাপতিনি — তিনিপ্ৰকাৰ সন্তাপ,
দুখ কষ্ট ।

আধ্যাত্মিক, আধিদৈবিক, আৰু
আধি ভৌতিক ।

আধ্যাত্মিক দুই প্ৰকাৰ—
শাৰীৰিক আৰু মানসিক ।

১। আধ্যাত্মিক (১) শাৰীৰিক
বেমাৰ আদিৰ পৰা পোৱা

(২) মানসিক-প্ৰিয়জনৰ
বিয়োগ বা অন্যান্য কষ্টৰ বাবে
পোৱা মানসিক দুখ কষ্ট ।

২। আধিদৈবিক-জাৰ, গৰম,
ব্ৰজ্জপাত আদিৰ পৰা পোৱা
দুখ কষ্ট ।

২। আধি ভৌতিক-পাৰ্থিৱ
প্ৰাণীৰ পৰা যেনে—সাপে
খোৱা, বাঘে কামোৰা আদি ।

তামস-প্ৰকৃতিৰ এটা গুণ বিশেষ ।

প্ৰকৃতিৰ গুণ তিনিবিধ যেনে—
সাধ্বিক, ৰাজসিক আৰু

তামসিক । “যজ্ঞন্তে সাধ্বিকা

দেৱান, যক্ষৰক্ষাসি ৰাজসা ।

প্রেতান ভূতগণাং শাস্ত্রে যজন্তে

তামসা জনাঃ ।

তামসী—দুর্গা, অন্ধকার নিশা ।

the goddess Durga, the
dark night

তাৰ—(১) অতি উচ্চ ধ্বনি, মুক্তা ;
মুক্তাৰ উজ্জ্বলতা ; Pearl,
loud voice.

হাতে তাৰখাক মাথাত মুকুট
গলাই পিন্ধাইবো হাব ।

বত্নৰ নুপুৰ পাৱত চৰাইবো কণ
বুন জাতিস্কাৰ (শ্রীৰাম)

২) তাৰকা ; তৰা; the stars.

নিৰ্ম্মল গগনে যেন জ্যোতি
কৰে তাৰ । (বৰগীত)

তাৰক—১) ত্ৰাণকৰ্ত্তা, মুক্তি দিওঁতা ;
Savior, deliverer.

বামক নাম ভাবছ মনমোৰা ।

বিনা বাম নাম তাৰক নাই
তোৰা ॥ (বৰগীত)

২) তৰা, the stars.

সতড়িত নীল নবীন মেঘ জিনিয়ে

তম্বুশোভিত পীত বাসে ॥

নিবয়ল গগনে তাৰক ঝিকি

জিনিয়ে

বতনভূষণ পৰকালে ॥

(বৰগীত)

তাৰতৰে—তাৰ কাৰণে. সেইকাৰণে,
for that, that is why.

এ যশোৱা মাই, আহৰ কবছ
মই, নাথাকো তোমাৰ ঘৰে ।

কড়া দুই ধনৰ, হান্তিক ভাঙিলোঁ
গালি পাৰা তাৰ তৰে ।

(গীত-শ্রীৰাম)

তাৰহি—ত্ৰাণ কৰাহি, উদ্ধাৰ
কৰাহি ।

জগতপতি, গতি তুয়া পদ বিনে
নাই ।

আশাঘোৰ নদী মহ, মজিলে
বহলো হামো ।

তুমহি তাৰহি যচুৰাই ॥

(গীত-শ্রীৰাম)

তাক—ত্ৰাণ কৰা, উদ্ধাৰ কৰা,

মোকে তাক তাক বাম জগ-
ন্নাথ, অনাথ পৰিয়া বৈলো ।

কাল মায়া ভয়, যাতনা গুনিয়া,
হৃদয় চিহ্নিয়া বৈলো ।

(গীত-ৰামানন্দ)

ভাৰেৰ — ত্ৰাণকৰ্ত্তা, তাৰণ কৰোঁতা,
deliverer.

গোবিন্দ পদ, পঙ্কজ বিনো
ভাৰেৰ নাহি আনা ॥ (বৰগীত)

ভাৱয় — তাপ দিয়া, পোৰণি, a
burning sensation.

ভাৱে — পোৰণি উঠা, ভেই পুৰিমোৱা
ভাৱ,

ঐচন মোহন, মধুৰ মুকতি,
নাহেৰিতে তম্বু ভাৱে ।

নিৰেখি বহুয়, চেতন হৰয় ।

গোপী জীৰামে গাৱে ॥

(গীত-জীৰাম)

ভান্স — তাতে

নিৰম্লি বিষ কিখু কামিনী
লোহ ।

ভান্স পবলমেৰি এমন মোহ ॥

(বৰগীত)

ভাহে — তাতে, সেই কাৰণে

আপুন কৰমে জন্ম বাহা
হোই ।

ভাহে তুয়া চৰণে চাকৰ বহু
মোই ॥ (বৰগীত)

ভাহেৰ — তেওঁৰ,

যিটো জগতৰ অন্তৰ্য্যামী সৰ্ব
সাক্ষী ।

ভাহেৰ ভূষণ গুজ্জা গেক মৈৰা
পাখি ॥ (বৰগীত)

তিনিগুণ — সত্ত্ব, ৰজ আৰু তম্ব এহ
তিনিগুণ ।

তিনিতাপ — (তাপ তিনি চাওক)

তিমিৰ — অন্ধকাৰ, অজ্ঞান, জ্ঞান-
হীন ।

১) ৰজনী বিদূৰ দিশ ধৱলী
বৰণ ।

তিমিৰ ফেৰিয়া বাজ ববিৰ
কিৰণ ॥ (বৰগীত)

২) তোমাৰ অনাদি অবিদ্যা-
তিমিৰে অন্ধ কৰি আছে
মোৰে ভোমাক নজানি দেহক
মই বুলি মজিলো এ ছুখ
ঘোৰে ॥ (বৰগীত)

ভিলক — কপালত লোৱা কোঁট,

কপাল আদি শৰীৰৰ বাৰ স্থানত
চন্দন আদিৰে লোৱা চিহ্ন

বিশেষ । স্তানাদি কবি ভগবানক
নিত্য আৰাধনা কৰোঁতে এই
ভিলক দ্বাৰা বিধি দ্বাদশাঙ্কে

ললাটদৌ তিলকং হবি মন্দি-
বম্। স্নানান্তে বৈষ্ণবঃ কুৰ্খ্যাৎ
প্রত্যেকং কৃষ্ণ নামাভিঃ ॥
বাসে বক্ষসি নেত্রান্তে গণ্ডে
হংসে শঙ্খ চিহ্নিতম্। তথৈব
দক্ষিণে কুৰ্খ্যাঙ্কবে শ্চক্রাঙ্কিতং
মুনে। ললাটে কেশবং বিদ্যাং
কণ্ঠে ত্রীপুঙ্কষোত্তমম্। বাম
বাহু বাসুদেবং সবেদামোদব
তথা। নাতৌ নাৰায়ণকৈব
মাধব হৃদয়ে তথা; গোবিন্দং
দক্ষিণ পাশ্চে বামেচৈব
ত্রিবিজ্রমম্। বিষ্ণু সৰ্বো কৰ্ণমূলে
দক্ষিণে মধুসূদনম্। শিবোমধো
হৃদীকেশং পদ্মনাভঞ্চ পৃষ্ঠতঃ ॥
হৰেৰ্ছাদশ নামানি পঠিত্বা তিল
কানিহু। যঃ কুৰ্খ্যাদ বৈষ্ণবো
নিত্যস প্রেম ভক্তিরাপ্নুয়াৎ ॥

তীর্থ—তীর্থ, পুণ্যস্থান।

তীর্থ—পুণ্যস্থান, যি ঠাইত স্নান
আদি কৰিলে পুণ্য হয়।

তীর্থ তিনি প্রকাৰ, যেনে—মানস,
জন্ম আৰু ভৌম বা স্থাবৰ।

(১) মানসতীর্থ—সত্য, কৰ্মা দয়া,

দান, ইন্দ্ৰিয় নিগ্রহ, সবলতা
সন্তোষ, ব্রহ্মচৰ্যা, সট বাকা,
জ্ঞান, ধৈৰ্য্য, পুণ্য আৰু মনস্তৃষ্টি
(২) জন্ম-নিৰ্ম্মলাচিত।

(৩) স্থাবৰ বা ভৌম-কাশী,
গয়া গঙ্গা আদি।

ব্রাহ্মণা জন্ম তীর্থ নিৰ্ম্মলা
সাক্ষিকামিকম্। যেহাং
বাক্যোদকেনৈব শুদ্ধাস্তি মলিনো
জনাঃ। অগস্তিকবাচ-শৃণু
তীর্থানিগদতো মানসানি স্মা-
নঘে। যেষু সম্যক নবঃ স্নাত্বা
প্রয়াতি পৰমাং গতিম্। সত্য
তীর্থং কৰ্মা তীর্থং তীর্থ
মন্দিয়নিগ্রহঃ। সৰ্ব্বভূতদয়া
তীর্থং সৰ্ব্বভাৰ্জব মেচ ॥ দানং
তীর্থং দমস্তীর্থং সন্তোষস্তীর্থ-
মুচ্যতে। ব্রহ্মচৰ্যা পৰং
তীর্থং তীর্থঞ্চ প্রিয়বা-
দিতা। জ্ঞানং তীর্থং ধৃতিতীর্থ
পুণ্যং তীর্থমুদাহৃতম্। তীৰ্থা
নাপি তন্তীৰ্থং বিত্তজিগ্মসঃ।
পৰা। এতন্তে কথিতংমেবি
মানসতীর্থ লক্ষণম্।

ভৌমানাপি তীর্থানাং পুণ্যেহ
কাৰণং শৃণু। যথ শবীৰ স্তোদেশাঃ
কেচিদ্ভে ধাতুমা শুধা স্মৃতা :

পৃথিব্যাস্তদেশা : কেচিৎ
পুণ্যতমা স্মৃতা : প্রভাবাদন্তুতাদ্
ভূমে : সলিলসা চ তেজসা ।

পরিগ্রহা যুনীনাঞ্চ তীর্থানাং
পুণ্যতা স্মৃতা ॥ তস্মাস্তৌমেষু
তীর্থেষু মানসেষ্ চ নিত্যশ : ॥
উভয়েন্বপি য :

স্মৃতি স যাতি পরমাং গতিম্ ॥

তীবর—সমুদ্র, ব্যাধ বর্ণসঙ্কর জাতি
বিশেষ ।

তীব্র—অতিশয়, উগ্র, প্রবল ।

তুলদী—নাভি, নাই,

তুমহি—তুমিয়েই, একমাত্র ।

অসাবশরসম, পতনী তনয়জন

ভাহেক মেবিকয় মান ।

তুমহি শ্রুহদসিষ্ট, গুরুবন্ধুদের

ইষ্ট, মন পুরুতাহে নজান ।

(গীত-শ্রীৰাম)

তুমুল—ছইপক্ষের সৈন্য একেলগ হৈ

করা কটা কটি বণ সংকুল । বণ

সংঘাত, সংকীর্ণ যুদ্ধ ।

তুষ্ক—স্বর্গের গায়ক ।

তুবঙ্গ—ঘোঁষা ; the horse

তুবঙ্গ বদন—কিন্নর ।

তুৰিত—(হাবিতম) বেগতে, শীঘ্রে,

তুহা—তোমার ; thine.

তুরাজন—তোমারজন, ভগবানকে
ভক্তজন, thy votary.

your worshiper.

পতিত পাবন প্রভু, তুবা পদ

পঙ্কজ তাহেশ্বর লেছ জানি ।

তুরাজন সজ্জনায়, বহুমুখে
অবিবাহ, কহত মাধব পরমাণি ॥

(বরগীত)

তুরাপরি—তোমার ওপরত

দীর্ঘবীৰ শূর, শেখর বাঘর,

বাণ তুরা পরি বাঁটম্প ।

(বরগীত)

তুষাব—হিম, বরফ, dew, snow.

তুষ্ট—সন্তুষ্ট, সন্তোষ ; gratified,
Pleased.

তৃণদশনে—দাঁতেবে বন কামুকি
ধরা, অতি বিনম্রভায়ে ।

তুরা নিজ দাস সজ্জতি বজ্রি
ভকতি,

তৃণদশনে মাগোহো প্রভু
বাম ।

তৃপ্তি—ভোজন পানৰ পৰা পোৱা

ইহঁ, সন্তোষ, satisfaction.

তৃষ্ণা—পানী পিবৰ কাৰণে হেপাহ,

পিয়াহ লগা, লিপ্সা ;

thirst, craving.

শোক মোহ ভয়েগহা পক্ষে তল
কৰে ।

তৃষ্ণা তৰঙ্গে পায়৷ সবশ্ৰুতি
হবে ॥ (বৰগীত)

তৃষ্ণা-তৰঙ্গ — সাংসাৰিক ভোগ

বিলাসৰ কাৰণে অপাৰ হেঁপাহ,
লিপ্সা,

তেখনে—তেতিয়া, then.

তেজি—এৰি, ত্যাগ কৰি।

তেজু—ত্যাগ কৰা, এৰি দিয়া ।

হৰিপদ সেৱা বিনে তেজু সবে
কাম ।

নিগম নিগূঢ় বিস্ত ৰূপ হৰি
নাম ॥ (বৰগীত)

তেৰি — তোমাৰ, your

দাকণী পুতনী তন বিষ দেলহ,
তেৰি মৰণ কয়ে আশ ।

যশোমতী জননীক গতি সম

যাবত, পায়ত বৈকুণ্ঠে বাস ।

(শ্ৰীৰাম)

তৈছে— তেনেকৈ

যৈচে পঙ্কজ দলগত

বিষয় লুব্ধমন তৈছে অথিৰ ।

(বৰগীত)

তৈত্তিৰীয়-যজুৰ্বেদৰশাখা বিশেষ ।

তৈসানি—তেতিয়া ।

তোট—তোমাৰ ।

তোটয়—(তোটকম্) বাৰটা স্বৰ-

যুক্ত আখৰৰ এটা ছন্দ, (পদ্য)

শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ এইতোকৈ

ছন্দত লিখা পদ্যক তোটয়

বোলা হয় । যেনে—

মধুদানৱ দাৰণ দেৱ বৰং ।

বৰবাৰিজ লোচন চক্ৰ ধৰং ॥

তোৰল—ছেদ কৰা, মৰা, ছিঙা,

খেজুকবংস কংস কেশী মোৰল,

ছোৰল পিতাকেৰি বন্ধ ।

কুবলয়কাল, মল্লসৰ মোৰল,

বজকেৰি তোৰল কন্ধ ।

(গীত-ৰামানন্দ)

ত্যাগ—এৰা, এৰি দিয়া ।

ভ্যাগী—ভ্যাগশীল, generous

ভ্যাজ্য—ভ্যাগৰ যোগ্য, এৰি দিব
পৰা ।

ভ্ৰস্ত—ভয়পোয়া ভীত, fearful

ভ্ৰাণ—উদ্ধাৰ, পৰকালবমুক্তি,
salvation

ভ্ৰাতো—উদ্ধাৰ কৰোতা, deliverer.

ভ্ৰাহি—উদ্ধাৰ কৰা, সংকটৰ পৰা
ৰক্ষা কৰা, to save

ভ্ৰাহিদেৱ দামোদৰ বাদৱনন্দ
দীনদয়াশীল স্বামী ।

কৰাহা নিস্তাৰ তোমাৰ চৰণে
শৰণ পৰিলো আমি ॥ (কীৰ্ত্তন)

ত্ৰিকালজ্ঞ—ভূত, ভবিষ্যত আৰু
বৰ্ত্তমান তিনিওকালৰ কথা কব
পৰা, সৰ্ব্বজ্ঞানী ।

ত্ৰিকূল—পিতৃ, মাতৃ আৰু শত্ৰুৰ এই
তিনিকূল ।

ত্ৰিকূট—লঙ্কাদ্বীপত থকা এটা
তিনিকোণীয়া পৰ্ব্বত, সুবেল ।
সেতু বন্ধ কৰি, সমুদ্ৰক তৰি,
প্ৰবেশিলা নিবন্তৰে ।

সমৈন্যে বাঘৱ, পৰিনিজ্জা গৈল
সুবেল গিৰিশিখৰে ।

(পৌত-গোপাল আতা)

ত্ৰিগম্ভীৰ—কৃষ্ণৰ তিনি গম্ভীৰ, যেনে,
গমন, বচন, আৰু নাভি
কমল (৩২৪ ঘোষা চাওক)

ত্ৰিগুণ—সত্ত্ব, ৰজ আৰু তম এই
তিনি গুণ ।

ত্ৰিগুণাতীত—সত্ত্ব, ৰজ আৰু তম
এই তিনি গুণৰ বাহিৰ অৰ্থাৎ
পাপ পুণ্যই পাব নোৱাৰা,
পৰমেশ্বৰ ।

ত্ৰিজগত—স্বৰ্গ, মৰ্ত্তা আৰু পাতাল
এই তিনি জগত ।

ত্ৰিদশ—দেৱতা ।

ত্ৰিদশালয়—স্বৰ্গ, সূৰ্য্যক পৰ্ব্বত ।

ত্ৰিদশেশ্বৰী—দুৰ্গা ।

ত্ৰিনয়ন—শিৱ ।

ত্ৰিবলিবলিত—শ্ৰীকৃষ্ণৰ নাভিকমল
শোভা কৰা তিনিডাল সুশ্ৰী
মাংসৰ ৰেখা বিশেষ । (নাভি
প্ৰদক্ষিণ বৰ্ত্তামধ্য ত্ৰিবলী-শব্দ
কল্পক্ৰম)

অশ্বস্থৰ দলজিনি, সুন্দৰে উদৰ
তিনি, ৰেখা বলি আছে কচিকৰ ।
নাভিগঞ্জে সৰোবৰ, জলে তাত
পদ্মবৰ, উপৰে শ্ৰীবৎস কচিকৰ ।

(ভাগৱত)

ত্ৰিমূৰ্তি—ব্ৰহ্মা; বিষ্ণু আৰু শিৱ;
পদ্ম পুৰাণৰ মতে ভগবানে
যেতিয়া জগত স্ৰজন কৰিবলৈ
ইচ্ছা কৰে তেতিয়া প্ৰথমে জগত
সৃষ্টি, স্থিতি আৰু প্ৰলয়ৰ
কাৰণে সত্ত্ব, ৰজ্জ আৰু তম
এই তিনি গুণধাৰী তিনি মূৰ্ত্তি-
ৰূপে সোঁ-বাল্লৰপৰা ৰজ্জো-
গুণী ব্ৰহ্মাক, বক্ষৰপৰা সত্ত্ব
গুণধাৰী বিষ্ণুক আৰু বাওঁ
বাল্লৰপৰা তমেঃ গুণী শিৱক
স্ৰজন কৰে। এই তিনি গুণেই
তিনি মূৰ্ত্তি, সেয়ে বৈষ্ণৱ-
সকলে একেই তিনি আৰু
তিনিয়োই এক বুলি ভাবে।

আকৌ কিছু ঠাইত বেদৰ
অগ্নি, বায়ু আৰু সূৰ্য্য
এই তিনিজন দেৱতাক ত্ৰিমূৰ্ত্তি
বোলা হৈছে।

ত্ৰিলোচন—শিৱ।

ত্ৰিশঙ্কু—সূৰ্য্য বংশৰ ৰজা হৰি-
চন্দ্ৰৰ পিতৃ সত্যব্ৰত। এই
সত্যব্ৰত সপ্তম মনু। ৰামা-

য়ণৰ মতে সত্যব্ৰত ৰজাই
সোশৰীৰে স্বৰ্গলৈ যাবৰ অভি-
প্ৰায়ে যন্ত্ৰ কৰিবলৈ তেওঁৰ
কুল পুৰোহিত বশিষ্ঠক অমু-
ৰোধ জনায়। বশিষ্ঠই সেই
কাম অসম্ভৱ বুলি যন্ত্ৰ কৰিবলৈ
অমান্তি হয়; তেতিয়া তেওঁ
সেই যন্ত্ৰ কৰিবৰ কাৰণে
বশিষ্ঠৰ পুত্ৰসকলক অমুৰোধ
কৰে। পুত্ৰসকলে তেতিয়া
খং কৰি তেওঁক চণ্ডাল হবৰ
কাৰণে অভিশাপ দিয়ে।
সত্যব্ৰত চণ্ডাল হৈ অৰণ্যত
ঘূৰি ফুৰা সময়তে দেশত
চুৰ্ভিক্ষ হয়। এই চুৰ্ভিক্ষৰ
সময়ত ৰাখি বিশ্বামিত্ৰ আশ্ৰমত
নাছিল, সেই সময়ত তেওঁ
অৰণ্যত তপস্যা কৰি আছিল।
বিশ্বামিত্ৰৰ অমুপস্থিতিত আশ্ৰ-
মত থকা পুত্ৰ পৰিবাৰসকল
বৰ কষ্টত পৰিল। এই সময়তে
সত্যব্ৰত সেই আশ্ৰমত
উপস্থিত হয় আৰু বিশ্বা-
মিত্ৰৰ পুত্ৰ পৰিবাৰসকলৰ

কষ্ট দেখি নিজে ফলমূল আদি
সংগ্ৰহ কৰি আনি তেওঁলোকৰ
জীৱন বৰ্দ্ধা কৰে । পিছত
বিশ্বামিত্ৰ আহি এট কাষাত
সন্তুষ্ট হৈ যজ্ঞ কৰি বজাক
সোঁ-শৰীৰে স্বৰ্গলৈ পঠায় ;
কিন্তু ইন্দুই স্বৰ্গলৈ সোমাব
নিদি বাধা কৰাত বিশ্বামিত্ৰই
নতুন স্বৰ্গ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ
নাইবা ইন্দুক নিৰ্মূল কৰি-
বৰ কাৰণে প্ৰতিজ্ঞা কৰাত
দেৱতাসকলে ভয় পাতি সত্য-
ব্ৰতক আকাশত তললৈ মূৰ
কৰি জিলিকি থকাৰ দিহা
কৰি দিয়াত বিশ্বামিত্ৰ মান্তি
হয় । সেই সিদ্ধাস্ত মতে সত্য-
ব্ৰত আকাশত জিলিকি থাকে
আৰু নাম হয় ত্ৰিশূল ।

এই সত্যব্ৰত বা ৭ম
মহুৰ দিনতে প্ৰলয় হয় আৰু
এই প্ৰলয়ত ভগবানে মৎসা
ৰূপ ধাৰণ কৰি সত্যব্ৰতক
বৰ্দ্ধা কৰে ।

সত্যব্ৰত ৰাজ্যক দেখাইলা নিজ

মায়া ।

নধৰিলা সমুদ্ৰে তোমাৰ মৎসা
কায়া ॥ (কীৰ্ত্তন)

ত্ৰিশূল—তিনটা শূল থকা যাঠী ।

শিৱৰ অস্ত্ৰ বিশেষ ।

ত্ৰিশূলী—শিৱ ।

ত্ৰিস্নোতা—গজা ।

ত্ৰেতাযুগ — দ্বিতীয় যুগ ।

(যুগ চাওক)

ত্ৰাশ্বক—শিৱ ।

ত্ৰাশ্বক সখা—কুবৰ ।

ত্ৰাশ্বকা—তুৰ্গা ।

থ

থমকে থমকে — বৈ বৈ গৈ থকা

বনকে কিঙ্কিনীবাজে সাজে নট
বিলাসেৰে ।

থমকে থমকে চলে অমিয়া
মাধুৰী হাসেৰে । (বৰগীত)

থজা—বহিবৰ কাৰণে নোম লগোৱা
এবিধ কপ্তাল ।

থাপনা—বৈষ্ণৱ সকলে পুত্ৰা গধূলী

ভগবানক সেৱা সংকাৰ কৰাৰ

উদ্দেশ্যে গুৰুসকলৰ ৰচিত

এখন পুথি বৈষ্ণৱ সকলৰ নিয়ম

পদ্ধতি অনুসাৰে স্থাপন কৰা

আসন ।

থিৰ—স্থিৰ, লবচৰ নোহোৱা ।

steady, fixed.

থুল—কোনো ধৰ্ম্মৰ একমতত গোট

খোৱা এটা দল বিশেষ ।

একে মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মৰ চাৰিটা

মতত ভাগ হোৱা চাৰিটা থুল,

যেনে—ব্ৰহ্মসংহতি, কাল সংহতি

পুৰুষ সংহতি আৰু নিকা

সংহতি ।

থোৰ—ক্ষণেক, অলপ সময়,

থন্তক ; a moment

নিম্ন বিষয়ৰ বিষে জড় জড়

জীৱন নবহে থোৰ । (বৰগীত)

থোৰা—অলপমান ; a small

quantity.

থোস মোস—ভয়ত মাতিব

নোৱাৰাকৈ থকা ।

ভূষণ প্ৰাণ হামো তেৰি ৰাখিলো

হামাৰি ঐচত দোষ ।

হামোবাত পুছিতে মাছি উলুৰ

বহলি কয় থোস মোস ।

(বৰগীত)

দ

দগমগী—জকমকীয়া, জকমকাই

থকা, sparkling, glittering

কুণ্ডল দগমগী, কুণ্ডল দগমগী,

শ্ৰুতিমূলে ভোলত এ যাত্ৰ

থমকে থমকে চলে পাৱত এ ॥

(শ্ৰীত-শ্ৰীৰাম)

দগুধৰ—যম ।

দগুণীতি—অৰ্থশাস্ত্ৰ ।

দত্তাত্ৰেয় দত্তাত্ৰেয়ৰ পিতৃ অত্ৰি

আৰু মাতৃ অনসূয়া । এওঁক

বিষ্ণুৰ এটা অৱতাৰ বুলি ধৰা

হয় । এওঁৰ সোম, দত্ত আৰু

ছৰ্ব্বাসা তিনিজন পুত্ৰ । এই

দত্তাত্ৰেয়ই কাৰ্ত্তবীৰ্য্যৰ তপস্যাত

সন্তুষ্ট হৈ তেওঁক সতস্ৰ বাহু

আৰু এখন সুবৰ্ণৰ বথ দিয়ে ।

দৰীচি—অধৰ্ব্বৰ পুত্ৰ এজন মুনি ।

এওঁ ব্ৰহ্মানুৰক আৰিষৰ কাৰণে

নিজৰ প্ৰাণ আহুতি দিয়ে আৰু

এওঁৰ হাৰেৰে যজ্ঞ নিৰ্মাণ কৰি

ইন্দ্ৰই ব্ৰহ্মানুৰক বধ কৰে ।

দহুজ—এটা দুৰ্দ্ধান্ত অনুৰ । ইয়াক

কবন্ধ বুলিও কয়। মূৰ আক
ডিল্লিহীন মোটেই শৰীৰ
নোমেৰে ঢাক খাই থকা এটা
পৰ্বতাকাৰ দৈত্য; এই দৈত্যৰ
বুকুত সাত্ৰ এটা চক্ষু আক
এখন মুখ। এই দৈত্য এটা
গন্ধৰ্ব আছিল। কিছুৰ মতে,
ইন্দ্রৰ লগত যুদ্ধ লগাত ইন্দ্রই
এনে বিকৃতি আকাৰ কৰে।
অন্যমতে, ঋষিৰ শাপত এনে
আকৃতি হয়। বামে এই
দৈত্য বধ কৰিবলৈ ধৰাত
দৈত্যই তেওঁৰ মৃত্যুৰ পিছত
শটো অগ্নিত দাহ কৰিবৰ
কাৰণে বামক অনুৰোধ জনায়।
অনুৰোধ অনুসৰি কবন্ধৰ শটো
দাহ কৰা হয়, আক জুইব
মাজৰপৰা গন্ধৰ্বৰ ৰূপ লাভ
কৰি নিজ স্থানলৈ যায়। দৈত্য,
দানৱ, অশুৰ।

দমুজাবি—দমুজৰ শত্ৰু, বিক্ষু।

দন্তী—দঁতাল হাতী, a tusker.

(পাপদন্তী-হস্তীৰূপী পাপ)

দমন—বশকৰা, পৰাস্ত কৰা, the

act of subdeuing,
controlling.

জনম মৰণ শোক শমন দুখ
দমন তাৰণ।

ৰামানন্দ দীন, ভকতিবিহীন,
চৰণ সমীপে ৰাখনা ॥

(গীত-ৰামানন্দ)

দয়িত — পতি, স্বামী, the
husband.

দয়িতা—পত্নী, ভাৰ্য্যা, the wife.
দৰিকণা—এবিধ সৰু মাছ, a
kind of small fish.

দৰ্প'হাৰী—দৰ্প বা অহঙ্কাৰ নাশ
কৰোঁতা, গৰ্ব্ব নাশ কৰোঁতা,
one who humbles the
pride.

দৰ্শন—দেখা, জ্ঞান, a sight,
wisdom.

দৰ্শন শাস্ত্র—এই জগত আক
জগতকৰ্ত্তাৰ বিষয়ে জ্ঞান
দিয়া পুথি।
loves of wisdom or
knowledge especially
that which deals with

ultimate reality or with the most general causes and principles of things natural philosophy—study of natural objects and principles of human action or conduct. (Concise Oxford Dictionary).

দর্শন শাস্ত্র ছখন; ১। ত্রায়শাস্ত্র প্রণেতা গৌতম ।

২। বৈশাখিক প্রণেতা কনাদ

৩। সাংখ্য প্রণেতা কপিল,

৪। যোগ—প্রণেতা পাতঞ্জলি,

৫। পূর্বামীমাংসা প্রণেতা জৈমিনি,

৬ উত্তর মীমাংসা প্রণেতা ব্যাস ।

এই ষট্ দর্শনের উপবিণ্ড নাস্তিক দর্শন বা চার্বাক দর্শন বৌদ্ধ আক জৈন দর্শন আছে ।

দলিত—মর্দিত, ধ্বংস করা, to cut to pieces.

(দলিতাজন মেঘ পুঞ্জিত্যাদি—
ক্রমদীপিকা (শব্দ কল্পক্ৰম)

তমুনবঘন দলিত অজ্ঞান জিনিয়া
আতি বিবাজে ।

বত্তনভূষণ, কেয়ূব কঙ্কণ, কটিত
কিঙ্কিনী বাজে ॥ (বরগীত)

দশকণ্ঠ—বায়ুণ ।

দশভূজা—তুর্গা ।

দশবায়ু—প্রাণ, অপান, সমান,
উদান, ব্যান, নাগ, কূর্ম্ম,
কুকব দেহদত্ত আক ধনঞ্জয় ।

দশহবা—ভেঠমাহব গুফা দশমী ।

দশানন—বায়ুণ ।

দশোদ্ভিদ্য—শরীরের দহোটা ইন্দ্রিয়,
যেনে:—কাণ, নাক, চকু জিভা,
চর্ম, মূখ, ভবি, হাত, লিংগ,
আক গুহদ্বাব ।

দক্ষ— ১। পার্গত, পটু, able,
competent, clever.

২। ব্রহ্মারবুটা আঙুলির পরা
জন্ম হোয়া এজন মুনি। দহজন
প্রচেতাৰ এজন । দক্ষৰ ৫১

গবাকী কন্যাব ১০ গবাকী
ধর্মবাজ যমে, ১০ গবাকী কাশ্মপে,
১৭ গবাকী চন্দ্রই এগবাকী
(মতী)ক শিবই বিবাহ কবে ।

পিতৃৰ আদেশে ঐজিলন্ত

ভূতগণ ॥

ব্রহ্মায়ে ঐজিলা পাছে পুত্ৰ

দশজন ॥

কোলাত নাবদ ভৈলা দক্ষ

আঙুলিত।

প্রাণত বশিষ্ঠ ভৈলা, পুলহ

ভাঙিত ॥ (অনাদি পাতন)

(প্রজাপতি চাওক)

দক্ষিণাপতি—যম।

দাতা—দান দিওঁতা।

দাহুবী—বেং, ভেকোলা।

দানপতি—অক্ষুব।

দানব—অশুব। দক্ষ কন্যা অশুব

গৰ্ভজাত কাশ্যপৰ সন্তান। দানব

সকলৰ প্রধান ১৮ জন হ'ল—

দ্বিমূৰ্দ্ধা, শয্যব, অৰিষ্ট, হয়গ্রীব,

বিভাবন্ধু, অয়োমুখ, শঙ্কু শিৰা,

অৰ্ভাঙ্গু, কপিল, অকণ, পুলোমা,

বৃষ পৰ্ব্ব! একচক্ৰ, তাপন,

ধূম্ৰকেশ, বিষ্ণু পাঞ্চ, বিপ্রচিতি

আৰু চুৰ্জয়।

দায়াদ—সপিণ্ড, পুত্ৰ।

দায়াদী—কন্যা।

দাকৰ—শ্ৰীকৃষ্ণৰ সাৰথি

দাশৰথ } —শ্ৰীৰাম চন্দ্র।
দাশৰথি

দিগন্তৰ—দূৰ।

বসতি দিগন্তৰ নাথ হামাক।

ভেট কেমনে হোই স্বামী মূৰাক ॥

(কল্পিণী হৰণ)

দিগপাল—দশ দিশৰ অধিপতি

সকল। যেনে—পূব দিশৰ ইন্দ্র, অগ্নি

কোণৰ (দক্ষিণ পূব) বহি,

দক্ষিণ দিশৰ যম, পশ্চিম দিশৰ

বৰুণ, উত্তৰ দিশৰ কুবের, বায়ু

কোণৰ মৰুৎ, ঈশান কোণৰ

সৌম, নৈঋত কোণৰ সূৰ্য্য, উক্ত

দিশৰ ব্রহ্মা আৰু অধোদিশৰ

অনন্ত।

দ্বিতি—দক্ষৰ কন্যা, কাশ্যপৰ ভাৰ্য্যা,

দৈত্যৰ মাতৃ।

দিবাকৰ—সূৰ্য্য।

দিবিগত—স্বৰ্গগত।

দীৰ্ঘনাদ—শব্দ।

দীক্ষা—পুণ্ড্রমুখৰ পৰা খেঁট দেবমন্ত্ৰ

গ্ৰহণ।

দুই পক্ষী—জীৱাত্মা আৰু পৰমাত্মা

হুজা—হুই, ছটি।

মঞি সেবহু বাম চরণ হুজা।

কাহে কবহু হামো আরবি
পূজা। (ববগীত)

হুন্দুভি—এবিধ বাদ্য, এটা দৈত্যের
নাম।

হুবজন—হুর্জন, হুইমাকুহ,
a wicked person.

হুবিহ—পাপ, Sin, vice

হুবিহ সাকিলো; আপুনি
বকিলো নাশিলো মনেব
সঙ্গে।

অমিয়া বুলিয়া, বিষয় গবল,
মই পাপী ভকিলো বঙ্গে ॥

(ববগীত)

হুবিহ নাশন—পাপ নাশ করোঁতা।

জয় যাদব, দমুজদাৰণ, পবম
পুরুষ দেহববং।

জলদ মুনাব, পীত অনাব, হুবিহ
নাশন চকুধবং ॥ কীরাম

হুর্জন—হুই, খল,

a wicked person.

হুর্জন পামব পাপমতি, তেজি
তুহা চরণে ভকতি।

কবহু পবম বসে গতি, শব্দ-
সুগন্ধে আশেষতি ॥ কীরাম।

হুর্ভ—লাভ কবিলে টান, হুপ্রাপ্য
উত্তম, শ্রেষ্ঠ, difficult of
attainment, Rare.

মোব পতিত পান্ন প্রভু হবি-
হরি বে বাপ

কিনাপতি হইল হামাব।

হুর্ভ লভিয়া পুহু ভাবতে
মানবীতমু

নামলৈতে নপাৰো তোমাৰ ॥
(ববগীত)

হুলে } ওলমিথকা to suspend.
দোলে }

দেবযোনি—দেহযোনি জন্মলোক
যেনে বিদ্যাধব, অপেশবী বন্ধ,
বাকস, গন্ধব, কিলব, পিলাচ
গুহকসিদ্ধ, ভূতগন।

দেবধি—দেহতুলা ঋষি, যেনে-নারদ,
অত্রি, মৰীচি, ভবদ্বাজ, পুলস্ত্য,
পুলহ ক্রতু, ভৃগু, বশিষ্ঠ, প্রচেতা।

দেহ—দিয়া।

দোলি খেলি—ওলমি থকা,
ক্রতিমূলে মরিময়, মকরিকুণ্ডল

দোলিধেলি গুণ শোহে ।

কণ্ঠে কৌন্তভমণি মৌতিম মালা

মাথে মুকুট জগমোহে ॥

(বৰগীত)

দোলনা }
দোলনা } ওলমি থকা, তুলি থকা

চৰণে মঞ্জীৰ জুৰে উৰেহাৰ

দোলনা বে ।

চন্দনে লেপিতভূজ দোলাত ক্রব

চালনা বে ॥ (বৰগীত)

দোহনু—দোহন কৰা, নিবৃত্তি কৰা ।

দ্যুত—পাশাখেল, জুৰাখেল ।

ঈৰিণ—ধন, সোন, শক্তি (ধনম্,
কাঞ্চনম্, বলম্—ইতিমেদিনী)

দ্রোণাচার্য—ভৰদ্বাজ মুনিৰ পুত্র ।

অশ্বখামাৰ পিতৃ ; কোৰব-

পাণ্ডৱৰ অস্ত্র শিক্ষা গুরু । পত্নী

কুপী ।

দ্রৌপদী—ক্ৰপদ বজাৰ কন্যা ;

পাণ্ডৱৰ পত্নী । এওঁৰ অন্যান্য

নাম হ'ল—পাঞ্চালী, কৃষ্ণা,

সৈবিক্তী, নিত্যযৌৱনা, বেদিজা,

যজ্ঞেনী । পূৰ্বে সীতাক

বাৰণে হৰি নিয়াৰ আপতে

অগ্নিয়ে জানিব পাৰি ৰামক

এগৰাকী ছাঁয়া সীতা দি

আচল সীতা নিজে লৈ যায় ।

বাৰণক বধ কৰি সীতাক উদ্ধাৰ

কৰি আনি যেতিয়া সীতাক

অগ্নি পৰীক্ষা কৰা হয় সেই

সময়ত অগ্নিয়ে ছাঁয়া সীতা নি

ৰামক আচল সীতা ঘূৰাই

দিয়ে । ছাঁয়া সীতাই পতি

নোপোৱা দুখত নাৰাণ সৰো-

বৰৰ পাৰত দিব্যশ বছৰ শিৱক

অৰাধনা কৰে । তপস্যাতে

শিৱসমুপ্ত হৈ তপস্তাৰ কাৰণ

সোধাত ছাঁয়া সীতাই পতি

দিয়ক, পতি দিয়ক বুলি পাঁচ

বাৰ কয় । মহাদেৱে 'তথাস্ত'

বুলি গুচি যায় । সেই পাঁচ

বাৰ পতি প্ৰাৰ্থনা কৰা কাৰণে

ছাঁয়া সীতাই দ্বাপৰ যুগত

দ্রৌপদীৰ জন্ম লৈ পাঁচ পাণ্ডৱক

পাঁচ পতি লাভ কৰে ।

দ্বিজ বন্ধু—অব্রাহ্মণ, নিন্দিত

ব্ৰাহ্মণ ।

দ্বিজবাজ—চন্দ্ৰ, ইন্দু, বিধু, অজ,

সোম, শশধৰ, মৃগাঙ্ক, সুধাংশু,
কুমুদ বান্ধৱ, নিশাপতি
শুভাংশু ।

দ্বৈতবাদ—জীবাশ্মা আৰু পৰমাশ্মা
পৃথক কৰণ । জীৱ আৰু পৰম,
ব্রহ্ম দুয়োৰে সুকীয়া অস্তিত্ব
স্বীকাৰ কৰা মত ।

ধ

ধটি—ধুটি, বস্ত্ৰ চুৰিয়া ।

ধনঞ্জয়—অগ্নি, অৰ্জুন, দেহৰ দহ
বায়ুৰ এটা । যেনে-মৰিলেও
নেৰে ধনঞ্জয় বায়ুত ।

ধনপতি—কুব্জৰ ।

ধনু—ধান্দা, চিন্তা,
যতদেখুকায়া, স্মৃত বিত্তজায়া,
মায়াৰো সবধনু ।

হামু যত জীৱ, শিৱতেবি অংশা,

কাহে ওহি মহ বন্ধ ॥ (বৰগীত)

ধনঞ্জী—এটা বাগিনী; হুম্মন মতে
জীবাগৰ তৃতীয় ভাৰ্য্যা ।

কল্লিনাথমতে মেঘবাগৰ চতুৰ্থ
ভাৰ্য্যা; ভবত মতে গান্ধাৰ
বাগৰ পত্নী ।

ধৰ্ম্মন্তৰি—দেববৈদ্য, বিষ্ণুৰ এক

অৱতাৰ, আৰ্যুৰ্বৈদ চিকিৎসা
বিদ্যাৰ প্ৰবৰ্ত্তক ।

সাগৰ মথন্ত্ৰে অমৃতৰ ঘটধৰি ।
ধৰ্ম্মন্তৰি নামে অৱতাৰ ভৈল
হৰি ॥

যত বৈদ্যশাস্ত্ৰচয় কবিল
প্ৰকাশ ।

যাহাক জানিলে হোৱে ব্যাধিৰ
সকাশ ॥ কীৰ্ত্তন ।

ধনুফান্দ—ধনুভিৰিয়া ।

আৰুদিল ভাটি হাতে লৈলা
লাঠি, হাতিতে নচলে পাৱ ।
ভাঙ্গিলা মাণ্ডলি, আগ গৈলা
চলি, ধনুফান্দ ভৈলা গাৱ ॥
(বৰগীত)

ধৰা } চুৰীয়া, ধুতি ।
ধড়া }

গজমুকুতাৰ হাৰ গাঠি গলে
লুলে ।

পিছন নেতেৰ ধড়া কটি বেঢ়ি
হুলে ॥ (বৰগীত)

ধৰ্ম্মৰাজ—যম, যুধিষ্ঠিৰ ।

ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰ—মহু আদি ঋবিসকলে
কৰা সংহিতাসমূহ । এই

সাহিত্য কুৰিখন, বৈনে—মল্ল,
জতি, বিষ্ণু, হাবীত, যাজ্ঞবল্ক্য,
অজিবা, যম, আপস্তম্ব, সংবর্তা,
কাত্যায়ন, বৃহস্পতি, পবানব,
ব্যাস, শঙ্খ, লিখিত, দক্ষ,
গৌতম, শাতাতপ, বশিষ্ঠ আৰু
উশন ।

ধৰিত—বতি, মৈথুন ।

ধৰিতা—বল প্ৰয়োগ কৰি কোনো
পুৰুষে বমণ কৰা নাৰী ।

ধবলী—গুৰু, পোহৰ ।

ধবলী বিলুপ দিশ ধবলী বৰণ ।
তিমিৰী কেৰিয়া বাউ ববিব
কিৰণ ॥ (বৰগীত)

ধাতা—ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু ।

ধাতু পুত্ৰ—সনত কুমাৰ ।

ধাত্ৰী—মাতৃ, উপমাতা, আমলখী,
a nurse, Embilica-offi-
cinalis.

ধান্ধা—চিন্তা, the act of
thinking,

মনমেবি চিন্ত গোবিন্দ পদ
আছা ।

জনম সৰণ শোক সোপন

সম্পদ জানি সব চোবহ
ধান্দা । (শ্ৰীৰাম)

ধামনিধি—সূৰ্য্য ।

ধায়া—লবদিয়া, খেদি অহা, খেদা,
to proceed towards,
এভয় গহন বন, আতি মোহ
পাশে চল তাতে হামু ইৰিণা
বেবাই ফান্দিলা মায়াৰ পাশে,
কাল ব্যাধে ধায়া আসে
কাম ক্ৰোধ কুন্তা খেদি খায় ॥
(বৰগীত)

ধাৰণা—বুদ্ধি, অনুমান, স্থিতি,
যোগাঙ্গ বিশেষ, ন্যায়পথত
ধকা ।

ধাৰিণী—ধৰণী, পৃথিৱী, শিমলু
গছ ।

ধিয়াই—ধান কৰি ।

ধীৰ—ধৈৰ্য্যালীল, পণ্ডিত, গহীন,
গভীৰ ।

ধীৰ—কৈৱৰ্ত্ত ।

ধূৰ্জতি—শিৱ ।

ধূসৰ—দুঃসং পাণ্ডুৰ্ণ, ধূলি,
slight pale, dust.

ধূত্ৰবৰ্ণ—শ্যাম বস্তু মিশ্ৰিত বৰ্ণ ।

ধৃতি—ধৈৰ্য্য, স্থিৰতা, patience, endurance.

ধেহু—নহঁ প্রমুখি গাই, গক, a cow.

ধেহুক—এটা অশুৰ।

ধেহুক সূদন—ঐক্য।

ধৈৰ্য্য—ধীৰতা, স্থিৰ চিত্তে থকা, endurance.

ধ্বনি—শব্দ, sound.

ধ্যান—মিথ্যান, চিন্তা, কোনো এক বিষয়ে অবিচ্ছিন্নভাৱে চিন্তাত নিমগ্ন।

ধ্রুব—হৰ, বিষ্ণু, উত্তান পাদৰ পুত্ৰ। উত্তান পাদৰ পুত্ৰ ধ্রুবই বিমাতৃ শূকচিৰ ব্যৱহাৰত অসন্তুষ্ট হৈ গৃহ ত্যাগ কৰি অরণ্যত একান্তমনে ভগবানক আৰাধনা কৰিবলৈ লয়। ধ্রুবৰ ভগ্নস্নাত ভগবান সন্তুষ্ট হৈ সকলোৰে ওপৰত উচ্চ স্থান দিয়ে। (সৰ্বেশ্বায়ুপৰি স্থানক তব মন্ত্ৰ ময়া ধ্রুব ভগবান উবাচ)

ন

নকহসি—নকৈ, হুৰুলি,

নব ভয়ো ভাই ভাৰতে কতি ভাগা।

নকহসি বাম মৰসি কতি লাগা ॥ (বৰগীত)

নকুল—নেউল, a mongoose

নখজহু—নখচন্দ্ৰ, মাহুহৰ নখৰ গুৰিত থকা অৰ্দ্ধচন্দ্ৰৰ নিচিনা বগা দাগ।

নগ—পৰ্বত, বৃক্ষ, a mountain, a tree.

যত জীৱ জন্ম কীট পতঙ্গম অগনগ জগতেৰি কায়া ;

সবকহ মাৰি পুৰত উহি উদৰ নাহি কৰতু ভূত দায়া ॥

নগনন্দিনী—পাৰ্বতী।

নগ্ন—বিবস্ত্ৰ, নাজঠ; naked.

নটবৰ—নৃত্যত জ্ঞেষ্ঠ। নৃত্যপট্ট।

নন্দ—বিষ্ণু, ঐক্যৰ পিতা।

নন্দনন্দন—ঐক্য।

নন্দীশ্বৰ—শিৱ।

নপুংসক—ক্ৰীৰ, an eunuch.

নপাক—নোহাৰো।

নৰ্ড—আকাশ, the sky

নয়ন—চকু, the eye.

নয়ন আঁখোৰ—চকুৰ পানী, চকুলো;
বংশী অধৰে ধৰি, নয়ন
আঁখোৰে ভৰি, প্ৰেমৰসে
বৰিষে অমিয়া ।
মানিক মুখৰ কান্তি, দশন
মোতিম পান্তি, প্ৰাণমেৰি
হৰত হাসিয়া ॥ (বৰগীত)

নয়ন চকোৰ—চকোৰ চবাইৰ দৰে
চকু । (চকোৰ-চাকৈ চকোৱা)
অখিহে চলে কাহু বিৰিন্দাবনে ।
নয়ন চান্দেৰ সুৰা, নয়ন চকোৰ
হুহো ।
পিয়া থাকো হেন লয় মনে ॥
(বৰগীত)

নয়ন তুলাৱে—চকু ইফালে সিফালে
ঘূৰোৱা, চকুৰ সঞ্চালন ।
নয়ন বুলোৱত—চকুৰে ধূলি কুঁৱলী
দেখা ; haziness
শিৰ ফিৰোৱত, নয়ন তুলাৱত,
ঘন ঘন আৱত হাসি ।
জ্ঞান বিবহিত, হুই কদম্বতলে,
একা শুভাৱলো আমি ॥
(বৰগীত)

নয় বিশাৰদ—নীতি শাস্ত্ৰজ্ঞ ।

নব—মহুৰা, মাগুৰ, a man

নবক—অম্বুৰ বিশেষ, পৃথিৱীৰ গৰ্ভত
বৰাহকপী বিষ্ণুৰ ওৰমত জন্ম ।
এই অম্বুৰৰ প্ৰতাপত দেৱতা-
সকল স্থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰি
যেনি তেনি পলাবলৈ লয় ।
বহুত দেৱতাক বন্দী কৰি
আনি নিজৰ ভৃত্যৰ দৰে কামত
লগায় । বিশ্বকৰ্ম্মৰ কন্যাকে
আদি কৰি দেৱতা গন্ধৰ্ব্ব;
অপেন্সৰী আদি ১৬০০০ কন্যা
আনি পত্নীৰূপে ৰাখে । ইন্দ্ৰৰ
মাতৃ অদিতিক কৰ্ণকুণ্ডল, বৰুণৰ
ছত্ৰ আৰু মণি পৰ্বত সকলো
কাটি আনে । শেষত নবকৰ
ভাত্যাচাৰত দেৱতা সকল তিষ্ঠিব
নোৱাৰি ত্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰ চাপে ।
ত্ৰীকৃষ্ণই দেৱতা সকলৰ শাস্তিৰ
কাৰণে নবকক বধ কৰি তেওঁৰ
পুত্ৰ ভগৱন্তক ৰজা পাতে আৰু
নবকৰ ১৬০০০ পত্নী উদ্ধাৰ
কৰে ।

২। মৃত্যুৰ পিছত ৰাহুহক পাপ
কৰ্ম্মৰ বাবে জীৱক শাস্তি দিবক

নিমিত্তে বখা কুণ্ডসমূহ। বিভিন্ন
 পাপব নিমিত্তে বিভিন্নকুণ্ড।
 এনে ৮৪ কুণ্ডকে ৮৪ নবক
 বোলা হয়। এই কুণ্ডসমূহ হ'ল:
 ১। বহ্নিকুণ্ড ২। তপ্তকুণ্ড ৩। দ্বাব
 কুণ্ড ৪। বিটকুণ্ড ৫। মূত্রকুণ্ড
 ৬। শ্লেষ্মকুণ্ড ৭। গবকুণ্ড ৮। দূষিকা
 কুণ্ড ৯। কনাকুণ্ড ১০। শুক্রকুণ্ড
 ১১। অম্বকুণ্ড ১২। অশ্রুকুণ্ড
 ১৩। গাত্রমলকুণ্ড ১৪। কর্ণবিট-
 কুণ্ড ১৫। মজ্জকুণ্ড ১৬। মাংসকুণ্ড
 ১৭। নখকুণ্ড ১৮। লোমকুণ্ড
 ১৯। কেশকুণ্ড ২০। অস্থিকুণ্ড
 ২১। তাম্রকুণ্ড ২২। তীক্ষ্ণকণ্টক
 কুণ্ড ২৩। লৌহকুণ্ড ২৪। বিষ-
 কুণ্ড ২৫। ধর্মকুণ্ড ২৬। তপ্তস্রবা
 কুণ্ড ২৭। প্রতপ্ততৈলকুণ্ড
 ২৮। কঙ্ককুণ্ড ২৯। ক্রমিকুণ্ড
 ৩০। পুষ্পকুণ্ড ৩১। সর্পকুণ্ড
 ৩২। যশকুণ্ড ৩৩। দংশকুণ্ড
 ৩৪। গবলকুণ্ড ৩৫। বজ্রদংষ্ট্রকুণ্ড
 ৩৬। বৃশ্চিককুণ্ড ৩৭। শবকুণ্ড
 ৩৮। শূলকুণ্ড ৩৯। খড়্গকুণ্ড
 ৪০। ধোঁলকুণ্ড ৪১। নক্ককুণ্ড

৪২। কাককুণ্ড ৪৩। সন্ধানকুণ্ড
 ৪৪। বাজকুণ্ড ৪৫। বজ্রকুণ্ড
 ৪৬। তপ্তপাষণকুণ্ড ৪৭। তীক্ষ্ণ-
 পাষণকুণ্ড ৪৮। লীলাকুণ্ড
 ৪৯। মসীকুণ্ড ৫০। চূর্ণকুণ্ড
 ৫১। চক্রকুণ্ড ৫২। বক্রকুণ্ড
 ৫৩। কুর্শ্মকুণ্ড ৫৪। জ্বালাকুণ্ড
 ৫৫। ভয়কুণ্ড ৫৬। দধিকুণ্ড
 ৫৭। তপ্ত শূর্মীকুণ্ড ৫৮। অসি-
 পত্রকুণ্ড ৫৯। ক্ষুব্ধাধ কুণ্ড
 ৬০। সূচীমূখ কুণ্ড ৬১। পোষা-
 মুখ কুণ্ড ৬২। নক্রমূখ কুণ্ড
 ৬৩। গজদংশ কুণ্ড ৬৪। গোমূখ-
 কুণ্ড ৬৫। কুন্তীপাক কুণ্ড
 ৬৬। কালসূত্র কুণ্ড ৬৭। অব-
 টোদ কুণ্ড ৬৮। অকম্পদ কুণ্ড
 ৬৯। পাণ্ডুভোজ কুণ্ড
 ৭০। পাণ্ডবেষ্টকুণ্ড ৭১। শূল-
 পোত কুণ্ড ৭২। প্রকম্পন কুণ্ড
 ৭৩। উদ্ধামূখ কুণ্ড ৭৪। অক্ষপ
 কুণ্ড ৭৫। বেধন কুণ্ড ৭৬। দণ্ড
 তাড়ন কুণ্ড ৭৭। জাল বদ্ধ কুণ্ড
 ৭৮। দেহচূর্ণকুণ্ড ৭৯। দলন কুণ্ড
 ৮০। শোষণ কুণ্ড ৮১। ক্রম কুণ্ড

৮২। সুৰ্প কুণ্ড ৮৩। আলামুখ-
কুণ্ড ৮৪। জিক্ককুণ্ড এই
চৌবাশী নবক কুণ্ড ; ইয়াৰ
বাহিৰেও দুটা নবক কুণ্ডৰ নাম
পোৱা হয় যেনে-ধুম্ভাক্ষ কুণ্ড
নাগ বেটন কুণ্ড । মাধৱদেৱৰ
বৰণীত আছে :

জ্বাৰৰ জন্ম যত, কীট পতু
পতঙ্গম, জন্মিলো কতনাহি
সীমা ।

চতুৰাশী নবকত, পাইলো জ্ব-
নানামত, নজানিয়া তোমাৰ
মহিমা ।

এইদৰে প্ৰায় চৌবাশী নবকৰ
কথাহে উল্লেখ পোৱা হয় ।

নবহৰি—নৃসিংহ অৱতাৰ, “কেশৱ
ধৃত নবহৰি ৰূপ জয় জগদীশ
হৰে ।”

নৰ্জকী—নৃত্য কাৰিণী ।

নলক্বেষ—ক্বেষৰ পুত্ৰ ; নল-
ক্বেষ আৰু মণিগ্ৰীৱা দুই
ভাত্ৰয়ে সুৰা পান কৰি বিবস্ত্ৰা
হৈ কৈলাসত গুপ্ত সহ ক্ৰীড়া কৰি
থকাতে নাৰদে দেখি শাপ দিয়ে:

শাপত দুই ভাতৃ জ্বলা অৰ্জুন
জ্বলোপা বৃক্ষ হৈ থাকে । দাপৰ
যুগত ক্ৰীড়কৰ পাদ পদৰ
স্পৰ্শত শাপ মুক্ত হৈ পুনৰ
গৃহলৈ যায় ।

নলিন—পছম ফুল ;

নলিনজ—ব্ৰজা ।

নলিনজ ত্ৰ্যম্বক শ্ৰবণতি বন্দিত,
চৰণ প্ৰণত ভৱ নাশক ।

চিন্তয়েতম বুধ সেৱক সেৱকী,
শিৱজন মানস বাসং ॥ ৰামানন্দ ।

নবদল—পছমফুলৰ কেশৰ সমীপৰ
ঠাৰি । পছম ফুলৰ কুলিৰ
ধৰা নতুন পাত ।

নৱদ্বাৰ—নখন দুৱাৰ । দুই কাণ,
দুই নাক, দুই চকু, মুখ, মল-
দ্বাৰ আৰু লিঙ্গ । ন সংখ্যা
বুজাব কাৰণে বহুত সময়ত
দ্বাৰ বা বন্ধ ব্যৱহাৰ কৰা হয় ।

“বিন্দুবহু বেদু চক্ৰ থাকে ।”
(১৪২০ শ্লোক)

নৱধৰ—নব অধৰ ।

নৱনিধি—ন বিধ ঐশ্বৰ্য্য যেনে—পদ্ম,
মহা পদ্ম, শঙ্খ, মকৰ মুকুট,

কন্দ, নীল, কচ্ছপ ; আক
ধৰ্ম । অন্য একাৰে মুক্তা ;
মানিক, বৈদূৰ্য্য, গোমেদক,
বিক্রম, পদ্মবাণ, মৰকত,
নীল আক হীৰা বা
বজ্ৰ ।

লাসে লাসে খেজু দোহ ছধেব
অবধি ।

মই পুত্ৰ ভৈলো তোৰ ঘৰে
নবনিধি ॥ (গীত-শ্ৰীধায়)

নবনীত — মাখন, Butter

নবনীতক — ঘৃত, বিট্ট, ghee

নবনীতকণা — মাখনৰ কণা ।

নবনীৰদ }
নবীন নীৰদ } নতুন মেধ ।

নবযৌৱনা — যুৱতী, গাভৰু,
a grown up girl.

নববস্ত্ৰ — ১। বিক্ৰমাদিত্য ৰাজ
সভাৰ ন জনা পণ্ডিত, যেনে—
১) ধৰ্ম্মসুবি ২) কপনক
৩) অমৰ সিংহ ৪) শঙ্কু
৫) বেতাল ভট্ট ৬) ধৰ্ম্মচি
৭) ঘটকৰ্ম্ম ৮) ববাহ-
মিহিৰ ৯) কালিদাস

২। নবিধ বস্ত্ৰ — (নবনিধি চাওক)
গ্ৰহদোৰ নিৰ্বাৰ্ণ কবিবৰ
কাৰণেও এই বস্ত্ৰ ধাৰণ কৰা
হয় । ববিগ্ৰহৰ বাবে বৈদূৰ্য্য,
চন্দ্ৰৰ বাবে নীল বা পদ্মবাণ ;
মৰ্জ্জলৰ বাবে মানিক, বৃধৰ বাবে
বিক্রম, বৃহস্পতিৰ বাবে মুক্তা,
শুক্ৰৰ বাবে হীৰা (বট্ট) শনিৰ
বাৰে নীল, বাহুবৰ বাবে
গোমেদক আৰু কেতুৰ বাবে
মৰকত । (বৈদূৰ্য্য ধাৰয়েও
সূৰ্য্যো নীলক যুগ লাগুনে অবনে-
য়গি মানিক পদ্মবাণ লগা-
হজে । গুৰী মুক্তা ভৰ্গো
বজ্ৰ শনৌ নীল বিহুৰ্ধা : ।
বাহৌ গোমেদক ধাৰ্য্য কেতৌ
মৰকতমুখা-ইতি দীপিকা)

নবয — পাণ্ডব উপবিপুৰ্ব ;
বজ্ৰাতিৰ পিতৃ । নবযে নিজৰ
সদ আচৰণৰ কাৰণে আৰু
তপস্যাৰ বলত তিনি ত্ৰৈলো-
কাৰ অধিকাৰী হয় । সেই
সময়ত ধৰ্ম্মত ইহু নোহোৱাত
(ইহু চাওক) দেৱতাসকলে

নহষক স্বৰ্গৰ বজা পাতিবৰ কাৰণে
 স্থিৰ কৰে। এনে পদ পোৱাৰ
 আশা দেখি নহষৰ অন্তৰত
 গৰ্বভাৱ হয় আৰু স্বৰ্গৰ লগতে
 ইন্দ্ৰ পত্নী শচীকো লাভ কৰিবৰ
 কাৰণে আকাজক্ষা জন্মে। শচীয়ে
 তেতিয়া উত্তৰ দিলে যদি নহষ
 আবাহনৰ কান্ধত আহিব পাৰে
 তেন্তে তেওঁক পতি হিচাবে
 গ্ৰহণ কৰাত আপত্তি নাই।
 এই কথাত নহষে এখন দোলা
 নিৰ্ম্মাণ কৰি অগস্তি মুনিকে
 আদি কৰি কেইজনমান ব্ৰাহ্মণক
 তেওঁ আৰোহন কৰা দোলা
 নিবৰ কাৰণে নিৰ্দ্দেশ দিয়ে;
 কিন্তু নহষ দোলাৰ ওপৰত
 উঠি যাওঁতে তেওঁৰ ভৰি ব্ৰাহ্মণৰ
 গাত লাগে, ইয়াতে অগস্তাই
 ছুখ পাই তেওঁক অজগৰ হৈ
 থাকিবলৈ শাপ দিয়ে। লগে
 লগে নহষ স্বৰ্গৰ পৰা পৰি এটা
 ডাঙৰ অজগৰ হৈ পৃথিবীৰ
 এটা পিতনি পুখুৰীত পৰি
 থাকিল। নহষৰ পৰা প্ৰায়

৪০ পুৰুষৰ পিছত সেই বংশতে
 জন্ম গ্ৰহণ কৰা পঞ্চপাণ্ডৱে
 বনবাসত থাকোঁতে নৈমিষাৰণ্যৰ
 পৰা অন্য ঠাইলৈ যাওঁতে বাটত
 পিয়াহ লগাত সহদেৱক পানী
 বিচাৰি পঠায়। সহদেৱে সেই
 অজগৰ পৰি থকা পুখুৰীৰ পৰা
 পানী আনিবলৈ ধৰাত অজগৰে
 বাধা দিয়ে। সহদেৱে সেই বাধা
 নমনাত অজগৰে সহদেৱক ধৰি
 নি পিতনিত সুমাই থয়। এই-
 দৰে এজনৰ পিছত এজনকৈ
 চাৰিজনক পিতনিত সুমাই
 থোৱাৰ পিছত যুধিষ্ঠিৰ যায়।
 যুধিষ্ঠিৰকো পানী খাবলৈ মানা
 কৰি কয়, “যদি তুমি মোৰ
 চাৰিটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব পাৰিবা
 তেন্তে পানী খাব পাৰিবা।”
 যুধিষ্ঠিৰে তেতিয়া প্ৰশ্নকেইটা
 সোধাত অজগৰে কলে, “এই
 সংসাবত সবাতোকৈ বহুলকি ?
 সবাতোকৈ উচ্চ কি ? অতি
 বেগৱন্ত কি ? আৰু সবাতোকৈ
 শ্ৰেষ্ঠ কোন ?” যুধিষ্ঠিৰে উত্তৰ

দিলে, পৃথিবীতকৈ বহল নাই;
আকাশতকৈ উচ্চ নাই, মনৰ
সন্মান বেগবন্ত কোনো নাই
আৰু বিষুতকৈ শ্ৰেষ্ঠ কোনো
নাই। অজগৰে যুধিষ্ঠিৰৰ উত্তৰত
সমুদ্ৰ হৈ নিজৰ পৰিচয় দি
চাৰিজনক এৰি দিয়ে আৰু
পূৰ্বৰ অগস্তি যুনিৰ বাক্য মতে
শাপ মুক্ত হৈ স্বৰ্গলৈ যায়।

নাক—নাসিকা ; স্বৰ্গ ; সুবলোক,
ত্ৰিদশালয়,

নাকায়ী—নকৰা ; নকৰে,
জাকেৰি চাকেৰি কৰতহেঁ গতি
পাতকী পায়।
শঙ্কৰ কহ সোহি হৰিকো কতি
ভকতি নাকায়ী

নাছোৰা—নেৰা
নাৰায়ণ কাহে ভকতি কৰো
তেৰা।
মেৰি পামক মন, মাধৱ ঘনে
ঘন, ঘাতুক পাপ নাছোৰা।

নাগেৰ (নাগবেয়ক—নগৰ সম্বন্ধীয়)
নগৰত থকা চতুৰ লোক,
ধুন মাৰি ধুনীয়াহৈ ফুৰা লোক,

বজ্জিয়াল লোক।

সখিহে বিনন্দীয়া নাগেৰ
কানাই।

মম্বৰ পুছে শোহে, হাসি হাসি
মন মোহে, চিত্ত আৰ ধৰণ
নবাই ॥ (গীত-বামানন্দ)

নাগেৰী—নগৰৰ তিৰোতা
আজু যত নাগেৰী, কৰত নয়ন
ভৰি, মুখ পঙ্কজ মধুপান
হামাৰ বন্ধ বিধি, জাতে হৰাল
নিধি, কৃষ্ণৰ কিঙ্কৰ বস ভানা।
(বৰগীত)

নাগগৰা—ধুনীয়া।
সকল কলা বস সিদ্ধ নাগৰা।
মাধৱ কহ গতি গোবিন্দ সেৰা ॥
(বৰগীত)

নাচতু—নচা
নাছোৰা—নেৰা, এৰি নিদিয়া
নাঠি—নাশি, নষ্ট কৰি
নাথ—গৰাকী, প্ৰভু, স্বামী, ভৰ্তা।
নাথবন্ত—গৰাকী যাৰ আছে, যাৰ
স্বামী আছে, পৰাধীন।

নাদ—শব্দ।
নান্দী—নাটক আদিৰ আৰম্ভণিতে

ভগবানৰ বা দেৱতাৰ উদ্দেশ্যে-

কৰা স্তুতি পাঠ ।

নান্দীমুখ—পিতৃগণৰ পূজা । সচ

পিতৃাদিত্ৰিকং মাতামহাদি

ত্ৰিকং । ইতি গোভিল সূত্ৰম্ ॥

বিবাহ আদি কাৰ্য্যৰ আগত,

তীৰ্থলৈ যোৱাৰ আগত আৰু

তীৰ্থৰ পৰা ঘূৰি আহি এই

নান্দীমুখ আৰু কৰা বিধি ।

অন্ন প্ৰাশেচ সীমন্তে পুত্ৰোৎ-

পতি নিমিত্তকে । পুংসবনে

নিৰ্বেকেচ নববেশন প্ৰবেশনে ।

দেব বৃক্ষ জলাদীনাং প্ৰতিষ্ঠায়াং

বিশেষত : । তীৰ্থযাত্ৰা বুৰোৎ-

সৰ্গে বুদ্ধি আৰু প্ৰকীৰ্ত্তিতম ।

ইতিমৎস্ত পুৰাণে ॥ কুৰ্ম

পুৰাণে-তীৰ্থ যাত্ৰা সমা-

বৃত্তে তীৰ্থ প্ৰত্যাগমেষু চ ॥”

নাবিছুক—নাপাহুৰো ।

বৃন্দাবন বৈৰী হামাৰি হেলি ।

পেখিডে নাবিছুক খোপাল

কেলি ॥ (বৰগীত)

নামাপৰাধ—নামৰ অপৰাধ, নাম-

ভ্ৰান্তিক নিন্দা কৰা, বেদক

নিন্দা কৰা, গুৰুকহেলা কৰা,

হৰিৰ নামত অৰ্থহান কৰা,

হৰিৰ নামে তাৰিব এই বুলি

পাপ কৰ্ম কৰা, আন লোকে

ভগবানৰ নাম কীৰ্ত্তন কৰোঁতে

তালৈ মনোযোগ নিদিয়া আদি

কৰ্ম । (কীৰ্ত্তনৰ ৪৮ৰ পৰা ৭১

চাওক)

নায়ক—নেতা, শ্ৰেষ্ঠ, সেনাপতি, a

leader

নায়িকা—হুৰ্গাশক্তি ।

নাৰদ—দেবৰ্ষি বিশেষ ।

নাৰায়ণ—বিষ্ণু, ভগবান ।

প্ৰকৃতি পুৰুষ, দুইটো কৰি পৰ,

দুইহানো নিজ কাৰণ ।

পৰম ঈশ্বৰ, নামক ধৰিয়া আছা

তাতে নাৰায়ণ ॥ (১৭১-ঘোষা)

নাৰায়ণ নাম নবসমস্তৰ

প্ৰসিদ্ধিটোৰ বিশেষ ।

অনেক জন্মৰ, সঞ্চিত পাতক,

শুৰণে হবে নিঃশেষ ॥

(৩৩০-ঘোষা)

“স্বাৰপ্যমুক্তি বচনো নাৰেতি চ

বিহুৰ্থা । যো দেবো অপায়নং

গুহ্য স চ নারায়ণ : স্মৃত : ।

নারায়ণ কৃত পা পাক্ত। পায়নঃ
গমনঃ স্মৃতম্ । যতো হি গমনঃ
ভেবাং সোহবাং নারায়ণ স্মৃতঃ
ইতি শব্দ কল্পদ্রুম ।

নারী—স্ত্রী, যোষিৎ; অবলা, যোবা,
মহিলা, সিন্দূর তিলক ।

নায়ে—নাহে ।

নাসা—নাসিকা, নাক, nose.

নাসেছিলো—সেয়া নকছিলো ।

হবি এ ককণাময়, মই পাপী
কিনা কাম কৈলো ।

এ ভর সাগরে মজি মৈলো ।

অভয় চরণে নাসো বিলো ॥

(ববগীত)

নাহেবি—মনস্ত পবি, স্মরবি,

তব পদ পঙ্কজ জীঘ্নস আধাক

ভাহে নাহেবি হবি বহরে

নপাক ॥ (কেলি গোপাল)

নাহোই—নহয়

কহয় রাখয় গুণহ নবলোই ।

বাধ যিনে কতি মুকুতি

নাহোই । (ববগীত)

বিক—নির্দল, বিকা; neat and

clean.

আরক্ত অধব য়াগিক ব্লিক
দশনা ।

ল্যায় শবীর পরিত পীড়
বসনা ॥ (ববগীত)

নিকট—ওচর; proximity.

নিকর—সমুহ, ন্যায়মতে দিব লগা

ধন, বিধি ইতি মেদিনী ।

ব্যাধি নিকরে কক পীড়িত
মন্দা ।

ঐচন তাপ পারত ভোহো
আছা (জীয়ার)

নিককণ—ককণাহীন, বিদাকণ ;
cruel

দেখু সবি ঐচন নিককণ কান ।

পায়োথব অধব দশন নথ ছান ।

(কেলি গোপাল)

নিকাৰ—নবক, নিকর, ছথ ।

ই তিনি ভুবনে হায়ো জনম-
ধবলো হবি

উচ্চ বীচ দেহে বারে বাধ ।

নানন সবককুণ্ডে পবি পবি হেথ
মুণ্ডে

পাব নাহি ভুজিলো নিকাৰ ॥

(দীত-ঐবাম)

মিকাৰা—দুঃখ, কষ্ট, sufferings,
distress.

নিকুঞ্জ—চাৰিওফালে লতা আদিৰে
আবৃত কৰি মাজত থকা শূন্য
ঠাই।

নিগড়ে—বৈ যোৱা, লাহে লাহে
ওলাই বৈ পৰা, বাহিৰ হোৱা
আগো মঞি কি কহিবো দুখ।
পৰাণ নিগড়ে নেদেখিৱা চান্দ
মুখ ॥ বৰগীত।

নিগড়—শিকলি, জঁজিবি,
a fetter, a chain

নিগম—বেদ,

নিগূঢ়—গুপ্ত, সহজে বুজিব
নোৱাৰা ; abstrus, pro-
found.

নিত—নিত্য, স্থায়ী, নিৰ্তো, ever-
lasting, permanent,
daily

অঘট ঘটন পটু চাতুৰী যোনিত
অনিত সমান সব হোৱাই।

যতয়ে অনিত নিভসম ভাৱত,
ঐসব চাতুৰী হবিতোই ॥

(বৰগীত)

নিতম্ব—তিৰোতাৰ কঁকালৰ তলৰ
পিঠি ভাগ। the buttocks.

নিতৰে—নিস্তাৰ হোৱা, তৰা, ভৱ-
সাগৰৰ পৰা পাৰ পোৱা।

নাম পঞ্চানন নাদে পলায়ত
পাপদন্তী ভয় ভীত।

বুলিতে এক, শুনিলে শত
নিতৰে, নামধৰম বিপৰীত ॥

(বৰগীত)

নিতম্ব—নিতম্ব। the buttock.

নিতি—নিৰ্তো, প্ৰতিদিনে, daily.

নিদানা—মূল কাৰণ, আদি কাৰণ,
Primary cause.

বোল ছ বাম নামেৰে মুকুতি
নিদানা।

ভৱবৈত্তৰণী তৰণী শূন্য সবণী,
নাহি নাহি নাম সমানা ॥

(বৰগীত)

নিধি—ধন, ঐশ্বৰ্য, Wealth,
treasury.

নিদ্ৰা—নিদ্ৰা, টোপনি, Sleep.

নায়ে নয়নে নিদ্ৰা, নাহি
পান।

হা হবি বুলিতে ভেজয় থৈছে
প্রাণ ॥ (বৰগীত)

নিবেশিত—মনোযোগ দিয়া, স্তমাই
দিয়া, ঢোৱা, প্রবেশ কৰা।

ক্ৰম মদনধনু তথিয়ে নিবেশিত
বন্ধিম নয়নে পঞ্চবান।

অমিয়া মধুৰ বাণী মোহ মন্তব
জপি, ঘনে ঘনে কবতু
সন্ধান ॥ (বৰগীত)

নিবেশিয়া—প্রবেশ কৰি, সোমাই,
হাতদি দেখুৱা।

খালীউদৰে হবি, হাত নিবেশিয়া
দেখত বোলত বাণী।

আপোন তনয়কহো দুখ দেখিয়ে-
মাই নয়নে জুৱায়ত পানী ॥

(বৰগীত)

নিয়ম—কাৰ্য্যৰ বিধি যেনে শৌচ,
সন্ধ্যা, স্বাধ্যায়, তপ আৰু
ঈশ্বৰ প্ৰতিধান।

নিবয়—নৰক, দুৰ্গতি, Sufferings
শাৰঙ্গ পাণি পাহে পামবমতি
হামি।

নিবয় নিবাৰ, আৱৰি নাহি
হেৰু, বিনে চৰণ তবু স্বামী

(বৰগীত)

নিবমল—নিৰ্মল, পবিত্ৰ, Pure
নিবমিল—নিৰ্মাণ কৰা, স্ৰজন কৰা,
to creat.

নিবজাল—নিৰ্জন, জনশূন্য, নাশ
কৰা, solitary

নিবজ্ঞন—নিৰ্মল, দীপ্তিমন্ত, পৰম-
শুৰ, অহঙ্কাৰ আদিয়ে নষ্ট কৰিব
নোৱাৰা,

অহঙ্কাৰ আদি একোৱে উপাধি,
কৰিতে নপাৰে ছয়।

এহিমে কাৰণে, মহন্তসকলে,
বোলে তাক নিবজ্ঞন ॥ ঘোষা।

নিবঠুক—কোনো সম্বন্ধ নথকা,
বলহীন,

ইহাত আমাক দোষ নিদিব
বিস্তৰ।

ক্ৰমায়ে তুৰণ মহামহন্ত সব ॥৯
নাহিকে শূন্যল গ্ৰন্থ অতি
নিবঠুক।

তাৰপদ কৰি কোনে মিলাইবে
কৌতুক ॥ (বাম মালিক)

নিবস্তবে—ছেদ নোহোৱাকৈ, অন-
বৰত, সদায়, incessantly.

নিৰ্বাকৰ—আকাৰ শূন্য, যাৰ কোনো
আকাৰ নাই, ব্ৰহ্ম ।

সাক্ষৰক নিৰ্বাকৰঃ সন্তপঃ
নিষ্ঠুৰঃ প্ৰভূঃ ।

সৰ্বদাবক সৰ্বক কেছাকাপঃ
নমামহম্ ॥

যন্তেক প্ৰকৃত, আকাৰ বৰ্জিত,
ভৈলন্ত বিহেতু হৰি ।

সেহিহেতু তেমে, নিৰ্বাকৰ নাম
আছন্ত ইথে খৰি ॥

(ঘোষা-১৬২)

নিৰ্বাকৃত—নিবন্ত কৰা, খণ্ডিত কৰা,
মিছা কৰা ।

নিৰ্বাচাৰ—অচাৰণ্য, অনাচাৰ ।
improper conduct, im-
moral.

নিৰানন্দ — আনন্দিত নোহোৱা,
আনন্দৰ অভাৱ ।

নিৰ্বাণ—ৰোগহীন, নীকজ, ইথৰ,
পৰমেথৰ, ভগবান, free
from disease god.

সৰ্ব, বজ্জ, ভুম তিনিগুণ বৃত্তি,
লুপ্ত তাক নকৰয় ।

সেহিলে কাৰণে, বেদশাস্ত্ৰ

গণে, বোলে তাক নিৰ্বাণয় ॥
(ঘোষা)

নিৰ্বাণিষ—মাহি বাসে নোহোৱা
আহাৰ, food other than
meat and fish.

নিৰাশা— আশাহীন; কাঙ্ক্ষাহীন,
having no hope.

নিৰাজয়—আজয় নোহোৱা, সহায়
বা বৰ্জক নথকা, having
no protector, helpless.

নিৰীক্ষণ—দূৰবশৰা দৃষ্টি দিয়া,
looking at (from a di-
stance.)

নিৰীক্ষক—যেদৰে অজ্ঞশাস্ত্ৰ; বেদাঙ্গ-
শাস্ত্ৰ বিশেষ । শব্দ, বিজ্ঞান
শব্দৰ ৰূপ আৰু স্বাক্ষৰ প্ৰক-
ৰণ, পৰিভাষা আৰু অপ্ৰ-
চলিত শব্দৰ পৰিভাষা আদিৰ
বিশ্লেষণ ব্যাখ্যা থকা শাস্ত্ৰ ।
নিকটত্ব তিনিটা ভাগ, যেনে—
নৈঘটক, নৈকট আৰু দৈবত ।

Etymology and Glossary

নিকপত্ৰ—উপত্ৰ নথকা, সৰ্ব-
শূন্য, free from danger.

নিকপম—অনুপম, তুলনা নথকা,
in comparable.

নিবেশি—(নিবীক্ষণ) দেখা, চোৱা,
looking at.

নিবোধ—বাধা, ভেঁটা, নাশ
check, restraint

নিগুণ—সত্ত্ব, ৰজ আৰু তম তিনি
গুণৰ অতীত, পৰমেশ্বৰ।

(সত্ত্বৰজস্তমো গুণাতীতঃ।

পৰমেশ্বৰ ইতি শব্দ কল্পদ্রুম্)

নিজ্জন—জন শূন্যস্থান, মানুহ
নথকা ঠাই, a solitary
place.

নিৰ্জিত—পৰাজিত, পৰাজয়, বশী-
ভূত, defeated

নিজ্জীৱ—জীৱাত্মা শূন্য, প্ৰাণ
নথকা; inanimate dead.

নিৰ্ণয়—নিশ্চয়, স্থিৰতা

নিৰ্দ্দয়—দয়ালু শূন্য, নিমৰমিয়াল,
নিষ্ঠুৰ; unkind.

নিৰ্বাণ—নিবৃত্তি, ঈশ্বৰত লয়
পোৱা, মুক্তি, the total
emancipation of the
individual soul from

matter and from the
necessity of re-intera-
ted birth (হেমকোষ)

নিশ্ৰীলি—(১) ঈশ্বৰ বা দেৱতাৰ
উদ্দেশ্যে অৰ্পন কৰা কুল আদি
(২) সত্ৰত সত্ৰাধিকাৰসকলে
কৰা পকামিঠৈ। এই পকা-
মিঠৈ বা নিশ্ৰীলি দিয়া সেৱাক
বহুত সত্ৰত সমূহ সেৱা বুলি
কয়, এই সেৱাৰ খবচ সত্ৰা-
ধিকাৰ টকাত দহ ভাগ আৰু
ভকতসকলৰ ছত্ৰাংশ।

নিলায়—বাসস্থান, নিবাস, গৃহ,
a house.

নিশাকৰ—চন্দ্ৰ, the moon.

নিলাচৰ—ৰাক্ষস, ভূত, সৰ্প,
শিয়াল।

নিশাপতি—চন্দ্ৰ, the moon

নিশাপুষ্প—ভেঁটকুল, উৎপল,
the water lily.

নিশামণি—চন্দ্ৰ, the moon.

নিশামুগ—শিয়াল, a jackal.

নিগুস্ত—দানৱ বিশেষ; গুস্ত আৰু
নিগুস্ত দুটা কথাপৰ পুত্ৰ।

হুইজনে অমবত লাভ কবিব
 কাৰণে ৫০০০ বছৰ শিৱক
 আৰাধনা কৰে ; দৈত্যৰ তপস্যা
 দেখি দেৱতাসকলে ভয় কৰি
 তপস্যা ভঙ্গ কৰি বৰ কাৰণে
 বস্তা আৰু তিলোত্তমাক পঠাই
 দিয়ে । এই হুই গৰাকী অপে-
 শ্বৰীয়েই তেওঁলোকৰ তপস্যা
 ভঙ্গ কৰাত কৃতকাৰ্য্য হয়
 আৰু অপেশ্বৰীসকলৰ লগত
 ৫০০০ বছৰ কাল কটোৱাব
 পিছত হোই ভঙ্গ হৈ তেওঁ-
 লোকক স্বৰ্গলৈ পঠাই দি পুনৰ
 তপস্যা আৰম্ভ কৰে । এইবাৰ
 শিৱই তেওঁলোকৰ তপস্যাত
 সন্তুষ্ট হৈ দেৱতা সকলতকৈ
 অধিক শক্তিশালী হবৰ কাৰণে
 বৰ দিয়ে । বৰ পাই হুই দৈতাই
 দেৱতাসকলক যুক্ত পৰাজয়
 কৰি স্বৰ্গচ্যুত কৰে । শেষত
 দেৱতাসকলৰ অম্বুবোধত দুৰ্গাই
 হুই এই দৈত্যক নিধন কৰে ।
 নিশেষ—শেষ বা বাকী নথকা ;
 সম্পূৰ্ণ, আশা ত্যাগ কৰা ;

completed, ended.

কৃষ্ণ নাম বশ, পৰম অমিয়া বস,
 গাৱত মুকুত নিশেষ ।

পৰম মুকুত মতি, কহয় মাধৱ
 দীন, শঙ্কৰ গুৰু উপদেশ ।

(বৰগীত)

নিষাদ—চণ্ডাল, ব্যাধ, ধীৰৰ a
 very low caste person.
 a hunter, a fisherman.

নিষ্কান্ত—বাহিৰলৈ যোৱা নিৰ্গত,
 gone out.

নিষ্পাপী—পাপ শূন্য, পবিত্ৰ, a
 sinless, pure.

নিষ্প্রয়োজন—আৱশ্যক নোহোৱা ;
 absence of necessity.

নিস্কিয়া—সিঁচি পোৱোৱা ;
 scattered about

খায়া দায়া নিস্কিয়া লৱতু
 কৈলি নাশ ।

মাৰিয়া শিখাইবো আজি আৱৰ
 নেবাস ॥ (বৰগীত)

নিষ্কৃৎ—স্পৃহা শূন্য, আকাঙ্ক্ষা
 হীন, হেঁপাহ নোহোৱা, not
 desiring anything.

নিবন্ধ—শব্দ, a sound.

নিহাল—১। চোরা, লুপ্তি কৰা,
observe, to look at.

প্ৰসেনৰ পথে চলি যান্ত
বনমালী ।

প্ৰবন্ধে ঘোঁৰাৰ সিটো খোজক
নিহালি ॥ ১৪২২ (কীৰ্ত্তন)

২। শিকলি, fitters

ভাঙ্গিল নিহাল ভৈল মেলান
কপাট ।

দেখি ভয়ে যমুন আপুনি দিলা
বাট ॥ ৬৬৬ কীৰ্ত্তন ।

নীচু—তল, চাপৰ ঠাই, lowland

নীৰ—জলম্, পানী, water

নীৰজ—পত্ৰম ফুল, যুক্ত,
a lotus, a pearl,

কপালে চন্দনবাজে, আভীৰ
বালক হাজে,

মেঘমহ মৈহন চান্দ ।

নীৰজ নয়ন বয়নবৰ বাৰিজ,
জলমল মোহন ফান্দ ॥

(গীত-ঈৰাম)

নীৰজুৰি—চকুৰ পানী বৈ গোৱা ।

নীৰদ—মেঘ, the cloud.

নীৰনিধি—সমুজ, সাগৰ, the
ocean.

নীৰধি—সমুজ, সাগৰ, the ocean.

নীৰজ—নিৰোগ, কোনো স্বা
আদি নলগা, healthful,
খানিকো নভৈল ঘাৱ, কৃষ্ণ
নীৰজ গাৱ ।

দেখিয়া-কৌতুক পাইলো বৰে ।

খেতুৰংস আগেকৰি, আনন্দে
আসন্ত হৰি

আমি সবে আসিলো লয়বে ॥
(বৰগীত)

নীলকণ্ঠ—শিৱ, শয়ৰ চৰাই, Siva,
a Peacock.

নীলকমল—নীলবৰণীয়া পত্ৰম,
a blue lotus.

নীলগ্ৰীব—শিৱ ।

নীলতক—নাৰিকল, the cocoa-
nut, Palm and its tree.

নীলমণি—এবিধ বৰ মূল্যবান মণি ।

নীলবস্ত্ৰ—নীল বৰণীয়া বস্ত্ৰ, বলৰাম ।

নীলান্বব—বলৰাম ।

নপুৰ—নেপুৰ, a tinkling orn-
ament for the feet.

নৃকেশৰী—নৰসিংহ অৱতাৰ ।

নৃপাসন—সিংহাসন, ভদ্ৰলোকৰ আসন ।

নৃযজ্ঞ—অতিথি সেৱা,
অধ্যাপনং ব্ৰহ্মযজ্ঞ, পিতৃযজ্ঞস্ত
তৰ্পনম্ । হোমোদৈবো বলি-
ৰ্তোতো, নৃযজ্ঞ অতিথি পূজ-
নম ইতি মনু ।

নৃসিংহ—বিষ্ণু, নৰসিংহ অৱতাৰ ।

নৃসিংহ চতুৰ্দশী—বহাগ মাহৰ
শুক্লা চতুৰ্দশী । বহাগ মাহৰ
শুক্লা চতুৰ্দশী দিনত নৃসিংহ
অৱতাৰ হয় ।

নেট—পাৰ্টৰ কাপোৰ,
নেটৰ আঞ্চোল, কৰে জলমল,
পাৰে পৰিমল বাসে ।
ওহি ৰূপে মন, মজোক
হামাৰ, কহয় মাধৱ দাসে ॥
(বৰগীত)

নেত্ৰ—চকু, the eye.

নেত্ৰপিণ্ড—মেকুৰী, the cat.

নেত্ৰযোনি—ইন্দ্ৰ ।

নেহা—মৰম, স্নেহ, affection.

নেহাৰি—মনত পৰি, স্মৃতিৰি ;

recollecting, remem-
bering.

বহুৰি গোৰী, গোপাল গ্ৰাণ
নেহাৰি ফোকাৰে নিৰ্বাস
চলয়ে নাহি চৰণা ; নয়ন পুৰিত
বাৰি ॥ (কেলি গোপাল)

নৈবেদ্য—ঈশ্বৰ বা দেৱতা আদিৰ
উদ্দেশ্যে নিবেদন কৰা খাদ্য ।

নৈমিত্তিক কৰ্ম — কোনো এক
বিশেষ উদ্দেশ্যেৰে কৰা কৰ্ম
যেনে—যজ্ঞ, শ্ৰাদ্ধ, পূজা
আদি ।

নৈৰাশা—নিৰাশ ; হতাশ ;

having no hope,
disappointed

ত্ৰীকৃষ্ণক নৈৰাশা শুনিয়ৈ দিশ
দশ অক্লিয়াৰি দেখিয়ে মূৰ্ছিত
জয়া তৎকালে পৰল, সৈচে
কদলিক বাতে উপাবল ।

(কল্পিণীহৰণ)

নৈষ্ঠিক—বাক্স, দক্ষিণ পশ্চিম
কোণৰ অধিপতি সূৰ্য্য ।

নৈষ্ঠিক—ধাৰ্মিক, ঈশ্বৰত ভক্তি
ধৰ্মা ; faithful to God

and duties

নৈসৰ্গিক — স্বাভাবিক, আপুনি
হোৱা।

ন্যায়াশাস্ত্ৰ—যুক্তি বিচাৰ কৰা শাস্ত্ৰ,
কাৰ্য্যৰ পৰা কাৰণ আৰু
কাৰণৰ পৰা কাৰ্য্য শিক্ষা দিয়া
পুথি ; তৰ্ক শাস্ত্ৰ।

নূন্যাধিক—অলপ কম বা বেচি ;
a little more or less.

প

পকান্ন—সিজোৱা বন্ধা আহাৰ,
ভাত, ওদন, cooked food
পখালন—ধোৱন, the act of
washing.

পদ্ম—পত্ৰ ফুল ; a lotus.

পদ্মজ দল গতনীৰ — পত্ৰমৰ
পাৰিত লাগি থকা পানী।

পঞ্চকৰ্ম্মেন্দ্ৰিয়—হাত, ভৰি, বাক,
গুহাঘাৰ আৰু লিঙ্গ।

hands feet, mouth,
anus and genital

পঞ্চগব্য—গৰুৰ এয়া গাখীৰ দৈ
গাখীৰ, ঘিট, গৰুৰ মূত আৰু
গৰুৰ ঘোৰৰ এই পাঁচ বস্তু।

a collection of five
articles derived from
the cow viz. milk curd,
ghee, urine and dung.

পঞ্চচিহ্ন—বিষ্ণুৰ পাদ পদ্মৰ তলত
থকা ৫ টা চিহ্ন, যেনে, অঙ্কুশ
পদ্ম, ধ্বজ, ত্ৰজ আৰু যন্ত্ৰ। এই
পঞ্চ চিহ্নৰ অঙ্কুশে কটক,
পদ্মই ত্ৰক্ষাক ধ্বজই বায়ুক
বজ্ৰই ইন্দুক আৰু যন্ত্ৰই লক্ষ্মীক
বুজায় (হৰিচাওক)

পঞ্চজ্ঞানেন্দ্ৰিয়—কৰ্ণ, চক্ৰ, জিহ্বা,
নাসিকা আৰু চৰ্ম্ম।
ear, eyes, tongue nose,
and skin.

পঞ্চহ—মৃত্যু, death.

পঞ্চতন্দ্ৰাত্ৰ—কপ, বস, পৰশ, শব্দ
আৰু গন্ধ, loveliness, taste,
the act of touching,
sound and smell.

পঞ্চদীৰ্ঘ—কৃষ্ণৰ দীঘল পঞ্চ অঙ্গ,
যেনে—নয়ন, ঐশ্বৰ্য্য, (ডিলি)
বাহু পদ আৰু আঙ্গুলি,
(৩২৬ ঘোষা চাওক)

the eyes, the neck, the arms, the feet and the fingers.

পঞ্চানন—শিৱ, সিংহ, Siva, a lion.

নাম পঞ্চানন নাহে পলাতত
পাপদন্তী ভয় ভীত ।

বুলিতে এক স্তনিতে শত
নিতবে নাম ধৰম বিপৰীত ।
(বৰগীত)

পঞ্চবদন—শিৱ ।

পঞ্চবাণ—কামদেৱৰ সন্মোহন, উদ্ভা-
দন, শোষণ, তাপন আৰু
স্তম্ভন এইবোৰক পঞ্চবাণ
বোলা হয় । বগ্না পত্নম,
নীলা পত্নম, অশোকৰ ফুল,
আমৰ ফুল আৰু নবমল্লিকাৰ
ফুল এই পঞ্চ পুষ্প শৰ ।

এতেকে বাণ বুলিলে পাঁচ
সংখ্যাকো বুজোৱা হয়, যেনে—
চত্ৰ বেদ, ঘোঁৰা বাণ, শৰে
ভৈলা জন্তু ভান = চত্ৰ ১
বেদ = ৪, ঘোঁৰা = ৭ আৰু
বাণ, = ৫ এতেকে ১৪৬২ শৰ

শ্ৰীমন্ত মাধৱদেৱৰ “কেমনে
পাইবো হৰিচৰণ তোৰে”
এই বৰগীতত থকা, কপ, বস
আদি এৰাণে” ইয়াত বাণ
শৰই পঞ্চতন্মাত্ৰেই বুজাইছে ।

পঞ্চবৃক্ষ—স্বৰ্গত থকা পাঁচজোপা বৃক্ষ,
যেনে— পাৰিজাত মন্দাৰ,
পাৰিজাত, সম্ভান, কল্পবৃক্ষ আৰু
হৰিচন্দন ।

পঞ্চৈতে দেৱতবৰো মন্দাৰ :
পাৰিজাতক :

সম্ভান: কল্পবৃক্ষচ পুংসি বা
হৰিচন্দনম্ ॥ (ইতি অমৰ স্বৰ্গবৰ্গ
৪৭)

পঞ্চভূত—(পাঁচ মূল পদাৰ্থ) পৃথিৱী,
আকাশ, পানী, বায়ু আৰু
জুই পাঁচমূল পদাৰ্থ; the five
elements viz earth, air,
water and fire

পঞ্চম—(১) পাঁচ, পাঁচনম্বৰ,
fifth number.

২) গীতৰ এটা সূৰ । কল্পিনাথৰ
মতে ৬টা বাণৰ পঞ্চম এটা বাণ,
কিন্তু ভৰতৰ মতে ত্ৰৈবৰ বাণৰ

অষ্টম পুত্র (বাগ চাওক)

পঞ্চমকাণ্ড—গুপ্তসাধন তন্ত্রমতে পঞ্চ-

তন্ত্র এই পাঁচটা হ'ল- মদ,

মাংস, মৎস্ত, মূত্রা (ভজাবস্ত)

আক মৈথুন (বতিক্ষিয়া)।

যথা মদ্যং মাংসং তথা মৎস্যং

মূত্রাং মৈথুনং মেব চ।

পঞ্চতত্ত্বমিদং দেবি নির্বাণ মুক্তি

হেতববে।" the fire essen-

tials of worship accor-

ding to the doctrine

held by the heterodox

followers of the tantras

viz spirituous liquor,

flesh, fish, fried gram

and capulation.

পঞ্চমবুলাই—দীভব পঞ্চম বাগত

(মূবত) গোরা।

পঞ্চমহাযজ্ঞ—গৃহস্থই প্রতিদিনে

কবির লগ্না পঞ্চনিভা কর্ণ।

হোম, তর্পন, বলিদান, জ্ঞান

আক সমভাষ।

পিতৃ ভূতপতি দেব ঋষি স্নেহদব।

উপজিলে ভাস্কর্য ঋণী হোয়ে

নব।

হোমে দেব ঋণ স্নেহে তর্পনে

ঋষি।

বলিদানে ভূত জ্ঞান আদিয়ে

পিতৃ।

সমভাষে স্নেহদব সব স্নেহে ঋণ।

এতিভাষে ঋণী সদা ভক্তি

বিহীন।

পঞ্চমূহ—শিব, সিংহ আক ব্রহ্মা

শিবস্ত্রয় স্থিতঃ সাক্ষাৎ সর্ব

পাপ হব। গুণতঃ। সূত পঞ্চমূহঃ

খ্যাতো লোকে সর্বার্থ সাধকঃ।

পঞ্চব্রহ্মাশ্রকো যস্মান্তেন পঞ্চমূহঃ

স্মৃতঃ। (ব্রহ্মা চাওক)

পঞ্চমগায়—পঞ্চম বাগত গোরা

গীত।

পঞ্চজন—শম্ভব কপদাধন কবি সান-

বত বাস কবা এটা দৈত্য। এই

দৈত্যাই জীকৃষ্ণর শিক্ষা গুণ

সান্দিপনি ঋষির পুত্রক ধবি

নিয়। পিতৃ জীকৃষ্ণট সেই

দৈত্যক বধ কবি ঋষির পুত্রক

উদ্ধার করে আক দৈত্যক

খোলাবে শম্ভব কবে, এই শম্ভব

নাম হয় পাঞ্চজন্য ।

পঞ্চবত্ৰ—পাঁচবিধ বত্ৰ, যেনে—সোন,
ৰূপ, মুক্তা, ফটিক আৰু তাম ।
অন্যমতে কনক, হীৰা, নীলমণি,
পদ্মবাণ, আৰু মুক্তা ।

পঞ্চামৃত—একেলগে পোটেৱা
পাঁচ বিধ অমৃত অৰ্থাৎ অতি
সোৱাদ স্বাস্থ্যকৰ বস্তু, যেনে—
এয়া গাখীৰ, দৈ গাখীৰ, চেনি,
ঘিউ আৰু মৌ, “দুগ্ধং শৰ্কৰ-
ফৈব যুতং দধি তথা মধু ।
পঞ্চমৃতমিদং প্ৰোক্তং বিশ্বৈঃ
সৰ্বকাম্যৈঃ ॥”

পট—দেখিবলৈ গুৱনি কৰি চিত্ৰিত
কৰা কাপোৰ বা সেই পৰ্যায়ৰ
লিখনিৰে লিখা মানুহ, জন্তু
গছ আদিৰ নক্সা, এতেকে গঢ়
আকৃতি আদি ; a picture.

পটন্তৰ—উদাহৰণ, দৃষ্টান্ত, উপমা ;
a simile

কোনো এক উপদেশ দিওঁতে
তাক বুজাবৰ কাৰণে দিয়া অন্য
এটা উদাহৰণ বা দৃষ্টান্ত ।

পটী পুত্ৰ—পটী গুটি, a stone

for grinding spices.

অৰুণ অথবা ছহো, কোপে
কম্পাৱত, ওষ্ঠ কামুৰি ধৰি দস্ত ।
পটী পুত্ৰ হানি, মথনি মাৰি
ভাঙ্গিয়ে, খুপি বৈথল ভগৱন্ত ॥
(বৰগীত)

পটী—কোনো কাপোৰৰ দাঁতিত
লগাবলৈ আৰু ভাৱৰীয়াই
ককালত মেৰিয়াই লবৰ কাৰণে
সোণালী বা কপালী গুণাৰে
বোৱা ঠেক কাপোৰ বিশেষ ।

পটু—দক্ষ, চতুৰ, নীৰোগ, পাকৈত,
পাৰ্গত ; expert.

নিষ্ঠুৰ ইতি জটাহৰ, ধূৰ্ত্ত ইতি
ত্ৰিকাণ্ড শেষ ।

পতঙ্গম—পাখি লগা পতঙ্গ আদি ;
any winged insect.

পতনকায়—পতন=তললৈ বোৱা,
পৰা বা নষ্ট হোৱা,
কায়=শৰীৰ—এতেকে নষ্ট হব
লগা এই শৰীৰ ।

পতনী—(সং পত্নী) ভাৰ্যা ; স্ত্ৰী,
জায়া ; wife

জননি বন্ধী ঠাম গৃহ বামা ।

বাখয় পতনী জনয় দেখ নাশ।
সোহি নিগড় দৰ ভাঙ্গিতে বৰি-
টান। তাৰণা কক কাম ক্ৰোধ
মদ মান॥ (গীত-শ্ৰীৰাম)

পতিত— পাপ কৰা হেতুকে ওপৰ
শ্ৰেণীৰ পৰা তললৈ নমা,
জাতি যোৱা; degraded.

পতিত পায়ন— পাপীক উদ্ধাৰ
কৰোতা; ত্ৰাণকৰ্তা, ঈশ্বৰ।
Saviour of sinners.

পতিত্ৰতা— নিজ স্বামীৰ বাজে আন
পুৰুষক চিন্তা নকৰা। সতী স্ত্ৰী,
স্বামী অনুবক্তা; faithful
to one's own husband.

পত্ৰ— এটা হাতী, এখন বথ,
তিনিটা অশ্ব আৰু পাঁচটা
পদাতিক সৈন্যৰ দল।

পদ— পদবি, ব্যক্তায় বা খিতাপ,
চিহ্ন, ভবি, বাৰ্য্য, পত্ৰ, পাদ-
চিহ্ন; a title, an official
designation, a mark,
a foot, a sentence a
poetry, a metre, sign in
the foot print

শ্ৰীকৃষ্ণ পদচিহ্ন ভগৱন্তই
সোঁতৰিব বুঢ়া আঙুলিত
পদ্মধাৰণ কৰিছে, সেই ফুলৰ
প্ৰতি আকৃষ্ট হৈ ভোমোৰাই
আত্মাহাৰা হয়, পদ্মৰ তলৰ
ফালে জয় পতাকাই শোভা
কৰিছে। কনিষ্ঠ আঙুলিৰ
মূলতঃ ভক্তসকলৰ পৰ্ব-
সদৃশ পাপনাশক বজ্জধাৰণ
কৰিছে। গোবোৱাত ভক্ত-
সকলৰ অন্তৰত উদিত ভয়নাশক
অক্লুশ, মধ্যমা আঙুলিত যয়
আৰু বাঁওতৰিব বুঢ়া আঙুলিত
পাকজন্তু ধাৰণ কৰিছে। যথা-
মধ্যমাঙ্গলিমূলে তুধন্তে কমল-
মূৰ্ত্তাঃ। ধাতুশ্চিত্তিৰিবেফাণাং
লোভমায়াতি শোভনম্। পদ্ম
শ্ৰাদ্ধোৎসৱজংঘন্তে সৰ্বানৰ্থ জয়-
ধ্বজম্। কনিষ্ঠামূলতো বজ্জ
ভক্ত পাপাঙ্গি ভেদনম্।
পাক্ষিমধ্যেহ ক্লুশং ভক্তচিত্তে
ভবশকাৰণম্।
ভোগ সম্পন্নায় যন্তে যবমজ্জ্বল
পৰ্বনি। তথা বামাদ্ভূতমূলে

পাঞ্চজনস্য লক্ষণম্ । সৰ্ববিজ্ঞা
প্রকাশায়ধত্তে চ ভগবানজ ॥
ইতি শব্দকল্পদ্রুম ।

পদদম্ভ—চরণযুগল ।

পদব্রজে—খোঁজ কাটি, on foot,
পদবধ চাৰি—ধৰ্ম্ম, অর্থ, কাম এই
পদার্থ ।

যোহবি দাতা পদবধ চাৰি ।
মাগতলীৰহু সোহিমুবাৰি ॥
বৰগীত ।

পদ্ম—পত্নীমফুল । a lotus.

পদ্মনাভ—পত্নীৰ নিচিনা ষাৰ নাভি,
শ্রীকৃষ্ণ । শয়নৰ সময়ত লোৱা
বিষ্ণুৰ এটা নাম । যথা ঐষধে
চিন্তয়েদ্বিষ্ণুং ভোজনে চ জনা-
র্জনম্ । শয়নে পদ্মনাভঞ্চ
বিবাহে চ প্রজাপতিম্ ।

পদ্মবাগ—ৰজাবৰণৰ মণি বিশেষ ;
মাণিক

পদ্মযোনি—ব্রহ্মা ।

পদ্মলাঞ্জন—ব্রহ্মা, সূৰ্য্য, কুবের ।

পদ্মলাঞ্জন—লক্ষ্মী, সবস্বতী, তৰা

পনিশ } জ্ঞানহীন, মিথ্যাবাদী,
পনীশ } কটুবাচ্যবাদী, উপাসনা-

হীন, এটা নীচ ভাতি,
তেওঁলোকে গৰু ম'হ আদি চুৰি
কৰি নি গুহাত ৰাখিছিল । In
the Rig Veda, the sen-
seless, false evil spea-
king, unbelieving un-
praising, unworshipp-
ing, Panis were Dasyus
or envious demons
who used to steal the
cows and hide them in
caverns (C D.)

বৈদিক যুগৰ এটা বেপাৰী
ভাতি

পঙ্কব—শৰীৰৰ অস্থিসমূহ, কঙ্কাল,
পিঙ্কবা, সজা,

হৰিপদ পঙ্কজ পঙ্কব মোই ।

তামহ বহু ৰাজহংস হোই ॥

(বৰগীত)

পবন—বায়ু, প্রভঞ্জন, সমীৰণ, জগৎ
প্রাণ, নভস্বৎ, বাত. the
wind

পয়ব—পাও, চৰণ, পাদ, a foot
শব্দৰ কহ পয়বৰহি লাগে৷

মাগোনাহি আন কামা ।

এহি কৃপাকক, কপজ্জদয়ে বহু,

বহুমুহ ভবি তেবি নাম ॥ ববগীত

পয়োধব— স্তন, মেঘ, নাবিকল,

the female breast,

cloud, coconut.

পয়োধি—সমুদ্র, the ocean.

পাযানিধি সমুদ্র the ocean.

পাযাসাব } প্রবেশ ;

পাযসাব } আবৃত ককমিনী কযো

পাযাসাব ।

সখাসর সঙ্গে সঙ্গে কবত

বিহার ॥ (কক্সিনী হরণ)

পৰকাশা— প্রকাশ করা, to ill-

uminate, to publish

পৰতেক - প্রত্যেক, শাক্ষাৎ

পৰণা } নপাৰণা ;

পড়না } বিষয় বিলাস পাশে বন্দা

পৰণা

ধবণা ভবি চরণা ॥ ববগীত

পৰমগতি—মুক্তি, salvation.

পৰমপদ— শ্রেষ্ঠস্থান, পরমেশ্বর

স্থান এতোক বৈকুণ্ঠ, মুক্তি ;

the heaven of Vishnu,

final felicity

পৰমব্রহ্ম— পরমেশ্বর, নারায়ণ,

যাৰ কোনো ধৰ্ম বৰ্ণনা কৰিব

নোৱাৰি, মুক্তি বা গোত্রবহিত,

সংজ্ঞাবৰ্জিত, সৰ্বশক্তিমান ।

the supreme Being.

সত্যত পা উবাচ— যদেতৎ

পৰব্রহ্ম ত্বয়া প্রোক্তং মহামুনে ।

তস্যা ধৰ্ম ন জানন্তি যোগিনো-

তপি মহাত্মনঃ । অনামগোত্র

বহিত মমুক্তং মুক্তিবৰ্জিতম্ ।

কথং তত্তজ্জায়তে ব্রহ্ম সংজ্ঞানাম

বিবৰ্জিতম্ । তত্ত্বস্যা সংজ্ঞাং

কথয় যেন জানামাহং গুৰো ।

তুৰ্ব্বাসা উবাচ—যদেতৎ পৰমং

ব্রহ্ম বেদবাদেষু পঠ্যতে । স

দেবঃ পুণ্ডরীকাক্ষঃ স্বয়ং

নারায়ণঃ পৰঃ । স যজ্ঞে

বিবিধৈৰিষ্টৈ দ'তৈশ্চ সত্তম্ ।

প্রাপ্যতে পৰমো দেবঃ স্বয়ং

নারায়ণো হুৰিঃ ॥ ইতি ববাহ

পূৰাণম্ শব্দ কল্পদ্রুম)

পৰমহংস—সন্ন্যাসী বিশেষ ।

পৰমাত্মা — পরমেশ্বর, the

supreme being

পৰমানি—প্ৰমাণ কৰি, ভালকৈ
বুজি ।

পৰল—পৰিল ; has fallen

পৰশি—স্পৰ্শকৰি, হাতেৰে ধৰি,
the act of touching.

পৰশুৰাম— বিষ্ণুৰ ষষ্ঠ অৱতাৰ,

পিতৃ জমদগ্নি মুনি মাতৃ
বেমুকা । জমদগ্নিৰ পাঁচজন
পুত্ৰৰ এওঁ কনিষ্ঠ আছিল ।

জমদগ্নিয়ে তেওঁৰ ভাৰ্যা বেমুকাৰ
চৰিত্ৰ সন্দেহ কৰি তেওঁক
কাটিবৰ কাৰণে পাঁচজন পুত্ৰক
আদেশ কৰে । কিন্তু পৰশুৰামৰ
বাদে বাকী চাৰিজন অমাস্তি
হয় । পিতৃৰ আদেশ মানি
পৰশুৰামে মাতৃ হত্যা কৰে ।

এই কাৰ্য্যত জমদগ্নি পৰম সন্তুষ্ট
হৈ কি বৰ লাগে বুলি সোধাত
পৰশুৰামে কলে যে তেওঁৰ
মাতৃয়ে পুণৰ্জন্ম লাভ কৰিব
লাগে আৰু তেওঁৰ চাৰি ভাতৃয়ে
পুনৰ সুস্থ অৱস্থা লাভ কৰিব
লাগে । জমদগ্নিয়ে সেই বৰ-

দান দিয়ে ।

এদিন জমদগ্নিৰ আশ্ৰমত
কোনো নথকা অৱস্থাত হৈচয়
বংশৰ কান্ধবীৰ্য্য ৰজা আহি
যমদগ্নি ঋষিয়ে ভপসা কৰি
লাভ কৰা সুৰভী গাট লৈ
যায় । পৰশুৰাম আশ্ৰমলৈ
ঘূৰি আহি এই কথা জানি
কান্ধবীৰ্য্যৰ নগৰলৈ গৈ যুদ্ধ
কৰি কান্ধবীৰ্য্যক বধ কৰি গাই-
জনী লৈ আহে । পিছত কান্ধ-
বীৰ্য্যৰ পুত্ৰসকল আহি আশ্ৰ-
মলৈ গৈ পৰশুৰামক নাপাই
তেওঁৰ পিতৃ জমদগ্নিক নিধন
কৰে । এই কাৰ্য্যত পৰশুৰামৰ
ভীষণ ক্ৰোধ হয় আৰু পৃথিবীৰ
পৰা ক্ষেত্ৰিয় জাতি নিশূল
কৰিবৰ কাৰণে প্ৰতিজ্ঞা কৰি
২১ বাৰ পৃথিবী ঘূৰি ক্ষত্ৰিয়
সকলক নিধন কৰে ।

যতোক ক্ষত্ৰিয় মানে, বধিলেক
ঘোৰ ৰণে

নিক্ষত্ৰিয় কৰিলা ধবলী ।

যিবাইলৈ অবশেষ পলাইগৈল

দশোদিশ

বামেসে বাখিলা মনে গুণি ॥

লোহকাৰ স্বৰ্ণকাৰ ছয়া কতো-

জনে ॥

সায়হিত ছয়া প্রাণ বাখিয়া

আছয় ॥ মহাভাবত ।

জামদগ্ন্যঃ ভংস্তীতা ক্ষত্রিয়

পূৰ্ব্বনৈব সে

শ্লেচ্ছদ্বাভ্যা পাদায়ঃ তল্লীণঃ

শবণং গতাঃ ॥ কালিকা পুৰাণ

বামে যেতিয়া হৰধনু ভঙ্গ কৰি

স তাক বিবাহ কৰে; তেতিয়া

পৰশুৰামে তেওঁৰ গুৰুৰ ধনু

ভঙ্গ কৰাৰ কাৰণে উগ্র মূৰ্ত্তি ধৰি

বামক মাৰিব লৈ খেদি আহে ;

কিন্তু বামক দেখি তেওঁৰ

অৱতাবৰ কাৰ্য্যকাল অন্ত হোৱা

বুলি বুজিব পাৰি যুদ্ধত্যাগ কৰি

বামৰ পৰা বিদায় লৈ তপস্যা

কৰিবলৈ যায় ।

পৰাদাস - ক্ষত্ৰিয়ৰ পৰা পতিত

হোৱা এটা হীন জাতি ।

পৰাভৱ - তিবন্ধাৰ, বিনাশ, পৰা-

জয়, abuse, destruction,

defiat

পৰাভূত—পৰাজিত ।

পৰাণৰ—শক্তিধূনিৰ পুত্ৰ, ব্যাসৰ

পিতৃ ।

পৰিণা (পৰিঘ) মৃদগড়, শূল ।

আনয় পৰিঘা যেন লাখুটি

জাহাৰ ॥ (মহাভাবত)

পৰিত—পিছা,- সৰ্ব্বত ।

আবত অধৰ মানিক নিক

দশনা ।

শ্যাম শৰীৰ পৰিত পীত বসনা ॥

(বৰগীত)

পৰিধান বস্ত্ৰ পিছা ।

পৰিপত্ৰ—বিছা পৰ্বতৰ উত্তৰ-

কালৰ এডোখৰ ঠাই । এট

ঠাইতে ঐকুঞ্চ আৰু ইন্দ্ৰৰ যুদ্ধ

লাগিছিল ; যুদ্ধত ঐকুঞ্চৰ

ভৰত ঠাইডোখৰ বহি যোৱা

বুলি উল্লেখ পোৱা যায় ।

পৰিভূত—অৱহেলিত, অনাদৃত,

অগ্রস্তুত, neglected, frag-

rance

পৰিমল—গন্ধ, সৌৰভ, চন্দনাদি

সুগন্ধিযুক্ত বস্তু,

গোধূলি গোধন, বান্ধি নাৰায়ণ,
স্নানিয়া শীতল জলে ।

ক্ষীৰ দধি অন্ন, কৰিয়া ভোজন,
অন্ন বজ্রি পৰিমলে ॥ (বৰগীত)

পৰিবৃত্ত—আবৃত্ত, বেষ্টিত, আবৰি
থকা, surrounded

পৰিবেশ—পৰিধি, পৰিবেষ্টিত, চন্দ্র
আৰু সূৰ্য্যৰ চতুৰ্দ্দিশব্যাপী
পৰিবেষ্টন বশ্ৰিমণ্ডল ।

পৰিলম্বিত — কেউকাষে ওলমি
পৰা ।

শ্রাম শৰীৰ পীত, পট
পৰিলম্বিত,

কণ্ঠে কদম্ব মালা লুলেবে ।

কাপে কোটিমদন, মনোমোহন
শিৰে শিখণ্ডক ছুলেবে ॥
(বৰগীত)

পৰিশিষ্ট—কোনো পুথিৰ অন্তত তাৰ
অঙ্গ হিচাবে লগ লগোৱা অংশ,
পৰিশেষ বিশিষ্ট, supplemen-
t, appendix.

পৰিহাৰ—ত্যাগ, অবজ্ঞা, অনাদৰ,
abandon, neglect.

পৰিহাস—ঠাট্টা, বিদ্রুপ, ইতিকিঃ

ইত্যাদি অৰ্থত ধেমালি ব্যৱহাৰ
কৰা শব্দ ।

পৰীবাৰ—ভ্ৰম, পোছাক-পৰিচ্ছদ ।

পৰিচ্ছদঃ শোভাজনক মুপকৰণঃ
ছত্ৰচামৰাদি সভ্য নাদিষ্ট এষ
পৰীবাৰ (ভৰত)

পৰ্ণসি — পছম, পানীৰ মাজত
থকা ঘৰ,

পৰ্ণাশন—মেঘ, cloud.

পৰ্য্যটক—ভ্ৰমণ কৰি ফুৰা লোক.
a tourist.

পলাহল—পলাল,

ক্ষীৰ উতাৰি, আসিয়ে মাটীদে-
খল, ভাঙ্গিল মধনী মধাট ।

সব দধি নাশল, কতিছ
পলৱেল, দীন মাধৱে গুণ গায় ।

(বৰগীত)

পল্লৱ—কুঁহিপাতেৰে ক্ষুদ্ৰ ডাল,
গজালি, নব-পত্ৰ স্তৱক,
কিসকয় । a small branch
with new leaves

পল্লী—সক গাঁও ।

পবন—বায়ু, the wind.

পবনব্যাধি—উচ্ছৱ, ভ্ৰুকৃষ্ণৰ কথা ।

পশুপতি— শিৱ ।

পশুৰাজ— সিংহ, a lion.

পসাব—পোহাৰ, a petty shop

পহু— প্রভু, গৰাকী, (সামান্য

অৰ্থত এবিধ চাৰিঠেকীয়া জন্তু

যেনে হৰিণা, শৰ-ইত্যাদি)

কামক্ৰোধমদ, মানমোহমেবি,

এসব নৈবী বিশাল ।

শক্ৰৰ কহপহু, তুমি বিনে নাই

আন, সেরক পাল গোপাল ॥

(বৰগীত)

পহু }
পহলর } এটা স্নেহ জাতি; এওঁ-

লোকে মুখত দীঘল দাবি গৌক

বাগিছিল । মনুৱে এওঁলোকক

ক্ষত্ৰিয় জাতিৰ পৰা পতিত

জাতি বুলি কৈছে । মহাভাৰতৰ

মতে - এওঁলোক নশিষ্ঠৰ কাম-

ধেনুৰ নেজৰ পৰা আৰু বামা-

য়ণে কামধেনুৰ নিশাসৰ পৰা

কল্প বুলি কয় ॥ John Dow-

son এ লিখিছে - Manu

places the Pahlavas

among the northern

nations and perhaps the name is connected with the word Pahlavi in Persian. They let their beards grow by command of king Sagara. According to Manu they were Kshatriyas who had become out-caste but the Mahabharata says they were created from the tail of Vasithas cow of fortune; and the Ramayanas states that they sprang from her breath. They were also called Pahnavas.

পক্ষচৰ— চন্দ্ৰ, the moon

পক্ষজ— চন্দ্ৰ, the moon

পক্ষতন্মা— চন্দ্ৰ, the moon,

পক্ষধৰ— চন্দ্ৰ, the moon

পক্ষিণী— আজি আৰু অহা ৰাতি ।

“আগামি বৰ্ত্তমানাহবুত ৰাতি”।

ইতি অম্বব ।

পাই } পদ, চরণ, the foot
পায় } কৃষ্ণ কিস্কব লক্ষ্যব কই ভজ

গোবিন্দক পায় ।

সোহি পণ্ডিত, সোহি শ্রুতিত,

যো হবি বণ গায় ॥ (ববগীত)

পাক শাসন - ইজ্ঞ ।

পাগ—গক বন্ধা পক্ষা ।

কোনচাব পুৰাতন,সে কড়ি দুই-

বধন, কলসী ভাঙ্গিলো দেখি

বাগে হৈবাব নথৈল মোব, যেন

পায় খটচোব, বাক্সিলা গকব

লৈয়া পাগে (ববগীত)

পাচক - অগ্নি, পাক কৰ্ত্তা

পাঞ্চজন্য - বিষ্ণুব শঙ্খ । (পঞ্চজন
চাওক)

পাঞ্চনি- ১) এছাবি, ২) আদেশ,

১) দাধি দুগ্ধ ঘৃত ব্যঞ্জন
ভাতে ।

পাঞ্চনি শিষ্টা শত্ৰু হাতে ॥

(ববগীত)

২) কসেব পাঞ্চনি পাই বত

দৈত্য আসে ।

তুহি অগ্নিত যেন পুড়িমে

বাসে ॥ ৬৪২ কীর্তন ।

পাঞ্চালী—পাণ্ডব পত্নী, দ্রৌপদী,
কৃষ্ণা, বাজসেনী ।

পাট—সিংহাসন ।

বীৰব বানব বাকস সজ্জলৈয়া-
কহো

নিজ পাটে বাম বোলাও ।

বোলয় জীৰাম, হামাব

এচনকাম

ভকত সজ্জিত তুয়া চাও ।

(গীত-জীৰাম)

পাটন—ছেদন, নিশ্চুলকরণ,

পাণি—হাত, a hand

পাণিগ্রহণ — বিবাহ, marriage

পাণ্ডব - পাণ্ডুনন্দন, পঞ্চ পাণ্ডব ।

পাতক - পাপ, নবকলৈ যাব লগা

কাৰ্য্য, a sin, a vice

পাতাল - আৰোহণ, বলি সত্র ।

পাতাল ৭ খন যেন - পাতাল,

অতল, বিতল, স্ততল, তলাতল,

মহাতল, আক বসাতল ।

পাদ - চরণ, ভবি, a foot

পাদকটক - নৃপুৰ ।

পাঞ্চপা - পাঞ্চকা, a sandal,

a shoe

পাদ প্রহাৰ—পদাঘাত, গোৰমৰা,

a kick

পাদবৰী—পাতুকা, a sandal, a shoe

পাদোদক—চৰণ ধোৱা জল; চৰণা-

মৃৎম, যথা হৃদিকপং মুখে নাম

নৈবেদ্যমুদবে তৰে:। পাদোদ-

কঞ্চ নিম্নালাং মন্তকে যস্য

সোহচুত্যা:। নৈবেদ্যমন্তুং

তুলশাবিমিশ্রং বিশেষত. পাদ

জল পিবেচ্চ। যোহশ্মাতি

নিতাং প্রসতোমুদাবে:প্রাপ্নোতি

সুপ্ৰেমযুতাং স ভক্তিম ॥

ইত্যাদি (শক কল্পদ্রুম)

পানৈ—পাতুকা, জোতা, a shoe

শুন্যো সজ্জন শাস্ত্ৰসার সকল

সম্পত্তি জানা তাৰ

তৰি ভক্তিৰসে সন্তোষ মন

যাহাৰ।

চৰ্ম্মৰ নিৰ্ম্মিত পানৈ যুৰি চৰণ

ঢাকিলে মিটোজন

যেন সবেভূমি চৰ্ম্মাবৃত তৈল

তাৰ ॥ ৫৯৪ বোৰা

পাপ—অধৰ্ম্ম, কুকৰ্ম্ম, পাতক; a

sin, a vice

পাপশীল—পাপ মতি, যাৰ

পাপ কৰা স্বভাৱ, a vicious

পামক—(পামৰ) খল, নীচ, মূৰ্খ,

a fool, an ignorant

পাযু—মলদ্বাৰ, the anus

পাৰণ—মেঘ, the cloud.

পাৰমাৰ্থিক—পৰমাৰ্থিক যুক্ত।

পাৰশৰ—শূদ্ৰাৰ গৰ্ভত বিপ্ৰসন্তান।

নিষাদ জাতি। (নিষাদ: শূদ্ৰ-

কন্যায়াং ম: পাৰশৰ উচাতে)

পাৰা—চুবুৰি, এখন গাঁৱৰ এটা

অংশ, a part of a village.

ঘৰ মহচোৰ গোহালী সব

ডাকে।

পাৰাক গোহালী আৱল সব

ডাকে ॥(বৰগীত)।

পাৰাবাৰ—সমুদ্ৰ, an ocean.

পাৰিষদ—সভাসদ, সমজুৱা, দেহ-

তাৰ অজুচৰ, স্বৰ্গৰ দূত, an

attendant of a god. a

member of a society

পালকাপ্য—যুৰি বিশেষ। ধনন্তৰি।

পালিত—বক্ষিত, protected.

পারক— অগ্নি, the fire
(অগ্নি চাওক)

পারতৰি—পোৱা

হামু বিহানত খেৰি খেলাবত,
আজু কিছুৱে নাহি খাৱতৰি ।
তুমহি হামাকু, নাহি ডাকল
মাই ভুখহি বৰ ছুখ পাৱতৰি ॥
(বৰগীত)

পাশ— ১) ওচৰ, নিকট ; vicinity

কীৰ্ত্তনৰ ধ্বনি, যি ধানত শুনি,
তাৰ নচাপিবি পাশ
বিষুদুত চয়, তথাতে থাকয়,
কৰিবলু সৰ্বনাশ ॥ ১৯৫ কীৰ্ত্তন

২) জবী, জাল, a rope,
a net

নাৰায়ণ চৰণে কৰোহো
গোহাৰি ।

বিষয় বিলাস পাশ ছান্দি
ইঞ্জিয়,

মোহি ওহি লুটে বাটোৱাবী ॥
(বৰগীত)

পাশা—জাল, জবী, a rope, a
net কহয় মাধৱ মন ছোড়ি ভৱ

পাশা ।

ভকত সম্পদ হৰি পদে কক
আশা ॥ (বৰগীত)

পাষণ—শিল, প্ৰস্তৰ, উপল,
a stone

তাসু মাজে নন্দ সূত বিৰাজিত
পঙ্কজ কেশৰ সমানা ।

কুসুম পাষণ পত্ৰ ফল পল্লব
কৰ বহু পাত্ৰ বিধানা ॥
(বৰগীত)

পাহে—ৰক্ষা কৰা, উদ্ধাৰ কৰা,
to save, to deliver.

শাৰদ পাণি পাহে পামৰ মতি
হামি ।

নিৰয় নিবাব আৱৰি নাহি
হেকহ, বিনে চৰণ তমু স্বামী ॥
(বৰগীত)

পাহি—ৰক্ষা কৰা, উদ্ধাৰ কৰা,
to save, to deliver

পাহি যাদৱ পাহি গোবিন্দ
মাকু ম পাতিভাগং ॥

অনিমেষ কাল প্ৰসিতজন
তাৰণ, কুক মম বিষয় বিৰাগং ॥
(গীত-ৰামানন্দ)

পিউ—প্রিয়জন, dear, beloved.

মথুৰা বহল গোপিনীক পিউ ।
কেশব বিনে কৈছে ধবষে জীউ ॥
(বৰগীত)

পিক—কোকিল, কুলিচবাই,

a cuckoo

আৰ কি শৰতকাল মিলব
হুনাট । সুমৰিতে বাস বাতি
প্ৰাণ ফুটি যায় চিৰ চন্দন পিক
ভৃঙ্গ সমীৰ । ইসব দেখিয়া
সখি দগধ শৰীৰ ॥

(গীত-ৰামানন্দ)

পিঙ্গলা - দক্ষিণদিগধিপতি হস্তী

বামনৰ পত্নী ।

পিচোৰা—পিচৰা, কাপোৰ, বস্ত্ৰ,
clothes,

পিতাকেৰি—পিতাৰ, পিতৃৰ ।

পিধান - পৰিধান, বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ
পৰিধান কৰা ।

পিনাক } শিৱবধন, অৰুণব, জয়ন্ত ।
পীনাক } (মুকলীধৰ আৰু জয়ন্ত
চাণক)

পিঙ্গল—(জলম) পানী, water.

নিশি জোৰল চিন্তনা ভাৱে গৰল

হৈমক কৰি ।

শ্ৰবণ ভ্ৰমৰণ বিচৰণ বৃন্দাবন
মুখে গুৰুজন তাৰি ॥

কলকল পিঙ্গল কৰে দলদোল
হৰো অনামিনী নাৰী ।

দীনদয়াল পতিভজন পাৱন
ৰামানন্দ লেছ তাৰি ॥

(গীত-ৰামানন্দ)

পিয়াক—প্রিয়জন, dear, beloved.

ৰেসোই গোপাল পিয়াক, মেৰি
প্ৰাণ আধাক ।

মধুপুৰীৰহে দহে জীউ হামাৰি ।
(বৰগীত)

পিঙ্গল— পিঙ্গলবৰ্ণ, নীলা আৰু
হালধীয়া মিশ্ৰিত বৰণ ।

কনক পিঙ্গল বসন ভালা ।

উৰে লুলে বৈজয়ন্তী মালা ॥

(বৰগীত)

পিঙ্গুন—তুৰ্জুন, খল, a wicked
person, a back biter.

পীত—হালধীয়া বৰণ, yellow.

পীতপট—নানা চিত্ৰ বিচিত্ৰ কৰি
দেখিবলৈ গুৱনি কৰা হালধীয়া

বরণৰ কাপোৰ ।

পীতমণি— পুষ্পবাগ মণি ।

পীতাম্বৰ— বিষ্ণু ।

পীতু—সূৰ্য্য, the sun.

পীথ—পানী, ঘিউ, সূৰ্য্য, অগ্নি ।

পীন—স্থূল, বহল, ডাঙৰ ।

পুৰুষ— চণ্ডাল ।

পুঙ্গব— বুৰভ, শ্ৰেষ্ঠ ।

পুছা—সোধা, প্ৰশ্ন কৰা ; to ask

পুণ্ডৰীক— দক্ষিণ পুৰদিগধিপতি

অগ্নিৰ বাহন

পুণ্ডৰীকাক— বিষ্ণু, যাক স্মৰণ
কৰিলে বাহিৰে অন্তৰে শুচি
হয় ।

যথা যঃ স্মৰেৎ পুণ্ডৰীকাকং স
বহাভাস্তব : শুচি : ।

পুণ্য—ধৰ্ম্ম, স্মৃতি, সংকৰ্ম্ম, পৰ-
জন্মত সদগতি হোৱা কৰ্ম্ম ।
Virtue.

পুণ্যশীল — পুণ্যকাৰ্য্য কৰা যাৰ
স্বভাৱ, পুণ্যবান Virtuous.

পুণ্যশ্লোক — যাৰ নাম উচ্চাৰণ
কৰিলে পুণ্য হয় তেনে ব্যক্তি ;
যেনে—বিষ্ণু, যুধিষ্ঠিৰ, নলৰাজ

ইত্যাদি, পুণ্য চৰিত্ৰবান ।

পুণ্যশ্লোকা— শ্ৰোপদী, সীতা ।

(পুণ্যশ্লোকো নলোৰাজা,

পুণ্যশ্লোকো যুধিষ্ঠিৰঃ ।

পুণ্যশ্লোকা চৰৈদেহী

পুণ্যশ্লোকো জনাৰ্দ্দনঃ ইতি

পুৰাণম্ (শব্দ কল্পদ্ৰুম)

পুণ্যা— তুলশী

পুণ্যায়া— পুণ্যৱন্ত, ধাৰ্মিক, a vir-
tuous, a pious

পুত—পুত্ৰ, a son

পুত্ৰ পুত্ৰ বুলি, আ'ৰু'ল মূল,

শ্যাম শৰীৰক ধূলি ।

ধেৰা বাপ বুলি, ক্ষীৰ পিয়াহত,

বাহুমেৰি কোলে তুলি ॥

(বৰগীত)

পুতা—পুত্ৰ, a son

আহৰ নযায়ো পুতা লাগল

পাইলো তোৰে ।

কত বৰিষেৰ মথনী মাথি ভাজি

আছা মোৰে ॥ (বৰগীত)

পুত্ৰ—সন্তান, a son

মন্ত্ৰে পুত্ৰ ১২ প্ৰকাৰ বুলি

কৈছে ; যেনে ঔবস, ক্ষেত্ৰজ,

দত্তক, কৃত্তিম, গুটোৎপন্ন,
অপৰিদ্ধ, কানীন, সাহোঢ়,
ক্ৰীতক, পৌনৰ্ভব, স্বয়ং দত্ত
আক শত্ৰো পুত্ৰ ।

(ঔৰস চাওক)

পুত্ৰিকা—কন্যা, পুত্ৰী, মনুৰ মতে-
কন্যা সম্প্ৰদান কৰোঁতে “এই
কনাৰ যি পুত্ৰ হব সি মোৰ
শ্ৰাদ্ধ পিণ্ডৰ অধিকাৰী হব” ।
এইবুলি জামাতাৰ লগত বন্দ-
বস্ত কৰে সেই কন্যাক পুত্ৰিকা
বোলে, যেনে— অপুত্ৰো-
হনেন বিধিনা সূতাং কুৰ্বীত
পুত্ৰিকাম্ । যদপত্যং ভবেদসাং
তন্মম সাং স্বধাকৰম্ । মনু
৯ ১১৭

পুত্ৰী - কন্যা, সূতা; তনয়া,
daughter.

পুনৰ্ব্বশু—বিধু, শিহু, কাতায়ন-
মুনি, ধনু আকৃতিৰ পঞ্চভৰা
২৭ টা নক্ষত্ৰৰ সপ্তম নক্ষত্ৰ ।

পুৰন্দৰ—ইন্দ্ৰ, স্বৰ্গৰ বজা ; মাতৃ
অদিতি আক পিতৃকশাপ ।

(ঔৰস চাওক)

পুৰাণ— হিন্দু ধৰ্ম্মৰ নীতি আদৰ্শ,
বিশ্বৰ সৃষ্টি, ধ্বংস, পৌৰাণিক
কাহিনী আদিৰ বৰ্ণনা থকা
পুথি । পুৰাণ ১৮ খন । পুৰাণ-
সমূহ গুণ অনুসৰি তিনি ভাগত-
ভাগ কৰা হৈছে যেনে বিষ্ণুনাৰ-
দীয়, ভাগৱত, গৰুড়, পদ্ম আক
বৰাহ এই ছখনত বিষ্ণুৰ গুণানু-
কীৰ্ত্তন বিশেষভাৱে বৰ্ণনা থকা
হেতু সৰ্বগুণী, মৎসা, কুৰ্ম্ম,
লিঙ, শিৱ, স্কন্দ আক অগ্নি
এই ছখনত শিৱৰ বিষয় বৰ্ণনা
থকা হেতু তাম্ৰাগুণী আক
ব্ৰহ্ম, ব্ৰহ্মাণ্ড, ব্ৰহ্মবৈবৰ্ত্ত,
মাৰ্কণ্ডেয় ভবিষ্য আক বামন
পুৰাণত ব্ৰহ্মাৰ বিষয় বৰ্ণনা থকা
হেতু বাকাগুণী । ইয়াৰ বাহি-
ৰেও ১৮ খন উপ পুৰাণ মেনে
সনতকুমাৰ, নৰসিংহ (নৃসিংহ)
নৰদীয়, চুৰ্ব্বাসা, কপিল,
মানৱ, ঔসনস, বকণ, কালিকা,
সান্দ, নন্দী, সৌৰ, পৰাশৰ,
আদিত্য, মহেশ্বৰ, বশিষ্ঠ আক
পৰাশৰ ।

পুৰাণপুৰুষ — বিষ্ণু ।

পুৰাতন — পুৰণা, an old.

কোন চাৰ পুৰাতন, সেকড়া
ছইব ধন,

কলসী ভাঙ্গিলো দেখি বাগে ।
হৈবাব নৰৈল মোৰ, যেন পায়
খটচোৰ, বাঙ্কিলা গৰুৰ লৈয়া
পাগে ॥ (বৰগীত)

পুৰাবসু — ভীষ্ম ।

পুৰীষ — বিষ্ঠা, ordure.

ছোড়ি বামনাম অমিয়া উপ-
যোগা ।

সৈছে পুৰীষ শূকৰ কৰো ॥
ভোগা (বৰগীত)

পুৰুষ — আত্মা, ঈশ্বৰ, মুনিহমানুহ,
বংশৰ এখাপ, একে বংশৰ
একেজন পিতৃৰ পৰা জন্ম হৈ
নামি অহা একোজন লোক এক
পুৰুষ হয় ।

পুৰুষাৰ্থ — পুৰুষৰ শ্ৰেষ্ঠ প্ৰয়োজন;
পুৰুষাৰ্থ ৫বিধ যেনে — ধৰ্ম,
অৰ্থ, কাম, মোক্ষ আৰু ভক্তি ।

“ভক্তি পঞ্চম পুৰুষাৰ্থঃ ॥”

পুৰুষবা — বুধৰ পুত্ৰ, চন্দ্ৰবংশৰ আদি

ৰজা

পুলিন — নৈ পানী শুকাই ওলোৱা
পানীৰ চৰ, বলুকা a small
island in the middle of
a river মাই খেলত গোপাল
গোসাই । কালিন্দী, পুলিন
বন, এ যত্ৰ নন্দন ফিৰত গউৱা
চৰাই ॥ (বৰগীত)

পুষ্কৰ — বৰুণৰ পুত্ৰ । নলৰজাৰ ভাতৃ ।
সপ্তদ্বীপৰ এট দ্বীপ । পানী,
পহুম ফুল ।

পুষ্কৰ কাগকা — জ্বলপদ্ম ।

পুষ্কৰিনী — জলাশয়, পুখুৰী, হ্ৰদ,
পহুম ফুল ।

পুষ্পকীট — ভোমোৰা ।

পুষ্পচাপ — কামদেৱ ।

পুষ্পধনু — কামদেৱ ।

নবীন নীৰদ তন্ত্ৰ, ৰূপেমোহে
পুষ্পধনু, কুটিল নয়নে বন চাই ।
ত্ৰিভঙ্গ ভৰ্ম্মায়ে পাই, অধৰে
মুকলীবাই, পেৰিতে নয়ন
জুৰাই ॥ (গীত-ৰাম গোপাল)

পুষ্পধৰ্ম্মা — কামদেৱ ।

পুষ্পনিষ্ক — ভোমোৰা ।

পুষ্পমাস—বসন্ত মাহ, মাঘবী মাহ ।

পুষ্পবাগ—পীতমণি ।

পুষ্পবতী—বজ্রম্বলা ।

পুসক—পুস্তক ।

আবতগৰ্গ পুষোহিত বজ্জে ।

হাতহি পুসক বসুৱা সজ্জে ॥

(গীত—শ্ৰীৰাম)

পুত—পবিত্ৰ, শঙ্খ ।

পুতনা—(১) এজনী বান্ধসী । কংসই

শ্ৰীকৃষ্ণক বধ কৰিবৰ কাৰণে

এই বান্ধসীক পঠাইছিল ; কিন্তু

শ্ৰীকৃষ্ণই স্তনপান কৰোতেই

পুতনাৰ সকলো শক্তি শোষণ

কৰি বধ কৰে ।

(২) তিনি বাহিনী সৈন্যৰ দল,

অৰ্থাৎ ২৪৩টা হাতী, ১৪৩ জন

বথী, ৭২৯ জন অশ্বাৰোহী আৰু

১২১৫টা পদাতিক সৈন্যৰ দল ।

পুতিকাৰঞ্জ—ডে'ট ফুল ।

পূববক—পূৰ্বব, আগৰ ।

ব্ৰজক জীৱন ধনৰে নন্দকুমাৰ ।

বিজুবল পূববক স্নেহা হামাৰ ॥

(বৰগীত)

পূৰাণকাহা—কাহনা বা অভিলাস

পূৰ্ণ কৰোঁতা; পৰমেশ্বৰ

পূৰে—পূৰ্ণ কৰা; সিদ্ধি কৰা, to

fulfil, to accomplish.

পৃথিবী—এই জগত । পৃথিবীৰ

অন্যান্য নাম—ভূ, ধৰা, ধৰিত্ৰী

ধৰণী, কাশ্যাপী, বসুমতী,

ক্ষিতি, মহী, মেদিনী ইত্যাদি ।

পৃথু—ত্ৰেতাযুগৰ সূৰ্য্য বংশৰ পঞ্চম

ৰজা । বেন ৰজাৰ দক্ষিণ বাহু

মন্তনৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা । বেন

ৰজা যজ্ঞ পূজা পাতল, আদিৰ

ঘোৰ বিৰোধী হোৱাৰ কাৰণে

ব্ৰাহ্মণসকলে তেওঁক বধ

কৰে । পিছত দেশ অৰাজক

হোৱাত দেশত তুৰ্ভিক্ষ মাৰি-

মৰক হ'নলৈ ধৰে । তেতিয়া

ব্ৰাহ্মণসকলে এজন ৰজাৰ জন্ম

দিয়াৰ উদ্দেশ্যে বেনৰ কবজন

মন্তন কৰিবলৈ ধৰে আৰু এই

মন্তনৰ ফলত এটা দৈত্যৰ জন্ম

হয় । ইয়াৰ পিছত ব্ৰাহ্মণ

সকলে বেনৰ সোঁবাহু মন্তন কৰে

তাৰপৰা পৃথুৰ জন্ম হয় ।

পৃথুৱে তেওঁৰ ব্ৰাহ্মণসকলৰ

দুৰ্ভিক নিবাৰণৰ কাৰণে চেষ্টা
কৰে যদিও পৃথিবীয়ে তাত বাধা
দিয়াত ধৰ্ম্ম গৰ নৈ পৃথিবীক বধ
কৰিবনৈ উনাত হয় । পৃথিবীয়ে
তেতিয়া ধেমু ৰূপ ধৰি প্ৰাণ
ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে যদিও
পলাব নোৱাৰি পৃথুক এটা
পোৱালি প্ৰাৰ্থনা কৰে । পৃথুৱে
তেতিয়া স্বায়মভূবমমুক
পোৱালিৰ ৰূপ ধৰি গাইকপী
পৃথিবীক পিবৰ কাৰণে আদেশ
দিয়ে । স্বায়মভূব মমুৱে পৃথুৰ
আদেশত গাইকপী পৃথিবীক
পিবলৈ ধৰে আৰু পৃথুৱে
পৃথিবী দোহন কৰে ফলত
পৃথিবীত পুনৰ শস্য আদিৰে
নদন বদন হয় । পৃথিবীক জীৱন
দান দিয়াৰ কাৰণে পৃথুক
পৃথিবীৰ পিতৃ বোলা হয় আৰু
পৃথুৰ পৰা এওঁ জগতক পৃথিবী
বোলা হয় । আৰু সেইকাৰণেই
পৃথুক আদি ৰজা বোলে ।
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে কীৰ্ত্তনত
লিখিছে— অৰাজক ভৈল। নষ্ট

হোৱে সবে প্ৰজা । দেখি তুমি
ভৈলা পৃথু নামে আদি ৰাজা ।
পৃথিবেক ধৰিয়া ছহিলা সবে
ৰস ।

জগতকে ব্যাপিল তোক্ষাৰ মহা
যশ ॥ ২১

প্ৰশ্নিগভ— শ্ৰীকৃষ্ণ

প্ৰশ্নিভদ্ৰ— শ্ৰীকৃষ্ণ

প্ৰশ্নিগুপ্ত— বিষ্ণু, গণেশ ।

পেথি— দেখি । চিন্তিত গোপিনী
পেথিয়ে নৈৰাশ ।

লম্বিত আনন ফোঁকাৰে
নিৰ্দ্দাস ॥ (কেলি গোপাল)

পেড়াপাত্ৰ— পেড়া, ধনবস্ত্ৰ থোৱা
চন্দুক ভাৰগৰাকী, এতেকে
ধনীলোক, ধনীলোকৰ স্ত্ৰী ।
অধীন কৃষ্ণ বুলি গণ্যে নাহি ।
থৈছে সেকুৱা স্বামাক পেড়া
পাত্ৰক বীৰ কটাকৈ গণ্যে
নাহি । (কেলিগোপাল)

পেচন্দাৰ— এবিধ অলঙ্কাৰ, গঢ়না,
an ornament.

পৈৰণ— পিছোৱা ।

পিশক পিচোৱা পৈৰণ কৰাইকে

কটিধাতী পৰিধাই ।

গায়ে অঙ্গগৰ লেপন কৰাইবো
কস্তুরী সাথে মিলাই ॥

(গীত-শ্ৰীৰাম)

পৈতৃন্য—খলস্বভাৱ, ধূৰ্ত্তালি, সূচক,
craftiness, backbiting.

পোষ্যপুত্ৰ—অপুত্ৰক লোকে অন্য-
লোকৰ সন্তানক তুলি লোৱা
ল'ৰা । ভোলনীয়া পো; an
adopted son.

প্ৰকৰণকিয়ে—কোনো এক বিষয় বা
পুথিৰ একে অৰ্থৰ বাক্য বা কথা-
সমূহ একগোট কৰি এক ছেদ
বা অধ্যায় কৰি পংক্তি লগোৱা ।

প্ৰকাশ—বিদিত, ব্যক্ত, পোহৰ ;
disclose, publish.

প্ৰকৃতি—ঈশ্বৰৰ সৃষ্টি এক শক্তি
বিশেষ, জোনি, লিঙ্গ । প্ৰকৃতি
ছই বিধ, পৰা আৰু অপৰা,
পৰা প্ৰকৃতি জীৱাত্মা আৰু
অপৰা প্ৰকৃতি মাটি, পানী
আদি (অষ্ট প্ৰকৃতি চাওক)

প্ৰদলভ—প্ৰভুত্বপন্নমতি, উৎসাহ,
উত্তম; power, ability.

প্ৰচেতা—দহজন সৃষ্টিকৰ্ত্তা । বিষ্ণু
পুৰাণমতে এওঁলোক দহজনে
দহহেজাৰ বছৰ সাগৰৰ পাৰত
তপস্যা কৰি বিষ্ণুৰপৰা জগত
সৃষ্টি কৰিবৰ কাৰণে বৰ লাভ
কৰে । (প্ৰজাপতি চাওক)

প্ৰজাপতি—সৃষ্টিকৰ্ত্তা, ব্ৰহ্মা,

(ব্ৰহ্মাচাওক) ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ
অন্য দহজন ঋষিকো পিছৰ
যুগত প্ৰজাপতি বুলি কয় ।
এওঁলোক হ'ল-মৰীচি, অত্ৰি,
অজিৰা, পুলস্ত্য, পুলহ, ক্ৰতু,
বশিষ্ঠ, দক্ষ, ভৃগু, আৰু নাৰদ ।
কোলাত নাৰদ ভৈল দক্ষ
আত্মলিত ।

প্ৰাণত বশিষ্ঠ ভৈল পুলহ
নাভিত ॥ ২৫২

ছালত ভৈলন্ত ভৃগু পুলস্তি
কৰ্বত ।

হস্তত জন্মিল ক্ৰতু অজিৰা মুখত ।
আৰিত ভৈলন্ত অত্ৰি মৰীচি
মনত ।

ধৰ্ম উপজিলা আসি দক্ষিণ
স্তনত ॥ ২৫৩ (অনাদি পাওন)

প্রজ্জলিত—বৰৈছে জ্বা, প্রখ্যাত
হোৱা। blazing, noted.

প্রণত—মুৰচাপৰোৱা, সেৱা কৰা,
saluting with respect.

প্রতাপ—প্রভাৱ, পৰাক্ৰম;
power, dignity.

প্রতিবাসী—ওচৰঘৰীয়া মামুহ;
চুবুৰীয়া; a neighbour.

প্রত্যাহাৰ—বিষয়ৰ প্রতি বিবাগ।

ধানৰ পঞ্চম অঙ্ক নামে
প্রত্যাহাৰ।

আনিয়া বিষয় হস্তে উদ্ভিয়
চুৰ্কাৰ ॥ ১৮৪

সংযম কৰিয়া মন থৈব
হৃদয়ত। (সাম্বত তত্ত্ব)

প্রত্যুষ—প্রভাত, সূৰ্য্য। the
morning, dawn, the sun.

প্রপঞ্চি—ভাঙ্গি, বহলাই, স্পষ্টকপে,
বুজাই, in a detailed
manner.

যশোদাৰ হাতে নিয়া অলঙ্কাৰ
দিয়া।

সকলো বৃত্তান্ত বাখ্য কৈলা
প্রপঞ্চিয়া ॥ (বৰগীত)

প্রপন্ন—শৰণাগত, ভক্তিমন্ত,
dependent, taking ref-
uge with.

প্রপন্নজন্য শনি পঞ্জৰ—একান্ত ভক্ত-
জনৰ বজ্ৰৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত সজা
বা বাহ। (প্রপন্নজন=একান্ত
সেৱক; অশনি—বজ্ৰ পঞ্জৰ—
সজা বা বাহ)

প্রপুৰিত—পৰিপূৰ্ণ।

বিনোদ বিহাৰে চলয় যত্নমণি।
দশোদিশে প্রপুৰিত জয় জয়
ধ্বনি ॥ (বৰগীত)

প্রপৌত্র—নাতিৰপুত্র, a son of
the grandson.

প্রপৌত্রী—নাতিৰ কন্যা, a dau-
ghter of the grandson.

প্রভঞ্জন—বায়ু, the wind.

প্রভা—কুবেৰৰ পুৰী, দীপ্তি, প্রকাশ,
আলোক, পোহৰ, the city
of Kuver, the light, the
lustre.

প্রভু—বিষ্ণু, অধিপতি, স্বামী, পতি,
পালক, God, the master
husband, protector.

প্ৰভেদ—বিভিন্নতা, difference.

প্ৰমত্ত } প্ৰমাদী, অসাহাযনতা-
প্ৰমত্ত } বৃত্ত, উন্মত্ত, অহঙ্কাৰ,
carelessness, mad.

দীনবন্ধু ভগ্নসিদ্ধি কবাহা উদ্ধাৰ ।

কপ বস পৰশ শব্দ গন্ধে ফান্দে

বিবাজে প্ৰমত্ত অপাৰ ॥

প্ৰমাদ—অসাহাযনতা. আপদ,

বিপদ, misfortune.

প্ৰমোদ—হৰ্ষ, আনন্দ, joy,

delight

প্ৰয়াস—পৰিশ্ৰম, ক্লেণ ; আয়াস ;
labour, trouble, pain.

গিৰিজতা নদী নদ, কালিন্দী

পুলিন হৃদ বিচাৰিয়া ফুৰি ফুৰি

তত্বে । প্ৰয়াসে তিমিৰ মুখ,

মনন্ত নাহিকে শূন্য

সাহসী বুলিয়া ডাক দিলে ॥

(গীত বামানন্দ)

প্ৰযুক্তি—প্ৰয়োগ, প্ৰচেষ্টা ;

application, use, exer-
tion.

প্ৰৱৰ্ত্তক—প্ৰৱৰ্ত্তনকাৰী ; নিয়োজন

কৰোঁতা ব, চলোঁতা ; one

who sets in action.

তুমি চিত্ত বৃত্তি মোৰ প্ৰৱৰ্ত্তক
নাৰায়ণ,

তুমি নাথ মই নাথনন্ত ।

চৰণ ছত্ৰৰ ছায়া দিয়া দূৰ কৰা

মায়া

কৰা দয়া মোক ভগৱন্ত ॥

১২৯ ঘোৰা ॥

প্ৰবাদ—জনশৰৎ ; a tradition.

প্ৰবীণ—নিপুণ, বিজ্ঞ, কৰ্ত্তী ;

skilful, clever.

প্ৰবৃত্তি—আকাঙ্ক্ষা ; হেপাচ, বাঞ্চা ;
wish, hankering

ধৰ্ম্মক কানোহো মই, তথাপি

প্ৰবৃত্তি নাই

অধৰ্ম্মতা নিবৃত্তি নোহয় ।

হৃদি স্থিত ছয়া তুমি যেন

কৰাই নাহা স্বামী

ছয়ীকেশ কৰিবো তেনয় ॥

১৩৮ ঘোৰা ॥

প্ৰসঙ্গ—(১) বৈষ্ণৱসকলে নিজে

গুণা গধূলী দৈববৰ গুণ কীৰ্ত্তন

কৰি কৰা প্ৰাৰ্থনা ; prayer.

(২) কোনো কিতাপৰ পাতনি,

introduction.

(৩) প্ৰস্তাৱ, পৌৰাণিক,

কোনো কথোপকথনত ওলোৱা
সমপৰ্ধ্যায়ৰ বিষয়, a topic,
a subject, reference.

প্ৰসাদ—(১) ঈশ্বৰ বা কোনো দেৱ-
দেবীৰ উদ্দেশ্যে আগবঢ়োৱা
খাদ্য ; food offered to
God or gods.

(২) উপহাৰ, অনুগ্ৰহ, কৃপা,
reward, favour

একপাট শৰে বালি সঙ্কলিতা
জীৱ ।

ভোমাৰ প্ৰসাদে ৰাজা ভৈলন্ত
সুগ্ৰীৱ ॥ (কীৰ্ত্তন)

প্ৰসিদ্ধ—বিখ্যাত, সকলোৱে ভালকৈ
জনা, celebrated famous.

প্ৰস্তাৱনা—আৰম্ভ, নাটকৰ অভি-
নয়ৰ আগতে সেই নাটকৰ বিষয়-
বস্তু উত্থাপন কৰা সূচনা বা
পাতনি । যথা—সূত্ৰধাৰেণ
সহ নটী বিদুষ কাদীনঃ পৰম্পৰ
বিচিত্ৰ ভাষণম (শক কল্পদ্রুম)

প্ৰহসন—পৰিহাস, হাঁহি ভোলা
ভাৱনা ; a farce.

প্ৰহাৰ—আঘাত, মাৰ কিল, to
strike.

প্ৰহেলিকা—অনুমানৰদ্বাৰা বুজিবলৈ
কোৱা গুপ্তাৰ্থক কথা
(হেমকোষ) ; a riddle:
সহজে বুজিব নোৱাৰা কথা ;
দুৰ্বিজ্ঞানৰ্থ প্ৰশ্ন ।

প্ৰহ্লাদ—হিৰণ্যকশিপুৰ পুত্ৰ । এওঁ
পূৰ্বজন্মত শিব শৰ্ম্মনৰ পুত্ৰ
সোম শৰ্ম্মন আছিল । মৃত্যুৰ
সময়ত অন্তৰত দৈত্য ভাৱ
অহাত দৈত্যকুলত জন্ম গ্ৰহণ
কৰে । অন্যহাতে বৈকুণ্ঠৰ
পৰিষদ জয় বিজয় ঋষি শাপত
দৈত্য যোনিত জন্ম লাভ কৰিব
লগাত ভগবানে প্ৰবোধ দি
কৈছিল—“বৈৰভাৱে চিন্তিবাহা
মোক । অৱকালে পাইবা
এহিলোক” ॥ গতিকে স্বাভাৱতে
হিৰণ্যকশিপু’ বিষ্ণুবৈৰী ।
হিৰণ্যকশিপুৰ ভাতৃ হিৰণ্যাক্ষ
ববাহৰণী বিষ্ণুৱে ৰথকৰাত

অধিক বিবোধী হৈ বিষ্ণুক বধ
কৰিবৰ কাৰণে তপস্যা কৰিবলৈ
যায়। হিবণ্যকশিপুৰ তপস্যাতে
থাকোতেই ইন্দুই প্ৰহ্লাদৰ
মাতৃক সগৰ্ভা অৱস্থাত ধৰি লৈ
যায়। বাটত নাৰদে লগ পাই
প্ৰহ্লাদৰ মাতৃক ইন্দুৰ পৰা
আনি ঋষিৰ আশ্ৰমত ৰাখে।
তাতে নাৰদে প্ৰহ্লাদৰ মাতৃক
অনেক উপদেশ দিয়ে “দয়ালু
নাৰদ পিতৃ সমান।
মাতৃক দিগন্ত পৰম জ্ঞান ॥”
ভক্তিব লক্ষণ সুবে কহিল।
গৰ্ভতে মোক উপদেশ দিল ॥
গতিকেই প্ৰহ্লাদ বিষ্ণুৰ এজন
পৰম ভক্ত হয়, আনফালে
হিবণ্যকশিপুৰে তপস্যা কৰি
ব্ৰহ্মাৰ পৰা বিষ্ণুক বৰ মাগে
তোমাৰ সৃষ্টিৰ হস্ত যত
প্ৰাণীচয়। তাত হস্তে মোৰ
মৃত্যু জুহিকে নিশ্চয় ॥
বাহিৰতো ভিতৰতো মৃত্যু
জুহিবক।
ব্যাভূত দিনতো মাৰিবাক

নপাৰোক ॥

অন্ত্ৰ শাস্ত্ৰে মোক নপাৰোক
ছেদিবাক ॥ এই বৰ পাই অতি
উগ্ৰহৈ পৰে। গতিকে
পিতা পুত্ৰৰ অহি নকুল সম্বন্ধ
হয়। শেষত মহাভক্ত প্ৰহ্লাদৰ
কথা বক্ষা কৰি ভগবানে
ফটিকৰ স্তম্ভৰ পৰা ব্ৰহ্মাই
শ্ৰজন নকৰা নৰসিংহ অৱতাৰ
হৈ ৰাত্ৰি দিনৰ উভয়ৰে সন্ধ্যাত
ঘৰৰ বাহিৰা নহয় ভিতৰা
নহয় পিৰালিত কোনো অন্ত্ৰ-
শস্ত্ৰ নোহোৱাকৈ নাথৰে
হিবণ্যকশিপুক বধ কৰে।
হিবণ্যকশিপুৰ মৃত্যুৰ পিছত
প্ৰহ্লাদ দৈতা কুলৰ ৰজা হয়।

প্ৰাকৃত - নীচ, সামান্য; যেনে
প্ৰাকৃত মাহুহ (সামান্য মাহুহ
শব্দ কল্পক্ৰম) কৃষ্ণৰ ভক্ত হবৰ
কাৰণে প্ৰথম আৰম্ভ কৰা
লোক গেনে- প্ৰাকৃত ভক্ত।
সুপুৰুষ ভক্তক মান্য নকৰে
প্ৰাণীক।

একে প্ৰতিমাতে মাত্ৰ আৰাধে
হৰিক ॥

জানিবাৰা সেহিজন প্ৰাকৃত
ভকত ।

আৰোঢ় হৈয়া আছে ভক্তিৰ
পথত ॥

প্ৰাক্ষণ—অগ্নি, গৃহ ভূমি, বাৰী-
ঘৰ ; compound.

প্ৰাচীন—পুৰণা, অতীত কালৰ,
old, ancient.

প্ৰাচ্য—পূবদিশৰ, eastern.

প্ৰাক্ষ—পণ্ডিত, দক্ষ, a learned
man, wise.

প্ৰাক্ষল—সৰল, সহজ ; simple,
plain.

প্ৰাণায়ম—বেচক কুন্তক আদি
নিশ্বাস প্ৰশ্বাস নিয়ন্ত্ৰণ কৰা ।

ধ্যানৰ চতুৰ্থ অঙ্গ নামে

প্ৰাণায়ম ।

বেচক কুন্তক আৰু পুৰক যে
নাম ॥

প্ৰাতিশাখ্য—বেদান্ত ; বেদৰ

প্ৰাতিশাখ্যৰ মন্ত্ৰৰ উচ্চাৰণ,

সক্তি আদি বৈয়াকৰণিক নিয়ম

পদ্ধতি থকা পুথি । প্ৰত্যেক
বেদৰ প্ৰাতিশাখ্য বেলেগ
বেলেগ । ঋক আৰু অথৰ্ব
বেদৰ এখনকৈ আৰু যজুৰ্বেদৰ
দুখন প্ৰাতিশাখ্য আছে ;
সামবেদৰ তেনে প্ৰাতিশাখ্য
পোৱা নাই বুলি পণ্ডিতসকলে
কয়

প্ৰিয়াকেৰি — প্ৰিয়াৰ । প্ৰিয়াকেৰে
কাহিনী শুনিয়া মুৰাৰি ।

বিবাহ দহজু চিন্তা, আকুল
কিঞ্চিৎ মানস মদন বিগাড়ি
(কল্পিণী হৰণ)

প্ৰেত—নৰকত থকা পুণী, ভূত,
পিশাচ, a ghost an evil

প্ৰেতপক্ষ—আহিন মাহৰ কৃষ্ণপক্ষ
তিথি

প্ৰেতপতি—যম ।

প্ৰেতাকাৰ—প্ৰেতৰ আকৃতি,
কুৰূপ ; very ugly.

প্ৰেক্ষা—দৰ্শন, চকু (ঈক্ষণ) a
sight, a view.

প্ৰৌঢ়ি—দৃঢ়তা, অধ্যবসায় উদ্যম ;
ability firmness perse-

verance, exertion-

মোহোৰ পৰম ঈশ্বৰৰ ছৰাচাৰো

ভক্ত নোহে নষ্ট

কিন্তু সিটো ভক্ত কৃতার্থ আতি
হোৱয় ।

তোমাৰ পুগলভ পেট্ৰি গুনি
সমস্ত কুতৰ্ক পৰিহৰি

গুৰুহে তোমাক কৰিবৈ সবে
নিশ্চয় ॥ ৬০৬ ঘোষা

প্ৰবক—চঙাল, ভেকোলা ; a low
caste, a frog

প্ৰবগতি—ভেক, ভেকোলা ; a
frog

প্ৰবঙ্গ—বান্দৰ, ভেকোলা,
a monkey ; a frog ;

প্ৰক্ষৰীপ—সাতটা দীপৰ এটা (সপ্ত
দ্বাপ চাওঁক)

প্ৰাবিত—জলমগ্ন স্থান । an inun-
dated place

প্ৰীহাৰি—আহত গছ

ক

কণধৰ—সৰ্প, সাপ ; a snake

বীৰ বীৰ শূৰ পেশব বাঘৰ,
বাঘৰ তুৱা পৰি ৰাশ্পে ।

শূৰ নব কিলব কণধৰ ভব ভব
মহীধৰ তবসি পুকাশ্পে ।

(বৰগীত)

কণধৰ ধৰ—শিৱ ।

কণবান }
কণাবান } সৰ্প, সাপ ; a snake.

কণাকৰ—সৰ্প, সাপ ; a snake.

কণিতল্লগ—বিষ্ণু (সৰ্পস্য শৰ্য্যায়াঃ
গচ্ছতি সঃ)

কণী—সৰ্প, সাপ ; a snake

কণীধৰ—অনন্ত,

কন্দ—কঁপা, ল'ৰা to quiver,
to throb

আহে সখীসৰ, হামাৰ বাম
অঙ্গ কন্দে । কোন শুভ বাত
কহে ইহা নাহি জানি ।

(কবিনী হৰণ)

কৰমান—আদেশ, আজ্ঞা,
order, command.

ভয়ো ভাই সাৱধান যাৱে নাহি
ছুটে পুণ ।

গোবিন্দৰ কৰমান নিকটে
মিলিব জান ॥ বৰগীত ।

কল—গছৰ গুটি, কোনো কাৰ্য্যৰ

লাভালাভ, a fruit, a
result

ফলকামী — কৰ্মফল কামনা
কৰোঁতা; one who desires
benefit of a work.

ফলকাজ্জকা—কোনো কাৰ্য্যৰ ফল
কামনা ; desire of
gain

ফান্দ—ফাঁচ, খোৰোচা ; ছিটিকা,
জাল, কুট কোশল ;
a noose, a snare a net,
a trap, a secret of
doing something harm.
হৰিৰ মায়াৰ ফান্দে জীৱ ভৈল
বন্দী ।

ই তিনি ভুবনে পলাইবাব নাই
সাক্ষি ॥ বৰগীত

ফান্দিলো—ফান্দত পৰিলোঁ ;
ফাঁচত বা জালত পৰিলোঁ ।
এ ভৱ গহনবন আতি মোহ
পাশে চম্ৰ,

ভাতে হামো হৰিণা কেড়াই ।

ফান্দিলো মায়াৰ পাশে, কাল
ব্যাধে ধায়া আসে,

কামক্ৰোধ কুতা খেদি খায় ॥
বৰগীত ।

ফান্দী - ফান্দ মাৰোঁতা, ফান্দ মাৰি
বনৰীয়া হাতী ধৰোঁতা,
one who puts trap or
noose.

ফান্দোৱাল—ফন্দী, ফান্দ বা জাল
পাতোঁতা ।

গুণি চাৰা মন তুমি এৰাইবা
কমনে ।

ফান্দোৱাল গোবিন্দৰ ধৰিয়ে
চৰণে ॥

ফিৰত—ঘূৰি অহা, to come
back

ফিৰাত—ঘূৰাই অনা, ঘূৰাই লৈ
ফুৰোৱা, ঘূৰণি যেনে — মূৰ
ঘূৰোৱা । giddiness.

শিৰফিৰাবত, নখন বুলাবত,
ঘনে ঘন আবত হামি ।

জ্ঞান বিবহিত, লুট কদম্ব তলে
একা শুভাৱলো আমি ॥

বৰগীত ।

ফিৰিচায়—পিছলৈ চোৱা, ঘূৰি-
চোৱা

ফিৰে—ব্ৰি অহা, to come
back

ফেৰিয়া—ফালি, to tear.

বজনী বিদূৰ দিশ ধয়লী বৰণ ।

তিমিৰ ফেৰিয়া বাজ ববিৰ

কিৰণ ॥ বৰগীত

ফেকুৱা—ফেউৰা, শিয়াল,

a jackal, a fox.

ফোকাৰ—(পুকাৰ) ডাঙৰকৈ মতা,

চিঞৰা,

পুচে যশোমতী, চান্দমুখ কতি,

নন্দকু বয়ন নেহাৰি ।

কোকাৰে ঘন ঘন, মলিন বদন,

নয়ন পুৰিত বাৰি ॥ গোপাল

আতা ।

ফোড়ল—(ফলা) ফালিলে,

has torn.

খবল কেশপাশ টুটলহাৰ ।

ফোড়ল কাণ্ডুৱা কুচক হামাৰ ॥

(কেলি গোপাল)

ব

বহান—ব্যাখ্যা কৰা, প্ৰশংসা কৰা,

গোৱা, to explain, to

praise

বহানুৰ—এটা ভয়ানক অনুৰ।

পিতৃ বিৰিকি ঋষি, মাতৃ

আমাৰিকা বান্ধনী ।

এই বান্ধনীৰ গৰ্ভত ৭০ বছৰ

থকাৰ পিছত জন্মগ্ৰহণ কৰে ।

মুখখন বাঘৰ আকৃতিৰ এই

অনুৰ জন্মগ্ৰহণ কৰাৰ লগে

লগে পিতৃ ঋষি বিৰিকিয়ে

ভয়ত পলাই যায়, আৰু মাতৃ

বান্ধনীয়েও স্তন পান নকৰাই

মাগবৰ তললৈ পলাই যায় ।

এই অনুৰৰ মুখৰ আকৃতি

বাঘৰ দৰে হোৱাৰ কাৰণে

নাম হয় বহানুৰ । বহানুৰে

জন্মগ্ৰহণ কৰি একো খাবলৈ

নাপাই চাৰিওফালে ঘূৰি চাই

আকাশত চন্দ্ৰক দেখি মুখমেলি

চন্দ্ৰকৈ খাবলৈ যায় । চন্দ্ৰই

ভয় খাই হাতত থকা অনুৰকৈ

খাবলৈ দিয়ে ।

একে ব্ৰহ্মভৈজ আৰু অনুৰ

পিলেক ।

ভাহাৰ মহিমা ৰাজা কহিবো

কণ্ঠক ।

এই দুৰ্দাস্ত অনুব গৈ কৈলাশ
পালগৈ। শিৱক স্তুতি কৰাত
শিৱ সন্তুষ্ট হৈ মূবৰ বাদে বাকী
সৰ্বশৰীৰ বজ্ৰৰ দৰে টান হবলৈ
বৰ দিয়ে। এই বৰ পাই বঘা-
নুৰে আশ্ৰমত থকা ঋষি মুনি
সকলক অনেক অত্যাচাৰ
কৰিবলৈ লয়। পাণ্ডৱসকল বন-
বাসত অগস্তি মুনিৰ আশ্ৰমত
থাকোতে ঋষিসকলে এই
অনুবক বধ কৰিবৰ কাৰণে অনু-
ৰোধ জনায়। তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰ
আৰু দ্রৌপদীক আশ্ৰমত থৈ
বাকী চাৰিজনে বঘানুবক বধ
কৰিবলৈ যায়, বঘানুবৰ লগত
যুদ্ধ কৰি চাৰিওজন মৃত্যু মুখক
পৰে। তেওঁলোক উভতি নহা
দেখি যুধিষ্ঠিৰ আৰু দ্রৌপদী
তালৈ গৈ দেখে যে চাৰিওজন
মৃত হৈ পৰি আছে। তেতিয়া
দ্রৌপদীয়ে তৈওঁক অগস্তি
মুনিৰে দিয়া কণ্ঠহাৰ স্পৰ্শ কৰাই
চাৰিওজনক পুনৰ জীৱিত
কৰে। ইয়াৰ দিহন্ত দেৱতা

সকলৰ পৰামৰ্শ মতে ভীমে
যুদ্ধত বঘানুবৰ মূৰত গদাৰে
গ্ৰহাৰ কৰি মূৰ ভাঙি বঘানুবক
বধ কৰি ঋষি মুনি সকলৰ
মাজত শান্তি স্থাপন কৰে।

বচনঘাৰ—আঘাত দিয়া বাক্য, কট-
বাক্য; displeasing words
বজাইল— বাহিবলৈ গ'ল; has
gone out.

বিহানে বজাইল খেড়ি খেলাই
বাৰ তাৰে।

ভৈগৈল বিয়াল পুতা এভো
নাইলা ঘৰে ॥ (বৰগীত)

বংক—বোঁকা, বিৰোধী; contrary
পায়ল বহু পুণো হাসো বহুবন্ধ ।
হাতে হৰাল নিধি বিধি ভেল
বন্ধ ॥ (কল্পিনী হৰণ)

বন্ধিম— বোকা, কেবাহিকৈ,
oblique.

এহি জগমোহন, কাকৈ দধি
ওদন, গোধন আগু বলায় ।
বন্ধিম নহন সৰোকহ হাসি,
হোমাইকে জুবন ভুলায় ।

ব্রজনাথ— বিকৃত সুদৰ্শন চক্ৰ, মহা-

ভাবভব মতে এই চক্ৰ অগ্নিয়ে
খাণ্ডন বন দাহন কবিবব সময়ত
ইন্দ্রব লগত যুদ্ধ কবিবব কাৰণে
ত্ৰীকৃষ্ণক দিছিল। এই চক্ৰ
সূৰ্য্যৰ ৮টা বশ্মিৰ এটা বশ্মি
কাটি বিশ্বকৰ্ম্মাই নিৰ্ম্মান
কৰিছিল। বিশ্বকৰ্ম্মাই এই
সুদৰ্শন চক্ৰ অগ্নিক দিয়ে।

(সুদৰ্শন চক্ৰ চাওক)

বঞ্চিত—নিবাণ, ছলনা, পাব লগা
বস্তু নিদিয়া, deprive of

বড়ব অগনি } (বড়বাগ্নি, বড়বানল)
বাড়ব অগনি } সাগবব তঁলত থকা

জুই। পূৰ্বে উৰ্ব্বমুনিয়ে এজন
অঘোনি পুত্ৰ কামনা কৰি নিজৰ
বন্ধ মন্ত্ৰন কৰাত এজন জালায়
পুত্ৰবৰ উদ্ভৱ হয়, তেওঁক
সমুদ্ৰত বাড়বামুখত স্থাপন
কৰে। উৰ্ব্বমুনিৰ পুত্ৰ কাৰণে
ওঁৰ জাক বাড়বামুখত স্থাপন
কৰা কাৰণে বাড়বা বোলা হয়।
চিন্তা বায়ে বাড়ব অগনি শোঁৰে
প্ৰাণ।

বাহিকে উৰণি জুলা পদ বিনে

আন ॥ (ববগীত)

বৎসল—স্নেহযুক্ত ব্যক্তি, স্নেহ-
শীল, দয়ালু, kind

বদনসহস্ৰ—সহস্ৰ মুখ যাব, অনন্ত,
বনাই—শোভাকৰি, গুহনি কৰি,
হেৰজ মাই মধুৰ বঙ্গ বনাই।

যমুনা পুলিন বনে সুবতি
চবাই ॥ (ববগীত)

বন্দুলি—এবিধ ফুল, বঙা আৰু বগা
জুই বিশ্ব। a kind of
shrub bearing red and
white flowers.

বয়ন—মুখ, বদন, the face, the
mouth.

যাকেবি বয়নে বহতু বায় বাণী।
তাকেবি চৰণ বেণু লেছ
জানি ॥ (ববগীত)

বয়ন বাৰিজ—মুখ পদ্ম।

বয়ন-সহস্ৰ — সহস্ৰ যাব মুখ,
অনন্ত।

ববজি—বৰ্জ্জন কৰি, ত্যাগকৰি
leaving, abandoning.

আবজ্জ কাল ভুজ্জব পবজি।
ইবিলদে অবণ লেছ মৰ ববজি।

(ববগীত)

ববদ—অভীষ্টদাতা, one who fulfils the desire

ববদা—কন্যা, a girl

ববিষণ—ববষণ, rain

ববিহা—ম'বা চবাই, a peacock.

খমধ্যে বলাহকে গৰ্জ্জি যেতি ক্ষণ । শৈলাগ্ৰে ববিহা নৃত্য কৰে তেতিক্ষণ (গীত-অনিকল্প)

বকণ—জলৰ অধিষ্ঠাতা দেৱতা ।

তেওঁৰ প্ৰিয় স্থান হ'ল পুষ্প-গিৰি, তেওঁৰ নগৰৰ নাম বসুধা নগৰ বা অলকা ; তেওঁ সাপৰ চৰ্ম্মৰে নিৰ্ম্মিত এটা ছাতি, অপবাহী সকলক বান্ধিবৰ কাৰণে এদাল জবী (যাক নাগ পাশ, পুলকাজ, বা বিশ্বজিত বোলা হয়) লগত লৈ কূৰে ।

মহাভাবতৰ মতে তেওঁ কৰ্দম ঋষিৰ পুত্ৰ । তেওঁৰ অন্যান্য নাম-প্ৰচেতা, অশ্বাজ, জল-পতি, কেশ ; উদ্ধাম

বাৰিলোমা, পাশিন, অগ্নতি ইত্যাদি

বৰ্ত্তল — বক্ষা পোহা, বিপদমুক্ত হোৱা, free from danger.

সূত্ৰ—তা শুনিযে বিপ্ বাহু মেলি কৃষ্ণক ধবল ।

বেদনিধি — হা বাপ বৰ্ত্তল, বৰ্ত্তল, হামু ক্ষণে মৰি য়াঞ্জে তোহাক নিমিত্ত পুহু উপজল ।

(কাক্সিনী হবণ)

বৰ্ত্তল—ঘূৰণীয়া, গোলাকাৰ
Round

বৰ্ষ—(১) বছৰ, year

(২)পৃথিবীৰ পাহাবমালাৰ মাজত অৱস্থিত নটা ভাগৰ এক ভাগ যেনে (১) ভাৰতবৰ্ষ, (২) কিম্বৰ (৩) হৰি, (৪) বয়াক (৫) হিব-স্বয়, (৬) উত্তৰকুক, (৭) ইলা-ব্ৰিত, (৮) ভজ্জাশ আৰু কেতু-মালা ।

বৰ্ষনেয়—(বাক্ষেয় অৰ্থাৎ বৃক্ষি বংশ জাত) ঐকৃষ্ণ এটা নাম, বিষ্ণুৰ অৱতাৰ নলবজাৰ সাব-ধিৰ নাম ।

বলদেয় — বোহিনীৰ গৰ্ভজাত ঐকৃষ্ণ অগ্ৰজ । তেওঁৰ

অন্যান্য নাম হ'ল—বলভদ্ৰ,
 প্রলম্ব, বলবাম অচ্যুতাঞ্জ,
 বেবতী বমণ, বাম, কামপাল,
 হ'লায়ুধ, নীলায়ুধ. বোহিনেয়,
 মুঘলী, হলী, সঙ্কষণ, সৌৰপাণি
 কালিন্দীভেদন, কল্পিদৰ্প, মধু-
 প্রিয়, চলধৰ, হলবৎ, সৌন্দৰী,
 গুপ্তবৰ সংবৰ্ত্তক বলী । তেওঁৰ
 পত্নীৰ নাম বোহিনী ।

বলভদ্ৰ—বলদেৱ ।

বলয়া—খাক, a bracelet

বলমুদন—ইন্দ্র ।

বলাই—বটাই ।

বলাহক—মেঘ, পৰ্ব্বত, দৈত্য
 বিশেষ ; the cloud, the
 mountain a dainty.

বলি — বিৰোচন পুত্ৰ প্ৰহ্লাদৰ
 নাতি । বলি এজন মহা
 পৰাক্ৰমী বজা আছিল ; তেওঁ
 স্বৰ্গৰ ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসকলক
 বণত পৰাজয় কৰি তিনিট্রৈ-
 লোকৰ অধিপতি হয় । তেতিয়া
 দেৱতাসকলে তেওঁলোকক
 বক্ষা কৰিবৰ কাৰণে ভগবানক

প্ৰাৰ্থনা কৰে । ভগবানে দেৱতা
 সকলক বক্ষা কৰিবৰ কাৰণে
 নিজে বামনৰূপে অৱতাৰ হৈ
 বলিৰ যজ্ঞত উপস্থিত হৈ তিনি
 পদ ভৰি দান খোজে, বলিয়ে
 দান দিবলৈ স্বীকাৰ কৰাত
 বায়ণে বিশ্বকপ ধাৰণ কৰি এক
 পদত পৃথিবী, অন্য পদত স্বৰ্গ
 অধিকাৰ কৰে, তৃতীয় পদত
 পাতাল অধিকাৰ কৰে যদিও
 প্ৰহ্লাদৰ ভক্তিব কথা স্মৃতি
 পাতাল এৰি দি তাত বলিক
 থাকিবৰ কাৰণে আদেশ কৰি
 ইন্দ্রক বক্ষা কৰে । নবসিংহৰূপ
 প্ৰকটি আটোপে হিৰণ্যকশিপু
 ডাৰিলে । বায়ণ মুকতি বলিক
 চলিকহু ইন্দ্রক ঘোহি

তাৰিলে ॥ (কেলি গোপাল)

বলিত—শ্ৰীকৃষ্ণৰ নাভিমণ্ডল শোভা
 কৰা সূত্ৰী মাংসৰ বেথা বিশেষ
 (ত্ৰিবলি বলিত চাওক)

বল্লভ—প্ৰিয়, মৰমৰ স্বামী ;
 beloved, husband.

বশবন্তী—ভলজীয়া, অৰীন, gurban-

issive ; obedient

বশ্য—অধীন, নম্র ; docile, submissive.

মুক্তিত নৃস্পৃহ যিটো সেহি ভক
ভক নমো ; বসময়ী মাগোহো
ভকতি ।

সমস্ত মস্তক মণি নিজ ভকতব
বশ্য, ভজো হেন দেব যত্ন-
পতি ॥ নামঘোষা ।

ববাদ—(শুদ্ধকপ-বিবাদ) বেজাব,
অসন্তোষ, sorrow, mental
affliction.

কণ্ঠক উচ্ছাদা বিপ্রক ববাদ
(বিবাদ)

পত্নীক প্রসাদ । দিলাহা
আহ্লাদ ॥ (গুণমালা)

বহু—দীপ্তি, বশি, গণদেবতা, গণদেবতা
আঠজন । এই আঠজন দেবতা
হ'ল—ধব, ক্রব, সোম, অনিল,
অনল, প্রভাস আক প্রভাব এই,
সাতজনব নামত সকলো একমত;
কিন্তু বাকী অষ্টজনব ক্ষেত্রত
কিছুবে বিষ্ণু, কিছুবে আপ
আকৌ কিছুবে সাবিত্রি বুলি

কয়, যেনে—

১। ধবোক্রবশ্চ সোমশ্চ বিষ্ণু-
শৈব বানিলো হরলঃ প্রভাষশ্চ
প্রভাসশ্চ বসসোহষ্টো ক্রমাত
স্মৃতাঃ ইতি ভবত ।

২। ধব, ক্রব, সোমঃ সাবিত্র,
অনিল, অনল, প্রভাষ, প্রভাব,
ইতি মহাভাষতে দান ধর্ম্ম : ।

৩। অপিচ আপোক্রবশ্চ সোমশ্চ
ধবশৈচ বানিলো হনল : প্রভা-
ষশ্চ প্রভাসশ্চ বসবোহাষ্টৌ
প্রকীর্তিতাঃ (শব্দ কল্পক্ৰম)

বহিবিদ্রিয়—বাহিবব ঈন্দ্রিয় । পাঁচ
কর্মেন্দ্রিয় আক পাঁচ জ্ঞানেন্দ্রিয়
বহিভূত—বাহিব ওলোরা, বাহিব
কবা, সমাজচ্যুত কবা,
come out, expelled

বহুদর্শী—জ্ঞানী, অভিজ্ঞ, wise,
experienced

বহুবি—উলটি, উভটি, ঘূবি, (অহা
বা যোরা) to return

বহুবি শ্রোত্রী শ্রোতায় প্রাণ
নেহাবি ।

ফেঁকাবে নিশ্বাস চলয়ে অহি

চৰণা, নয়না পূৰ্বিত্ত বাৰি।

(কেলি গোপাল)

বক্ষমহ—বুকুৰ মাজত, within
the bosom.

বাগীশ্বৰী—সৰস্বতী।

বাছক—দামুৰি, পকপোয়ালি,
a calf

হৰলি চেতন, বহলি কালিন্দী,
খেলক কমল ছলাই।

দশনে ভূগধেনু, ধৰিয়ে বহল
তনু, বাছক মুহে জৰি যায়।

বাজসনেয়—যাজ্ঞবল্ক্য ঋষিয়ে কৰা
যজুৰ্বেদৰ এটা শাখা। ইয়াক
গুরু যজুৰ্বেদ বোলা হয়।
শাস্ত্ৰত উল্লেখ আছে ঋষি যাজ্ঞ-
বল্ক্যই বৈশম্পায়নৰ ওচৰত বেদ
শিক্ষা কৰি থাকোঁতে হঠাৎ
এদিন বৈশম্পায়নে অস্বাভা-
বশত গোবদাৰি তেওঁ তেওঁৰ
ভনীৰ সন্তান এটা বিনাশ কৰে।

এই পাপৰ পৰা মুক্ত হ'ব
কাৰণে তেওঁ তেওঁৰ শিষ্য-
সকলক আৱশ্যকীয় ব্ৰত আদি
আচৰণ কৰিবলৈ আদেশ

দিয়ে। যাজ্ঞবল্ক্যই সেই আদেশ
মানিবলৈ অমান্তি হোৱাত
গুৰুৱে তেওঁ দিয়া উপদেশ
(বেদজ্ঞান) ঘূৰাই দিবৰ কাৰণে
আদেশ দিয়ে। যাজ্ঞবল্ক্যে
সেই মুহূৰ্ত্ততে সকলো বসি কৰি
বাহিৰ কৰি দিয়া সেই বেদজ্ঞান
বাকীসকল শিষ্যই টিট্টিভ
চৰাই হৈ ভক্ষণ কৰি পিছত
তাকে প্ৰচাৰ কৰাত তাৰ নাম
হয় তৈত্তিৰীয় বা কৃষ্ণ যজু-
ৰ্বেদ। ইয়াৰ পিছত যাজ্ঞবল্ক্যই
সূৰ্য্যাক আৰাধনা কৰাত সূৰ্য্যই
বাকিন্ (ঘোঁৰা) ৰূপ ধৰি তেওঁক
বেদ জ্ঞান দিয়ে। বাজিব পৰা
পোৱা হেতুকে সেই বেদৰ নাম
হয় বাজসনেয় বা গুরু যজুঃ।
গতিকৈ যজুৰ্বেদ তৈত্তিৰীয়
আৰু বাজসনেয় দুটা ভাগত
(শাখা) বিভক্ত হয়।

বাজিবৈল—লাগি ব'ল, আৱদ্ধ হ'ল,
to be ensared.

কনক কামিনী লোভে আশা,
মুহুৰ্ত্ত সোদৰ তনু মাশা।

বিবিধ বিষয় অভিলাষা, বাজি-
বৈল ভয় মোহ আশা ॥

(গীত - জীবাম)

বাজিয়া বহিল - লাগি ব'ল, আরদ্ধ
হ'ল, to be ensnared.

বাটোরাবী - ডকাইত, এবিধ ভূতুনী,
যেনে - হাতোরাবী বাটোরাবী,
a robber, a she-devil.

এই ভূতুনীর দায় একরাবর
কাৰণে কিছুলোকে তিনি
আলির মুখত মুনি-চুনি বেলিকা
(সঙ্ক্যা) গাব নোম নেদেখা
হোৱা সময়ত কেচা পিঠাগুৰিৰে
পূজা দিয়ে ।

নাৰায়ণ চৰণে কৰোছো গোহাৰি
বিষয় বিলাস পাশ ছান্দি ইন্দ্ৰিয়
মোহিওহে লুটে বাটোরাবী ॥

বাটুৰ
বাৰব অগনি - (বড়ৰ অগনি চাওঁক)

জীবাম নাম, মল অৰণ্যত, বাটুৰ
অগনি সম ।

জীবাম নাম, মনৰ উৎসৱ,
জয়ৰো ভৱ উত্তম ॥ ৩২৯ঘোষা

বাটলি - বাটলি, বুদ্ধি হ'ল,

increased.

হামাৰি ওহি গোকুলমহ, বাধা
বাটলি চোৰ ॥ (বৰগীত)

বাণ - শৰ, কামদেবৰ পঞ্চবাণ,
যেনে - সন্মোহন, উদ্ভাদন,
শোষন, তাপন আৰু স্তম্ভন ।

বাণী - সৰস্বতী, বাক্য, বচন, the
goddess Saraswati, a
speech.

বাত - (১) বতাহ, বায়ু, গন্ধবাহ.
মকং, পবন, অনিল, সমীৰ,
সমীৰণ, মাকত, জগতপ্ৰাণ,
মাতৰিখা, সদাগতি, প্ৰভঞ্জন
ইত্যাদি; wind.

(২) দেহস্থ পঞ্চবায়ু - শ্ৰাণ,
অপান, সমান. উদান আৰু ।

ব্যান (৩) বিষ বেমাৰ,
rheumatism.

বাতক্লভ - মেঘ, cloud.

বাতবধ - মেঘ, cloud

বাত সাৰথি - অগ্নি, fire

বাখান - বাতি গৰু বন্ধা স্থান, গৰু
খুটি, a place where
cows are kept in night.

নন্দগেল বাথানে গোৱাল গেল
পাল ।

সুৰভী চাৰিতে লাগে উঠে
গোপাল । (বৰগীত)

বাদ—সুৰ, স্বৰ, a tune । দোষা-
বোপ ; accusation ;

ছজন লোকৰ মাজত হোৱা
উতৰা উঠৰি, debate.

বাদ্য—বজোৱা যন্ত্ৰ ; a musical
instrument

বানপ্ৰস্থ—গৃহস্থী মুখ ভোগৰ পাছত
ঈশ্বৰ উপাসনাৰ কাৰণে
বনবাসী হোৱা ।

বাণ্টি—বাঁটি, ভগাই, to divide
বাপদায়—ধৰ্ম গুণক বুলি মানি-
লোৱা , to respect as a
spiritual guide

বাম - বাওহাত, বিকল্প, left
hand, contrary.

হৰি হৰি কিনা দোষে বিধি
ভেলি বাম ।

কৰত বিলাপিতা জনকনন্দিনী
সীতা ।

ফোকাৰি, ফোকাৰি বাম বাম ॥

(গীত-গোপাল আভা)

বামন— বিষ্ণুৰ পঞ্চম অৱতাৰ ।
দক্ষিণ দিগধিপতি যম্মৰ হস্তীৰ
নাম ।

বামন পছ— বামনৰূপী নাৰায়ণ
প্ৰভু ।

বামাচাৰ—বামআচাৰ, বেদৰ বিকল্প
আচাৰ । পঞ্চ ‘ম’ কাৰে কৰা
পূজা পদ্ধতি । বামাচাৰো
ভবেত্ত্ব বামা ভূত্বা যজ্ঞে
পৰাম্-স্বধৰ্ম্ম বহিতা বিপ্ৰা
বেদান্য সেবিন ; সদা । ভ্ৰষ্টা-
চাৰশ্চ বামশ্চ তে যান্তি নৰকং-
ঔবম্ । ইতি ব্ৰহ্ম বৈবৰ্ত্তে
প্ৰকৃতি ঋগ্বে ২৪ অধ্যায়ঃ ॥

বায়ু—বতাহ, wind
(মাকও চাওক)

বাৰবৈষ্ণৱ—ব্ৰহ্মা, মধু, হৰ, কপিল
কুমাৰ, গুৰু, ভীষ্ম, বলি, প্ৰহ্লাদ,
নাৰদ, জনক আৰু যম । যমে
তেওঁৰ দূতৰ আগত কৈছিল-
ব্ৰহ্মা মধু হৰ, কপিল কুমাৰ,
গুৰু ভীষ্ম বলি বায় ।
প্ৰহ্লাদ, নাৰদ, জনক আমিসি.

বাৰজন সমুদায় ॥ কীৰ্তন ।

বাৰমুন্দৰী—বেশ্যা, a prostitute

বাৰস্ত্রী—বেশ্যা, a prostitute.

বাৰাজনা—বেশ্যা, a prostitute

বাৰি—জল, পানী, Water.

বাৰিচৰ—মাছ, a fish.

বাৰিজ—পতুমফুল, শঙ্খ, a lotus,
a conch.

কপালে চন্দন ৰাজে, আভীৰ
বালক মাজে, মেঘ মহ সৈচন
চান্দ ।

নীৰজ নয়ন, বয়নবৰ বাৰিজ,

জলমল মোহন ফান্দ ॥

(গীত—জীৱাৰ)

বাৰিধি—সমুদ্ৰ, সাগৰ, an ocean.

বাৰিনিধি—সমুদ্ৰ, সাগৰ, an
ocean.

বাৰিমুক—মেঘ, cloud.

বাৰিলোমা—বকণ দেৱতা ।

বাৰিৰাহন—মেঘ, cloud.

বাৰীশ—সমুদ্ৰ, an ocean.

বাকণি - অগস্ত্য মুনি ।

বাকণী— সুৰা, মদ, পশ্চিমদিক্,
শতভিষা নক্ষত্ৰ ।

বাৰ্ভকি } পোৱাল বেঙেনা, a kind
বাৰ্ভক্ } of brinjal like a

pearl.

বাৰ্হঁত্ৰথ—জ্বাসন্ধ ৰজা ।

বাৰ্হঁস্পত্য—নাস্তিক, an atheist.

বালক—মুনিহ ল'ৰা, a boy

বাল গোপাল—শ্ৰীকৃষ্ণৰ সক কালৰ
নাম ।

বালাই } অমঙ্গল, বিপদ,
বালয় } misfortune.

অকণ অধৰ মুৰি কান্দে যতুমণি ।

চান্দ মুখেৰ বালাই লও বোলে
ৰে জননী ॥ (বৰগীত)

বালী— ইন্দ্ৰ পুত্ৰ বান্দৰৰ ৰজা ।

ইন্দ্ৰৰ পুত্ৰ কাৰণে তেওঁৰ অনা
নাম হয় ঐন্দ্ৰ । বালী আক
তেওঁৰ ভাতৃ সুগ্ৰীৱ ছয়োৰো
মাজত বিবাদ লগাত বালীয়ে
সুগ্ৰীৱক ৰাজ্যৰ পৰা খেদি
দিয়ে । বাৰণে সীতাক হৰণ
কৰি নিয়াত ৰামে বিচাৰি
কুবোতে সুগ্ৰীৱক লগ পাই
ছয়ো মিত্ৰতা স্থাপন কৰে আক
ৰামে বালীক বধ কৰি সুগ্ৰীৱক
ৰজা পাতে । বালীৰ পুত্ৰ
অজ্ঞান মূৰবাজ হয় । বালী বৰ

পৰাক্ৰমী বজা আছিল ।
সেয়েহে অসমীয়া মানুহৰ মুখে
মুখে প্ৰচলিত হৈ আছে—
বাণী বীৰ বলিবীৰ অৰ্দ্ধ হুতুমান ।
হুতুব হুপজিব দাতা কৰ্ণব
সমান ॥

বান্ধীকি—বান্ধীকি মূনি । এওঁৰ
জন্মৰ নাম আছিল বন্ধাকৰ ।
তেওঁ আছিল এজন দম্ভ্য ।
এদিন দৈৱক্ৰমে নাৰদক লগ
পায় । নাৰদৰ পৰা জ্ঞান লাভ
কৰি দম্ভ্য বৃত্তি ত্যাগ কৰি
একাস্তমনে ভগবানক আৰাধনা
কৰিবলৈ লয় । একাস্তমনে
আৰাধনা কৰোঁতে তেওঁৰ
চাৰিওফালে উঁই পৰুৱাই ঢাপ
তুলি তেওঁক ঢাকি পেলায় ।
বহুত দিনৰ মূৰত এদিন নাৰদ
সেই বাটেদি যাওঁতে বন্ধাকৰে
উঁই ঢাপৰ তলতে বাস নাই লৈ
থকা শুনি কমণ্ডলুৰ পানীৰে
উঁইঢাপ খহাই বন্ধাকৰক বাহিৰ
কৰে । উঁইঢাপৰ পৰা
উলিয়াই পুনৰ জীৱন নান

দিয়াৰ কাৰণে তেওঁৰ নাম হয়
বান্ধীকি । তেওঁ বাঘৰ চৰিত্ৰ
বায়ামগ বচনা কৰে । তেওঁৰ
অন্যান্য নাম প্ৰচেতস, কবি-
শ্ৰেষ্ঠ, কুশীবল্ল, আদি কবি,
বান্ধীক ।

বাশি—অগ্নি, fire

বাঁশী - বাঁহী, বাঁশী ।

ঈশত মধুৰ হাসি, বাঁশী
বিনোদিত, মোদিত পঞ্চম
গান্ধতৰি ।

নন্দকুমাৰ, চৰণ যুগ বাজীত,
মাধৱ মন বহু ভৱতৰি ॥

(বৰগীত)

বাসে—(বাস) গৃহ, বস্ত্ৰ, সুগন্ধি ;
abode, clothing, sweet
smelling.

সূত্ৰ—সে বাজা সবক ভীষক
সম্মান কয় কহ বাসা থব দিয়া
বাখল । কেছবন নেতৰ
আকোল, কৰে জলয়ল, পাৰে
পৰিমল বাসে ।

ওহিল্লগ মন, মকোক হামাব
কহয় মাধৱ বাসে ॥ (বৰগীত)

বাসন—বস্ত্র, জ্ঞান, clothing,
knowledge, wisdom

বাসনা—ভাগ্য, দশা fate, luck.

বাসন্তীপূজা—চ'ত মাহৰ দুৰ্গা পূজা।
চৈত্ৰে মাসি সিতে পক্ষে সপ্ত-
মাদি দিনত্ৰয়ে। প্ৰাতঃ প্ৰাতঃ
হাদেবীং দুৰ্গা ভক্ত্যা
প্ৰপূজয়েৎ। ইতি

বাসব—দিন

বাসব—ইন্দ্ৰ

বাসুকি—সৰ্পৰাজ, অহিপতি
the king of the serpents

বাসুদেৱ—ঈশ্বৰ।

বাসুভদ্ৰ—ঈশ্বৰ।

বাস্প—ভাপ, তাপৰ দ্বাৰা পাতল
আৰু ধোঁৱাৰ মিচিলা হৈ উৰি
যোৱা পানী, vapour

বাহন—উঠি ফুৰাত ব্যৱহাৰ কৰা
যন্ত্ৰ বা জন্তু, যান, a vehicle.

বাহিনী—সৈন্যসমূহ, তিনি গণ
সৈন্যৰ দল অৰ্থাৎ ৮১ টা হস্তী,
৮১টা বখী, .৪৩টা অশ্বাবোহী
আৰু ৪০৫টা পদাতিক সৈন্য
দল। an army.

বাহিনীপতি—সেনাপতি।

বাহু—হাতৰ কিলাকুটিৰ ওপৰ
ভাগ; the arm.

বাহুদাঙ্গি—বৰ সাহেবে নিশ্চয়কৈ
কোৱা, to state boldly.

বাহুৰি—বহুৰি, ঘূৰি, উলটি, return
তবহু বহল মোৰ মধুপুৰী।

নিকৰণ কানু নাৱে অবহ
বাহুৰি ॥ (বৰগীত)

বাহুৰায়ে—ওলোটাই পঠোৱা,
উভতাই পঠোৱা, to send
back.

বাহুল্য—বিস্তাৰ, অধিক পৰিমাণ;
prolix, broad.

বিকট—ভয়ানক, দেখিলে ভয় লগা;
Terrible, hideous.

বিকটা—বেকা কৰ, ভেঙ্গুৰা কৰ,
বিকৃত, to distort as the
face মায়াদেৱী, মাৰীচী.
বজ্জকালিকা; বজ্জবাবাহী, পোত্ৰি-
বথা, ইতি ত্ৰিকাণ্ড শেষ।

বিকৰ্ণনা—নিলা, গালি, ভিতৰ্কাৰ,
reproach, abuse

বিকল—বিহ্বল, ব্যাকুল, শোকাবুল,

distracted with sorrow.

বিকলে গোপিনী ডাকে স্থির
নোহে চিত্ত ।

বিনাদোষে প্রাণনাথ কয়লি
বঞ্চিত ॥ (গীত-বামানন্দ)

বিকলাঙ্গ — অঙ্গহীন, অসম্পূর্ণ
deformed, having an
injured or defective
limbs.

বিকল্প — বিবিধ কল্প, দুটাৰ ভিতৰত
এটা ; alternative.

বিকস—চন্দ্র; the moon.

বিকশিত— প্রফুল্লিত, ফুলা, হাঁহা;
blown, smiling

শতপত্র বিকশিত ত্রয়ৰ উৰাই ।

ব্রজবধু দধিমখে তুয়াগুণ পাই ॥

(বৰদীপ্ত)

বিকাৰ—বিকৃতি, কপাত্তৰ, ৰোগ ;
change of form or
nature, disease.

বিকাশ—প্রকাশ, দীপ্তি, পোহৰ;
light.

বিকিৰণ — বিক্ৰমণ, ত্যাগ, এটাৰ
পৰা আন এটালৈ পোহৰ

দিয়া, প্রতিবিম্ব হোৱা ;
reflected.

বিকৃতি— বিকাৰ, আকৃতি বেয়া
হোৱা; change of form or
nature.

বিক্রম—শক্তি, পৰাক্রম, বীৰত্ব ;
heroism, power.

কৃষ্ণৰ বিক্রম দেখি ঞ্জবাজ
পৰম বিশ্বয় মনে ।

স্বামীহীন জাতি বুলিবে
লাগিলা ; প্রণামি কৃষ্ণ চৰণে ॥
(কীৰ্ত্তন)

বিক্রমাদিত্য — ভাৰতবৰ্ষৰ এজন
বিখ্যাত ৰজা । তেওঁৰ দেশৰ
নাম আছিল উজ্জয়নী । সেই
সময়ত শক নামৰ এটা জাতি
প্রবল প্রতাপী হৈ উঠি ভাৰত-
বৰ্ষত অনেক অত্যাচাৰ
কৰিছিল ; বিক্রমাদিত্যই সেই
শকসকলক দমন কৰি দেশত
শান্তি স্থাপন কৰে ; আৰু
শকসকলক দমন কৰা দিনৰ
পৰা শকাক আৰম্ভ হয় ।
বিক্রমাদিত্য এজন মহাপণ্ডিত

আক জ্ঞানপিপাসু বজা
আছিল। তেওঁৰ ৰাজসভাত
নটা বিষয়ৰ নজন পণ্ডিত
অছিল। এই পণ্ডিতসকলক
নয়বড় বুলিছিল। (নয়বড় চাওক)

বিখনা—ব্রহ্মা।

বিগত—পাৰ হোৱা, প্রভাৱবহিত ;
past, powerless.

বিগৰ্হিত—নিম্নিত, নিষিদ্ধ, বেয়া,
censured, bad

বিগাৰি—বেয়া হোৱা, নষ্ট হোৱা,
বিসৰ্গ, disappointed,
cheerless.

প্ৰিয়াকেৰি কাহিনী শুনিয়ৈ
মুৰাৰি।

বিবৰ্হে দহু চিত্ত আকুল
ককিত্ত বানস মদন বিগাৰি ॥

(ককিলী হৰণ)

বিগ্ৰহ—শৰীৰ, বুদ্ধ, দেৱমূৰ্ত্তি, the
body, hattle, an idol of
a god

বিঘাত—আঘাত, a blow

বিজুবন — বিস্ময়ণ, পাহৰা, to
forget.

বিজুৰি } বিস্ময়ণ কৰি, পাহৰি,
বি.ছাৰি } (১) কমনে বময়াসন

বিজুৰি বহু বৃথা মোহে ডুলায়।
ৰাম চৰণ চিন্ত চিন্তক মৃত্যু তৰণ
উপায় ॥ (বৰগীত)

() শুন শুন সখি মাধৱ পিয়।
বিছোৰি কমনে বহব জীমু ॥
(গীত-ৰামানন্দ)

বিছোৰালি — বিস্ময়ণ কৰিলা ;
পাহৰিলা ; forgot, have
forgotten

আজি মোৰে বক্ষা কৰা
বনমালী।

মধুৰা নগৰ, শ্যাম মনোহৰ,
মুখ অব বিছোৰালি ॥ (গীত-
ৰামানন্দ)

বিজুৰী— বিজুলী, Lightning.
নীল তৰু লী পট ৰটি লজি
লোৰ
নব ঘন ঘন থৈছ বিজুৰী
উজোৰ (বৰগীত)।

বিজুবন— ডাঠ হাৰি, নিবিড় অৰণ্য,
dense forest

ঘোঁৰাত চৰি মহাবল্লভনে

মৃগক মাৰি ফুৰে বিজুবনে ॥
(কীৰ্ত্তন) ।

বিজ্ঞ—জ্ঞানী, জ্ঞান-বুজা; প্রবীণ,
wise, clever

বিজ্ঞান—ভগতৰ বস্তুবিলাকৰ গুণ
বা স্বৰূপৰ বোধ, গ্ৰহ নক্ষত্ৰৰ
গতি । ভ্ৰূৱৰ গুণ ইত্যাদিৰ
বিদ্যা, science.

বিজ্ঞান-পাদ—বেদবাস ।

বিজ্ঞানময় কোষ — জ্ঞানেন্দ্রিয়সহ
বুদ্ধি ।

বিজ্ঞাপ্তি—বিজ্ঞাপন, an adver-
tisement.

বিট বিষ্ঠা, ordure.

বিড়ম্বনা—প্রভাষণ ; ছলনা,
deceit.

মুকুতি বিড়ম্বন লীলা যাহাক ।

ম'ধৱ কহ গতি নন্দকুমাৰ ॥

(বৰগীত)

বিড়োলা—বিড়াল, মেকুৰী, মাৰ্জ্জাব,
বুৰদংশক, বিৰাল বিলাল.
নেত্ৰপিণ্ড, নন্তকৰী, জাহক,
শিশু, সূচক, সুবিভাৰতি,
সাম্ভাৰী, দীপ্তলোভন ।

বিতণ্ডা—গালি, ভিতৰ্কাৰ; abuse,
reproach.

বিতৰণ—দান, বিলোহা; dona-
tion, distribution.

বিতুষ্ট—অসন্তুষ্ট, সন্তোষ নোপোহা;
displeased.

বিতোপন—অতি সুন্দৰ, উত্তম,
বৰভাল; excellent.

বিদগ্ধ—বৰ নিপুণ, জ্ঞেষ্ঠ; very
learned.

বিদাৰ—ফাল, ফাল ফাল কৰ;
to tear.

বিদাৰক—ফালোতা, খণ্ড খণ্ড
কৰোতা; one who tears.

বিদিত—জনা, প্রকাশিত, বুজ
পোহা; known.

বিদীৰ্ঘ—বিদাৰিত, ফলা; torn,
split.

বিদামান—আগত থকা, জীয়াই
থকা ।

বিক্ৰোহ—বজা বা চলিত খাসৰ
বাৰুতা নাটোৰা খাসৰকৰ্তা,
ভঙ্গ কৰিবলৈ কৰা চেষ্টা ;
rebellion.

বিদ্রোহী — বজ্র বা চলিত শাসন-
কর্তার বিৰুদ্ধে উঠা লোক-
সকল; rebellions.

বিষেব — শত্রুতা, হিংসা; enmity.

বিধাতা — ব্রহ্মা, সৃষ্টিকর্তা; (ব্রহ্মা
চাওক)

বিধু — চন্দ্র, জোন; the moon.
(সোম চাওক)

বিনশনা — সম্পূর্ণ নাশ, total
destruction.

বিনন্দীয়া — আনন্দময়, গুৱনি ;
blissful, beautiful.

বিনন্দবিলাস — আনন্দেবে পুৰ,
ঈশ্বৰ বিনন্দবিলাস সৃষ্টি; the
beautiful world.

বিনশ্বব — ক্ষণিকীয়া, সদায় নষ্টকা,
ধ্বংস বিশিষ্ট; perishable.

বিনষ্ট — নষ্ট হোৱা, ধ্বংস বিশিষ্ট ;
perishable.

বিনায়িকা — গকড় পত্নী ।

বিনোদ — গুণ বৰ্ণনা কৰি শোক
কৰা, বিলাপ কৰা; to wail,
to lament.

বিনতা — দক্ষৰ পুত্ৰী, কন্যাণব

ভাৰ্যা; গকড়ৰ মাতৃ ।

বিনাশ — বিনষ্ট, নষ্ট, মৃত্যু ;
destruction, death

বিনাশন — নাশকৰণ, মাৰণ,
মারোতা destroyer

বিনাশী — নাশকমারোতা ; মারোতা
destroyer

বিনি — বিনা, without except.

বিম্ব — বিনা ; অবিনে, except
হামু বিচাৰ কয়, দেখলো
আৱৰি, চোৰ বাধা বিম্ব নাই ॥
(বৰগীত)

বিনোদ — কোতুহল আনন্দ, খেলা ;
খেমালি ; joy, play.

সুৰভী ভেজয় হাবাৰায়ে ।

বিনোদ মিলিছে ঠাৱে ঠাৱে ॥
(বৰগীত) ।

বিনোদিত — শোভিত, শোভা কৰা,
আনন্দিত ; beautified,
joyful.

ঈশত মধুৰ হাসি, বাঁশী বিনো-

দিত, মোদিত পঞ্চম পাত্ৰতবি ।

নন্দকুমাৰ, চৰণমুগ বাজীৰ,

মাধৱ মন বহু ভৱ ভবি ॥

(বৰগীত) ।

বিন্দু — জলকণা, অতি সামান্য
প্রায় নোহোৱা নিচিনা, শূণ্য,
বীৰ্য, বেতস, a drop, a
small particle, Semen,
human seed

বিন্দুস — চন্দ্ৰ, the moon.

বিন্ধ্যাৱলী — বান বজাৰ মাতৃ ।

বিন্যাস — শৃঙ্খলাবদ্ধৰূপে কৰা
স্থাপন, orderly arrange-
ment

বিপক্ষী — বীনা ; কেলি ।

কত্ৰক বিলাস বিপক্ষী ববাব
শাৰোদম্বৰ মণ্ডলে ।

মধুৰ মৃদঙ্গ, মন্দিৰা উপাঙ্গ, বহু
বাদ্য সুমঙ্গলে ॥ (বৰগীত)

বিপত্তি — আপদ, নিপদ, কষ্ট,
adversity distress.

বিপথ — নিন্দিত পথ, কুপথ, অসং-
পথ, wrong or evil way.

বিপন্ন — বিপদগ্ৰস্ত, আপদত পৰা,
সৰ্গ, involved in misfor-
tune.

বিপৰ্যায় — ব্যতিক্ৰম, ওলোটো ;

অসঙ্গত, contrary

বিপক্ষ — শত্রু, বিৰোধীলোক,
an antagonist, an oppo-
site party

বিপাক — দুৰ্গতি, এবাৰ বা শীঘ্ৰে
নিষ্পত্তি কৰিব নোহোৱা লেঠা,
কষ্টদায়ক বা সংকটযুক্ত ঘটনা,
difficulty, embarrass-
ment

বিপিন — অৰণ্য, বন, forest

বিপ্লৱ — বিভ্রাট, দেশৰ ভিতৰৰ ৰাজ-
নৈতিক, সামাজিক কিম্বা
প্রাকৃতিক দুৰ্যোগত হোৱা
বিভ্রাট নাইবা বিদেশীৰ
আক্রমণত হোৱা হলহুল ;
a great commotion ca-
used by the attack on a
country by enemy, a
great calamity caused
by the nature etc.

বিবৰ — গৰ্ত্ত গাঁত ; a hole.

বিবাহ — ভাৰ্য্যা স্বামীৰ সংযুক্ত কৰা
কাৰ্য্য ; marriage. (অষ্ট
প্রকাৰ বিবাহ চাওক)

বিবেক—ভালি বেয়া বা নায় অনায়া

বিচাৰ কবিব পৰা শক্তি,

concience

বিভব—ধন-সম্পত্তি, ঐশ্বৰ্য্য,

property, wealth.

বিভা—কিৰণ, প্রকাশ, শোভা,

a ray of light, Shining.

বিভাকৰ—সূৰ্য্য, the sun.

বিভাবসু—সূৰ্য্য, চন্দ্ৰ, অগ্নি,

the sun, the moon, the

fire

বিভীষণ—বাহনৰ ভাতৃ, the

brother of Ravana.

বিভীষিকা—ভয় প্রদৰ্শন, আতঙ্ক,

বিভূ—বিষ্ণু, শিৱ, ব্ৰহ্মা ।

বিভূতি—শিৱই গাত ঘহা ভস্ম ;

শিৱৰ আঠ শক্তি যেনে, অগ্নিমা,

লঘিমা, প্রাপ্তি, প্রাকামা,মতিমা,

(অগ্নিমা মহিমা চৈব গবিমা

লঘিমা তথা । প্রাপ্তিঃপ্রাকামা-

মীশিষ্ণং বশিষ্ণং চাষ্ট সিদ্ধয়ঃ ॥

উতি অমৰার্থ চন্দ্ৰিকা স্বৰ্গ বৰ্গ

২৬)

বিভূষণ—কাপোৰ অলঙ্কাৰ আদিৰে

সজোৱা কাৰ্য্য, an ornam-

ented

বিভ্ৰম ভ্ৰান্তি ভ্ৰম, illusion

বিভ্ৰাত—শত্ৰুৱে দেশ আক্ৰমণ

কৰাত নাইবা আন কোনো

ভয়ানক বিপদত ঘৰ বাৰী এৰি

যাব লগা হুলস্থূল ; a great

calamity.

বিমৰ্শ—মনমৰা, আনন্দহীন,

cheerless

বিমল—নিৰ্ম্মল, মলনথক ; clean,

pure.

বিমাতা } মাতৃ-সপত্নী. মাহীআই,

বিমাতৃ } a stepmother.

বিমোচন—দূৰীকৰণ, দূৰকৰা, মুক্তি

দিওতা ; Removal, release

বিয়ামোহ—বিমোহিত, মুগ্ধ, char-

med, amaged.

বিয়াল—বিয়লি, আবেলি,

ছপৰীয়াৰ পাঁচ আক সন্ধ্যাৰ

আগভাগ ; afternoon,

evening.

বিহানে বজাইল, ভৈগৈল

বিয়াল, ভোকেহি মলিন হুখে ।

ধূসৰিত ভেৰি, তনুদেখি মেৰি,
মনে মিলে বৰি ছুখবে ॥

(শ্ৰীৰাম)

বিবহ—বিচ্ছেদ, বিয়োগ, প্ৰিয়জনৰ
পৰা আঁতৰত থকা অৱস্থা ;
separation from a beloved person.

বিবহাগ্নি—প্ৰিয়জনৰ পৰা বিচ্ছেদ
হৈ থকাত পোৱা শোক বা
সন্তাপ the sorrow of
separation from a beloved one

বিবহিত—বহিত হোৱা, তাক্ত, বিহীন,
হেৰোৱা, devoid of to
lose.

শিৰ ফিৰাবত, নয়ন বুলাবত,
ঘনঘন আৱত হামি ।

জ্ঞান বিবহিত, লুই কদম্বভালে,
এক শুভাৱশ্য হামি ॥(বৰগীত)

বিবাহ—অনুৰাগ বা আসক্তি গুচা
অৱস্থা, লোভ মোহৰ প্ৰতি
আসক্তি নোহোৱা, cessation
of affection or desire.

বিবাহিত—শোভিত, উজ্জলিত,

illuminated, splendid.

গগনে তাৰ, বিবাহিত মৈচন,
বতন ভূষণ শোহে কায়া ॥

(শ্ৰীৰাম)

বিবাহ—এটা ভৈয়ানক দৈত্য। এই
দৈত্যই তপস্যাৰ বলত কোনো
লোকৰ হাতত মৃত্যু নহবৰ
কাৰণে বৰ লাভ কৰে। যেতিয়া
ৰাম দম্ভকাৰণ্যত আছিল সেই-
সময়ত এদিন এই দৈত্য আহি
সীতাক হৰণ কৰিবলৈ ধৰাত
ৰামে তাৰ বাহু আদি ছেদন
কৰাৰ পিছতো তাৰ মৃত্যু
নোহোৱাত এটা গাঁত খান্দি
তাত জীয়াই জীয়াই পুতি থয়।
কিন্তু পোতা শৰীৰৰপৰা এজন
মুন্সী পুৰুষৰ আবিৰ্ভাব হয়।
সেই পুৰুষজনে তেতিয়া ৰামক
ক'লে যে তেওঁ এজন গন্ধৰ্ব
আছিল, কুবেৰৰ অভিপাত
দৈত্য হৈ জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল।
“যেতিয়া দাশবধী ৰামৰ জন্ম হৈ
তোমাক স্পৰ্শ কৰিব তেতিয়া
তোমাৰ শাপৰ অন্ত হব বুলি

কোৱাত আজি আপোনাৰ
স্পৰ্শত শাপৰ অন্ত হয়” বুলি
কৈ নিজ স্থানলৈ প্ৰস্থান কৰে।

বিবিকি } ব্ৰহ্মা।
বিবিকি }

বিকল্প — বিপৰীত, ওলোটো,
opposed, contrary.

বিকট — অঙ্কুৰিত, জন্মা, আৰোহণ,
germinated, birth, the
act of ascending

বিকপ- কুৎসিত, কুকণ, ugly.

বিকপাঙ্ক — শিৱ।

বিবোচন — সূৰ্য্য, অগ্নি, চন্দ্ৰ, প্ৰহ্লাদৰ
পুত্ৰ।

বিবোধ — বিপক্ষতা, শত্ৰুতা,
enmity, antagonism
contest.

বিলম্ব — পলম, গহৰি, delay.

বিলয় — প্ৰলয়, নাশ, বেয়া অৱস্থা.
destruction, bad con-
dition

বিলবাসী — সৰ্প, সাপ, a snake

বিলকণ — ভিন্ন, বেলেগ, স্বকীয়,
Separate

বিলসীয়া — ক্ৰীড়ামোদী, ধুনপেচ
মৰা, বিলাসপ্ৰিয়, spartive,
luxurious

দেখত নাগৰ নাট বিলসীয়া
বালক মহ সাজতৰি।

ভুবনসুন্দৰ বৰ শ্ৰাম মনোহৰ
চান্দ. কোটিজিনি ৰাজতৰি।
(বৰগীত)

বিলাপ — গুণ বৰ্ণনা কৰি শোক
কৰা, কন্দা, Lamentation.
বিলাস লীলা, ক্ৰীড়া, dalliance,
sport.

বিলোলে — চঞ্চল, ওলমি কপি থকা,
dangling.

চান্দ জ্যোতি জিনি তিলক
কপোলে।

কুণ্ডল জলমল অলকা বিলোলে
(বৰগীত)

বিলোলিত — ওলমি থকা ;
hanging.

বিবাহ - দাব পৰিগ্ৰহণ, স্বামী
ভাৰ্য্যাৰ সহকৰণ কৰা কাৰ্য্য ;
marriage (অষ্টপ্ৰকাৰ বিবাহ
চাওক)

বিশাৰদ—বিদ্বান, প্ৰসিক্ত, শ্ৰেষ্ঠ,
পাৰ্গত ; learned, well
conversant with

বিশাল—বৃহৎ, বহুল, broad

বিশালাক্ষ—হৰ, গৰুড়, বিষ্ণু ।

বিশ্বকৰ্ম্মা দোতা সকলৰ শিল্প-

কাৰ । পুৰাণৰ মতে তেওঁ অত-

বশু প্ৰভাসৰ পুত্ৰ আৰু মাতৃ

যে গৰিস্ক । তেওঁ ৰাক্ষসৰ ৰজা

বায়ুৰ কাৰণে লক্ষা নগৰ

নিৰ্ম্মাণ কৰিছিল । তেওঁৰ কন্যা

সংজ্ঞাক সূৰ্য্যালৈ বিয়া দিয়ে ;

কিন্তু সংজ্ঞাই সূৰ্য্যৰ বশ্মি সহ্য

কৰিবলৈ টান পোৱাত বিশ্ব-

কৰ্ম্মাই সূৰ্য্যৰ আঠটা বশ্মিৰ

এটা কাটি পেলায় । এই অষ্ট

বশ্মিৰ পৰা বিষ্ণুৰ সূদৰ্শন চক্ৰ,

শিৱৰ ত্ৰিশূল, বকণ আৰু

কাৰ্ত্তিকৰ অস্ত্ৰ নিৰ্ম্মাণ কৰে ।

এই বিশ্বকৰ্ম্মাৰ বিষয়ে অনেক

মত আছে । John Dow-

son এ কৈছে “Omifici-

ent this name seems to

have been originally

an epithet of any
powerful god as of
Indra and Surya, but in
course of time it came
to designate a personi-
fication of the creative
power. In this character
Viswakarma was the
great architect of the
Un verse and as descri-
bed in two hymns of the
Rigveda as the one
“all seeing god who
has on every side eyes
faces, arms and feet etc.
etc”

বিশ্ব-পথ—শিৱ ।

বিশ্বকৰ্ম্মা—অগ্নি, চন্দ্ৰ, বিশ্বকৰ্ম্মা ।

বিশ্বকপ—বিষ্ণু ।

বিশ্বাত্মা—বিষ্ণু ।

বিশ্বভূব—বিষ্ণু শিৱ, ইন্দ্ৰ, কামদেৱ ।

বিশ্বামিত্ৰ—জ্ঞানবি বিষয় । এওঁৰ

শিষ্ঠ কাম্যকৃত্যৰ কৃতিক বংশৰ

ৰজা প্ৰাণী । এওঁ কৃত্যৰ সন্তান

যদিও ব্রাহ্মণ গুণসম্পন্ন লোক
হিচাবে জন্মগ্রহণ করিছিল।
(জন্মদগ্নি চাওক) বিশ্বামিত্র
ব্রাহ্মণ গুণসম্পন্ন হলেও ক্ষত্রিয়
সম্ভান হোৱা হেতুকে তেওঁক
ব্রাহ্মণ হিচাবে স্বীকৃতি নিদি-
য়াত তেওঁ ভিন্ন সৃষ্টি কৰিবৰ
কাৰণে এক বিপ্লব কৰিবলৈ
স্থির ববে। বিশ্বামিত্রৰ কাৰ্য্য
দেখি সকলো ব্রাহ্মণ এক গোট
হৈ তেওঁক ব্রাহ্মণ বুলি স্বীকৃতি
দিয়ে। গান্ধীৰপুত্র কাৰণে
এওঁক গান্ধীজা আৰু গান্ধীনন্দন
বোলা হয়।

বিশোয়াস—বিশ্বাস, Confidence
জানি তাহেলোক হাবিকো নামে
কক বিশোয়াস।

সকল বেদক তব্ব কহয়ে মুকথ
মাধৱ দাস ॥ (বৰগীত)

বিষ—বিহ, যাক খালে মানুহৰ মৃত্যু
হয়, ইয়াৰ অন্যথা নাম গবল,
কালকুট, হলাহল, ইত্যাদি
poison.

বিষধ—সৰ্প, সাপ, a serpent.

বিষভুক্ত—বিষযুক্ত সৰ্প, বিষ ধকা
সাপ, a poisonous snake

বিষম—অসমান, unequal, odd.

বিষয় বিলাস—ইন্দ্রিয় ভোগ বিলাস।
worldly happiness.

নাৰায়ণ চৰণে কৰোহো
গোহাৰি।

বিষয় বিলাস পাশ ছান্দি ইন্দ্রিয়,
মোহি লুটে বাটোৱাৰী ॥

(বৰগীত)

বিষাণ—শিঙা, এটা বাদ্য, ম'হৰ
শিঙৰ পৰা কৰা বাদ্য।

বিষু—১। নাৰায়ণ, সৃষ্টিৰ মূল কাৰণ
সৰ্বব্যাপী, সৰ্বজ্ঞ পৰমেশ্বৰ
পৰম ব্রহ্ম; বেবেষ্টি ব্যাপ্তোতি
বিশ্বংঃ। বেৰতি সিকৃতি অপ্যা-
য়তে বিশ্বমিতিবা। বিকৃতি
বিষুনক্তি ভক্তান মায়াপসাৰণেন
সংসাৰাদিতিবা। বিশতি সৰ্ব-
ভূতানি অতেতিবা। যস্মাদ্বিশ্ব-
মিদং সৰ্বং তস্য শক্ত্যা মহাত্মনঃ।
তস্মাদেবোচ্যতে বিশ্ববিশ্ব
খাতোঃ প্রবেশনাং ইতি
ছোৰাত মাধৱদেৱে কৈছে—

আত্মাকাশে জানা, ইটো জগতত,
আছন্তু ছয়া প্ৰবেশ ।

এহি হেতুৰ্ত্তেসে, ঈশ্বৰ বিষ্ণু
বুলিয় নাম বিশেষ ॥ ১৫৬

২। পৰামেশ্বৰৰ সত্ত্ব গুণৰ পৰা
উৎপত্তি হোৱা এজন দেৱতা ।
সাধিকতে হস্তে দশদেৱ
উৎপত্তি ।

বায়ু বহি বিষ্ণু ইন্দ্ৰ দিশ প্ৰজা-
পতি ॥

অশ্বিনীকুমাৰ মিত্ৰ আদিত্য
বৰুণ ।

এহি অধিষ্ঠাতা দশদেৱ সত্ত্ব
গুণ ॥ অনাদি পাতন ।

বিহঙ্গ—চৰাই, a bird

বিহান—ৰাতিপুৱা, দোকমোকালি,
early morning.

হামো বিহানত খেড়ি খেলাৱত,
আজু কিছুৱ নাহি যাৱতৰি ।

তুমহি হামাকু, নাহি ডাকল
মাই, তুমহি বৰি তুম পাৱতৰি ॥

(১৪শ্লোক)

বিহাৰ—খেল, খেলালি, ভ্ৰমণ,
playing, roaming

গকড় বাহনে গতি সদায়
যাহাৰ ।

সে তুমি গোপীক বহা ই কোন
বিহাৰ । (বৰগীত)

বিহি—বিধি, বিধাতা, ব্ৰহ্মা ।
হৰি হৰি কিনা বিহি লিখিল
ললাট ।

অবহু মিলল মেৰি মৰণক বাট ॥
(কল্পিণী শ্ৰবণ)

বিহীন বিনা, অভাৱ, বিনে ;
except, without

বীণা—বিপক্ষী ধ্বনিমালা, সাতদাল
তাৰ যুক্ত বাদ্য । (সত্ৰ সপ্ত তন্ত্ৰী
যুক্ত চেৎ পৰিবাদিনী । ইতি
অমৰ)

যাক আচৰিলে মহামোক পদ
পাট ।

হৰিৰ কীৰ্ত্তন কৰি কুৰা বীণা
বাই ॥ কীৰ্ত্তন ।

বীৰভক্ত—দক্ষত শিৱক কোনো
প্ৰাধাৰ্য্য নিদি তেওঁৰ যজ্ঞলৈ
শিৱক নিমন্ত্ৰণ নকৰাত সেই
যজ্ঞ ধ্বংস কৰিবৰ অভিপ্ৰায়ে
শিৱই মুখৰ পৰা জন্ম দিয়া এটা

ভীষণ দৈত্যৰ। এই দৈত্যৰ
এহেজাৰ মূৰ, এহেজাৰ হাত।
এহেজাৰ হাতত ধনু কাড়
জাঠি আদি লৈ যন্ত্ৰস্থলত
উপস্থিত হৈ যন্ত্ৰৰ সকলো
ভাঙি ছিঙি লও-ভঙ কৰাত
ঋষি সকল ভয়ত যেনি তেনি
পলাবলৈ ধৰে ; তেতিয়া দক্ষট
শিৱক প্ৰাধান্য দি সেয়া সংকাৰ
কৰাত সন্তুষ্ট হৈ ক্ষান্ত হয়।

বাৰসেন—নল ৰজাৰ পিতা।

বুদ্ধি—আত্মাৰ এটা গুণ বিশেষ।
গুণ ভেদে বুদ্ধি তিনি প্ৰকাৰ।
যি বুদ্ধিয়ে ধৰ্ম্ম অধৰ্ম্ম, প্ৰবৃত্তি
মিবৃত্তি, কাৰ্য্য - অকাৰ্য্য, ভয়
অভয়, বন্ধন আৰু মুক্তিৰ প্ৰকৃত
জ্ঞান দিয়ে তাক সাত্বিক ; যি
বুদ্ধিয়ে ধৰ্ম্ম-অধৰ্ম্ম, কাৰ্য্য-
অকাৰ্য্যৰ সত্যাকাট নিৰ্ণয় কৰিব
নোৱাৰি সন্দেহত থাকে তাক
ৰাজসিক আৰু যি বুদ্ধিয়ে
অধৰ্ম্মক ধৰ্ম্ম, অকাৰ্য্যক কাৰ্য্য
বুলি জ্ঞান কৰে, সকলো ক্ষেত্ৰতে
বিপৰীত জ্ঞান, যি মায়ামোহত
আচ্ছন্ন হৈ থকা জ্ঞান দিয়ে

তাক তামসিক জ্ঞান বোলে
যথা - প্ৰবৃত্তিক নিবৃত্তিক কাৰ্য্য।
কাৰ্য্য ভয়া ভয়ে।

বন্ধঃ মোক্ষকঃ যা বেত্তি বুদ্ধিঃ সা
পাৰ্থ সাত্বিকী ॥ ১৮/৩০

যয়া ধৰ্ম্মমধৰ্ম্মকঃ কাৰ্য্যাকাৰ্য্য-
মেবচ।

অযথাবৎ প্ৰজ্ঞানাতি বুদ্ধিঃ সা
পাৰ্থ ৰাজসী। ১৮/৩১

অধৰ্ম্মঃ ধৰ্ম্মমিতি যা মন্যতে
তমসা বৃত্তা।

সৰ্ব্বা থান বিপৰীতাংশচ বুদ্ধিঃ সা
পাৰ্থ তামসী ॥ ৩২/১৮

শ্ৰীমন্তগঙ্গাগীতা

বুন্দাকোৰি - লাক কৰি, মিঠৈ কৰি।

বুলায় - বুল খোজ কঢ়া এতেকে
খেদাই, চলাই।

পুত্ৰ গতি পুমন, চলয় ভগবতীহন,
গোৱন আশু বুলায়।

আনন্দেনন্দ, নন্দন পৰমানন্দ,
মোহন বাঁশৰী বজায় ॥

(২৪শ্লোক)

বুকোদৰ—ভীমসেন। ভীমৰ মাক
কুন্তী শিঙা বায়ু দেহতা।

কুস্তীয়ে পুষ্পবতী হোৱা পূৰ্বে
ছৰাসা অধিক পৰিচৰ্যা কৰি
লভে কৰাত অধিয়ে এটি মন্ত্ৰ
দিয়ে। এই মন্ত্ৰে পুত্ৰ কামনা
কৰি যি লোককেই আৰাধনা
কৰে তেওঁকেই পাব বুলি
কোৱাত কুস্তীয়ে পৰীক্ষা চাব
কাৰণে জী ধৰ্ম্মী হোৱাৰ পূৰ্বেই
সূৰ্য্যক আৰাধনা কৰে।
সূৰ্য্যক ঔষসত কৰ্ণক জন্ম হয়;
কিন্তু সমাজৰ চকুৰ পৰা সেই
লক্ষ্য লুকাব কাৰণে কৰ্ণক এটা
বাকচত ভৰাই নদীত উটাই
দিয়ে। বাধাই এই সন্তানটি
পাই প্ৰতিপালন কৰি ডাঙৰ
দীঘল কৰে। সেই কাৰণেই
কৰ্ণক বাধাৰ নন্দন বুলি জনা
যায়।

পাণ্ডু সন্তান জন্ম দিব
কাৰণে অক্ষয় হোৱাৰ কাৰণেই
হৰুক বা অধিব শাপলৈ উয়
কৰি সন্তানৰ পৰা আঁতৰি থকাৰ
কাৰণেই হওক (অৱশ্যে শেষত
এদিন মাত্ৰীৰ লগত সন্তোষত

লিঙ্গ হোৱাৰ কাৰণেই মৃত্যু
হয়) কুস্তীয়ে প্ৰথমে বৰ্ণবাজক
আৰাধনা কৰি সুৰ্গিষ্টক,
পাচত বায়ুক আৰাধনা কৰি
ভীষক আৰু শেষত
ইন্দ্ৰক আৰাধনা কৰি অৰ্জুনক
লাভ কৰে। মাত্ৰীয়ে কুস্তীৰ
পৰা সেই ব্ৰহ্ম শিক্ষা কৰি
অধিনী কুমাৰক আৰাধনা কৰি
নকুল আৰু সহদেৱক লাভ
কৰে।

ভীষৰ আহাৰ অতি বেছি
হোৱাৰ কাৰণে আৰু বাঘে
খোৱাদি খোৱাৰ কাৰণে
বুকোদৰ (অৰ্থাৎ বাঘৰ উদৰ)
বোলা হয়।

বুকোদৰ — ইন্দ্ৰটো বিশ্বৰূপাক বধ কৰা
হেতু মাতৃ বটাই দুখ পাই
ইয়াৰ প্ৰতিশোধ লবৰ অভি-
প্ৰায়ে ইন্দ্ৰক বধ কৰিব পৰা
এটা প্ৰেৰণা পৰাক্ৰমী সন্তান
লাভ কৰিবৰ কাৰণে ব্ৰহ্ম কৰে।
ব্ৰহ্মত পূৰ্ণাহুতি দিওঁতে অতি-
চাৰমত্ৰে ক্ৰোধত ইন্দ্ৰজিত শক,

সেহি জন্ম হোক, শত্রুক বধি
সকলে" বুলি উদ্ভাৱত স্বৰত
মন্ত্ৰ পাঠ কৰোতে স্বৰ বলহীন
হৈ বিপৰীত ফল দিয়ে। এই
যজ্ঞতে পূৰ্বে পাৰ্বতীৰ শাপত
শাপগ্ৰস্ত চিত্ৰকেতু আহি বৃত্ত-
ৰূপে জন্মগ্ৰহণ কৰে। বৃত্তা-
শ্বৰৰ প্ৰতাপত দেৱতাসকল
স্বৰ্গ এৰি যেনি তেনি পলায়
ফুৰিবলৈ লয়। শেষত বিষ্ণুৰ
পৰামৰ্শমতে দধীচিৰ অস্থিৰে
বজ্ৰ নিৰ্ম্মাণ কৰি সত্যযুগৰ
শেষত দ্বাপৰ যুগৰ আৰম্ভণিত
নৰ্ম্মদা নদীৰ পাৰত ইন্দ্ৰ আৰু
বৃত্তৰ যুদ্ধ লাগে। পূৰ্বে যজ্ঞত
মন্ত্ৰৰ উচ্চাৰণ সঠিকভাৱে
নোহোৱা হেতুকে ইন্দ্ৰ বধৰ
ফলত বৃত্তহে বধ হয়। ইন্দ্ৰ
ব্ৰাহ্মণ বধ কৰা হেতু ব্ৰহ্ম বধ
পাপৰ ভয়ত সহস্ৰ বছৰ সূক্ষ্মৰূপ
ধাৰণ কৰি মানস সৰোবৰত
পদ্ম পত্ৰত লুকাই থাকে। (ইন্দ্ৰ
চাওঁক)।

বৃহস্পতি— অজ্ঞান, মধ্যম পাণ্ডৱ;
ইন্দ্ৰৰ ঔৰসত কুন্তীৰ সন্তান।
বায়ু বছৰ বনবাস খতাৰ শেষত
পূৰ্বৰ উৰ্বশীৰ শাপত এবছৰৰ
কাৰণে ক্লীবৰূপাপ্ত অজ্ঞানে
বৃহস্পতি নামেৰে বিৰাটৰ নগৰত
অজ্ঞাত বছৰ থাকে। এই
বেশেৰে তেওঁ বিৰাটৰ কন্যা
উত্তৰাক নৃত্যগীতৰ শিক্ষা দিয়ে
আৰু অজ্ঞাত বছৰৰ অন্তত
উত্তৰাক তেওঁৰ পুত্ৰ অভিমন্ত্যুলৈ
বিবাহ কৰে।

বৃহস্পতি— দেৱতাসকলৰ গুৰু।
এটা প্ৰধান গ্ৰহ। তেওঁৰ বাহ-
নৰ নাম নীতিঘোষ আৰু এই
বধ ৮টা ঘোঁৰাই নিয়ে। বৃহ-
স্পতি অগ্নিৰ পুত্ৰ। এওঁৰ
পত্নী তাৰাক চন্দ্ৰই হৰি নিয়াৰ
কাৰণে দেৱতা আৰু দৈত্যৰ
মাজত যুদ্ধ লাগে। শেষত
ব্ৰহ্মাৰ মধ্যস্থতাত যুদ্ধৰ অন্ত
হয়; আৰু তাৰাক বৃহস্পতিক
ঘোঁৰাই দিয়ে। এই তাৰাক

গৰ্ভত চল্লষ ঔষসত বুধৰ জন্ম হয়। বৃহস্পতিৰ ঔষসত উত্থাব পত্নী মমতাৰ গৰ্ভত ভবদ্বাজৰ জন্ম হয়।

বেকত—প্রকাশ, উদং to disclose, publish বেকত নকহে কেহো মাধৱক দৰে। পাইলেক কলঙ্ক মোক জানি দামোদৰে ॥ কীৰ্ত্তন বেদ—হিন্দু ধৰ্ম্মৰ মূল ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰ।

বেদ কোনে কেতিয়া স্ৰজন কৰিলে তাক কোনেও সঠিক-ভাৱে কব নোৱাৰে। শাস্ত্ৰমতে বেদ ভগৱানৰ মুখৰপৰা বেকত হোৱা। গতিকে ই অপৌকষেয়, বেদৰ স্ৰোত্ৰত নাম থকা ঋষি-সকল মন্ত্ৰ দ্ৰষ্টাতে স্ৰষ্টা নহয়।

এই সম্পৰ্কত নামঘোষাত কৈছে—

যাৰ পাদোদকে দেবী গজা
যাৰ বাক্যে জুয়া আছে বেদ
পৰম পতিতোতৰয় যাহাৰ
নামে। সৃষ্টি স্থিতি প্ৰলয়ৰ যিটো
পৰম কাৰণ নাৰায়ণ হেন ঈশ্বৰ
নভজয় কোন কাষে ॥

আজিকালিৰ পণ্ডিতসকলে ঠাৱ কৰিছে যে বেদ অকল আৰ্য্য সকলৰেই অৱদান নহয়। বেদৰ কিছু স্ৰোত্ৰ আৰ্য্যসকল ভাৰতলৈ অহা আগৰ যুগৰ। এই সম্পৰ্কত classical Dictionaryত লিখিছে— It seems likely that some of the hymns were composed before the arrival of the Aryan immigrants in India and there is no doubt the hymns vary greatly in age and spread over a very considerable period.

বেদ চাৰিখন যেনে— ঋক, যজুৰ, সাম, আৰু অথৰ্ব্ব। যজুৰ বেদ আকৌ ছুভাগ তৈত্তীৰ্য্যি বা কৃক আৰু বাজসনেয় বা শুক্ল। (বাজসনেয় চাওক) প্ৰত্যেকখন বেদ দুই ভাগত বিভক্ত যেনে যজুৰ আৰু

ব্রাহ্মণ; যজ্ঞভাগ পণ্ডিত লিখা
আক ইয়াত প্রার্থনা, স্তুতি
আক প্রশংসা আদি সন্নিবিষ্ট
কৰা হৈছে। ব্রাহ্মণ ভাগ গতত
লিখা আক ইয়াত প্রার্থনাৰ
নীতি-নিয়ম আক তাৰ ব্যাখ্যা
আদি সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

আবণ্যক আক উপনিষদসমূহ
ব্রাহ্মণ ভাগৰ অন্তৰ্গত। বেদ-
সমূহ আকৌ জ্ঞান কাণ্ড আক
কৰ্মকাণ্ড দুই ভাগত বিভক্ত;
যজ্ঞ ভাগ কৰ্মকাণ্ড আক ব্রাহ্মণ
ভাগ জ্ঞানকাণ্ডৰ অন্তৰ্গত। কৰ্ম-
কাণ্ডত যাগ-যজ্ঞ পূজা-সেৱা
আদি কাৰ্য্য কৰাৰ বিধ আক
জ্ঞানকাণ্ডত ঈশ্বৰ আক সৃষ্টিৰ
তৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা
হৈছে।

বেদব্যাং— যজ্ঞযুনি ব্যাসৰ এটা
নাম। এই বেদৰ বিজ্ঞান কৰা
আক সকলো বেদতে বিশেষ-
ৰূপে পাৰ্গত কাৰণে এই নাম
দিয়া হয়। এওঁৰ পিতৃৰ পৰা-

শব্ব কুনি আক মাতৃ সত্যমতী।
এওঁৰ অন্যান্য নাম-ব্যাং, দৈ-
পায়ন, পাৰাশৰ্য্য, কানীন,
বাদবায়ন, কৃকদৈপায়ন, সত্য-
ভাৰত, পাৰাশৰি, সাত্যবত,
বাদবায়নি, সত্যবতীশ্বত, পাৰা-
শৰ।

বেদাঙ্গ— বেদৰ অঙ্গ শাস্ত্রসমূহ।

শিক্ষা কল্যা, ব্যাকৰণ নিকন্তং
জ্যোতিষাং গণঃ। ছন্দোবিচি-
ত্ৰিৰিত্যেতৈ যজ্ঞো বেদ উচ্যতে
১। শিক্ষা—শব্দ উচ্চাৰণ আদি
Pronunciation

২। কল্প—বেদবিহিত যজ্ঞ আদি
কাৰ্য্য কৰাতে বেদৰ নিয়ম
প্রণালী ব্যৱহাৰ আদিৰ নিয়ম,
caremonial rules for
applying Vedas to the
performance of sacrifici-
ces etc.

৩। ব্যাকৰণ—বেদৰ ভাষা শুদ্ধ-
ৰূপে কৰ আক লিখাৰ নিয়ম,
grammar

৪। নিকন্তু—বেদৰ শব্দৰ ৰূপ আৰু খাতু প্ৰকৰণ, শব্দ বিজ্ঞান পৰিভাষা, অপ্ৰচলিত শব্দৰ পৰিভাষা, etymology or glossary, represented by glossary.

৫। জ্যোতিষ — গ্ৰহ নক্ষত্ৰ আদিৰ গণনা; astronomy such knowledge of the heavenly bodies as was necessary for compiling a calendar fixing the days and hours for the performance of vedic sacrifices and ceremonies.

৬। চণ্ড—কাব্য, শব্দ, metre

বেদ-শিৰোমণি—ভাষ্যহৃত, উপনিষদ-সমূহ।

বেদ শিৰোমণি বাৰ চৰণ
বিকশণে।

সো হৰি সৌকল্য মহ
পৰকাশে ॥ (বৰগীত)

কোৱলু — এখন দৰ্শন শাস্ত্ৰ; ইয়াক

উক্তৰ বীৰামাণ্ড বোলা হয়।

এই শাস্ত্ৰৰ প্ৰণেতা বেদব্যাস।

বেদান্তৰ মতে পৰামেশ্বৰৰ সৰ্বজ্ঞ,

সৰ্বব্যাপী আৰু সৰ্বশক্তিমান,

আৰু তেওঁৰেই সৃষ্টি, স্থিতি আৰু

প্ৰলয়ৰ পৰম কাৰণ। John

Dowson এ কৈছে the

Principal doctrines of

the vedanta (uttara) are

that, "God is the omn-

iscient and omnipotent

cause of the existence,

continuance and dis-

solution of the univer-

se. Creation is an act of

his will, he is both

the efficient and the

material cause of the

world. He is 'adwaita ?

without a second. (দৰ্শন

শাস্ত্ৰ চাওক)

বেপথ—ভয়, শিহবন, bear.

বেপথু—কল্প,

বেবাই—বৃষি কুৰা, জ্বৰি কুৰা, the

act of travelling, roaming

লোভ মোহ কাম, ক্ৰোধ মদ-
মান, ই সব বৈবীৰ সঞ্জে ।

আপুন ইচ্ছায়, পাপ আচ-
ৰিয়া, বেৰাইলো মনত বঞ্জে ॥

(বৰগীত)

বেৰি এক—এবাৰ, এই বাৰলৈ।

once, for this time

বেৰি বেৰি—বাৰে বাৰে, পুনঃ পুনঃ ;
again and again

ওজা সোজা পন্থ নাহেৰি

কোটি কৰমকাৰী হৰিকৈ; নাহি
পায়ী, পবল ভৱ বেৰি বেৰি ॥

বৰগীত

বেৰেতি (টি) টঙালি, a cloth
girdle

বেশ—বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ আদি পিন্ধাব
পৰা হোৱা কপ; guise, dress

বেশকাৰ—বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ আদি
পিন্ধাই ধুনীয়া কৰিব পৰা
লোক ;

বেশধাৰী—কোনো এক শ্ৰেণীৰ
লোকে অন্য এক শ্ৰেণীৰ ৰূপ

ধৰি ফুৰা লোক ।

বেস্তা—নটী, বাৰস্ত্ৰী, গণিকা, কপা-
জীয়া, বাবৰু, a Prostitute
বেষ্টিত—চাৰিওফালে বেৰা দিয়া,
আবৃত, enclosed.

বৈকুণ্ঠ—বিকুণ্ঠায়া অপতা বৈকুণ্ঠ ।

বি- নথকা, কুণ্ঠা-মায়া এতেকে
মায়া ৰহিত; বিকু, নাৰায়ণ,
মুকুন্দ, মধুমুদন, ইত্যাদি বিষ্ণুৰ
পুৰী, Paradise of Vishnu.

বৈজয়ন্তী—অঁঠুলৈকে পৰা পঞ্চ বৰ্ণ
ফুলৰ মালা; বিষ্ণুৰ মালা ।

বৈতৰ্ণী—নৰক সিদ্ধ, দ্বান বিতৰণ
কৰিলে এই নৰক সিদ্ধ তৰণ
হয় এই অৰ্থত বৈতৰ্ণী বোলা
হয় । যমৰ নগৰলৈ যোৱা বাটত
এই তপ্ত বৈতৰ্ণী নদী আছে
বেনে— “যমদ্বাৰে মহাঘোৰে
তপ্তা বৈতৰ্ণী নদী ।”

বৈথল—বহিল

বৈদিক—কেদৰ মত, বেদমত, Pres-
cribed by the Vedas.

বৈদ্যুত—এবিধ ক'লা বৰণীয়া বাথৰ,
a gleam of black colour

বৈদেহী— সীতা ।

বৈনভেয়— গকড় ।

বৈভব—ঐশ্বর্য, সম্পত্তি, Wealth

বৈমাত্রেয়—বিমাতৃ বা মাতৃব পৰা

জন্মা ভাই বা ককাই, a

brother born to step-mother.

বৈমাত্রেয়ী—বিমাতৃ বা মাতৃব পৰা

জন্মা ব্রাই বা ভনী, a sister

born of stepmother.

বৈন্য— যেন বজাৰ পুত্র, পৃথুবাজ ।

বৈবৰণী—বৈবী, শত্রু, enemy.

দিবস নায়ায় শূঁখে বায়ায়

বয়নী ।

চান্দ চন্দন মন্দ পয়ন বৈবণী ॥

ববণীত

বৈবৰ্গা—সংসারৰ অর্থ ভোগৰ প্রতি

আশা ত্যাগ কৰা অৱস্থা; asc-

etism.

বৈবৰ্ণ্য - বিবৰ্ণতা, ববণগুণ, pale,

wan.

বৈবৰ্ণ্য—সপ্তম মন্ত্ৰ ।

বৈশম্পায়ন—এজন বেদজ্ঞ ব্রাহ্মণ,

এওঁ ক্ৰম্বেজ্ঞক মহাত্ম্যবতৰ

কাহিনী বৰ্ণনা কৰিছিল ।

বৈষ্ণৱ—বিষ্ণুৰ ভক্ত, a votary of Vishnu.

বোলানবোলায় - (বোলান = কথা, বোলয় কয়) কথা কয়;

Talking.

হাসিয়াখেলায় বোলান বোলায়, আশিয়া যেন বৰিষে ।

নুপুৰ বনকে, বাজয় ঠমকে,

চলয় মন হৰিষে ॥ ববণীত

ব্যতিৰেকে—অভাৱে, বিনা; বাদে; Without, except.

ব্যথিত - পীড়িত, বেদনাপোৱা দুঃখিত; affected pained.

ব্যভিচার— কদাচাৰ, ভ্ৰষ্টাচাৰ, বিশেষ প্ৰকাৰৰ দোষ । ব্যভিচাৰ তিনিপ্ৰকাৰ যেনে—সাধা-

বন, অসাধাৰণ আৰু অহুপসং-

হাৰী । যি কাৰ্য্যক বিপক্ষ

সকলে নিন্দা কৰে সি সাধাৰণ;

যি কাৰ্য্যক সকলোৱে নিন্দা

কৰে তাক অসাধাৰণ আৰু যি

কাৰ্য্যই ধৰ্ম্ম আৰু বংশ সকলো

ব্রাহ্ম কৰে তাক অহুপসংহাৰী

ব্যভিচার বোলে । lewdness
adultery.

বকলন—নকবিবলগীয়া বেয়া কাম,
শাপ কাৰ্য্য, যেনে—মৃগয়া,
জুয়াখেলা, দিনত শোবা, লোকক
নিন্দা কৰা, বেষ্টাগমন, স্ৰু-
পান, নিবৰ্থক ভ্রমণ; fault,
vice.

ব্যাকুল—বিকৃতি, কষ্টত পৰি বৃদ্ধি
হোৱাৰা, confounded.

ব্যাকনিন্দা—কপটকুংসা, লোকক
দেখুৱাই কৰা নিন্দা, false
blaming or reproach-
ing.

ব্যাক্ততি—কপট প্রশংসা, hypo-
critical praising.

ব্যাধি—ৰোগ, বেমাৰ, disease.

ব্যাপদ—মৃত্যু, আপদ, Death,
danger.

ব্যাপ্তি—বিস্তাৰ, বৃদ্ধি, expanse.

ব্যাল—শঠ, ধূৰ্ত, সৰ্প (শাপ) বাঘ;
a rogue, a cheat, a
snake, a tiger.

ব্যান—পৰাশৰ পুত্ৰ এজন মহা

মুনি । (বেদ ব্যাস চাৰ্ভক)

বোমকেশী—মহাদেৱ, শিৱ ।

ব্ৰজনাথ—শ্ৰীকৃষ্ণ ।

ব্ৰজমোহন—শ্ৰীকৃষ্ণ ।

ব্ৰজবল্লভ—শ্ৰীকৃষ্ণ ।

ব্ৰজাঙ্গনা—গোপী ।

ব্ৰজা—সৃষ্টিকৰ্তা, পৰমব্ৰহ্মৰ তিনি

মূৰ্ত্তিৰ প্ৰথম মূৰ্ত্তি । ব্ৰজাৰ

অৱতাৰৰ কেইবাটাও আখ্যান

পোৱা যায় । মন্ত্ৰে কৈছে—

যো হ সাবতীশ্ৰিয় ব্ৰাহ্মঃ সৃষ্টি

ইত্যন্তঃ সনাতনঃ ।

সৰ্ববভূত ময়ো হ চিন্তাঃ স এক

স্বয়মুদ ভৌ । ১/৭

সোহতি ধ্যায় শৰীৰাং স্বাং

সিস্থকু বিবিধাং প্ৰজাঃ ।

অপ এব সসৰ্জাদৌ তামু বীজ-

মবা সৃজৎ ॥ ১/৮

তদগুণভব ক্ৰেং সহস্ৰাং গুণম

প্ৰভম্ ।

তন্মিন বজ্জ স্বয়ং ব্ৰজা সৰ্বক-

লোক পিতামহঃ ॥ ১/৯ মন্ত্ৰ ।

বিজন ইন্দ্ৰিয়ই অগোচক

অব্যক্ত সনাতন সৰ্বভূতম

সেই অজিত্য পুরুষ প্রকারে
করীষাক্ষবত আবির্ভাব হৈ
কল্পিনী প্রকৃত কল্পিবরৈ ইচ্ছা
কবি প্রথমে প্রকাশ করি কবি
জ্ঞাত প্রকৃতক রীতি অর্পণ
করিলে । সেই বীজ সহস্র
স্বর্গাব প্রজাবিধিই এটি স্বতন্ত্র
পরিণত হয় আত্ম সেই অণুর
পরা প্রকার জন্ম হয় ।

২ ব্রহ্মো-অগ্নিবানুর বাহিরুপলব
পরা প্রকার জন্ম হয় ।

জন্ম নাস্তি কস্মিন্ চ তস্মাৎ উভয়া
জাত ।

যুগ্মে যুগ্মে প্রকৃতাৎ ইদা কসং-
খ্যাত ॥ ১ কীর্ত্তন

ব্রহ্মো-অগ্নিবানুর প্রকারে প্রাণী
সৃষ্টি কবি তার নিছক সুখিনী
সৃষ্টি করে । তার নিছক
আকাশের পরা প্রকার জন্ম হয় ।

Brahma eternal and
perpetually undecaying
sprang from the ether
from him was descen-
ded Marichi, the son

of Marich, the Kasy-
apa (Dowager).

প্রকার প্রকারে কল্পিনী
কল্প কল্পে, কল্পকল্পে প্রকারে ।
এই সহস্র প্রকারে প্রকারে প্রাণি
সৃষ্টি হয় । প্রকার প্রকারে প্রকারে ।
প্রকারে প্রকারে প্রকারে প্রকারে
প্রকারে প্রকারে ।

অগ্নিবানুর প্রকারে প্রকারে
প্রকারে প্রকারে প্রকারে প্রকারে
পরি প্রকারে প্রকারে ।

জন্ম জন্ম জন্ম প্রকারে । পারে
পরিণত প্রকারে ।

পুরুষে প্রকারে প্রকারে প্রকারে ।
পরি প্রকারে প্রকারে প্রকারে ।

(কল্পিনী হবত) ইয়াত পুরুষে
প্রকারে প্রকারে । প্রকারে প্রকারে
প্রকারে প্রকারে প্রকারে প্রকারে
বানুর প্রকারে প্রকারে । প্রকারে
অন্যান্য নাম হ'ল— প্রকারে,
অগ্নিবানুর, প্রকারে, বিধি,
পিতামহ, প্রকারে, প্রকারে,
প্রকারে, প্রকারে, প্রকারে,
ইয়াতি ।

ব্রাহ্ম—সংস্কারহীন। ব্রাহ্মণ ১৬
বহুবব ভিত্তবত, কত্রিব ২২
বহুবব ভিত্তবত, বৈশ্ব ২৪ বহুবব
ভিত্তবত উপনয়ন নিদি সাবিদ্রী
অষ্ট হোঁরা লোক। যথা—

আবোধশান্, ব্রাহ্মণস্ত
সাবিদ্রী নাভিবর্জতে।

আদ্যাবিশাং কত্রবন্ধোবা
চতুর্বিংশ ভেবিংশঃ ॥

অত উর্বাং ত্রয়োহপ্যোভে যথা
কালম সংকৃতাঃ।

সাবিদ্রী পতিতা ব্রাহ্মণ্য

ভবন্ত্যর্থাবিগর্হিতাঃ ২/৩২মহু

ব্রীড়া—সজ্জা, লাজ, Shame,
modesty

ভ

ভক্তিব্রাহ্ম—ভক্তিব বলা, ভক্তিব
ব্রোষ্ঠ সম্বল।

নিবল ভক্তিব্রাহ্ম তুরা নাম
গুণ।

তা বিনা পণ্ডিত ভাবক নাহি
কোই ॥ বঙ্গীত।

ভক্ত—ভগবান কিংবা আন কোনো
দেব—দেবীর আরাধনাত বত

লোক। উপাসক, সেবক; a
Votary, a Worshipper.

যেনে—বিষ্ণুভক্ত, শিবভক্ত,
দেবীভক্ত ইত্যাদি।

ভগবানব ভক্ত তিনি প্রকার
যেনে—মহাভক্ত, মধ্যমভক্ত
আক প্রাকৃতভক্ত।

জ্ঞাতাজ্ঞাতার্থ যে বৈমাং
যা বান যশচাস্মি যাদৃশঃ ॥

ভক্তস্ত্যনেন ভাবেন ভেমে ভক্ত
ভমমতাঃ ॥

ঈশ্বরে ভদধীনে বা বালিসেসু
দ্বিবৎসু চ

শ্রেমমৈত্রী কৃপোপেক্ষা ব ক-
বোতি স মধ্যমঃ ॥

অর্চনামেধ হবয়ে পূজাংশ্রদ্ধয়ে
হতে।

ভক্তভেদবুচান সভক্তঃ প্রাকৃতঃ
স্মৃতঃ ॥ ইয়াব ভাঙনিভ মহা-
পুকারে লিখিছে—

ঈশ্বরদেখে বিটো সমস্ত প্রাণীক।
প্রাণী সমস্ততো দেখে ঈশ্বর
মূর্ত্তিক।

সকল ঈশ্বরব্যাপী আছে

জগত্তত । হেন যিটো দেখে
সিটো মহাভাগবত ॥

একান্তে কবয় প্রেম যিটো
ঈশ্বরত । মৈত্রতা আছে হবি
ভকত সমত ॥

এজক ককণা কমা কবে
বিপক্ষত । সেহিজন জানিবা
মধ্যম ভাগবত ॥

মুপজে ভক্তক মান্য নকবে
প্রাণীক । একে প্রতিমাত মাত্র
আবাধে হবিক ॥

সেহিজন জানিবা প্রাকৃত
ভকত । আকট হৈ আছে ভেহো
ভক্তির পথত ॥

ভক্তি—উপাসনা, আবাধনা, সেবা,
ভগবানর প্রতি ঐকান্তিক
আসক্তি বা ভালপোরা । স্বামী
বিরেকানন্দই তেখেতর ভক্তি
যোগত লিখিছে— “Bhakti”
says Narada in his ex-
planation of the Bhak-
ti aphorisms, “is inten-
se love to God”-“when
a man gets it he loves

all, hates none he be-
comes satisfied for
ever.”

ভক্তি ন বিধ বেদে—ঈশ্বর,
কীর্তন, শ্রবণ, অর্চন, পদসে-
হন, দাস্ত, লিখি, কখন আক
আশ্ব নিবেশন ।

ভগ—ঈ, জ্ঞান, বীৰ্য্য ঐশ্বর্য্য,
কীর্তি, ধর্ম, যোজ, যশ, সৌভা-
গ্য, সূর্য্য, জী, জীচিহ্ন, বতিগৃহ,
ষোনি, প্রকৃতি, বৈবাগ্য, কান্তি,
চন্দ্র, যশ, ইচ্ছা ।

ভগবত—নবক বজাব পুত্র, প্রাগ-
জ্যোতিষপুত্র বলা ।

ভগবতী—গৌরী, দুর্গা, সব্বভী ।

ভগবান—পৰমাত্মা, ঈকিক, ব্রহ্ম,
বিকু, হবি, পৰমেশ্বর, জনতপ্রভা
God, the supreme
Being.

ভক্তি } বৃত্ত্য, নাচ, কোনো কথা
ভক্তি } বুজাব কাণে হাত, মুখ
বা চকুর ঠাব । কই বা বহি
থাকোতে হোয়া কখন ভাঁজ ।
যেন—ঈকিক ভক্তি, বহাব

ই এটি দেশের নীতি ভাবিত হয়।
 বিকসিত এই অতীত বসিভুৎ
 সর্বস্বাধীনতা বাজা ভৈলভুৎ
 ভবত ।
 সেই কাল প্রভৃৎ ভৈলভুৎ ভাবিত
 বসিভুৎ ।
 বাণ্ড ভবন লভিবার দেইবো
 হবিব । ৪৬৩৫ ভাগবত ।
 এও ভগবান্ পদম ভক্ত
 আছিল। পুত্রক বাজাভাং দি
 আশ্রমবাসী হয়। আশ্রমত
 থাকোতে এদিন স্নান করিমলৈ
 নদীলৈ যাওঁতে এটি গৰ্ভপাত
 হোয়া হবিণা পোৱালি পাই
 আশ্রমলৈ লৈ আহি মহান্নেহেবে
 প্রতিপাল কৰি থাকোতেই
 এদিন বজাব বৃত্তা হয়। বৃত্তাব
 সময়ত হবিণাব কথা চিন্তা
 কৰাব কাৰণে হবিণাব জন্ম
 লাভ কৰে ; কিন্তু ভগবান্
 এগাত ভক্ত হোৱা হেতুকে
 হবিণা জন্ম লাভ কৰিও
 জাতিস্ব হোৱাত সৰাং ভগবা-

নক সৰণ কৰি কৰে । হবিণাব
 জন্ম-কৰণলৈ হোৱাত জন্ম
 কৰণত ভবন প্রকাশ কৰে । এই-
 বাৰেই জন্মকৰণ হোৱাত ভক্ত
 বসিভুৎ একমাত্র ভগবান্ স্নান-
 লৈ কৰাওঁ ভক্তবক্ত নান
 পাওঁ । এদিন কিছুমান চোকে
 এটি ভক্তবক্তক কৰি দি ভক্ত-
 কালীৰ আশ্রিত বসি স্নানলৈ
 যবাত কালীক নিজকণ ধাৰণ
 কৰি ভোব কেইটাক লাঠি
 পেলাওঁ । ইয়াৰ পিছত সিদ্ধ-
 কাক বহুতক পাৰ্শ্বীয়াসী সকলে
 যকি সি বজান পাৰ্শ্বীভাৰী কৰি
 লয় । এতিমিভে বজা বহু-
 গুণাই ভক্তবক্তৰ পৰা বহুত
 তত্ত্ব জ্ঞান পায় আৰু ভবতবো
 এই ভবতে মুক্তি হয় ।

ভবন - স্নান বিশেষ ; বৃহস্পতিব
 ঐশ্বর্য উত্থাৰ ভাৰ্যা, স্নানতাব
 গৰ্ভপাত ।

ভবন - জন্ম, আশ্রিত, বিহা জ্ঞান,
 জন্ম কৰা, ঘূৰি কৰা ; an
 error, to roam, হামাক

বাস চৰণে মন লাগে ।
 মায়ায় সয়ল ছনিয়াই, জানি
 ভবম ভেজি জাগে ॥ বৰণীত ।
 ভবসি— ভাষসা কৰা, বিপদ বা
 আপদত সহায় পাবৰ কাৰণে
 খাটনি ধৰা hope, reliance
 ভৰ্তা— অধিপতি, স্বামী, প্ৰভু, পতি,
 ঈশ্বৰ; master, husband
 owner, God.
 ভৱ—সংসার, জন্ম, জগত, the
 world, the birth.
 ভৱন—গৃহ, বাসস্থান, ঘৰ, ঠাই,
 home, the dwelling place
 ভৱহাৰি— সংসারৰ দুখ হৰণ
 কৰোঁতা, সংসার সাগৰ পাব
 কৰোঁতা ; the deliverer
 of worldly pain.
 পদ যুগ বিৰাজিত নিগম চাৰি ।
 তাৱে ভকত জানি এ ভৱ
 হাৰি ॥ (গীত-ৰামানন্দ)
 ভবানী—হুৰ্গা
 ভস্ম—ছাই, ashes
 ভাগ—ভাগ্য, the luck, des-
 tiny

ভাগ্য—দশা, কঁপাল, fortune,
 ভাজিত—ঘঁহা, সনা, to rub.
 ভাণ—ভণা, লিখা, বচনা কৰা; to
 write, to compose.
 ভাণ্ড— ১) কাটিব বা ধাতুৰ পাত্ৰ;
 মলাচক ২) বকনা কৰা, ছলা;
 a vessel or pot, to dece-
 ive, to cheat.
 ১) কেশৱে কুপিল, ধৰি পটা-
 শিল।
 ভাণ্ডক ভাজিলা, যোশাদা
 দেখিলা ॥ (গুণমালা)
 ভাণ্ডি—ভাণ্ডনা কৰা, ভুৱা দিয়া,
 to deceive.
 ভাতাব—ভৰ্তা, স্বামী, a husba-
 nd.
 ভান—ভাহু, সূৰ্য্য, the sun.
 ভাহু—সূৰ্য্য, বেলি, the sun.
 ভাহুমতী— বিক্ৰমাদিত্য বজাব
 ভাৰ্যা ।
 ভাবৰ—স্বামী, পতি, পৈ, hus-
 band.
 ভাবসা—উপকাৰৰ বাহা কৰি কৰা
 খাটনি, reliance.

ভাষাবাদ—জ্ঞানোচাৰ্য্য ।

ভাৰ্গব—পৰশুৰাম ।

ভাৰ্গবী—পাৰ্বতী, লক্ষ্মী ।

ভাৰ্ঘ্যা—বিধিপূৰ্বক বিবাহিতা স্ত্রী,
তিবোত্ৰ, a wife.

ভালি—ভাল, good.

ভালি নাচে মদন গোপালা ।

বজায়ে মোহন বেঙ্গুগলে বন-
মালা ॥

ভালি-টালনা — ভাল জোকাবনি,
good shaking

বামললিতভুজ, মূলে মিলিত-
বাস, কপোল ভঙ্গুভঙ্গ চালনা ।
ঈষত ঈষত হাসি, বাঁশীৰ মধু-
ধ্বনি, মণিময় জুড়াব ভালি-
টালনা ॥

ভাৱ—ভবা, চিন্তাকৰণ, ধ্যান,

ভাৱ ভিনি একাধাৰে—হায়ী,

সাধিক আৰু সঙ্কাৰী (ব্যভিচাৰী)

১) হায়ী ভাৱ—যি ভাৱ যথা
সময়ত উৎপন্ন হৈ শেষ পৰ্য্যন্ত

থাকে । হায়ী ভাৱ নট। যেনে

বতি হাস,খোক উৎসাহ জুগল.

(কুৎসা; নিদ্রা) ভৱ, বিজ্ঞান, শব্দ

আৰু শান্ত ।

২) সাধিক ভাৱ ৮টা, যেনে—
স্বেদ (স্বপ্ন, উদ্ভা, ছেদন) স্তম্ভ,
যোমাক, স্বৰ্ভজ, বেপথু (কল্প)
বৈবৰ্ণ (বিবৰ্ণ) অজ্ঞ আৰু
প্রলয় ।

৩) সঙ্কাৰী (ব্যভিচাৰী) ভাৱ
৩৩টা যেনে—গ্লানি, আশঙ্কা,
অসুয়া, মদ, শ্রম, আলস্য, দৈন্য,
চিন্তা, মোহ, স্মৃতি, মতি, ব্রীড়া,
(লজ্জা) চপলতা (ক্ষিপ্ৰতা) চৰ্ছ,
জড়তা, ধৃতি (ধাৰণ, ধৈৰ্য্য) গৰ্ব্ব,
বিবাদ, নিদ্রা, ত্রাস, অমৰ্ষ
(ক্ষেপ, কোপ, ঘোৰ) প্রবোধ,
অবহিষ্টা (লজ্জাবশতঃ বতি চিহ্ন
গোপন) উগ্রতা, বিতৰ্ক, ব্যাধি,
উদ্ভাৱ, (চিন্তাবিভ্রম) মৰণ,
শৌচ, নিৰ্বেদ (শান্ত বসৰ হায়ী
ভাৱ, বৈবাগ্য) আবেশ (অহ-
কাৰ) উৎকণ্ঠা আৰু অপম্মাৰ ।

ভাৱনা—চিন্তন, ভবা কাৰ্য্য, thinking

ভাৱতৰি— ভাওজুৰি, ভাওধৰি;
imitation

মোহি নিজানন্দ, সুখহি সম্পূৰ্ণ,

সোহবি মাদুয ভাষ্যতবি ।

যশোদাকুন্তন, পানসি সন্তোষে,

দীন বাধে বস গাহতবি। ববগীত

ভাস—দীপ্তি, পোহর, জ্যোতি, সূর্য
brilliant, luminous, the
sun

ভাসি—ওপঙি ফ্লা, floating
এতল সাগর মাঝে পবি হায়ু
ভাসি।

কায় ক্রোধ কুণ্ঠীর সগৰে গিলে
আসি । বৰগীত

ছায়া-আলো, স্বর্ষ্য, the sun
ভিন্ন-বেলেগ, পৃথক, Separate,
different.

ডিক্ক-ডিক্কজীবী, ডিক্কাবী,
 যগনিয়াব, a beggar

झिझकावादी - झिझकावा, बगनियार,
a beggar

জ্ঞানোন্মত্তবাক্যশ্রুত গোহো হুখী
জিয়াবী ।

মার ভোব ছোল বিকে ঝাল
ভিকাহাবী : (দীত—ক্রিয়াজ)

ଦ୍ଵିତୀୟ—ବିଭୀର ମାତୁଳ; କୁଣ୍ଡଳୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଜାତ
 ନନ୍ଦନ; ତୀବ୍ର ବ୍ୟସନ।

নাম বীৰবেষ্ণু, দ্ব্যকোদশ, ধীৰজিৎ,
কীচকজিৎ, নাগবল্লভ, জয়াসদ্ধজিৎ,
হিড়িম্বজিৎ ।

ଭୀମା—ହର୍ଗୀ ।

ভৌমৈকাদশী - ষাণ্মাহব শুক্লা
একাদশী ।

ভীক- ভয়ানক, 'কাশ'ক, timid

ভীয়—ভদ্রানক, শাস্ত্রমুখ পুত্র মাতৃ
গঙ্গা; কৌরব পাণ্ডবক পিতামহ।
এওঁ এজন মহা পৰাক্রমী বীর
আক পৰম ধৰ্ম্মাচ্ছাষ্টলাক
আছিল। এওঁ কুন্তিলাহ সিদ্ধিৰ
কাৰণে অঙ্গশ্য ব্রহ্মচৰী হোৱাৰ
উপৰিওঁ সিদ্ধি ৰাজ্য ভাগ
কৰিছিল।

ভীষ্মাষ্টমী—স্বাধমাহত শুক্ল। অষ্টমী
তিথি; এই তিথিতে যিক্রমে
ভীষ্ম 'ভীষ্মসংহিতা' কবে তেও
জোটেই বহুধৰ্ম্ম আশাৰ সৰ্বক মূক্ত
হক বুলি শাস্ত্ৰত কৰা। যথা-
শুভ্ৰাষ্টমাসত . জীবস্যা . দত্তা.
ভীষ্মাষ্টমী যোজকম্ . সৰ্বংসৰ
কৃত আশা তৎকালীনৰে হোৱাতি ।
ইতি ভীষ্মোক্তং ।

ভূখাৰী— ভোকাভূব, ভোক লগা;

hungry

ভূজ—বাহু, হস্ত, হাত, the arm,
the hand.

ভূজগ—সৰ্প, সাপ, a snake

ভূজগাস্তক—গকড়।

ভূজঙ্গ—সাপ, সৰ্প, a snake

ভূলানি—ভোলঘোষা, ভুলাই,
charmed, fascinated

ভুবন—পৃথিৱী, সংসাৰ, the
world.

ভুবন চতুৰ্দশ—চৈধ্য ভুবন।

(চতুৰ্দশ ভুবন চাওক।)

ভূ—পৃথিৱী, ভূমি, অচলা, অনন্তা,
বসা, বিশ্বস্তৰা, স্থিৰা, ধৰা,
ধৰিত্ৰী, কাশ্যপী, ক্ষিতি,
বসুমতী, বসুধা, পৃথ্বী, অবনি,
মেদিনী, মহী, ধৰমী, ইত্যাদি

ভূমি—পৃথিৱী, মাটি, স্থান, world,
land, a place

ভূবি—বিস্তৃ, ব্ৰহ্মা, শিৱ, প্ৰচুৰ,
abundant, many, much

ভূবিজ্জবা—চন্দ্ৰবংশীয় সৌমদন্ত বজ্জাব
পুত্ৰ। এই ভূবিজ্জবাক অৰ্জুনে

বধ কৰে।

ভূৰ্ণি—পৃথিৱী, the world

ভূলোক—মৰ্ত্যালোক, পৃথিৱী ;
the world

ভূষণ—অলঙ্কাৰ, ornament

ভূষিত—অলঙ্কাৰ আদি সাজপাৰ
পিন্ধি সজ্জিত হোৱা, adorned

ভুকুটী—ভ্ৰুকুটী, ক্ৰোধ দৃষ্টি, খজত
কপাল ধোপা হোৱা, frown

ভৃগু—এজন বৈদিক ঋষি, দহজন
প্ৰচেতাৰ এজন। ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ।

কৰ্দম মুনিৰ কন্যা ধাতিক
বিবাহ কৰে। এবাৰ মুনিসকলে

যজ্ঞ পাতি কাক শ্ৰেষ্ঠ আসন
দিব তাক সিদ্ধান্ত কৰিব

নোৱাৰি ভৃগুক বিচাৰ কৰিবৰ
কাৰণে দায়িত্ব দিয়ে। ভৃগু

প্ৰথমে শিৱৰ ওচৰলৈ যায় ;
শিৱই সেই সময়ত পাৰ্বতীৰ

লগত প্ৰেমালাপ কৰি থকাৰ
কাৰণে ভৃগুক অবজ্ঞা কৰি

দেখা নিদিলে। সেই কাৰণে
ভৃগুৱে শিৱক শাপ দিয়ে যে

শিৱক কোনো জ্ঞানীলোকে

পূজা অর্চনা নকরিব আক যি
সকলে করিব তেখেতসকলে
শিহর লিজতে পূজা করিব ।
তাৰ পিছত তেওঁ ব্রাহ্মৰ ওচৰলৈ
যায় । ব্রাহ্মক সেই সময়ত
ব্রাহ্মণসকলে বেঢ়ি থকাত
ব্রাহ্মই ভৃগুৰ প্ৰতি কোনো
মনোযোগ নিদি অবজ্ঞা কৰাত
তেওঁকো কোনো ব্রাহ্মণ আদি
সাধুসকলে পূজা সেৱা নকৰিব
বুলি অভিশাপ দি বিষ্ণুৰ ওচৰ
পাইগৈ । বিষ্ণু সেই সময়ত
শুই আছিল । ভৃগু বিষ্ণুৰ
ওচৰ পাই তেওঁক বুকুত এটা
গোৰ মাৰি দিয়ে । ভগবানে
কিন্তু ভৃগুক গোৰমৰা কাৰণে
ভৰিত ছুখ পোৱা বুলি ভৃগুৰ
ভৰি মোহাবিবলৈ ধৰে ।
ইয়াতে ভৃগু পৰম সন্তুষ্ট হৈ
বিষ্ণু সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি
স্বীকাৰ কৰে ; আৰু যজ্ঞত
বিষ্ণুক প্ৰাধান্য দিবলৈ মত
দিয়ে ; আৰু বিষ্ণুয়ে সকলো-
তকৈ শ্ৰেষ্ঠ তাক সকলোৱে

সিদ্ধান্ত কৰে ।

ভৃগু — ভ্ৰমৰ, ভোমোৰা, a black
bee, তেজপাত, বা দাল-
চিনি । আৰু শৰতকাল
মিলব ছনাই । সুমৰিতে বাস-
ৰতি প্ৰাণ ফুটি যায় । চিৰ
চন্দন পিকভৃগু সমীৰ । ইসব
দেখিয়া সখি দগধ শৰীৰ

(গীত বামানন্দ)

ভৃগুৰ — সোনখতোৱা পানী পাত্ৰ,
সোনখতোৱা লোতা ; a
kind of water vessel in
laid with gold.

ভৃগুী — শিহৰ এজন পৰিষদ ।

ভৃত্য — দাস, গোলাম, চাকৰ,
a servant.

তুমি মোৰ অন্তৰ্ধামী, তহু ভৃত্য
ভৈলো আমি
জানি কৃপা কৰা স্বৰীকেশ ।
দাস্তে ভূণ তুলি লও, যিমতে
সেৱাত বও

দিয়া মোক সেই উপদেশ ॥

১৩০ ঘোষা ।

ভেক — বেং, ভেকোলা, a frog.

ভেটব—দেখা হোৱা, সাক্ষাত হোৱা
to see

ভেদ—প্রভেদ, পার্থক্য, difference.

ভেৰী—এবিধ মুখেৰে বজোৱা বাদ্য,
ছন্দুভি, a kind of trumpet

ভেলি—হোৱা, হ'ল, became,
happened.

হৰি হৰি হামাৰ কবন কিনা
ভেলি ।

প্রাণ পিউ আশা কৈছন দূৰ
গেলি ॥ (কল্পিনীহৰণ)

ভৈৰব—শিৱ; গীতৰ এটা ৰাগ
বিশেষ, ভয়ানক, ভয়ঙ্কৰ ।

ভৈৰবী—চামুণ্ডা, গীতৰ এটা
বাগিনী ।

১। ভৈৰবী—চামুণ্ডা মাৰে ত্ৰিপুৰ
ভৈৰবী, সঙ্গপ্ৰদা ভৈৰবী,
কোলেণ ভৈৰবী, সকল সিদ্ধা
ভৈৰবী, ভয় বিধ্বাসিনি ভৈৰবী,
চৈতন্য ভৈৰবী, কাশ্মেৰী
ভৈৰবী, বটকুটা ভৈৰবী; নিত্যা
ভৈৰবী, কল্প ভৈৰবী, ভুবনেশ্বৰী

ভৈৰবী, ত্ৰিপুৰাবালা ভৈৰবী,
নবকুটা ভৈৰবী, স্বপুৰী ভৈৰবী,
২। ভৈৰবী বাগিনী, ভৈৰব ৰাগৰ
পত্নী যেনে—ভৈৰবী কোণিকী
চৈব ভাৰা কোণাবলী, তথা ।
বজাচেতি বাগিনীয়া ভৈৰব
সৈব বজ্জতা । - অস্তমতে মালব
ৰাগৰ পত্নী ।

ভোগ—(১) সুখ বা দুখ প্ৰাপ্তি,
উপভোগ যেনে—মাহুহে নিজৰ
কৰ্ম অহুসৰি সুখ বা দুখ ভোগ
কৰে; enjoyment or
suffering.

(২) সাপৰ কেঁট, সাপৰ
শৰীৰ, hood of a snake,
the body of a snake

ভোগদেহ—মাহুহে স্বকৃত্যৰ পিছত
স্বৰ্গ নবক ভোগ কৰিবৰ কাৰণে
পোৱা স্তম্ভ শৰীৰ, যেনে—
কৃত্তে সপিত্তীকৰণে নব; সংবে-
সবাত পৰম্ । প্ৰেতদেহ পৰি-
ভাজ্য ভোগদেহ প্ৰপত্তে ।

ভোগী—সৰ্প, সাপ, a snake.

ভোগী-ভোগনিভ—সাপৰ কেনাৰ

দবে ধৰ্ম্মব নলিন কুজিণ কৃত
লাহ্ম দাৰ্ঘ্যে কৃত বতী সেব ।
বৰকৰ ভৌগি ভৌগি ভৌগনিভ
ভুজ পীতীৰি ধৰ দেব । (গীত-
বামানন্দ)

ভোজন চৌল—মথিচ, জলকীয়া ;
a chilli.

ভ্রম—ভুল, বিষয়, ভ্রান্তি, মিছা
জ্ঞান ; false consiousness.

ভ্রম—ভোজ্য, a black bee.

ভট্ট—পতিত, নষ্ট, degraded

ভ্রান্ত—ভ্রম, mistake

ভ্রুটি } বিকটাই দিয়া, ক্রোধত
ভ্রুটি } চকুৰ চৌলটিবি কোচ খাই

যোহা, frowning

ভ্রূণ—গৰ্ভ, গৰ্ভত থকা সন্তান,
a child in the womb.

ভ্রূণ-হত্যা—গৰ্ভত থকা সন্তান
নিহন, causing an abortion.

ভ্রূণ—চকুৰ চৌলটিবি হেঁকা কৰি
কৰা দৃষ্টি, a slight look

ভ্রূণ—অলপ দৃষ্টি a slight

look

মকব—জল জন্তু বিশেষ, ঘৰিগাল,
গজাব বাহন, কামদেৱৰ ধ্বজ-
চিহ্ন, মেঘ আদি দ্বাদশ বাণিৰ
অন্তৰ্গত দশমবাণি a croco-
dile the vehicle of the
ganga, the symbol on
the banner of Kama-
deva, capricorn.

মকব কুণ্ডল—মকব আকৃতিৰ কাণত
পিন্ধা অলঙ্কাৰ, কেক;
an earring.

মকবধ্বজ—কামদেৱ, বসসিদ্ধুৰ
ইয়াৰ অস্ত্ৰ নাম চন্দ্রোদয় ।

মকবন্দ—ফুলৰ বস, মৌ, মধু;
flower honey.

নাহি নাহি বয়স বিনে তাপ
ভাবক কোই ।

পবনানন্দ পদমকবন্দ সেৱন্ত মন
মোই । (বৰগীত)

মকবিকৃত—মকব আকৃতি, মকবৰ
মিচিমা, like crocodile
আবত অকল, মকবিকৃত কুণ্ডল,
মুখ অববিন্দ বাহাৰ ।

বায়ানন্দপ্রভু, পারে পবি লাগে,

বেবি একুয়ে উদ্ধাব ॥ (গীত-

বায়ানন্দ)

মখ—যজ্ঞ; লৈয়া গোপ সঙ্গ । কবি

মখ জঙ্গ ।

বাসবব খঙ্গ । তোলাই ভৈলা

বঙ্গ ॥ (শুগমালা)

মগধেশ্বর—জবাসঙ্গ, মগধ দেশব

বজা ।

মগব (হি মগধ)— মকব, ঘািয়াল;

a crocodile.

মগ্ন—অতিপাত মনোযোগ দিয়া,

একান্তমনে কোনো বিষয় চিন্তা

করা, কোনো বিষয় চিন্তাত

নিজক পাহবিবোরা, তলযোরা,

পানীত বুব, plunged who-

lly absorbed in.

মঙ্গল—১) শুভ, কুশল, কল্যাণ;

prosperity, good

২) নর গ্রহের ভিতবব এটা গ্রহ

ইয়াব অস্ত্রান্ত নাম—অজাবম,

ভৌম, কুজ, বক্র মহীমুত, বর্ষাচ্চি.

লোহিতাজ, খোশুখ, ঞনাস্তক.

আবনের, জুবদুক, আক আব ।

(শক কল্যক্রম)

মজিবহ—ববকৈ মন লগাই থাক,

মগ্ন হৈ থাক, remain who-

lly absorbed in.

মঞ্জবয়—গজালিমেনা, sprouting.

মধুব বাঁশীর স্ববে অমিয়া বুঝায়

পাষণ জবয় মূত তক মঞ্জবয় ॥

(ববগীত)

মঞ্জবী—নুপু, a tinkling orn-

ament for the feet.

মঞ্জুব—মুন্দব, handsome.

শাবদ ইন্দু কোটিকিবাঁন,

মুন্দবতিলক বাজীর লোচনু ।

মঞ্জুব মধুব, মূবতি মুখ সাগব,

মাধব কহ প্রভু ভব লোচনু

হবি দুখ মোচনু ॥ ববগীত ।

মনিকুট - মহাপুকখীরা ধর্ম্মারলখী

মকলব আসন, ভাগবত আদি

ধর্ম্মশাস্ত্র বখা মকগুহ ।

মণ্ডসাকৃতি—মণ্ডল (চক্র) আকাব,

গোলাকাব, ঘূবখীরা, round

circular.

মণ্ডিত—ভূষিত, ধূন লগোরা, ad-

orned, decorated.

মণ্ডুক—ভেকোলা, বেং, a frog.

মতি—বুদ্ধি, মতি, মন, mind, intellect.

মতিভ্রম } বুদ্ধিভ্রম, বৃজাত হোৱা
মতিভ্রান্তি } ভুল; a mistake.

মতিমান—বুধিয়ক, বুদ্ধিমন্ত,
intelligent, sensible.

মতিহীন—বুদ্ধিহীন, অজ্ঞানী ;
stupid, ignorant.

মথন—মথা বা ঘোটা কাৰ্খা, the
act of churning.

মথনী—ঘোটনী, পাখীৰ ঘোটা মাৰি,
a churning stick.

পটা পুত্ৰহানি, মথনী মাৰি
ভাঙিয়ে খুপি দৈতল ভগবন্ত ॥
বৰগীত

মথুৰা—শ্ৰীকৃষ্ণৰ কন্যস্থান ; মোক্ষ-
দায়ক তীৰ্থস্থান ।

মদন—কামদেৱ । (কন্দৰ্প চাওক)

মদনচাপ—মদনৰ ধনু, the bow
of Madan.

মদনদমন—ৰূপত মদনকো চেব
পেলোৱা ।

মদনমোহন—শ্ৰীকৃষ্ণ

মদন শব্দ—মদনৰ পক্ষ শব্দ ;

সন্মোহন, উন্মাদন, শোষণ,
তাপন আৰু কুন্তন । (কন্দৰ্প
চাওক)

মদনা—মদন, কামদেৱ ; সুৰা,
Kamadeva, wine

এ শ্ৰাম ভনু হৰি এ পীত
বসনা ।

এ ৰূপে ভুলাল মন, হে হৰি
হৰি কোটি মদনা ॥ (বৰগীত)

মদিৰা—মাদক দ্ৰব্য বিশেষ, সুৰা,
wine liquor.

মধু—(১) মৌ flower honey.

(২) এটা দৈত্য—এই দৈত্যক
কৃষ্ণই বধ কৰে, এই নামৰ অন্য
এটা দৈত্য শক্ৰুৰুই বধ কৰে ।

মধুকৰ—মৌমাখি, ভোমোৰা, a
bee, a black bee.

মধুকৰ নিকৰ—মৌমাখিৰ নিকৰ
(সমূহ) । মৌমাখি বিলাক ।

পঞ্চজ পাত অহিত ভিমবাৰি ।
মধুকৰ নিকৰ কৰ্ম্ম মহামাৰি ॥
(বৰগীত)

মধুগায়ন—কুলিচবাই, a cuckoo.

মধুজিৎ - বিষ্ণু ।

মধুপ - জম্বব, জোমোবা a black bee.

মধুপক - দৈ মিশ্রিত মৌ, দৈ, ঘিউ, আক মধু মিশ্রিত কবি মধুপক কবা হয় । কোনো বিশেষ অস্তিত্বি আহিলে প্রথমে এই মধুপক পান কবিবলৈ দিয়া নিয়ম আছিল

মধুপুৰী - মধুবা ;

মাধুপ্রিয় - বলরাম ।

মধুকল - মধুনাৰিকল, মধুবিজাম ।

a guava, লেটিন psidium

guayava. পাবেবতন্ত, বৈবত

মাৰে বতকক কিংক বৈবতকম ।

মধু কলম বৃত ফলাখ্যং পাবে

বতকক সপ্তাহম্ (জ্বাণ)

পাবেবত, বৈবত, আবেবতক,

বৈবতক, মধুকল, অমৃতকল

আক পাবেবতক এই সাতটি

মধুকলৰ নাম ।

মধুসুদন - বিষ্ণু,

মধুসুদন - মৌমাষি, bees.

মধুৰ মধুপ মধুভোলে - ভোমোবা

ফুলৰ মৌ খাবলৈ পাহৰিলে ।

গোপ শিশু সঙ্গে, শিবে শিখণ্ডক ডুলে, কর্ণে কুণ্ডল গণ্ড লোলে ।

কেয়ূৰ কঙ্কণ কৰে, উৰে বন-মালা লুলে, মধুৰ মধুপ মধু ভোলে ॥ (বৰগীত)

মধুবিপু - বিষ্ণু । (কৈটভ চাওক)

মধুলোলুপ - জোমোবা, a black bee.

মধুৰন - মধুৰাত হোৱা এবিধ বন ।

মধুসাবধি - কামদেৱ ।

মধুসুদন - ঈশ্বৰ, (মধু দৈত্যক

বধ কৰিলে এই অৰ্থত মধু,

সুদন) (সুদনঃ মধু দৈত্যাসা

যশ্মাং স মধুসুদনঃ)

মধুৰূপী মায়াৰ বিনাশ কৰি

ভক্তক মায়াৰ পৰা মুক্ত কৰে

হেতুকে মধুসুদন বোলা হয় ।

মধুসুদনমায়া, উন্নত কৰায়া,

আছে যত জীৱন ।

ভক্তৰ মায়াৰ, পীড়ন নিমিত্তে,

বেলয় মধুসুদন । ১৬৫ ঘোষা ।

পবিত্ৰাৰ্চনাত্তত্ত্বকৰ্ণ শ্ৰদ্ধাৰ্চন

মধুৰ মধু কবোতি মৃদনং
যোহি সএব মধুসূদন : । (ইতি

শব্দ কল্পক্ৰম্)

মধ্যমেশ্বৰ—কাশীত থকা শিৱলিঙ্গ ।

মধ্যলোক—পৃথিৱী, মৰ্ত্যলোক ।

মনসা—এগৰাকী দেৱী । কল্পপ

ঋষিৰ মনসা কন্যা । জৰংকাক

মুনিৰ পত্নী আৰু আন্তিকৰ

মাতৃ । মনসা ভগবান কল্পৰ

শেষত শয়ন কৰা শয্যা শেষৰ

অৰ্ধাং সৰ্পৰাজ অনন্তৰ ভগ্নী

শেষৰ ভগ্নী হেতুকে সৰ্পবিষ

হৰণ কৰিব পৰা কাৰণে এওঁৰ

এটা নাম বিষহাৰী । তেওঁ পৰম

বৈষ্ণৱী আৰু কৃষ্ণৰ প্ৰিয় ।

“সা দেৱী বৈষ্ণৱী সিদ্ধ যোগিনী

ত্ৰিযুগল তপস্তপত্নী কৃষ্ণ পৰ-

মাৰ্জুনঃ । ” এওঁৰ অন্যান্য নাম

জগদ্গৌৰী: নিত্যা, পদ্মাৱতী,

কঙ্ক, বিষহাৰী ।

মনসিজ—কামদেৱ, মদন (কন্দৰ্প

চাণক)

মনসিজ বাণ—কামদেৱৰ পঞ্চবাণ ।

(কন্দৰ্প চাণক)

মনাই—মন । হৰিপদ পঙ্কজ মেৰি
মনাই ।

বিস্ত চিন্তুছ কুদি মিলাই ॥

(বৰগীত)

মনিগিৰি—মণি থকা এটা উজ্জল

পৰ্বত ।

কান্তিক মধুৰ পুছ শোভেশিৰে ।

মণিগিৰি নৈৰিক বঞ্চে শৰীৰে ॥

(বৰগীত)

মনিয়া—মণিযুক্ত; ত্ৰিভুবন মোহন

সুন্দৰ শিখা মনিয়া । (বৰগীত)

মনীষী—পণ্ডিত, বিদ্বান, a learn-

ed man.

মহু—ব্ৰহ্মাৰ পুত্ৰ ; বহুসংহিতাৰ

মতে ব্ৰহ্মাই নিজ শৰীৰৰপৰা

মহুক সৃষ্টি কৰে । মহু মহুয়া

জাতিৰ জন্মৰ আদি কাৰণ,

সৃষ্টিৰ শাসনকৰ্ত্তা । মহু ১৪

জন । এজন মহুৰ ৰাজত্ব কাল

মহুয়া মতে ৩০৬৭২,০০০০

বছৰ । ১৪ জন মহুৰ নাম যথা-

ক্ৰমে স্বায়ম্ভুৱ, স্বাবোচিষ,

উত্তম, তামস, ঈশ্বৰত, চাক্ষুৰ,

ধৈৱমত, সাবৰ্ণি, ব্ৰহ্ম সাবৰ্ণি বা

বৌচ্য, ব্রহ্মসাবর্ণি বা ভৌত-
ধৰ্মসাবর্ণি বা মেকসাবর্ণি, কদ্র-
সাবর্ণি বা ঋতু, দেবসাবর্ণি বা-
ঋতুধামা; ইন্দ্রসাবর্ণি বা বিশ্বক-
সেন ।

এওঁলোকৰ স্বায়ত্ত্বৰ জন্ম মনু-
সংহিতাত আছে— তপস্তপস্থা
সৃজদ্যন্ত স স্বয়ং পুরুষো
বিবাট । তাং মাং বিভাস্য
সৰ্ব্বশ্চ সৃষ্টাং দ্বিজ সন্তমা : ॥
মনু ১/৩০ হে দ্বিজ সন্তমসকল,
সেই বিবাট পুরুষে তপস্তা কৰি
যাক সৃষ্টি কৰিলে সেইজনেই
মোক সমুদায় সৃষ্টিৰ কাৰণ মনু
বুলি জানিবা । মনুৰ পুত্ৰ-
সকল—

১। সাযন্তুব মনুৰ পুত্ৰ দহজন ;
যেনে:— অগ্নিধু, অগ্নিবাহু,
বিষ্ণু, সবল, জ্যোতিমান,
জ্যোতিমান হব্য, মেধা, মেধা-
তিথি আৰু বশু ।

২ স্বাৰোচিষৰ পুত্ৰ চাৰিজন ;
যেনে:— নভ, নভস্য, প্রস্থতি,
ভানু,

৩। উত্তম বা ঔত্তমিৰ পুত্ৰ দহ-
জন ; যেনে— ঈধ, উৰ্জ, ভূৰ্জ,
শুচি, শুক্ৰ, মধু, মাধৱ, সহ,
৪। তামসৰ পুত্ৰ দহজন,
যেনে:— অকল্প, তপোধবী,
তপোমূল, তপোধন, তপোবতি,
তপশ্চ, তপোহৃতি, পবন্তপ,
তপোভাগী, তপোযোগী ।

৫। বৈবতৰ পুত্ৰ দহজন
যেনে:— অকণ, তত্তদর্শী, বিস্ত-
বান, হব্যপ, কপি, মুক্ত, নিকং-
স্ক, সন্ত, নিশ্চোদ্য, প্রকাশ ।

৬। চাক্ষুষৰ পুত্ৰ দহজন
যেনে:— উক, পুক, শতছান্ন,
তপস্বী, সত্যবাক, কবি, অগ্নি-
ষ্টপ, অতিবাত, স্বচ্ছস্ব, অভি-
মনু ।

৭। বৈশম্বত, এওঁৰ গৰ্ভজাত
সূৰ্য্যৰ পুত্ৰ । এওঁৰ পুত্ৰ দহজন,
যেনে:— ইল, ইক্ষাকু, কুশনাভ,
অৰিষ্ট, বিষ্ট, নৰিবাস্ত, কুৰ্ব্ব,
শৰ্বতি, পৃষধু, নাতাগ ।

৮। সাবর্ণি—এওঁ ছায়াৰ গৰ্ভ-
জাত সূৰ্য্যৰ পুত্ৰ + এওঁৰ পুত্ৰ

দহজন, যেনে— ধৃতি, বৰীয়ান, যবস, সুবৰ্ণ, বৃষ্টি, চৰিফু, ঈভ্য, স্মৃতি, বসু, শুভ্রা ।

৯। বৌচ্য— এওঁ প্রজ্ঞাপতিৰ পুত্র ।

১০। ভৌত্য— এওঁ ভূতি নামৰ প্রজ্ঞাপতিৰ পুত্র ।

১১। মেক সাবৰ্ণি— এওঁ ব্রহ্মাৰ পুত্র । বৌচ্য, ভৌত্য, মেক সাবৰ্ণি, কত্ৰসাবৰ্ণি, দেৱসাবৰ্ণি আৰু ইন্দ্র সাবৰ্ণিৰ পুত্র সংখ্যা জনা নাযায় ।

মহুয়া—মন, কা কক মহুয়া বিষয় বিলাস । হুহুভ মানবী তনু পুহুহো নাপাম ॥ ববগীত

মহুয়া—মাহুত, মানব, নব, পুৰুষ, মাহুত ।

মহুয়া যজ্ঞ—অতিথি সেৱা ।

মনোবধ— ইচ্ছা, বাঞ্ছা, কামনা, desire.

মনোবজ্ঞন—মনত আনন্দ লগোৱা, স্নন্দৰ, ধুনীয়া, lovely.

মন্তব—মন্ত্ৰ, a hymn, a prayer in verse, an incanta-

tion.

মন্ত্ৰ— দেৱতাক আৰাধনা বা প্রার্থনা কৰা বচন বা শ্লোক ।

ৰোগ বা আন পীড়া (যেনে— সাপৰ বিষ) ভাল কৰিবৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰা বাক্য ; a prayer, an incantation.

মন্দৰ—এটা পৰ্বত ; দেৱতা আৰু অশ্বৰসকলে সমুদ্ৰ মন্থন কৰোঁতে এই মন্দৰ পৰ্বত মথনী মাৰি কৰি লৈছিল । আকৌ ব্রহ্মত ত্ৰীকৃষ্ণই ইন্দ্র পূজা বন্ধ কৰোঁতে ইন্দ্রই ক্ৰোধত সাতদিন দিনে ৰাতি ধাৰাসাবে বৰষুণ দি ব্ৰহ্মবাসীক কষ্ট দিবলৈ চেষ্টা কৰোঁতে ত্ৰীকৃষ্ণই এই মন্দৰ পৰ্বত গোকুলৰ ওপৰত দাঙ্গিধৰি ব্ৰহ্মবাসীক বন্ধা কৰিছিল । কৰিলেক পৰি তুতি সুৰা সুৰ নাগে । ধৰিলা মন্দৰ গিৰি প্ৰভু পৃষ্ঠ ভাগে ॥ কীৰ্ত্তন ।

মন্দা—মন্দমতি, বেয়া বুদ্ধি, নির্বেধ,
stupid, dull.

মন্দাকিনী—স্বর্গৰ গজা ।

মন্দায়—অন্ডায় ।

মন্দোদৰী—বাগ্ৰথৰ ভাৰ্যা ।

মন্দ্যথ—কামদেৱ (কন্দৰ্প চাওক)

মন্তা—শোক, তাপ, বেজাৰ, ক্ৰোধ,
অহঙ্কাৰ, sorrow, grief,
anger, arrogance.

মহন্তৰ—এজন মন্তৰ ৰাজত্ব কাল ।

মন্তুৰাৰ ৪৩২,০০০ বছৰত
দেৱতাৰ এক যুগ হয়, দেৱতাৰ
৭১ যুগ হলে এজন মন্তৰ ৰাজত্ব
কাল সম্পূৰ্ণ হয়; গতিকে
মন্তুৰাৰ ৪৩২,০০০ × ৭১ =
৩০৬৭২০০০ বছৰত এক
মহন্তৰ হয় ।

মমতা—মবম, স্নেহ, দয়া; affec-
tion, Compassion.

ময়ূৰ—ম'ৰা চৰাই, নীলকণ্ঠ, শিখা
বল, শিৰী, কেঁকী, চন্দ্ৰকী, সিঁতা
পাজ, ধ্বজী, শিখাধৰ শিখাধাৰ
প্ৰেচনাকী ভূঞা হুক, মেঘ-
নান্দী, কলাপী, চিত্ৰ পিচ্ছক,

ভূজগ ভোগী ইত্যাদি

ময়ূৰচূড়া—ময়ূৰ শিখা; the crest
of a peacock.

ময়ূৰী—মাইকী ম'ৰা pea hen.

মবকট—মৰ্কট, বান্দৰ, a monkey.

সজহি মবকট ভুজিয়ে নবনীত,
বন্ধন যশোমতী কিয়ে । তক বৰ
মূল, উদ্ধাৱন কয়ে কহো, দেবা
দোহো সেৱা বৰ লিয়ে, (গীত-
বায়ামন্দ্য)

মবকত—হৰিদ্ভাৰ বৰ্ণ মণি বিশেষ,
পান্না, এবিধ বাখৰ ।

মবম—(১) স্নেহ, বেখা, affection.

(২) মৰ্ম, সাবভব্য, Substa-
nce, knowledge of div-
ine truth.

বায় নাম মহ, নিখিল পুণ্যবহ,
ওহি নিগম ভব্য বানী,
কলি কোপবহ, এবম হৰি নাম,
পঢ়ি পুত্ৰ মবম মজানি ।

(বৰগীত)

মবমখান—মৰ্মস্থল, শৰীৰৰ অতি
কোমল অংশ, কলিজা, the
vital part of the body,

the heart.

মৰীচি—মুনি বিশেষ, ব্ৰহ্মাৰ জ্যেষ্ঠ
মানস পুত্ৰ, ভাৰ্ঘ্যা কৰ্দম মুনিৰ
কন্যা কলা আৰু পুত্ৰ কশ্যপ ।

মৰীচিকা—মৃগ-ভৃক্ষা, বহল বালিময়
ঠাইত পানী যেন দেখা এটা
তিৰবিৰণি; mirage.

মকং—বায়ু ; the wind.

মকতৰ জন্ম বৃন্তাস্তত পোৱা
যায় যে দিতিয়ে তেওঁৰ পুত্ৰ
হেকৱা কাৰণে ইন্দুক বধ কৰিব
পৰা এটি সন্তান পাবৰ কাৰণে
কশ্যপক প্ৰাৰ্থনা জনায় । কশ্য-
পক উপদেশ দিলে যে তেওঁ
তেনে সন্তান লাভ কৰিবৰ হলে
সদাচাৰৰ সকলো নিয়ম পদ্ধতি
পালন কৰি সেই সন্তান এশ
বছৰ গৰ্ভত ধাৰণ কৰিব লাগিব ।
দিতিয়ে সেই সকলো নিয়ম
পদ্ধতি মানি ইন্দুক বধ কৰিবৰ
কাৰণে এটি সন্তান গৰ্ভধাৰণ
কৰা ইন্দুই সন্তান পাই তাক
মাশ কৰাৰ উদ্দেশ্যে দিতিৰ
কাৰক হিচাবে দিতিৰ লগত

থাকিবলৈ লয় । শেষৰ বছৰত
এদিন দিতিয়ে ভৰি নোখোৱাকৈ
শোৱে । দিতিৰ এই সামান্য
অপৰাধতে সদাচাৰ ভঙ্গৰ
সুবিধা পাই ইন্দুই তেওঁৰ বজ্জৰে
গৰ্ভত থকা সন্তান সাতখণ্ড
কৰে । তেতিয়া গৰ্ভস্থ সন্তানে
কান্দিবলৈ ধৰাত 'মাকদ, মাকদ'
বুলি কয়; সন্তানে তেতিয়ও
কান্দিবলৈ নেৰাত প্ৰত্যেক
খণ্ডকে সাতখণ্ড কৰে । এয়ে
উনপঞ্চাশ বায়ু । দিতিয়ে ফলত
মাত্ৰ এটা মাংসপিণ্ডহে প্ৰসৱ
কৰে । সেই মাংস পিণ্ডক এটা
বালক কৰি দিবৰ কাৰণে পাৰ্ব-
তীয়ে শিৱক প্ৰাৰ্থনা জনায় ।
সেই অনুৰোধ বক্ষা কৰি শিৱই
এটি পৰাক্ৰমী বালকৰ সৃষ্টি
কৰে । সেই কাৰণে মাকতক
কত্ৰৰ সন্তান বুলিও কয় ।

আকৌ শব্দ কল্পক্ৰমত আছে
সৃষ্টিকৰ্ত্তাই আকাশ সৃষ্টি কৰে
আৰু আকাশৰ পৰা বায়ুৰ সৃষ্টি
কৰে, যেনে তস্মাদ্ৰা এতন্ম স্ত্বন

আকাশঃসংভূতঃ আকাশাহায়ুঃ ।
 ইত্যাদি তৈত্তিরীয় ঋতি ॥
 উনপঞ্চাশৎ বায়ু বদিতোঃ পুত্রাঃ ।
 তে সৰ্বেষে অশ্রজাঃ ইন্দ্রো দেবস্বঃ
 প্রাপিতাঃ ॥ উনপঞ্চাশৎ বায়ু
 দিতিৰ পুত্র আক সকলোকে
 ইন্দ্রৰ দ্বাৰা দেবত্ব দিয়া হয় ।
 বায়ুৰ অষ্টাঙ্গ নাম— শ্বসন,
 স্পৰ্শন, অয়ু, মাতবিশ্বন,
 সদাগতি, পৃথদশ্ব, গন্ধবহ,
 গন্ধবাহ, জমিল, আশুগ, সমীৰ,
 মাকত, মকৎ, জগৎপ্রাণ, সমীৰণ,
 নভস্বত, বাত, পবন, পবমান,
 প্রভঞ্জন,

মকত—চন্দ্রকশীয় এজন বজা ।

মকৎপাল—ইন্দ্র

মকৎপুত্র—ভীমসেন, হনুমান ।

মকট—বান্দৰ, a monkey.

মৰ্ত্ত্য—পৃথিবী, the world.

মৰ্দন (১) মা মেহহারি দিল্লী to
 rub the body.

(১) নাশ করা, one who
 destroys.

পতিত পামন, এভয় ভয়ন ।

দবিত্র মৰ্দন, তুমি সি বাঘন ॥
 (গুণমালা)

সমস্ত শাস্ত্রত কৰিয়া সাৰ ।

পাশগু মৰ্দন নাম ইহাৰ ।

এহিসে মৰ্দ্দবে পাশগুমতি ।

জানিবা কলিত নামেসে গতি ॥

(কীর্তন)

মৰ্ম্ম—স্বরূপ, জীৱৰ স্থান (জীৱস্থানম-

শব্দ কল্পদ্রুম) যাৰ মৃত্যু বা নাশ

হলে মাত্মহৰ মৃত্যু হয় । (মৰ্ম্মানি

ইত্যনি সান্তি পঞ্চাশ ভবতি ইতি

শঃ কঃ) পৰীৰব একেবাবেই বৰ

আৱশ্যকীয় স্থান । এতেকে

দেহৰ বা কোনো কথাৰ সাৰ

অংশ । গূঢ়ার্থ, সাৰ অর্থ ;

the vital part of the

body, the essential pur-

port of a book or a

speech.

কহিল। তাকে বোদ্ধব মৰ্ম্ম ।

৭২ কীর্তন । শুনা পৰীক্ষিত

কলিৰ মৰ্ম্ম ॥

মৰ্ম্মজ্ঞ—তত্ত্বজ্ঞ, জ্ঞানী ; one
 having knowledge of

divine truth.

মৰ্যাদা—মান, সম্মান; honour, respect.

মৰ্ণ—ক্ষমা, দোষ এৰা; to forgive, to pardon.

মল—পাপ, বিষ্ঠা, কলঙ্ক; sin, stool a stain, disgrace.

মল্ল—বাহুযোদ্ধা বলবান, মাল, a wrestler.

মহ—মাজত; amidst.

হবি পদ পঙ্কজ পঞ্চব মোই।

তা মহ বহু বাজহংস হোই ॥

(ববগীত)

মহাজন - সাধুলোক, সিদ্ধপুৰুষ, পুণ্যাশ্রা; Pious, pure, virtuous.

মহাদেৱ - শিৱ, মহেশ্বৰ, শঙ্কৰ, বৃষভধ্বজ, কৃষ্ণবাসা, ঐকৰ্ণ, পার্শ্বতীপতি, দেবদেবেশ, কামাজনাশন, শঙ্কু, পশুপতি, শূলিন, শৰ্ৰ (সৰ্ব) ঈশান, চক্ৰেশ্বৰ, ভূতেশ, ধ্বজতি, গজাধৰ, ব্যোমকেশ, ত্রাসক, কল্প, উমাপতি, ভৰ্গ, বামদেব

ইত্যাদি।

মহাদেবী—দুৰ্গা।

মহাপদ্ম—বামায়ণৰ মতে দক্ষিণ

দিগাধিপতি যক্ষৰ হস্তীৰ নাম।

মহাপাতকী—মহাপাপী, পঞ্চপ্রকাৰ

মহাপাপ বৃক্ষ লোক। পঞ্চ

মহাপাপ ত্রক্ষহত্যা, সুৰাপান,

শুকপত্নী হৰণ, আৰু সেই সকল

লোকৰ লগত সংঘৰ্ষ কৰা

লোক।

মহাপুৰুষ—শ্রেষ্ঠপুৰুষ, নাৰায়ণ;

the greatest of the man,

God.

মহাপ্ৰসাদ—বিক্ৰম উদ্দেশ্যে অৰ্পন

কৰা নৈবেদ্য, বিক্ৰম নৈবেদ্য।

মহাত্ৰাস্কণ—নিন্দিত ত্ৰাস্কণ; a

reviled Brahmin, a low

Brahmin.

মহাভীৰ—শাস্ত্ৰৰ বজা, ভূজি নামৰ

শিৱৰ ছাৰপাল।

মহাবথ—শিৱ।

মহিষধ্বজ—যম।

মহিমমৰ্দনী—দুৰ্গা।

মহিষাসুৰ—বহুমানুৰ পুত্ৰ এটা

দৈত্য। বস্তানুবে এটা মহা
পৰাক্রমী, ত্রৈলোকা বিজয়ী,
অবধা, অমৰণ, যশস্বী পুত্র
সন্তান কামনা কৰি মহাদেৱক
আবাধনা কৰে। মহাদেৱ
তপস্ৰাত সন্তুষ্ট হৈ বাক্তিত
সন্তান পাবৰ কাৰণে বৰ দিয়ে।
বৰ পাই বস্তানুৰ উত্ততি
যাওঁতে বহুত মহিষীক দেখা
পাট কামত মোহিত হৈ সেই
মহিষীতে বড়ি লুখ লাভ কৰে।
সেই মহিষীৰ গৰ্ভত বস্তানুৰ
ওঁবত মহিষানুৰ জন্ম হয়।
সেই অবধা সৰ্বভূত বিজয়ী
পৰাক্রমী মহিষানুৰৰ প্ৰেকোপত
তিনিলোক কম্পমান হৈ
দেবীক আবাধনা কৰে।
দেবীয়ে সেই অবধা দৈত্যক
নিজৰ পদ তলত দ্বাব দি
বাধে। “মৌৰী পালতলা প্ৰাপ্য
যথা সৌহৰ্য্যনিমোদতে”।

মহী—পৃথিৱী ; the earth.

মহীধৰ—পৰ্বত ; a mountain.

ধীৰ বীৰ লুৰ পুৰুষ বাঘৰ,

বাঘৰ তুয়া পৰি ঝাল্পে। লুৰ
নব কিল্লব, ফণধৰ তবতৰ,
মহীধৰ তবসি প্ৰেকাল্পে ॥
(বৰগীত)।

মহেৰ্থব - শিয়।

মহোৎপলম্ - পদ্ম, পছম ফুল ;
a lotus.

মহোৎসৱ - অভিশয় আনন্দদায়ক
কৰ্ম, ডাঙ্গৰ উৎসৱ, ডাঙ্গৰ
আমোদ, a great amuse-
ment or festival.

মহোদয় - মহাশয়, ডাঙ্গৰ মানুহ,
মান্যব্যক্তি ; a respectable
man, a great man.

মক্ষিকা }
মক্ষীকা } - মাখি, এবিধ উৰিব পৰা
পোক ; a fly.

মাটি মলাচক, an earthen
pot. লবলুৰ সীমা নাই, মাটি
মাটি ছি। তবছ খাইবাৰ নেদ
কাজালৰ জী। (গীত-জীবাৰ)

মানব - মানুহ, মানুহ ; a man.

মানিক - এবিধ বহুলীয়া বড়া
বাঘৰ, এবিধ বড় ; a supe-

rrior kind of ruby.

মাণ্ডলী—মাৰলী, বাক্ৰহাড়; the backbone. আয়ু দিলা ভাঠি, হাতে লৈলা লাঠি, হাষ্টিতে নচলেপাহ। ভাঙ্গিলা মাণ্ডলী, আগ গৈলা চলি, ধনু ফান্দ ভৈলা গাহ্ন ॥ (বৰগীত)

মাত পুকুৰাইলা—মাতদিলা, মাত-মতা, শুনি বাধাবানী, হৰি হেন জানি, বঞ্চে মাত পুকুৰাইলা। সৰ্বস্ব নিৰাব, ভবে মোৰ বব কৈবচোৰ আসি পাইল ॥ (গীত-শ্ৰীৰাম)

মাতলি—ইন্দ্রৰ সাৰথি।

মাতৃবধী—মাতৃহন্তা, নিজৰ মাকক বধ কৰোঁতা; a matricide.

মাতৃভক্তি—মাতৃক ভক্তি কৰা, মাতৃক চেনেহেৰে সন্মান কৰা; regard for one's own mother.

মাৎসৰ্য্য—খিয়াল, পৰব ভাল দেখিব নোহোৱা, হিংসা; envy, malice.

মাধী—মধনৌ মাৰি, গাখীৰ মধা

মাৰি; a churning stick.

মাধৱ—ভগবান, শ্ৰীকৃষ্ণ, ঈশ্বৰ, বহাগ মাহ, বসন্ত কাল। হৰিবোল শুন আবোধ গোৱালী মইলে মাধৱ জ্ঞান। বসন্ত কালক বোলয় মাধৱ বাধা দিলা সমিধাম ॥

মাধু—মাধৱ, কৃষ্ণ।

দিবস সবহু মাই মাধু বিবহ তাপ তপহু তাপিত জন্ম মোৰ।

অবলোমতীশুভ, চান্দ শীতল দেহ, কয়ল সয়ন উপ বোৰা ॥ বৰগীত

মাধুৰী—মধুৰতা, মধুৰলতা; sweetness. নাৰায়ণ কৈছে সেৱহ তুমি পাই। বিলম বিষয় শূণ্ণে অমিয়া মাধুৰী পাই, মতিমেৰি পুস্তু তখি ৰাই ॥ (গীত-শ্ৰীৰাম)

মানব—মনুষ্যজাতি, মানুহ, man-kind.

মানপী—মনুষ্য, মানব; human.

মানস—মনস্বৰ্গীয়; mental.

মানসচোৰা—মনচোৰ, মন আকৰ্ষণ কৰা; attraction of the mind, fascinated.

কুণ্ডল উগমগি জলজল মোবা ।
 দৈবত হাসি বসে মানসচোবা ॥
 (বরগীত)

শ্যামিনী—অভিমানী নাৰী, মাহাত্মী ;
 lady.

মাধব হে শ্যামিনী মদনবিলাপ ।
 শ্যামিনী জলয়তি তাপ ॥
 (গীত-বামানন্দ)

মায়ী—প্রভাবণা, ছলনা, অবিদ্যা,
 অজ্ঞান, “প্রতীতি সাধনং মায়ী ।
 অঘট ঘটন পটীয়াসী মায়ী ।”
 ভগবানে অসত্যক সত্য বিশ্বাস
 কবাই মজুযাক তীতে আবদ্ধ
 কবাব ছলনা, যাব ছাৰা মানুহে
 এই অনিত্য সংসারকে নিত্য বুলি
 বিবেচনা কৰি তাতে বদ্ধ হৈছে ।

মায়াজাল—জন্ম, মিছা সংসারকে
 সঁচাজ্ঞান কবাই বদ্ধ কবিব
 পৰা কাল্প, the worldly
 illusion which misleads
 mankind.

মায়াময়—জন্ম, এটাত আন এটা
 যেন বোধ জন্মোৱা, illusive.

মায়াবী—মায়াকাব, ঐশ্বৰ্য্যজালিক,

চকুত জালি, জয়াব পৰা,
 অদৃষ্ট হব পৰা ; one who
 deceives persons by
 false show.

মাৰ্গ—মাৰ্গ, বাট, আলি, পথ,
 a path, a road, doc-
 trines held by a par-
 ticular sect.

মোহবিণী কৈছন কলঙ্ক হাৰাবি ।
 বাজমাৰণ মহ কিবত ভালক সব,
 কাহেক চোব মোহাবী ॥ (বরগীত)

মাৰণ—বধ বা আঘাত কৰা কাৰ্য্য ;
 killing or striking.
 ভোজ্যাব ছয়াল লৈয়া আমি
 মারব আগে যাইবো ।
 পৰব দোষে কেনে আমি আপুনি
 মাৰণ খাইবো ॥ (বরগীত)

মাবীচ—বাক্স বিশেষ, তাৰকা
 বাপ্ৰদীৰ পুত্ৰ, বাৰণব অনুচৰ ।
 সীতাক হৰণ কবিবৰ অৰ্থে
 মায়ী কনক মৃগ হৈ আহোতে
 এই বাক্স দ্বাৰে বধ কৰে ।

মাকতি—হজুমান, তীৰসেন ।

মার্কণ্ডেয়—যুগপ্ত, দুনিব পুত্ৰ ।

মার্গ—(১) বাট, পথ, a road, a path, doctrines held by a particular sect.

(২) মলদ্বার, পোকব, the anus.

মাজ'ব—মেকুৰী, বিড়াল, a cat.

মার্ভ'ও—সূৰ্য্য, the sun (আদিত্য-চাওক)

মাহেন্দ্রী—ইন্দ্রানী ।

মাহেন্দ্রবী—হুৰ্গী ।

মিতজম—হাতী, an elephant.

মিতবন্ধায়ো—মিত্রতাবন্ধোরা, মিত্রতা
স্থাপন করা ।

মন মেবি হুবি সঙ্গে মিত
বন্ধায়ো ।

ঐচন যতন কিয়ে সব ছোবি
সন্ত সজতি বতি লায়ো ॥

স্বগীত ।

মিত্র—(১) বন্ধু, সুহৃদ, a friend.

(২) মিত্র - দ্বিমভাগৰ আৰু
বকণক 'মিত্রভাগৰ' আৰু
মূলি কোৱা হয় ৷ তেওঁলোক
চুইভনে পৃথিৱী আৰু আকাশ
শাসন আৰু চৰ্চাবক কৰে, ইতি

বিস্তাৰ কৰে আৰু পাল দ্ব
কৰে ৷

"In the Vedas he is generally associated with Varuna, he being the ruler of the day and Varuna the ruler of the night. They together uphold and rule the earth and sky, guard the world, encourage religion and chastise sin" classical Dictionary.

মিহিব—১। সূৰ্য্য, বায়ু, চন্দ্র,
the sun, the wind,
the moon.

২। বিক্রমাদিত্য . ৰাজসভাৰ
ন জন পণ্ডিতৰ একজন ।

মীনা—কণাপথ এগৰাকী ভাৰ্যা ।

মীৰ—সমুদ্র, the ocean

মুকুন্দ—বিষ্ণু ।

মুক্ত—মোচন, মুকলি, -আৱদ্ধ
মৌহোৱা, liberated from

Corporeal existence,
freed.

মুক্তাৱলী—এবিধ অসমীয়া ছন্দ,
a kind of Assamese verse.

মুক্তি—বান্ধব পৰা মুকলি হোৱা ;
দুখ কষ্টৰ পৰা উদ্ধাৰ, আত্মাৰ
সদগতি, জনম মৰণৰ হাতৰ পৰা ।
মুক্তি দুই প্ৰকাৰ—হৰি ভক্তি বস
বাঞ্ছা কৰা আৰু নিৰ্বাণ ।
বৈষ্ণৱসকলে হৰি ভক্তি বস
বাঞ্ছা কৰে আৰু অন্য সকলে
নিৰ্বাণ বাঞ্ছা কৰে “হৰি ভক্তি
স্বৰূপাক মুক্তিৰ বাঞ্ছন্তি
বৈষ্ণৱাঃ । অন্যে নিৰ্বাণ স্বৰূপ-
পাক মুক্তিৰ মিছেন্তি সাধৱাঃ ।
(ব্ৰহ্ম বৈৱৰ্ত্তে প্ৰকৃতি খণ্ডে)
মুক্তি আকৌ পাঁচ প্ৰকাৰ,
যেনে— ১। সাৰ্ৱিষ্ট, ২। সালোক্য
৩। সাৰূপ্য ৪। সামীপ্য
৫। নিৰ্বাণ বা সাযুক্ত্য ।

মুখাণ্ণি—মৃতকৰ শব্দাহ কৰিবৰ
কাৰণে চিত্তাত তুলি সৰ্বপ্ৰথম
শিৱ স্থানত অগ্নি সংযোজন ;
মৃতকৰ আত্মাদি যি জনে কৰিব

ভেখেতেই, “কৃত্বাতু” কৃত্বাতু কৰ্ম
জানতা বাণ্য জানতা মুহা-
কালে বশ্য প্ৰাপ্য নৰং পঞ্চমমা-
গতম্ । ধৰ্ম্মাধৰ্ম্মসমাযুক্তং
লোভ মোহ সমাবৃতম্ । দহেয়ং
সৰ্বগাত্ৰাণি দিব্যান্ লোকান্
সগচ্ছতু ।” এই মন্ত্ৰ মাতি
চিত্তাৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ
কৰি সৰ্বাণ্ণে শিৱ স্থানত জল-
মান বহি সংযোজন কৰিব ।

মুগ্ধ—মুগ্ধ, মুঢ়, মুখ, নিৰ্বোধ ;
fool, dull, stupid.

অন্ধ মুগ্ধ দশকন্ধ পাপবুধ
জানকী শিৱত চৰাই ।

বয়ুপতি পদবৰধৰ বজ্জনীচৰ, শঙ্কৰ
কহতু উপায়ী ॥ (বৰগীত)

মুচল } —মটি পেলালে, মুচল
মোচল } মুখ প্ৰিয়াক পীতবাসে ।

কহ শঙ্কৰ বস কেশৱ দাসে ॥

কল্পিত হৰণ)

মুখ—মোক ।

মুদিত—আনন্দিত হোৱা, pleased,
joyful.

মুনিৰ—মোৰ, কামুৰ, তোকোৱা

cloud, lustful, a frog.

মুমুকু—মুক্তি ইচ্ছা করা ব্যক্তি ;
one who hankers after
salvation.

মুমূর্ষু—মৃত্যুর ওচর চপা লোক ;
one who is on dying
bed.

মুম্বনাশী—ঐক্য, বিষ্ণু, মূব অম্ববক
নাশ করোতা। ঐক্যই যেতিয়া
নবকাম্ববক বধ কবিলে যায়
তেতিয়া নবকক সহায় কবিলে
কাৰণে কাম্বপ স্ববিব পুত্র
প্রবল প্রতাপী মূব নামব
অম্ববে সাতহেজাব পুত্র সহ
ঐক্যব বিপক্ষে বুদ্ধ কবিলে
আছে। ঐক্যই সেই মূব
অম্বব আক তেওঁব সাতহেজাব
পুত্র সকলোকে চক্রব দ্বাবা
নিধন করে। সেই মূবক নাশ কব
হেতুকে তেওঁক মুম্বনাশী বোলা
হয়।

মুম্বলী } বংশী, বাঁহী । a flute
মুম্বলী }

মুম্বলীধব—ঐক্য । ঐক্যব মুম্বলী

সম্পর্কত কুম্বলীলাব বজালী
ভাঙনিত আছে :

পূর্বের দেবলয়ে ব্রহ্মা যজ্ঞ
আবস্থিত ।

বেলু বৃক্ষ পর্ব সার্ক চৌবিশ
হইল ॥

সেই বেলু বৃক্ষ ব্রহ্মা লইয়া
স্থিতিতে ।

বচিলা শাবজ ধনু নয়টি পর্বতে
বিষ্ণুব যে হস্তে সেই ধনু বলবান
সপ্ত পর্বের জয়ন্তব ধনুক নির্মাণ ॥
পক্ষ পর্বের কোদণ্ড যে দেববাজ
ধবে ।

তিনি পর্বের গাণ্ডীব বচিল হংস
ববে ॥

অরশেষে বেলু বৃক্ষ অর্ধ পর্ব
ছিল ।

মোহন মুম্বলী ব্রহ্মা ভাঙাতে
গাঠিল ॥

ব্রহ্মা মোহনব কালে মুম্বলী
লৈইয়া ।

গোবিন্দে মিলেন ব্রহ্মা কুম্বাবনে
গিয়া ॥

মুম্বলী—মুম্বলী, বাঁহী, a flute.

মধুব মধুব ধনি, মুম্বলী বারত,

পঞ্চম পাত্ৰত বজ্জে ।

ত্ৰিভঙ্গললিত অঙ্গ, বেহু কব
তাল, খেলাই বালক সজ্জে ।

(বৰগীত ।)

মুৰাৰি—মুৰব অৰি (শক্ৰ) । মুৰ
নামৰ অনুবক বধ কৰোতা
শ্ৰীকৃষ্ণ । (মুৰ নাশী চাওক ।)

মুৰাক—মুৰাৰি, শ্ৰীকৃষ্ণ ।

মধুৰ মুকতি মুৰাক, মন দেখে
হৃদয়ে হামাক ॥ (বৰগীত ।)

মুকচি—মূৰ্ছা, অচেতন হোৱা ; a
swoon.

মদন ছমন ৰূপ, পেৰিয়ে পুহু
পুহু

মুৰচি পৰৰ শুব নাবী ।

সোহি জগজীৱ, বিয়োগ অব
সহবি

কৈচন চিন্ত হামাৰি ॥ (বৰগীত)

মুকবিকা—মুকলী, বাঁহী, a flute.

কটিধৰা স্পোভিত হাতে
মুকবিকা ।

কবল নয়ন স্পোভিত গধূলিকা ।

(নীত-বামানন্দ)

মুমদ—কড়বী, গন্ধ কলাই,

musk.

মৃগবাজ—সিংহ, a lion.

মৃগলাহন—চন্দ্ৰ । the moon.

মৃগবাহন—বায়ু, the wind.

মৃগলিৰ } ২৭ টা নক্ষত্ৰৰ পঞ্চম
মৃগলিৰা } নক্ষত্ৰ

মৃগাল—পদ্ম, পত্ৰমৰ ঠাৰি,

মৃদঙ্গ—এবিধ বাদ্য, এই বাদ্য দুই

প্ৰকাৰৰ যেনে—মৰ্দল আৰু
মূৰজ ।

১। মৰ্দল—ইয়াৰ বাঁওফালৰ
মুখ তেৰ আকুল আৰু
সোঁফালৰ মুখ বাৰ আকুল ।
(মৰ্দল ত্ৰয়োদশাকুল বাম মুখো
ছাদশাকুল দক্ষিণ মুখঃ ।)

২। মূৰজ— ইয়াৰ বাঁওফালৰ
মুখ দহ আকুল আৰু সোঁফালৰ
মুখ সোতৰ আকুল (মূৰজত্ৰুটা
দশাকুল

বামমুখঃ সপ্তদশাকুল দক্ষিণ
মুখঃ । মৰ্দল মূৰ জয়ো বয়
ভেদঃ । ইতি সঙ্গীত দামোদৰ
(শব্দ কৰক্ৰম)

মৃহু—কোমল, soft.

মুহুৎপলম - নীল পত্ম, a blue lotus.

মেখলা—১। মেখলা, তিষোতাই ককালত পিন্ধা কাপোৰ।

a female waist cloth like petticoat used by the Assamese woman.

২। মধাবন্ধনী; girdle. ব্রাহ্মণ আদি দ্বিজাতিসকলে উপনয়নৰ সময়ত পিন্ধা পবিত্ৰ সূত্ৰ, মৌজী ত্ৰিবুৎ প্ৰক্ষা কাৰ্ঘ্য।
বিপ্ৰয়া মেখলা ২।৪২ মনু।

নগীন পীত ধটি কটি মাজে।
কনক মেখলা কিঙ্কিনী বাজে ॥
(বৰগীত।)

মেদ - জুলিয়া বস্ত্ৰৰ তলত পৰা গেদ, ড্ৰগ্ৰ ভেল, drugs, tees.

মেদিনী - পৃথিৱী, the earth
(কেটভ চাওক)

মেধা—১। বুদ্ধি, বুজি, ধাৰণা কৰা শক্তি; the intellect.

২। স্বৰ্গভূত মনুষ্য পুত্ৰ
(মনু চাওক।)

মেধাবী - মেধাযুক্ত, বুধিয়ক.

intelligent, ingenuous

মেনকা—স্বৰ্গৰ অপেক্ষৰী, অকুন্তলাব মাতৃ।

মেৰা মোৰ, mine.

মেৰি—মোৰ my.

মেৰো অবনাথ আত্মা নন্দ
লাল।

বংহি ঠাকুৰ, হুৰি দীন দয়াল ॥
(বৰগীত।)

মেহু—মেঘ, the cloud.

তমু চাক নান, বহনে জৰিত,
কনক ভূষণে ৰাজে।

নীল মেহু বহু তাবক মৈহন
কপে মগুথ গজে ॥

(গীত-বামানন্দ।)

মেহুৱাল—মেৰাই বন্ধিলে, being coiled, being twisted.

মেহুৱৈ—এজন মুনি। পৰাশৰ
শিষ্য।

মৈখিলী - সীতা।

মোই - মোক, my.

নাহি নাহি কমলা বিনোদপা
তাবক কোই ॥

পৰমানন্দ, পদ মকৰন্দ, সেৱক

মন যোই ॥ বরগীত
মোচন—বন্ধনৰ পৰা মুক্তি, মোক্ষ ;
liberation, salvation

মোটন—বায়ু, the wind
মোড়ল—মাৰিলে, বধ কৰিলে,
killed

কুবলয় কমে কেশীমঞ্জ, মোড়ল,
অঘবক খেলুক নাশি ।
হৰি পদ কমল, অমল একবন্দ
বস, মাধৱ দী অভিজাষী ॥
(বৰগীত)

মোহতখৰি - পানীত কৰা খেল;
playing in the water.
গোপগোপিনী গণ, আনন্দে
মগনমৰ, যোগোৱা ৰোহিনী
নন্দৰাজে
ক'ৰ ফাগু মৰামৰি, কতো খেল
মোত খেৰি, জয় কৃষ্ণ ৰোল ব্ৰজ
মাজে ॥ (বৰগীত)

মোতিম মুকুজ, pearl
বংশী অধৰে ধৰি নুন আঁপোৰ
কৰি
প্ৰেমৰসে ৰন্ধিবে অমিয়া ।
সামগিক মুকুজ, কাঁঠি দপন

মোতিম পান্টি,
প্ৰাণেমৰি হৰত হাদিয়া ॥
(বৰগীত)

মোহন—হৰ্ষ, আনন্দ, joy, gay.
মোদিত--হৰ্ষযুক্ত, আনন্দদায়ক ;
delighted, pleased.
ঈষত মধুৰ হাসি, বাঁশী
বিনোদিত, মোদিত পঞ্চম
পায়তৰি ।
নন্দকুম্ব ব, চৰণযুগ ৰাজীৱ, মাধৱ
মন বহু ভাৱতৰি ॥ (বৰগীত)

মোহালাড়, জাখৈ লাক, a ball
মোহালাক of parched
paddy.

মোহ—মূৰ্ছা, অবিদ্যা, মায়া,
মিছাক সঁচা বোধ ; স্নেহ,
মৰম, swoon, ignorance,
fascination, affection.
মোহু—মোহিত কৰোতা, যাক
দেখিলে মন ভুল হৈ যায় ;
মোহিত কৰা
ব্ৰজ ভীৰৱ দয়াল, দীন, দয়ালু,
এ নন্দকুম্ব, মনো মোহু

কোমল কেলিকলা, বসনাগব
মনোহৰ, শ্ৰামকাম মোহনু ॥

(বৰগীত)

মোহপাশ—(মোহ—মায়া, পাশ-
বন্ধন) মায়াৰ বন্ধন, fascina-
tion.

কুপা কৰা নাৰায়ণ ছোৰ মোহ
পাশ ।

কহয় মাধৱ হৰি দাসকু দাস ॥
(বৰগীত)

মোহনী—মনত ভ্ৰান্তি জন্মাই আত্ম
জ্ঞান হেৰুৱা, মায়াৰ জালত
আবদ্ধ কৰণ,
দেখু সখি, মদন মোহন মুখ চান্দ ।
মোহন মুখেৰ বাণী, মোহন
ভক্তিৰা খানি, মোহনী মাৰিতে
কৈল কান্দ ॥ (গীত-বামানন্দ)

মোহভয়ো—মোহ যোৱা

মৌতিম—মৌতিম, মুক্তামুক্ত,
মুক্তা, pearl

মৌৰা—ম'ৰাচৰাই, ময়ূৰ, a
peacock.

ম্লান—মলিন, বিমৰ্ষ, নিবানন্দ,
dirty. cheerless.

শ্লেচ্ছ—কিৰাত আদি জাতি, সকলো
ধৰ্ম্মবহিত লোক ।

মুক্তকেশ শ্ৰাশ্ৰধাৰী (দাৰি
গৌৰ্যমুক্ত) ধৰ্ম্মবহিত গোমাংস
আদি অভক্ষ্য ভোজন কৰা
লোকসকল ।

“পাৰদা মুক্তকেশাশ্চ পহুবা
শ্ৰাশ্ৰধাৰি ২: গোমাংস খাদকো
যচ্চবিকঙ্কং বহু ভাষতে ॥”
(শক কল্পক্ৰম.)

য

যজুৰ্বেদ—হিন্দুৰ চাৰিখন বেদৰ
এখন । যজুৰ্বেদ দুই ভাগ
বাজসনেয় আৰু তৈত্তিৰীয় ।
বাজসনেয়ৰ সপ্তদশ শাখা যেনে-
জাবালা, ঔধেয়া, কাষ্মা, মাধ্যন্দিনা,
শাপীয়া, তাপায়নীয়া, কাপালা,
পৌণ্ড্ৰ, বংসা, অংবটিকা, পামা-
বটিকা পাৰশৰীয়া, বৈধেয়া,
বৈনয়েয়া, ঔধেয়া, গালবা, বৈজবা
আৰু কাত্যায়নীয়া ।

তৈত্তিৰীয়ৰ দুই শাখা যেনে—
ঔধ্যা আৰু ঋত্বিকিয়া ।

ঋত্বিকিয়া শাখাৰ আৰু পাঁচটা

ভাগ যেনে—আপস্তম্বী,
বোধায়নী, সত্যাষাটী, হিৰণ্য-
কেশী আৰু ঔধেয়া

যজুৰ্বেদৰ প্ৰবক্তা বৈশম্পায়ন।

যজ্ঞ—দেবাদিৰ উদ্দেশ্যে কৰা
হোমাদি কাৰ্য্য। যজ্ঞ তিনি
প্ৰকাৰ সাংখ্যিক, ৰাজসিক আৰু
তামসিক।

কোনো ফল কামনা নকৰি কৰা
যজ্ঞক সাংখ্যিক, কোনো ফল
কামনা কৰি কৰা যজ্ঞক
ৰাজসিক আৰু প্ৰত্যাশাহীন বিধি-
হীনভাৱে কৰা যজ্ঞক তামসিক
যজ্ঞ বোলে।

যথা—অফলাকাঙ্ক্ষি ভিৰ্য্যজ্ঞো
বিধি দৃষ্টো য ইজ্যতে। যষ্ট-
ব্যমেবেতিমনঃ সমাধায় স
সাংখ্যিকঃ। অভিসন্ধায় তুফলং
দস্তাৰ্থয়পি চৈবযৎ ইজ্যতে ভবত
শ্ৰেষ্ঠতং যজ্ঞঃ বিধি ৰাজসম্।
বিধি বিহীনম সৃষ্টাঙ্গং মন্ত্ৰহীনম-
দক্ষিণম্। প্ৰত্যাশা বিৰহিতং
যজ্ঞঃ তামসংপৰিচকতে ॥ ১৭
অধ্যায় ক্ৰীমন্তাগ্নতৰ্গীতা। যজ্ঞ

আকৌ পাঁচ প্ৰকাৰ।

(নৃযজ্ঞ চাওক।)

যজ্ঞসূত্ৰ—লগুণ, a sacred
thread.

যতি—পুত্ৰ পৌত্ৰাদি জন্ম হোৱাৰ
পিছত পুত্ৰ পৰিবাৰ ধনঐশ্বৰ্য্য
ত্যাগ কৰি ভাৰ্য্যা ইচ্ছা
কৰিলে লগত লৈ, ইচ্ছা নক-
ৰিলে পুত্ৰৰ লগত থৈ যম নিয়ম
(যম চাওক) পালন কৰি ভিক্ষা
বৃত্তি অৱলম্বন কৰি নিজ্জন
স্থানত থাকি ভগবানক আৰা-
ধনা কৰা লোক। যাতিৰ বস্ত্ৰ
বস্ত্ৰবৰ্ণ, ভিক্ষাৰ পাত্ৰ লাও
কাঠ বা মাটিৰ। এবাৰত
এসাজৰ অধিক ভিক্ষা কৰা
যতিৰ নিষেধ। পুত্ৰ পৌত্ৰাদি
জন্ম নিদি সংসাৰ ত্যাগ কৰা
শাস্ত্ৰৰ বিৰোধী। মনুয়ে কৈছে—
অনধীত্য দ্বিজো বেদানমুৎ পাদ্য
তথা স্মৃতান্।

অনিষ্টাচৈব যজ্ঞেন্চ মোক্ষমিচ্ছন্
ব্ৰহ্মত্যাধঃ ॥ ৬। ৩৭ মনু।

দ্বিজসকলে বেদ অধ্যয়ন

নকবাকৈ, যজ্ঞ আদি
অনুষ্ঠান নকবাকৈ কিম্বা সন্তান
উৎপাদন নকবাকৈ মোক্ষ ইচ্ছা
কৰি সংসার ত্যাগ কৰি মোক্ষ
ইচ্ছা কৰিলে অধোগতি লাভ
কৰে ।

যতী—জিতেন্দ্রিয়, বিধবা, a
passionate, a widow.

যত্ন—চেষ্টা, উদ্যোগ ; exertion

যত্ন—দেৱযানীৰ গৰ্ভজাত যযাতিৰ
জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ। এই যত্নৰ বংশতে
দ্বাপৰ যুগত শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্ম হয় ।

যত্নকুল—কুমুদিনী ইন্দু গোপাল—
(যত্নকুল কুমুদিনী অৰ্থাৎ ভেটফুল
ইন্দু অৰ্থাৎ চন্দ্ৰ) যেনেকৈ
ৰাতি ভেটফুল সমূহে
বিল প্ৰফুটিত কৰে। সেইদৰে
গোপালে যত্নবংশ উজ্জল
কৰিছে ।

জগদানন্দ, জগত জনজীৱন,
যত্নকুল কুমুদিনী ইন্দু গোপাল ।
মাধৱদীন, মুকুটমতি মাগয়,
ভকতি ৰতি একুবিন্দু দায়াল ॥
(বৰগীত)

যজ্ঞগা—পীড়া, কষ্ট, যাতনা ; pain
affliction.

যম—১। সংযম। যমৰ অঙ্গ পাঁচটা

যেনে— অহিংসা, সত্য, অস্তেয়,
ব্ৰহ্মচৰ্য্য আৰু অপৰিগ্ৰহ ।

ভাগৱতৰ একাদশ স্কন্ধত যমৰ,
অঙ্গ বাৰটা বুলি উল্লেখ কৰিছে;

যেনে— অহিংসা, সত্য, অস্তেয়,
অসংগতা, লজ্জা, অসঞ্চয়,
আস্তিক্য, ব্ৰহ্মচৰ্য্য, মৌনতা,
স্থিৰতা, ক্ষমা আৰু অভয় ।

যাজ্ঞবল্ক্যমতে— ব্ৰহ্মচৰ্য্য দয়া-
ক্ষান্তিৰ্ধানং সত্যমকঙ্কতা ।
অহিংসাস্তেয় মাধুৰ্য্যে দমশ্চতি
যমাস্মৃত্যঃ ॥

মন্ত্ৰে নিয়মতকৈ (নিয়ম অৰ্থাৎ-
স্নান, মৌনাবলম্বন, উপবাস, দান,
শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন, ইন্দ্ৰিয় সংযম
সন্তোষ আৰু ঈশ্বৰ প্ৰণিধান)
যমত অধিক গুৰুত্ব দিছে ।

কাৰণ তেখেতে কৈছে—
যমান্ সেবেত সত্যজ্ঞানত্যা
নিয়মান্ বৃথঃ ।

যমান পতন্ত্যকুৰ্ব্বাণো নিয়মান

কেবলান ভজন্ ৪/২০৪ মম্ব।
 যম সৰ্বসময়তে পালন কৰিব
 অকল নিয়ম পালন কৰিয়েই
 নাথাকিব। যম আচৰণ নকৰি
 যদি কেবল নিয়মেই পালন কৰি
 থাকে তেন্তে তেওঁ পতিত হয়।
 ২। মৃত্যুৰ অধিষ্ঠাতা দেৱতা।
 যমৰ পিতৃ সূৰ্য্যৰ মাতৃ সংজ্ঞা।
 সংজ্ঞাৰ লিগিৰী ছায়াৰ লগত
 সূৰ্য্যৰ অবৈধ প্ৰণয় দেখি
 সংজ্ঞাই নিজৰ সন্তান যমক
 কেতুৱাতে এৰি গৃহত্যাগ কৰে।
 যমে ছায়াকে নিজৰ মাতৃজ্ঞান
 কৰি আছিল, কিন্তু ছায়াই
 যমতকৈ ছায়াৰ নিজপুত্ৰ
 শনিক অধিক স্নেহ
 কৰা দেখি যমে মনত দুখ পাই
 এাদন ছায়ালৈ ভৰি দাঙে
 তাতে ছায়াই খঙত সেই ভৰি
 গেলি পছি যাবৰ কাৰণে
 অভিশাপ দিয়ে। অভিশাপ
 অনুসৰি যমৰ ভৰিত ঘাঁ লাগি
 গেলি পছি যাবলৈ ধৰে আৰু
 তাত পোক দিলে। পিতৃ

সূৰ্য্যই তাকে দেখি সেই পোক
 খাই ঘাঁ ভাল কৰিবলৈ এটা
 কুকুৰাচৰাই দিয়ে। কুকুৰাই
 ঘাঁৰ পোক খোৱাৰ পিছত ঘাঁ
 শুকাই যায় আৰু ভৰি ভাল
 হয়। এটা ভৰি নষ্ট হোৱাৰ
 কাৰণে যমৰ এটা নাম
 'ছিহ্নপাদ' হয়। এই ঘটনাৰ
 পিছতহে ছায়া যে তেওঁৰ নিজ
 মাতৃ নহয় এই কথা জানিব
 পাৰে। তেতিয়া যমে অনেক
 অনুসন্ধান কৰি নিজ মাতৃ
 সংজ্ঞাক ঘূৰাই আনে। অশু-
 ঠাইত আকৌ সংজ্ঞা আৰু ছায়া
 দুয়ো বিশ্বকৰ্ম্মা পুত্ৰী বাই ভনী
 বুলি উল্লেখ আছে।

যমৰ অনাগ্য নাম সমূহ—ধৰ্ম্ম-
 ৰাজ, পিতৃ পতি, সমবস্ত্ৰ, পৰেতৰাট, কৃতান্ত, যমুনা ভ্ৰাতা,
 শমন, যমৰাট, কাল, দণ্ডধৰ, ভ্ৰাতৃদেৱ, বৈৱস্বত, অশ্বত্থ, ধৰ্ম্ম,
 ধৰ্ম্মৰাট, জীৱিতেশ, মহিবধ্বজ, ঔড়ম্বৰ, দণ্ডধৰ, কীনাশ, দগ্ধ,
 মহিববাহন, শীৰ্ষপাদ, ভীমশাসন,

কঙ্ক, হৰি, কৰ্মকৰ ইত্যাди।

যমলাজ্জুন— গোকুলৰ ছজোপা
অৰ্জুন গছ। নাৰদৰ শাপত
কুব্জৰ ছজন সন্তান নলকুব্জ
আৰু মনিগ্ৰীৱ বৃক্ষহে আছিল;
ঐকৃষ্ণৰ স্পৰ্শত পূৰ্বৰ নাৰদৰ
বাক্য অনুসৰি উদ্ধাৰ হয়।

যমুনা— এখন নদী। এই নদী হিমা-
লয় পৰ্বতৰ পৰা ওলাই প্ৰয়া-
গত গঙ্গাত পৰিছে। পুৰাণৰ
মতে যমুনা সূৰ্য্যৰ কন্যা, যমৰ
ভগ্নী। এই নদীৰ অন্যান্য নাম
কালিন্দী, সূৰ্য্যাতনয়া, শমনস্বসা,
যমী, যমনী; তপন তনুজা,
কলিন্দকন্যা, যমস্বসা, শ্ৰামা,
তাপি, কলিন্দনন্দিনী, কলিন্দ-
শৈলজা, সূৰ্য্যসুতা।

যমুনা ভাতা— যম।

যযাতি— নহুব বজাৰ পুত্ৰ। যযাতিৰ
পুত্ৰ যদুব পৰা যাদব বংশ আৰু
পুৰুব পৰা পৌৰব বংশৰ কোঁৱৰ
আৰু পাণ্ডৱ। যাদব বংশত
জন্ম গ্ৰহণ কৰে ঐকৃষ্ণই।

যবন— এখন দেশ আৰু এই দেশত

বাস কৰা জাতি। পুৰাণৰ মতে
যযাতিৰ পুত্ৰ তুৰ্বশ্বৰ বংশধৰ
সকল এই যবন দেশলৈ গৈ
তাত বসতি কৰে। এই তুৰ্বশ্বৰ
পুত্ৰসকলকে যবন বোলা হয়।
কিন্তু Dowson এ এই
আখ্যানৰ বিবৰণ দিয়ে—The
Puranas represent them
to be the descendants
of Turbasu but they
are always associated
with the tribes of the
north west frontier
and there can be no
doubt that the Macedo-
nian or Bactrian Greeks
are the people most
usually intended by the
term.

যৱনিকা— আঁৰ কাপোৰ, পৰ্দা, a
curtain, a Screen of
cloth.

যশস্কৰ— যশস্যা বচোৱা, কীৰ্ত্তি-
কাৰক, rendering.

famous.

যশস্যা— সুখ্যাতি, যশ, fame,
renown

যশোদা—নন্দবজ্রাৰ পত্নী, শ্ৰীকৃষ্ণক
নিজ পুত্ৰ বুলি জ্ঞান কৰি তুলি
তালি ডাঙৰ কৰা নন্দৰ পত্নী।

যশোমতী—যশোদা,

যশোমতী পেখিতে নয়ন জুৱায়।
জগ জন ভীৰ্তন ভকত পৰম ধন,
হাসি হাসি চৰণ ঘূৰায়।

(বৰগীত)

যশোৱা—যশোদা,

হে যশোৱা মাই, আক কবছ
মই নাথাকো তোমাৰ ঘৰে।
কড়া ছুইখনৰ হাণ্ডি ভাঙিলো
পালি পাৰা তাৰ তৰে

(গীত শ্ৰীৰাম)

যক্ষ—কুৰেবৰ কিছৰ, ধ-ৰখীয়া,কুপণ
মানুহ; a class of super
natural beings attended
on Kaver; a miser.
“They (the yakshas)
have no very special
attributes but

they are generally con-
sidered as inoffensive,
and so are called **Punya-**
janas. ‘good people’,
but they occasionally
appear as imps of evil”
Dowson.

যাকেৰি—যাৰ।

যাকেৰি ৰয়নে বহুত ৰাম বাণী।

তাঁ কৰি চৰণ বেগু লেহু জানি॥

(বৰগীত)

যাগ—যজ্ঞ a sacrifice.

যাক্ষাঙ্কা—খৰ্ষাঙ্ক প্ৰাণেতা—এজন
মুনি।

যাক্ষসেনী—দ্রৌপদী।

যাতন } —ভীৰবেদনা, অত্যন্ত দুখ
যাতনা } acute pain.

যাতে—যাততে, while going.

যাদৱ—শ্ৰীকৃষ্ণ।

যত্ন যত্নে, শ্ৰীকৃষ্ণ

যত্ন বোলে জনহেৰ মাই মোৰে
যশোৱা জননী।

ভোকে দুখ পাও কেন নেদ
এজুৱা লয়নী॥ গীত-শ্ৰীৰাম।

যামিনী—ৰাতি, the night.

শুন শুন সখি, মাধৱ পিয়ু।
বিচোৰি কমনে বহুৰ জীয়া।
শৰত শশিনী যামিনী দিনে।
কমনে বহুৰো কানাই বিনে ॥

(যামানন্দ)

যাসু—যাৰ,

নিত্য নিবজ্ঞন নিবমল যোই।
যাসু মহিমা জানত নাহি কোই ॥
(গীত-যামানন্দ)

যাক—এজন মুনি বিশেষ, এওঁ
বিখ্যাত নিকন্তু লেখক।

যুগ—পৃথিবীৰ বয়সৰ এটা ভাগ;
সত্য আদি চাৰি যুগ। সত্য
যুগৰ বয়স ১৭২৮০০০ বছৰ,
ত্ৰেতা যুগৰ ১২৯৬০০০ বছৰ,
দ্বাপৰ যুগৰ ৮৬৪০০০ বছৰ
আৰু কলি যুগৰ ৪৩২০০০ বছৰ।
আকৌ দেৱতাৰ ৭১ যুগত
এক মহন্তৰ ১ চাৰিযুগৰ মুঠ
বছৰ ৪৩২০০০০ বছৰ। গতিকে
এক মহন্তৰত (৪৩২০০০০ × ৭১)
৩০৬৭২০০০০ বছৰ। আকৌ
১৪ জন মহন্তৰ (এবং চতুৰ্দশ)

মহন্তৰে ব্ৰহ্মাদিনম্) শেষত
ব্ৰহ্মাৰ এদিন। এতেকে ব্ৰহ্মাৰ
এদিনত ৭২৯৪০৮০০০০ বছৰ।
ব্ৰহ্মাৰ এদিনৰ অন্তত জগতৰ
জীৱ জন্তু, তক লতা সকলো
ধ্বংস হয়; পুনৰ পুৰা ব্ৰহ্মাই
স্ৰজন কৰে। এইদৰে থাকোঁতে
ব্ৰহ্মাৰ যেতিয়া ১০০ (এশ)
বছৰ সম্পূৰ্ণ তেতিয়া ব্ৰহ্মাৰ
মৃত্যু হয়। ব্ৰহ্মাৰ মৃত্যুৰ লগে
লগে পৃথিবী, গ্ৰহ-নক্ষত্ৰ, জল-
বায়ু আকাশ সকলো পৰম
ব্ৰহ্মত লীন হৈ যায়।

শ্ৰীমন্তাগৰতৰ ৪র্থ স্কন্ধ
ভাষ্কৰিত শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে
লিখিছে—

দশোদিশ জুড়ি জল উৰ্দ্ধক
উধাইল।

ব্ৰহ্মাণ্ড পোষ্টক পৈয়া ক্ষণেকে
বুড়াল ॥

অগ্নিৰ তাপত চূৰ্ণীকৃত ভৈল
অণ্ড।

জলতে মিলাইল সিটো মহা
মই খণ্ড ॥

অগনিত পৰিজল সমস্তে
শুখাইল।

বায়ুতে পৰিয়া পাছে বহিয়ো
লুকাইল ॥

মহা বায়ু লীন গৈল মহা
আকাশত।

আকাশো পশিল অহংকাৰ
গৰ্ভত ॥

মহত তত্ত্ব লীন গৈল
অহংকাৰ।

মহত তত্ত্ব পশিল প্রকৃতিত
পুনৰ্বাৰ ॥

মহা প্রকৃতিয়ে পুৰুষতে গৈল
লীন।

নাথাকিলে আৰ একো
পুৰুষত ভিন ॥

নাহি জল নাহি স্থল নাহিকে
আকাশ।

নাহি মহা বায়ু চক্স সূৰ্য্যৰ
প্রকাশ ॥

পুনৰ পৰম ব্ৰহ্মৰ ইচ্ছাত

ব্ৰহ্মাদি সৌৰজগত সৃষ্টি হয়।

যৈছে - যেনেকৈ, like, as.

যৈবানি—যি সময়ত, when.

যোগমায়া—ভগবতী, বিষ্ণুৰ মায়া।

যোগিনী—ভগবতীৰ পৰিচাৰিকা ;

যোগিনী কোটি বিধ ; তাৰ

ভিত্তত ৬৪ বিধ প্রধান।

female attendants of
Durga.

যে'গী—যোগ কৰা লোক, একাগ্ৰ-

চিত্তে ধ্যান কৰা লোক ; a

devout man.

যোগেশ্বৰ—শ্রীকৃষ্ণ।

যোগ্য—প্রবীন, উপযুক্ত deserving.

যোগ্যতা—ক্ষমতা, fitness.

যোনি—আকৰ, প্রাণী উৎপত্তি
যোনী)

স্থান, ইয়াৰ অন্যান্য নাম—

বৰাজম, উপস্ত, স্মৰমন্দিৰ,

বতিগৃহ, জঘৰ, প্রকৃতি, জবাচা-

দেশ, পুঙ্গী, সংসারমার্গ, কলপ-

সন্ধি ইত্যাদি।

যোৰ ভেলিতাল—ছুটহম ভাল

মিলি গল ; তালৈ তাৰে

সমান হ'ল। গতিকে যোৰে

যোৰাই মিলি গ'ল।

পতিত পায়ন নাম শুনিছো
কুপাল ।

হামো পতিত যোব যোব
ভেলি ভাল ॥ (গীত বামানন্দ)
যোষিত } —যোষিৎ, নারী, স্ত্রী.
যোষিতা }

পরিবার ; a woman, wife
জননী যোষিত সোদর স্মৃত
সবহি থাকি চাট ।

ইষ্ট বন্ধুজন, কবিব বোদন,
বহন আর নয়াই ॥

(গীত-বামানন্দ)

যৌতুক — বিবাহের সময়ত ছোৱালীৰ
লগত দিয়া ধন সম্পত্তি, a
dowry, a present to
the bride.

যৌৱন — যুৱাকাল, ডেকাকাল ;
youth.

যৌৱনী — যুৱতী, গাভৰু ; a
young woman.

ক

কং — ১। আনন্দ, আনন্দ, plea-
sure, delight.

২। খেলা, play, sporting.

৩ বৰণ-colour.

বংক — বস্তু, কুপন, মন্দ ;
wealth, a miser, bad.

পায়ল বহু পুণো হামু বহু বংক ।
হাতে হবল নিধি বিধি ভেলি
বংক ॥ (কব্বিনীহবণ)

বক্ত — তেজ, বঙাবৰণ ; blood,
red colour.

বক্তাক্ত — তেজেৰে ৰাঙলী হোৱা,
smeared with blood.

বক্তোৎপল — ৰঙাপত্ৰম, শিমলু গছ ;
a red lotus, a silk
cotton tree.

বঘু — সূৰ্য্য বংশৰ দিলীপ বা
দীৰ্ঘবাহুৰ পুত্ৰ, শ্ৰীৰামচন্দ্রক
ককাক ।

বজ্জকাৰ — কালিদাস ।

বঘুপাত — শ্ৰীৰামচন্দ্র ।

বঘু বংশ তিলক । — শ্ৰীৰামচন্দ্র ।
বঘুবৰ)

বজ্জ — ১। স্ত্রী জাতিৰ মাহে মাহে
কৰ্ত্তি গুহেদি নিঃসৃত হোৱা বক্ত-
২। কাম ক্ৰোধ লোভ দঙ্ক
আদিৰ দুঃখজনক গুণ ।

মহাত্মাবতঃ মতে, "স্বাধীনক
গুণঃ। উক্ত শব্দঃ কামঃ ক্রোধঃ
লোভঃ মানঃ দর্শনঃ। তুয়া
ক্রোধোঃ ভিসংবেত্তো রাজসাত্রে
গুণাঃ স্মৃতাঃ অভিসংবেত্তো
দেবান্তি নিবেশঃ। (শব্দ কল্প-
দ্রুম)

৩। পবাগ বেণু, ধূলি
হবি পদ পঙ্কজ, ভর ভয় ভঞ্জন,
তাহে চিন্তি চিত্ত লাই।
হবি কহ চরণ, পঙ্কজ বজ কিঙ্কর,
মাধব দীন গুণ গাই ॥
(ববগীত)

বজক—বর্ণলব্ধ জাতি, ধোবা; a
person or caste of mix-
ed origin, a washer
man.

বজত—বন, হাতীদাঁত; silver,
tusk.

বজনি) —রাতি, the night.
বজনী)

বজনীজল - নিয়ব, কঁঠলী; dew.

বজলাহু—মেঘ, cloud.

বজললা—সামিক প্রায় হোলা, বজো-

বজ, মজিনী, মজুমতী,
শ্রী বর্ষিনী, পুষ্পহতী, পুষ্পহাস
পুষ্পিতা, অরীবা, হুবি,
বিফলী, নানা, পাণ্ডলা
ইত্যাদি।

বজললাক স্পর্শাদি নিষেধ
যথা-বজললা স্পর্শ প্রায়চিত্তম্।

বজনা—শোভাকীবা, আনন্দিত
করা; delighted.

বজিত—শোভিত, প্রীতিদায়ক,
coloured, pleasant.

মৃগমদ সৌভত, মলয়াচন্দন,
বজিত মল্লিক তল্লব।

কণে উপবসতি, পথিপুস্পগচ্ছতি
কণেমপি মৃগ শত কল্প।

(গীত-বামানন্দ)

বজ্ঞে—শোভাকবে, delighted.

কার্তিক ময়ূর পুচ্ছ শোভে
শিবে।

মণিগিবি গৈবিক কজ্ঞে শবীবে।
(ববগীত)

বড়ি—দোহা, মতা, স্মরণ করা।

নানা জড়ি বড়ি।

গৃহে মৈলা লবি।

বতি—কামদেহের পত্নী, আদর্শ,
বাহ্য; desire, attach-
ment.

বেবন বামচৰণে বতি লাগত ।

বৃদ্ধা বাজ, দ্বিবয় ছোড়ি, বাম
অগ্নিয়া গুণ গারত ॥ (বিশ্বকোষ)

বতিক্রিয়া—মৈথুন, শুদ্ধাব,
Capulation

বতিগৃহ—মোনি, the female
organ.

বতিপতি—কামদেহ ।

বহু—বাট, ছত্রাব, । মাহুহব শব্দবত
নটী বাট বা নখন ছত্রাব আছে
বেনে-ছইকাণ, ছইনাক-ছই চকু,
মুখ, শৌচাশ্রাব আৰু মূত্রাশ্রাব ।
শক আদি সময় বুজাবলৈ
ন লগ্যাব হুলত বহু ব্যৱহাৰ
কৰে । যেনে—

বিক্রম বহু, বেদ চক্ৰ শাক-
১৪১০ শক ।

বহাব—প্রাচীন কালৰ এবিধ ভাষা
বাদ্য যন্ত্ৰ,

বহাব বিদ্যান বিদ্যাকী বহাব
বাহ্যবিদ্য কৰি বহুলে ।

বহুৰ মূৰক বহিৰা উপাধি, বহু
বাদ্য মুমকলে । (বিশ্বকোষ)

বহিঃপুত—সূৰ্য্যৰ পুত্ৰ, বহা, বহব মাতৃ
সংজ্ঞা আৰু ভগ্নী যমুনা ।

ভেওঁ দক্ষৰ ১০ পৰাকী কন্তা
বিবাহ কৰে । ভেওঁৰ প্রধান
পাৰিষদ হ'ল মহাচন্দ্র আৰু কাল-

পুৰুষ ; চিত্ৰগুপ্ত হিচাব বন্ধক ।
চিত্ৰগুপ্তই ভেওঁ 'অগ্ৰ সন্ধানী'
নামৰ বহীত পৃথিবীৰ প্ৰত্যেক-

জন ব্যক্তিৰ জীৱনত কথা ভাল
আৰু বেয়া কাৰ্য্যৰ হিচাব বাখে
মাহুহ বহু ছোৱাৰ পিছত

ভেওঁৰ আত্মিক বস বাজৰ ওচৰত
হাজিৰ কৰাৰ লগে লগে চিত্ৰ-
গুপ্তই সেই বহী চাই সকলো

কৰ্ম আৰু যমে কৃতকৰ্মৰ বিচাৰ
কৰি নবক বা কৰিলে পঠায় ।
যম দক্ষিণ দিশৰ অধিপতি

কাৰণে-দক্ষিণাপতি বোলা হয় ।
ভেওঁ বিষ্ণুৰ পৰম ভক্ত হৈ
কেবল এজন ।

বিশ্বকোষ - বিশ্বকোষ বা বিশ্বকোষ
বিশ্বকোষ - বিশ্বকোষ বা বিশ্বকোষ

বা বর্ষা ঐক্য বর্ষ । কালিদাস
 নাটক - কালিক দমন কবি
 ঐক্যই কালিক কৈছিল,
 "সম্প্রতি ওহি বসন্ত হৃদক ছোঁবি
 তোহাবি পূর্বকাল বসন্তক বোপ,
 তাহে লাগি সপরিবারে চলই
 ঐ চলহ । (সপ্তবীণ চাওক)

বসন্তা—(বায়ব অপভ্রংশ) বায় ।

বসন্তা চলে মিথিলাক লাউ ।

বাজীৰ লোচন স্ত্রীম সুন্দর,

সৌন্দর্য সজ্জি হাই ।

(বায় বিজয়)

বসন্তী—নারী, স্ত্রী, a woman.

বসন্তীয়—সুন্দর, beautiful.

বসন্তা—শোভা, লক্ষ্য ।

বসন্ত—ঐক্য ।

বসন্তপতি—ঐক্য ।

বসন্তা—একবারী অপেক্ষা, কলমহ ;
 a nymph, a plantain
 tree.

বসন্তী—বসন্তী, বাতি ; the
 night.

বসন্তী নিয়মে, দুব আদি বাসন্ত,
 বাসন্ত, বাসন্ত বাসন্তি ।

কবি, ভক্তগান, বিলম্ব হই
 বাসি, বাস ভক্ত সব বসন্ত
 বসন্তী

বসন্তা) জিহ্বা, ভিত্তি, the Tongue
 বসন্তা) বাসন্ত বসন্ত বসন্তা
 বিবিধ ধনি ধার ।

বসন্তবর্ণ পঞ্চম বস চাহে
 ভক্তোহে পছ পায় । (বসন্তীত)

বসন্তী—কিরণ, কান্তি, a ray of
 light.

বস—(১) কোনো কল বা অন্য
 বস্তুৰ জুসীরা সাব অংশ, the
 essence.

যেনে—কুঁহিয়াব বস, নেমুর বস
 ইত্যাদি ।

(২) জিহ্বাই বুঝা ভিত্তি মিঠা
 আদি গুণ । (২৬ বস চাওক)

(৩) বাসন্তব অপভ্রংশ উল্লিখিত হোয়া
 আশ্রয়, বিভাব, অশ্রুভাব,
 সাধিক আক ব্যাভিচারী ভাব
 পলা যবত উৎপন্ন হোয়া ভাব ।

এই বস - প্রকাশ কেন—

কৃষ্ণ, বীণ, কল, কল্ল, কল্ল,
 বাস, ভাসন্ত, বীণাস, আশ

বোজ ।

(ক) জীৱ পুৰুষ বা পুৰুষত
জীৱ সন্তোষৰ ইচ্ছাক শৃঙ্গাব
বস ;

(খ) যি বসত উৎসাহ উৎপন্ন
হয় তাক বীৰ বস ;

(গ) যি বসত ইষ্ট নাশ, ধন ক্ষয়,
বধ, বন্ধন, তাৰণ, জাপ, ক্লেৰ,
আৰু উপতাপ আদিৰ উৎপন্ন
হয় তাক কৰুণ বস ;

(ঘ) প্ৰসাদ, পৰ্বত, উদ্যান,
সভা, বধ, ইন্দ্ৰজাল, শিল্পাদি
দৰ্শন আৰু বাহিত বস্তু লাভৰ
পৰা যি বস অনন্ত উৎপন্ন হয়
তাক অদ্ভুত বস ;

(ঙ) যি বসৰ পৰা হাঁহিৰ উৎপন্ন
হয় তাক হাস্য বস,

(চ) বাক্স, প্ৰেত, শূন্যগৃহ,
মহাব্যাঘ্ৰ আদি দৰ্শনত যি ত্ৰাস
বা উদ্বেগ জন্মে নাইবা উচ্চ
ভয়জনক শব্দাদিৰ পৰা যি ভয়
উৎপন্ন হয় তাক ভয়ানক বস ;

(ছ) যি বস্তু দৰ্শনে বা স্পৰ্শে
বুগাৰ জাৰ উৎপন্ন কৰে তাক

বীভৎস বস ;

(জ) যাবপৰা ক্ৰোধৰ ভাৱ
উৎপন্ন হয় তাক বোজ বস
বোলে ।

ইয়াৰ বাহিৰেও ভগবানৰ গুণা-
মুকীৰ্তন কৰি যি বিমল আনন্দ
পোৱা যায় তাক ভক্তি বস
বোলা হয় ।

মুক্তিত নিম্পৃহ যিটো,

সেহি ভকতক নমো,

বসময়ী মাগোহো ভকতি ।

সমস্ত মন্তক মণি,

নিজ ভকতৰ বশা,

ভজো হেন দেৱ যত্নপতি ॥

বসিক—বস বুজা, বসত, পাৰ্গত,
full of sentiment.

বসিকা—উত্তম, ভাল, বসযুক্ত,
শুভাচ্ছ, very good, taste-
full

মোহোৰ বসিকা অন্ন দেশ ভায়া-
গণ,

কেহো কাচি ভুজি তাক হাসে

বজ মন । (গীত-বায়ানক)

বহন—বহন, বহু, নোহোৱাৰিত

বৈ ঞ্জা, নোমোঁজ ।

জমনী যোষিত যোদন নুত
সবহি থাকিব চাই
ইষ্ট বজ্জুন, কবিব বোদন, বহন
আব নয়ায় ॥ (বামানন্দ)

বহু - বোহা, ববলৈ কোহা ।

বাখোহাল - গবখীয়া, a cowherd

বাগ - ঞ্জা, কোধ. মাংসখ্যা । anger,

ভক্তিভুলক গীত - পদ আদিব

শুব বা লভব ; a tune.

যাক গুনিলে মাস্তুহব ঘন
আনন্দিত বা প্রফুল্লিত হয় ।

(যসা প্রবণমাত্রেণ বজ্জন্ত সকলা :

প্রজ্ঞা : । লব্বা ঘব বজ্জনাঙ্কোভো

স্তেন বাধ ইতি স্মৃত : ।)

বাগ ৬টা । কল্পিনাথ মোক্ষেশবব

মতে—ঈ, বসন্ত, পক্ষম, ভৈবব.

মেঘ আক নট মাঘরণ ।

জবতব মতে—ভৈবব, কৌশিক,

হিমোল, দীপক, ঈ, মেঘ,

আকৌ কিছুব মতে—মালবী,

মল্লাব, ঈ, বসন্ত, হিমোল,

আকি কর্ণটি ।

পুণ্ডে : মোশীকলসে ইতিব

ভবত প্রত্যেকেই একোটি

মুকীয়া মুকীয়া সুবত গীত

পাইছিল, সেই প্রত্যেকেই

একোটি বাগ বাগুব বুলি

পরিগণিত হৈছিল ; কিন্তু কাল-

ক্রমত সেই যোদ্ধা হাজার

গোপীর যোদ্ধা হাজার বাগব

সহত লুপ্ত হয় যদিও তাব কিছু

কিছু প্রাপ্তে প্রাপ্তে বৈ যায় ।

মোক্ষের পণ্ডিত যিকুনাযায়ণ

ভাত খাণ্ডেই আলীখা বিলায়ত

হুচেইনখা বহমোগত উদায়ন

কবা হিন্দু মোক্ষলব সংমিলনব

ঠাইত বাগ পদ্ধতিত অন্তর্ভুক্ত

নোহোয়া বিগুস্ত লৌবানিক

হিন্দুবাগব কৌ : অহিব শ্যাম,

মাহব, শাফল, মুহাই,

ভাট্টিয়ালী, আদি বাগব ন্যায়

পোয়া যায় ।

প্রত্যেকবাগব ৬টাকৈ বাগিনী

মেনে—মালব বাগব—মালবী,

(মল্লী) মালবী, বামকিবী,

মিহুব, মালাখবী, (মালাখবী)

আক ভৈববী, । ২। মল্লাব

বাগব—বেলাবলী (বেলাবলী)
পুৰবী, কানোড়া, মাধবী, কোড়া
কেলাবিকা (কেলাব)

৩ ঐবাগব—পাৰ্কাবী, শুভগা,
গৌবী কোমাৰিকা, বেলাবলী,
বৈবানী। ৪। বসন্ত বাগব—তুড়ী,
পকসী, ললিতা (ললিত) পঠ-
মজবী, শুভগা, বিভাৰা।

৫। হিমোল বাগব—মায়ী,
নীলিকা, লেপকাবী, পাৰ্কাড়া,
বাবী, মোষ হাটী। ৬। কৰ্ণাট-
বাগব—নাটিকা, ভূপালী,
বায়কেনি, গড়া কামোদ আৰু
কল্যানী।

সকলো শাস্ত্ৰই এটা বাগবসমূহ
মোহাৰো সময় নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি
দিয়ে: যেনে—বিভাৰা, ললিতা,
কামোদ, পঠমজবী, বায়কেনী,
বায়কেনী, বেলাবলী, শুভগা,
লেপকাবী, শুভগা, পকসী, গড়া,
তুড়ী, বৈবানী, কোমাৰী, এই
শাস্ত্ৰবোটা পুৰণি সময়ত; কানোড়া,
মাধবী, বৈবানী, কল্যানী,
কেলাবিকা, মোষহাটী, কোড়া

এই শাস্ত্ৰটো মধ্যাহ্ন সময়ত।
পাৰ্কাবী, নীলিকা, কল্যানী
পুৰবী, কানোড়া, মাধবী, গৌবী,
কেলাব, পাৰ্কাড়া, মাধবী,
মালনী, নাটী, ভূপালী, লিঙ্গুবা
এই চৈধ্যটা শাস্ত্ৰই সময়ত
মোহাৰ নিয়ম।

ওপৰোক্ত ৩৬টা বাগব নাম
মধ্যাহ্ন সময়ত প্ৰচলিত কোঁ,
অহিম, শ্ৰাম, মাধব, শাকল,
মুছাই, ভাটিয়ালী, শ্ৰামগোড়া
ভূবসন্ত, ভূবভাটিয়ালী, নাট-
মজাব, ঐলাভাব, মাধব ধনী,
ঐগৌবী, আৰু ঐমন্তলভবনেহ
আৰু ঐমন্ত মাধবদেহৰ উপৰিও
অন্যান্য আত্মসকলৰ গীতত
গোড়া নাট, সাকো, ভূব মূলভান,
ভয়সী, বিলাগোড়া, চুৰট, বেলি,
চালেকী, এবল আদি বাগব গীত
গোড়া যায়।

বাক্যবি—বাক্য হোৱা, মোহা
কৰ,

বহন কৰা চাক, অৰু বিক্ৰিয়ত,
কৰে অৱস্থা কৰি কৰাৰত।

কর সুবলিত চাকরকির সোজা,

পেখি বরন কোটি লাজতবি ।

(ববনীত)

বাজত—বজিতা খোয়া, সুন্দর হোয়া,
গুরনী হোয়া ।

নবীর গুজারনি হায বাজত ।

করক বাজ হুয়া অগ্নে
বিক্রিত । (ববনীত)

বাজতু—বজিতা খোয়া, খুনীয়া বা
মনোমোহা, গুরনী হোয়া ।

প্রমা পুন্দর, হবমুনি কিয়ব,
কাবণ মিলন বজে ।

বজন সিংহাসন, বসি কহুনন্দন,

বাজতু জামকী সঙ্গে । (ববনীত)

বজনত—বাজশাসন, Kingly
office.

বাজহুলাত—বাজহুলাত মিঠ ।

লজিসর জনহে প্রতিজ্ঞা পুখে
বাঁধ ।

আজু-খী-আমিবি, -জলসব
সিলাহেব ।

মিলাহেব, বাজহুলাত ।

(বীত-জিহা)

বাজ-বাজ-বাজ মিঠ, a royal

of a king

বাজবাই—বাজবাই, বাজবাই,
a national way.

বাজবি—বাজবাই, বাজবাই
চিত্তপ্রিয় বজা । যেনে-জনক
অতুল্য, তেওঁলোকের মন
কবির কলি মাল হক যেনে—
কাজেটকনা মালক কবরত্যা
নকলত । অতুল্য বাজবে :
কীর্তন কলিনামনয় । উক্তি
(মহাভারত)

বাজবাই—বাজবাই, বাজবাই,
a national road.

বাজবাই—বজাই কবির লগা এটা
ভাঙব বজা ।

বাজবাই—পদ্ম, পদ্ম, a lotus.

বাজে—লোভাকরে, কীর্তনকর হয়
splendid.

বাজা—বাল, বাল, red.

বাজউপল—বজা ভেটকল, a red
waterlily.

বাজুল—বজা red.

বাজুল অগ্নে কহুল, হোয়া
মিলাহা, কবী, কবী, কবী

মোহে ॥ (গীত—বামানন্দ)

বাহ্য—ঐক্যের বাস্তবিকতা
বিশেষ। ভগবন্তই নিজ বাও-
অংশে স্ত্রী আক সোঅংশ পুরুষ
দুই অংশের কপলৈ অৱতাৰ হয়।
সেইকাৰণেই তেওঁৰ কপ অতুল-
নীয় অতীব কমনীয়। (স্বচ্ছায়ঃ
স্বচ্ছয়া চত্ৰিকাংপা কতুৱহ।
ঐক্যপাৰায় ভাণাংশা দক্ষিণাংশঃ
পুমান স্যতঃ। তাং দদৰ্শ মহা-
কামী কামাধাৰঃ সনাতনঃ।
অতীব কমনীয়াক চাক চম্পক
সন্নিভাম্। ইত্যাদি শব্দ
কল্পক্ৰম্।

সেই কাৰণে ঐক্যত্ব মাৰ্জিতবশে
কৈছে—

অনেক কতনে বিধি চাউল মনে
কণি।

আপুন কপক কাজ ঐগম্য
আপুনি ॥

২। এগবাকী গোপী,

৩। কর্মি মাতৃ।

বাহ্যভঙ্গ—কৰ্ম।

বাহ্যভঙ্গী—কৰ্ম্মময়।

বাহ্যভঙ্গী—অজ্ঞান।

বাহ্যভূত—কৰ্ম।

বাহ্যে—কৰ্ম।

বাম—পৰমবাম, ঐবামচক্রে, আক
বলবাম এই তিনিবাম। বহুত
ক্ষেত্রে বিশেষকৈ চন ভাবিত
আদি পণন। কবোতে তিনিব
স্বলত বাম ব্যৱহাৰ কৰা দেখা
যায়। যেনে বাম সাপৰে পুৰি
নিশাপতি উন কৰি তাক ভুঞ্জি
তেজিকো পৰাণ। ইয়াত বাম
= ৩, সাপৰ = ৭, নিশাপতি = ১
= এতেকে $৩ \times ৭ - ১ = ২০$ —
বিষ বিষ খাই প্রাণত্যাগ কৰিম।

বাহ্য—কজা, a king.

বাহ্য—লজ্জাৰ অধিপতি; লজ্জাৰ:

দক্ষামন, লজ্জাপতি, লজ্জাব, ত্রয়োদশ
মানস পুত্র ছাবিসিদ্ধই অভিধাণ
দিয়া জয় বিজয় প্রথম জন্মত
দ্বিবণাক্ষিপু আক দ্বিবণাক্ষা হৈ
জন্মগ্রহণ করে; সেই জন্মত
দ্বিবণাক্ষাক বহাৱলী বিজ্ঞান
কৰ কৰে শিষ্য জন্মত ব্যৱহাৰ
কৰ্ম কৰে জন্মগ্রহণ করে ॥

পূৰ্বৰ বিষ্ণুক বৈবভায়ে চিন্তা
কৰিবলৈ আদেশ অনুসৰি বাবণে
সীতাক হৰণ কৰে আৰু সীতাক
উদ্ধাৰ কৰিবৰ চলেৰে ত্ৰীবাম
চন্দ্রই বাবণ কুন্তকৰ্ণক নিধন
কৰে।

বাৰণাৰি—ত্ৰীবামচন্দ্র।

বাহু - এটাগ্ৰহ, পুৰাণৰ মতে বাহু
এটা দৈত্য। এই দৈত্য অমৃত
মন্ত্ৰনৰ সময়ত বেশধাৰণ কৰি
দেৱতাৰ শাৰীত বহি অমৃত
ভক্ষণ কৰা চন্দ্র আৰু সূৰ্য্যই
দেখি বিষ্ণুক কোৱাত বিষ্ণুৱে
চক্ৰ মাৰি ছুই খণ্ড কৰে কিন্তু
অমৃত ভক্ষণ কৰা হেতুকে তেওঁৰ
মৃত্যু নহ'ল, মূৰখণ্ড বাহু আৰু
তলৰ অংশ কেতু নামে জনা
যায়। বাহুৱে এই প্ৰতিশোধ
লবৰ কাৰণে চন্দ্র আৰু সূৰ্য্যক
গ্ৰাহ কৰে।

বিপু—শক্ৰ, বৈবী, মাকুহৰ কাম ক্ৰোধ
লোভ, মোহ, মদ, মাৎসৰ্য্য এই
ছয় অসং প্ৰবৃত্তি।

বীণ—(ঋতম্) জল, পানী বৃষ্টি,

সত্য, Water, the rain,
the truth.

বন্দোমাধৱ থাক গিৰি গকুল
গোপজন বক্ষণ ৰীতং।

সুৰপতি পাথৰ, নিপতিত বাৰণ,
বেপথ ভয়ো সঙ্কুচিতং ॥

(গীত ৰামানন্দ)

ৰীতি—স্বভাৱ, প্ৰকৃতি ধৰ্ম, নিসৰ্গ,
Nature, custom, religion.

কল্লিণী—কৃষ্ণৰ প্ৰথম মহিষী।

কল্লী—ভীষ্মকৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ, কল্লিণীৰ
ভ্ৰাতা। এও কল্লিণীক কৃষ্ণলৈ
বিবাহ দিবলৈ বিৰোধিতা কৰাত
কৃষ্ণই হৰণ কৰি নিয়ে। কৃষ্ণৰ
লগত যুদ্ধত হাৰি তেওঁ নিজ
ৰাজ্যলৈ ঘূৰি নগৈ ভোজকট
ৰাজ্য স্থাপন কৰি থাকে আৰু
শেষত বলৰামৰ হাতত নিধন
হয়।

কথ—ক্ৰোধ, খং; anger, rage.

কথাৰী—ক্ৰোধ কৰি, খং কৰি; at
anger.

মেৰোমাই, ওহো যশোৱা, আজু
হামু ভুখাৰি।

যো কিছু লবনু হামাকু দেলহ,
নাহি খাবলো সোহি কথাৰী ॥

(বৰগীত)

কচি—অনুবাগ, আসক্তি, স্পৃহা;
অভিলাষ, কিৰণ,শোভা, ইচ্ছা,
বাঞ্ছা, desire, ray of light,
beauti, taste.

কচিব—শোভাকাৰক, ধুনীয়া,
মনোহৰ; beautiful.

ত্ৰিবলি বলিত অঙ্গ ভঙ্গ, কচিব
বঙ্গ বসিক, ভূবন মনোমোহনা ॥

(বৰগীত)

কচিবানন—সুন্দৰমুখ, ধুনীয়ামুখ,
a beautiful face.

কজ—শিৱ, পৰম ব্ৰহ্ম বিষ্ণুৰ সত্ত্ব,
বজঃ তমগুণৰ, তমোগুণৰ প্ৰতি-
মূৰ্ত্তি স্বৰূপ সৃষ্টি ধ্বংস কৰোঁতা ।
পুৰাণত এওঁৰ জন্ম সম্পৰ্কত
লিখিছে - ব্ৰহ্মাৰ মুখৰ পৰা
আবিৰ্ভাব হৈ তেওঁ বোদন
কৰিবলৈ লয়। জন্ম হৈয়ে বোদন
কৰা কাৰণে তেওঁৰ নাম দিয়া
হয় কজ । নাম দিয়াৰ পিছতো
সাতবাব বোদন কৰা কাৰণে

ভব, শৰ্ব্ব, ঈশান, পশুপতি,
ভীম, উগ্ৰ আৰু মহাদেৱ এই
সাতটা নাম দিয়া হয়। (স চ
ব্ৰহ্মণঃ ক্ৰোধৰূপঃ সৃষ্টিকালে
ব্ৰমধ্যাজাতঃ। তৎ সৃষ্টঃ ভূত
প্ৰেত পিশাচাদিঃ। অয়মেবাস্তু
সংহাৰকৰ্ত্তা। ইতি ভাগৱতম্।)
একাদশ কজৰ নাম হ'ল—অজ,
একপাং, অহিব্ৰহ্ম, পিনাকী
অপৰাজিত, ত্ৰাশ্বক, মহেশ্বৰ,
বৃষাকপি, শঙ্কু, হৰ আৰু
ঈশ্বৰ।

কজক বিলাস—পুৰণি কালৰ এবিধ
বাদ্য।

কজক বিলাস, বিপক্ষী ৰবাব,
শাৰোদ স্বৰ মণ্ডলে। (বৰগীত)

কধিব—তেজ, ৰক্ত, blood.

কষ্ট—ক্ৰোধযুক্ত, কুপিত, angry,
offended.

কপসিয়া—ধুনীয়া, beautiful.

কানাই কিনা কপসিয়া।

গোপীৰ হৰিলা প্ৰাণ মুচুকি
হাসিয়া ॥ (বৰগীত)

বেঙ্গু—ধূলি, dust.

বেতুকা—জন্মদগ্নিৰ ভাৰ্য্যা, পৰশু-
বামৰ মাতৃ। পিতৃৰ আদেশ
পালন কৰি পৰশুৰামে মাতৃ
বেতুকাক হত্যা কৰি অনেক
দেশ ভ্ৰমণ কৰি শেষত ব্ৰহ্ম-
কুণ্ডত স্নান কৰি মাতৃ হত্যা
পাপৰ পৰা মুক্ত হয়।

বেবতি—কামদেৱৰ পত্নী, বতি।

বেবতী—বলবামৰ পত্নী।

বেবন্ত - সূৰ্য্যৰ এজনপুত্ৰ।

ৰোম—মানুহৰ শৰীৰ নোম; hair
of the body.

ৰেলি—হাই, কোঢ়াল, উচ্চ শব্দ,
an out cry.

ৰোহিনী—১। কণ্ঠ্যপ ঋষিৰ কন্যা,
কামধেনুৰ মাতৃ।

২। দক্ষৰকন্যা, চতুৰ্থনক্ষত্ৰ, চন্দ্ৰৰ
পত্নী।

৩। বসুদেৱৰ ভাৰ্য্যা, বলবামৰ
মাতৃ। এওঁ স্বামীৰ চিতাতে
উঠি জীৱন ত্যাগ কৰে।

৪ শ্ৰীকৃষ্ণৰ এগৰাকী ভাৰ্য্যাৰ
নামো ৰোহিনী আছিল।

বোহে (বোহ = অঙ্কুৰ, গজালি)

উঠা, rising.

ৰূপে ভুবনমোহে, গলে গজমতি
লোহে।

অকল ভিলক শোহে, বাছক
চাৰিতে বোহে। (বৰগীত)

বৌবব—নবক বিশেষ।

ল

লঙ্কা—লঙ্কাদ্বীপ, জ্যোতিষ শাস্ত্ৰমতে
লঙ্কাদ্বীপ পৃথিবীৰ মধ্যস্থানত
অৱস্থিত।

লঙ্কাধিপতি } ৰাৱণ
লঙ্কাপতি }

লচিমন—লক্ষণ, শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ ভাতৃ
(ৰাজ দুলাও চাওক)

লটি—চুচৰি যোৱা, বগাই যোৱা,
to crawl, to creep.

লফা—এবিধ শাক ; ঘোচ, ভেটী ;
a kind of vegetable ;
bribe.

লবঙ্গ—মাখন, butter.

লম্পট—পৰন্তী বত লোক, ভাৰ্য্যা,
পুত্ৰ, ধন ঐশ্বৰ্য্য আদিত বত
লোক। (যথৈ হি কামুখিক
কাম লম্পট : পুতেষু দাবেষু

ধনেষু চিন্তয়ন) a lewed,
a person who is solely
attached to his children.
Wife and Wealth.

লম্বোদৰ — গণেশ ।

লয় — ১। বিনাশ, প্রলয় ;
destruction

২। গীত বাদ্য নৃত্যত সমতা
বক্ষা কৰা, Keeping equal
time indoor music and
dancing

৩। সৌন্দৰ্য্য — beauty

লক — এছাৰি, a switch.

কত দিবসৰ সঞ্চিত লবলু খাইলো
কিনো তোৰে মাই ।

লক ধৰি কৰে, মাৰিবৰ তৰে,
ফুৰা পিছু পিছু ধাই ॥

(গীত - শ্ৰীৰাম)

ললনা — কামিনী ; জিভা,
a woman, the tongue.

ললাট — কঁপাল, ভাগ্য, অলিকম
the forehead, the luck

ললিত — সুন্দৰ, beautiful

বসন্তবাগৰ এটা বাগিনী, সজীত

শাস্ত্রমতে এই বাগ পুৰাবেলা
গোৱাৰ নিয়ম ।

লহৰি } ঢৌ, a wave
লহৰী }

লহ লহ — লাহে লাহে, ধীৰে ধীৰে,
gravely, slowly.

লহ লহ গতিধাই । প্রিয়া সঙ্গ
বঙ্গে যাই ।

হৰি হাসি হাসি চাই । যৈছে
মন্ত সিংহবাই ॥ (কল্পিত হৰণ)

লক্ষণ — চিন, a sign, a symptom

লক্ষণ — শ্ৰী ৰাম চন্দ্রৰ ভাতৃ, সুমিত্ৰা
গৰ্ভজাত দশৰথৰ পুত্ৰ ।

লক্ষ্মী — বিষ্ণুৰ পত্নী, পদ্মালায়া, পদ্মা,
কমলা, শ্ৰী, হৰিপ্ৰিয়া, ইন্দিৰা,
লোকমাতা, মা, বৰা. জলধিজা,
ভাগৱতী, হৰিবল্লভা, ছদ্মাক্ৰিতনয়া
ক্ষীৰাক্ৰিতনয়া, ক্ষীৰসাগৰ স্তূতা,
সম্পত্তি বিভূতি দিয়া দেৱী ।

সম্পত্তি বিভূতি । the god-
dess of riches and pro-
perty, possessions.

লাই — এবিধ শাক ; লৈ, বানে,
কাৰণে, a kind of vegetable

for.

১। কৌতূহলে চলে মাই।

বাম পবিচয়ে লাই। = কাৰণে
কামিনী কনকায়তী যাই বাজ
হংসগতি ॥ (বাম বিজয়)

২। গোপাল চলেনোকুল লাই।
= লৈ

লাগু—লাগো, আশ্রয়লোৱা
to request, to take
abode.

লাজতৰি—লাজপোৱা, লজ্জিত
হোৱা, ashamed.
বতন ভূষণ চাক, অঙ্গ বিভূষিত,
চৰণে মঞ্জীৰ মণি বাজতৰি।
স্নেহ শুল্লিলিত চাক, বঙ্কিমলোচন,
পেখি মদন কোটি লাজতৰি ॥

(ববগীত)

লাজা—আঠৈ, a fried paddy.
free of susk

লাঞ্জন—নাম, চিন, চিহ্ন ; name,
sign.

ধ্বজ স্বৰ নলিন কুলিশ কৃত-
লাঞ্জন সাদৰে কৃতবৃত্তী সেৱা।
বৰকৰ ভোক্তা ভোগি ভোগনিভ

ভুজ পীতাম্বৰ ধৰদেৱ ॥

(ৰামানন্দ)

লাল—পুত্ৰ, a son.

লালন—অত্যন্ত স্নেহ কৰা, মৰম
কৰি মনত বংলগোৱা ; the
act of coaxing a child.

লালনা—পুত্ৰ ; a child, a son.

লালসা—অভিলাষ, হেপাহ,
আকাঙ্ক্ষা, an intense
desire.

লালায়িত—কোনো বস্তু পাবৰ
কাৰণে উগ্র আশা কৰা, হেপাহ
কৰা ; hankering after
something.

লাৱত—লোৱা, লগা, লগোৱা,
to take.

লাবণ্য—কোমলতাযুক্ত সৌন্দৰ্য্য
বিশেষ, স্তূৰ্ণি, grace loveli-
ness.

লাসকী } নৰ্ত্তকী, a dancer
লাসিকা }

লাসে লাসে—লাহে লাহে, slowly

লিঙ্গু—লোৱা, to take

বয়নী দিবসে লিঙ্গু বামা নামা

প্রপন্ন জনাশ্রমি পঞ্জৰ বামা ।
(বৰগীত)

লিঙ্গু—লোৱা, to take.

লিপ্ত—সংযুক্ত, সংসৰ্গ থকা মিলিত
হোৱা, connected with.

লিপ্সা—ইচ্ছা, হেপাহ, desire.

লিঙ্গে—লৈ, লয় ; being taken.

লিখিল—লিখিল; has written.

লীন—লয় হোৱা, মিলি যোৱা, অন্ত-
কালত মানুহৰ আত্মা পৰমাত্মাৰ
লগত এক হৈ মিলি যোৱা;
commingled.

লীলা—খেলালি, খেলা, ক্ৰীড়া;
play sport.

লীলাবিলাস—হাতৰ ডকিৰ দ্বাৰা
অঙ্গি ভঙ্গিৰে খেলা কৰা ।

ত্ৰিভঙ্গ ললিত হাস,কক হৰি ক্ৰম
ভাস, দৰলিয়ে লীলাবিলাসে
চৰণ মঞ্জীৰ কুৰে, উচ্চায়া পঞ্চম
পুৰে, শব্দৰ কহে অভিলাবে ॥

(বৰগীত)

লুট—চোৰ বা ডকাইত সকলো
বস্তু নি উদ্ৰ কৰা, শোৰ কৰি
নিয়া। to plunder, to rob.

লুটি—বাগৰি, by rolling.

ভূমি লুটি কান্দে গোপীনাথ
ভাঙতি মাৰবে ।

চুৰি কৰি ক্ষীৰ লবনু খাৱে ভাঙ
নিজবেদ বৰগীত ।

লুব্ধমতি—লুক্ৰমতি, লুভীয়ামন;
greedy mind.

লুফ্—লাফ মাৰি; by leaping.

লুলে } ওলমি থকা, hanging.
লোলে }

লোলিহান—শিৱ;সাপ; বাৰে বাৰে
চেলেকি থকা, মেলিথকা যেনে-
লোলিহান জিহ্বা ।

লেহ—চেলেকি খোৱা আহাৰ;
food which is to be
licked.

লেহি—লৈ, by taking.

লেহু—লোৱা, to take.

আৱত কাল ভুজঙ্গম্ গৰজি ।

হৰি পদে শৰণ লেহু সৰ বৰজি ॥

(বৰগীত)

লোই—লোকসকল, মানুহসকল,
লোকাই ।

কহ কুণ্ড কিহুৰ হৰিক ভজ লোই

হবি বিনে সুহৃদ বান্ধ নাহি
কোই ॥ (ববগীত)

লোক — ভূবন, মানুষ; the world,
the mankind. বিশ্বজগতৰ
একেটা ভাগ, a division
of the universe

সাধাৰণতে বিশ্ব জগতক তিনিটা
ভাগত ভাগ কৰা হৈছে, যেনে —
স্বৰ্গ : মৰ্ত্ত্য আৰু পাতাল;
heaven, earth and hell.

(ভূভুবস্ব : ভূলোক, ভবলোক
আৰু স্বৰ্গলোক) সাংখ্যই
তিৰ্য্যাক আৰু মনুষ্য সৰ্গৰ বাদে
দৈবসৰ্গৰ ৮ ভুবনকে লোক
বুলিছে; যেনে — ব্রহ্মলোক, পিতৃ-
লোক সোমলোক, ইন্দ্রলোক,
গন্ধৰ্বলোক, বায়ুলোক,
যক্ষলোক আৰু পিশাচলোক।
অগ্ন্যস্ত শাস্ত্রই আকৌ মুঠতে
সাতটা ভাগহে কৰিছে; যেনে —
ভূলোকোভুব : স্বৰ্লোকৈস্ত্রৈ-
লোক্যমিদমুচ্যতে। মহার্জন-
স্তপঃ সত্যঃ সপ্তলোকঃ প্রকী-
ৰ্ত্তিতাঃ। ভূলোক — পৃথিবী।

যত মানুহ আদি জীৱ জন্তু বাস
কৰে। ২। ভুবলোক (পৃথিবী
আৰু সূৰ্য্যৰ মাজ ভাগ) যত
সিদ্ধ মুনিসকলৰ বসতি,
৩। স্বৰ্গলোক যত ইন্দ্রাদি দেৱতা
সকল বাস কৰে। ৪। মহৰ্লোক-
যত ভুগু আদি মহা মহা সিদ্ধ
মুনিসকলৰ বসতি।

৫। জনলোক — যত ব্রহ্মাৰ পুত্ৰ
সনক সনত কুমাৰ আদিৰ
বসতি। ৬। তপলোক — যত
তপন্ত্য কৰি বৈৰাগ্য লাভ
কৰা সকলৰ বসতি। ৭। ব্রহ্ম-
লোক — যত ব্রহ্মাৰ বসতি,
এই ব্রহ্মলোকলৈ যোৱা সকলৰ
পুনৰ্জন্ম মহয়। (চতুৰ্দশ ভুবন
চাওক)

লোকচক্ষু — সূৰ্য্য, the sun.

লোকনাথ — বিষ্ণু

লোকপাল — সৃষ্টি ৰক্ষা কৰিবৰ
কাৰণে ভগবানে আঠ দিশত
থোৱা আঠজন ঋষ্ঠ দেৱতা।
এই দেৱতাসকল হ'ল, ইন্দ্র,
অগ্নি, যম, সূৰ্য্য, বৰুণ, বায়ু,

কুবেৰ আৰু সোম। উক্ত
দেৱতাসকলৰ ইন্দ্ৰই পূব দিশত
তেওঁৰ বাহন ঐৰাৱতত
উঠি, যমৰাজে তেওঁৰ বাহন
বামনত উঠি দক্ষিণ দিশত,
অগ্নিয়ে পৃথুৰীকত উঠি অগ্নি
(দক্ষিণ-পূব-কোণ) দিশত,
সূৰ্য্যই কুমুদত উঠি নৈঋত
(দক্ষিণ—পশ্চিম কোণ) দিশত,
বৰুৱে অঞ্জনত উঠি পশ্চিম দিশত,
বায়ুৱে পুষ্পদন্তত উঠি বায়ু (উত্তৰ
পশ্চিম কোণ)দিশত,কুবেৰে সার্ক
ভৌমত উঠি উত্তৰ দিশত,আৰু
সোমে সুপ্রতীকত উঠি ঈশান
(উত্তৰ পূব কোণ)দিশত উঠি সৃষ্টি
ৰক্ষা কৰি আছে। এই সকলক
দিগপালক বুলিও কোৱা হয়।

লোকবান্ধ—সূৰ্য্য, the sun.

লোকমাতা — লক্ষ্মী,

লোপামুদ্ৰা—ঋষি অগস্ত্যই বিবিধ
জন্তুৰ সুন্দৰ সুন্দৰ অঙ্গসমূহ
গোটাই এটি অতি সুন্দৰ কস্তা
নিৰ্ম্মাণ কৰি ডাঙৰ দীঘল
কৰিবলৈ কাৰণে বিদৰ্ভৰ ৰাজ-

কাৰেঙত থয়। বিদৰ্ভ ৰাজৰ
লালন পালনত কস্তাটি যুৱতী
হোৱাত অগস্ত্য ঋষিয়ে নিজৰ
ভাৰ্য্যা কৰি লয়।

লোচন—চকু, নেত্র, the eye.

লোড়ে—লোলে, লুলে, ওলমি থকা,
hanging.

লোন্টি— লেটি লোৱা, বাগৰা,
draggles, rolling.

লোভাই—লোভ দেখুৱা, লোভ
লগাই, লোভ দেখুৱাই, লোভত
পৰি,

কৈছে নবহৰি তৰণ উপাই।

নাশসকল কৈলো বিষয়

লোভাই ॥ (বৰগীত)

লোম—মানুহৰ শৰীৰৰ নোম;
hair of the body.

লোলোপ—অতি লুভীয়া, অতিলুপ্ত
excessive covetous.

লোৰ—খোৰ, মুঠা, কোচা; a
bundle.

লোহে—লোলে,লুলে,ওলমি থাকে।
কপে জ্বন মোহে গলে প্ৰজমতি
লোহে।

অলক ভিলক শোহে বাছক
চাৰিতে বোহে ॥ বৰগীত

লোহেয়া—লোভত,

শাবদ নিৰমল প্রফুল্ল পক্কজ
বয়ন সুন্দৰ শোভেয়া ।

অলক চঞ্চৰ যৈছে উৰি পৰে
ভ্রমকুল মধু লোহেয়া ॥ (বৰগীত)
লৌকিকতা—দেশৰ ৰীতি, সমাজৰ
ব্যৱহাৰ, customs of the
society.

শ

শকত—গাৰী, a cart.

শকটহা—শ্রীকৃষ্ণ ।

শকুনি—সুৰবলৰ পুত্ৰ, ছৰ্যোধানৰ মাতৃ
গান্ধাৰীৰ ভাতৃ, এতেকে কোঁৱৰ-
সকলৰ মাতুল । শকুনিৰ এশ
ভাতা ছৰ্যোধানে নিধন কৰা
প্ৰতিশোধ স্বৰূপে শকুনিয়ে
ছৰ্যোধানৰ অতি আপোন ভাৱ
দেখুৱাই কুচক্ৰান্ত কৰি কোঁৱৰ-
কুল সমূলে ধ্বংস কৰে ।

শকুন্তলা—বিশ্বামিত্ৰৰ ঔৰসত মেন-
কাৰ গৰ্ভজাত কন্যা । কৰ্ম্মমুনিৰ
আশ্ৰমত কৰ্ম্মমুনিৰ লালন পালনত

ডাঙৰ দীঘল হয় আৰু পিছত
হুগুস্ত ৰজাই বিবাহ কৰে । এই
শকুন্তলাৰ গৰ্ভজাত সন্তান ভৰত ।

শক্ৰ—ইন্দ্ৰ ।

শক্ৰজিৎ—বাবণৰ পুত্ৰ মেঘনাদ;
ইন্দ্ৰজিৎ

শক্ৰধনু—ইন্দ্ৰধনু, কোদণ্ড ।

শক্ৰনন্দন—অৰ্জুন ।

শঙ্ক—গাৰী আদি নিয়া বলধ গক ।

শঙ্কৰ—শিৱ, ভূতনাথ ।

শঙ্কা—ভয়, সংশয়, আশঙ্কা, doubt,
fear

শঙ্কাহিত—শঙ্কাযুক্ত, doubtful,
afraid.

শঙ্কাহীন—শঙ্কা নথকা সন্দেহ নথকা
free from doubt. fear-
less

শচী—ইন্দ্ৰৰ ভাৰ্য্যা, ইন্দ্ৰাণী ।

শঠ—খল, প্ৰবঞ্চক ধূৰ্ত্ত ; a cheat,
a rogue.

শণ্ডিল—এজন মুনি ।

শতক্ৰতু—ইন্দ্ৰ ।

শতপত্ৰ—পদ্ম, পত্ৰম, a lotus.

শতপদ্ম—বগা পত্ৰম, (যথা শত প পদ্ম)

মহাপদ্ম পুণ্ডৰীকং সিতাস্বজম
ইতি ৰাজ নিৰ্ধট ।)

শতমন্ত্ৰ্য—ইন্দ্র ।

শতহুদা—বিছাত ; দক্ষৰ এগৰাকী
কন্যা ।

শনি—বৰি আদি নটা গ্ৰহৰ সপ্তম
গ্ৰহ । শনিৰ পিতৃ সূৰ্য্য মাতৃ
ছায়া । শনিৰ অন্যান্য নামৰ
ভিতৰত গ্ৰহ নায়ক, ছায়া সূত,
ভাস্কৰি, নীলাম্বৰ, বক্র, সূৰ্য্য
পুত্ৰ, প্ৰধান ।

শমন—যম । (যম চাওক)

শম্বৰশুদন—কামদেৱ ।

শম্ভু—শিব ।

শৰাব—মাটিৰ পাত্ৰ বিশেষ ।

শৰাসন—ধনু, a bow.

হৰ শৰা সনক ভাজিলে যিটো
জন ।

অপহত কৈলে ঘুণে

শৰ্যাতি—বৈবৰ্ণ্যত মনুৰ পুত্ৰ ।

শৰ্ব—শিব ।

শশধৰ—চন্দ্ৰ, the moon

শশাঙ্ক—চন্দ্ৰ, the moon.

শশিভূষণ—শিব ।

শশী—চন্দ্ৰ ।

শাক্ত—দেবীপূজক, দুৰ্গাৰ ভক্ত ।

শাক্তমু—চন্দ্ৰবংশৰ এজন ৰজা,
মহাবাহু ভীষ্মৰ পিতৃ ।

শাস্তা—ঋষা শৃঙ্গৰ ভাৰ্যা ।

শায়ক—বাণ, খড়্গ, an arrow,
a sword.

শাবঙ্গ—বিষ্ণুৰ ধনু ।

পূৰ্বে দেবলয়ে ব্ৰহ্মা যজ্ঞ
আৰম্ভিল ।

বেমু বৃক্ষ পৰ্ব সাজি চকিৰ
হইল ॥

সেই বেমুবৃক্ষ ব্ৰহ্মা লইতে
স্থিতি ।

বহিলা শাবঙ্গ ধনু নয়তি পৰ্বতে ॥

★ ★ ★ ★
শাবঙ্গ জয়ন্ত ধনু শিৱে
নিয়োজিল ।

শক্ৰ লি কোদণ্ড গাণ্ডীৰ
অগ্নি নিল ॥

বজ্ৰকাল। বধি ধনু থাকে
শিৱস্থানে ।

শাবঙ্গক ত্ৰিপুৰে বিধি দিলা
নাৰায়ণে ॥ কুন্ডলীলা (সাৰাহলী)

শাবজধাৰী শ্ৰীকৃষ্ণ ।

শাৰদ—শৰৎকাল, শ্বেতপদ্ম, the season of autumn, the white lotus.

নবীন, অপ্ৰতিভ, new, put to shame, confounded.

শাৰদ চান্দ কোটি নয়ন বিকাশে।

মদন চাপ জিনি ক্ৰয় পৰকাশে।
(বৰগীত)

শাৰোদ—এবিধ বাদ্য যন্ত্ৰ।

কদ্রক বিলাস বিপক্ষী ববাব
শাৰোদ স্বৰমণ্ডলে।

মধুৰ মৃদঙ্গ মন্দিৰা উপাঙ্গ
বহু বাদ্য সূক্ষ্মলে ॥ (বৰগীত)

শিকা—শিকিয়া, বাওঁকাৰ ছুইমূৰে
কোনো বস্তু ওলোমাই বান্ধি
নিবৰ কাৰণে মৰাপাটৰ জৰীবে
কৰা যতন বিশেষ।

শিখণ্ডক—শিখণ্ড, ম'ৰা চৰাইৰ
পিছকালৰ পাখি। (ময়ূৰপুচ্ছ)

শিখা—ময়ূৰৰ মূৰত থকা চুড়া;
টিকনি, মূৰৰ চুলি চুটিকৈ কাতি-
ফুল তুলশী লবৰ কাৰণে মাজতে
বখা একোছা দীঘল চুলি।

the crest of a peacock,
a tuft of hair kept on
the crown of the head.

শিৰো মধ্যস্থ কেশঃ।

জুইৰ আগ—a flame of a
fire.

শিখাধৰ } ময়ূৰ, a peacock.

শিখাধাৰ }
শিখালু } ম'ৰা চৰাইৰ পাখি।
শিখাবলা }

শিখিপুচ্ছ—ম'ৰা চৰাইৰ পিছ ভাগ।
the tail of a peacock.

শিখিবাহন—কান্তিক।

শিখী—ম'ৰা চৰাই, a peacock.

শিতিকণ্ঠ—শিৱ।

শিলাপুত্ৰ—পটাপুত্ৰ, পটাণ্ডি, a
small stone for grin-
ding spices with etc.

শিলীমুখ—ভোমোৰা, বাণ,
a black bee; an arrow.

শিৱ—মঙ্গল, সুখ, কল্যাণ, good
fortune, happiness.

শিৱক ব্ৰহ্মৰ তামসিক গুণৰ
গুণধাৰী ধ্বংসৰ প্ৰতীক বুলি

ধৰা হয়। শিৱ সম্পৰ্কত John Dowson এ লিখিছে—

The name Siva is unknown to the Vedas, but Rudra, another name of this deity and almost equally common occurs in the Veda both in the singular and plural and from these the great deity Siva and his manifestations, the Rudra have been developed. In the Rig Veda the word Rudra is used for Agni and Maruts are called his sons.

বেদত এই শিৱৰ নাম নথকা হেতুকে আৰু তেওঁৰ সাজ-পোছাক আদি লক্ষ্য কৰি আধুনিক বহুতে ঠিৰাং কৰিছে যে শিৱ আচলতে আৰ্যাসকলৰ দেৱতা নহয়। এই শিৱ অনাৰ্য্য সকলৰহে দেৱতা আছিল।

কালক্ৰমত আৰ্য্য অনাৰ্য্যৰ সংমিশ্ৰণ হোৱাত অনাৰ্য্য শিৱক আৰ্য্যৰ দেৱতা স্বৰূপে গ্ৰহণ কৰি কদ্ৰৰ লগত এক কৰি কদ্ৰই শিৱ আৰু শিৱই কদ্ৰ একেজন বুলি ধৰা হ'ল।

(১) পৰম ব্ৰহ্ম পৰমেশ্বৰৰ সহস্ৰ নামৰ এটা নাম।

(ক) দেহ দৰিশন, শিৱ সগাতন, তোমাৰ চৰণে ধৰো।

ভুৱা গুণ নাম, ছাড়ি আন কাম, কৰিয়া মিছাতে মৰো। ৫৪কীৰ্ত্তন

(খ) নমো নমো নিত্য নিৰঞ্জন, নাৰায়ণ শিৱ সনাতন,

অনাৰ্য্য অনন্ত নিগুণ গুণ নিয়ন্তা।

পৰম পুৰুষ ভগন্ত, নাহি পূৰ্বাপৰ আদি অন্ত।

তুমিসে চৈতন্য সমস্ত ভৱ ভৱন্তা। ৫৮৮ ঘোষা

(২) পৰম ব্ৰহ্মৰ তামসিক গুণৰ অধিকাৰী দেৱতা ;

এও বাৰজন বৈষ্ণৱৰ এজন।

ব্ৰহ্মা মনুহৰ, কপিল কমৰ, শুক

ভীষ্ম বলিষায়

প্রহ্লাদ নাৰদ, জনক আমি সি,
বাবজন সমুদায় ॥ ১৯১ কীর্ত্তন
(মহাদেৱ চাওক)

শিৱলোক—কৈলাস ।

শিবি—এজন বজা, তেওঁ উশীন
বজাৰ পুত্ৰ, পৰম ধাৰ্ম্মিক,
সত্যবাদী পৰোপকাৰী আৰু
দানশীল বজা আছিল ।

শিশিৰ—হিম, নিম্বৰ, dew

শিশুপাল—দমঘোষৰ পুত্ৰ, চেদি
দেশৰ বজা । ঐকৃষ্ণৰ পেহীয়েক
শ্ৰীহৰদেৱৰ পুত্ৰ । পূৰ্বে চাৰি
সিদ্ধৰ শাপত বৈকুণ্ঠৰ বিষ্ণুৰ
পাৰিষদ জন্ম বিজয় প্ৰথম জন্মত
হিৰণ্যাক্ষ আৰু হিৰণ্যাক্ষিশু
দ্বিতীয় জন্মত ৰাৱণ কুম্ভকৰ্ণ আৰু
তৃতীয় জন্মত শিশুপাল দম্ববক্ৰ
ৰূপে জন্ম লয় । এই জন্মত
ঐকৃষ্ণৰ হাতত নিধন হৈ আপৰ
পৰা মৃত্যু হয় ।

শীকৰ—পানীৰ কণিকা, অতি
সৰুমান, ক্ষুদ্ৰ, a small drop
of water, a small

quantity,

ওহি ভৱ তাপে তাপিত মেৰি
মন মন্দা ।

মাগোহো শীকৰ তুয়া পদ
মকবন্দ ॥ বৰগীত ।

শীঘিৰ—শীঘ্ৰ, তুৰন্তে, বেগাই,
সোনকালে ; quickly.

শীল—স্বভাৱ, চৰিত্ৰ, nature,
character.

শুক—বাসৰ পুত্ৰ, এও পৰীক্ষিতক
ভাগৱত শুনাইছিল । এও চিৰ
কুমাৰ আছিল ।

শুক্ৰ—এটা এহ ; দৈত্যৰ গুৰু,
পিতৃ ভৃগু । শুক্ৰৰ কন্যা
দেৱযানীক যযাতিসৈ বিবাহ
দিছিল ।

শুক্ৰাপাঙ্গ—ম'ৰা চৰাই,
a peacock

শুতাবলো—শুলো, have slept.

শিৰ কিৰাৱত, নয়নদুলাৱত, ঘৰ-
ঘন আৱত হামি ।

জ্ঞান বিৰহিত, ছুইকদম্বতলে,
একা শুতাবলো আমি ॥ বৰগীত

শুভদন্তী—উত্তৰ পশ্চিম দিগমিপাতি

হস্তী পুষ্পদন্তব পত্নী ।

শুভ্রবংশি—চন্দ্র the moon.

শুভ্রাংগু—চন্দ্র; the moon.

সখিহে সবকথা কহো তোব
আগে ।

আসিল মাধবীমাস শুভ্রাংগু
পৰকাশ, নাইলা কাঙ্ক্ষ হামাব
অভাগে ॥ (গীত সহদেব)

শুহায়—শোভা কৰে । beautified

বতন ভূষণ যৈছে নিবমল গগনে
তাৰা শুহায় ।

কহয় মাধব হামাবি মজুগন নন্দ
নন্দন পায় ॥ বৰগীত

শুহায়ত—শোভা কৰা; ধুনীয়া হোৱা
beautified

বতন ভূষণে চাক অঙ্গ শুহায়ত ।

বিবিধ আনন্দবসে তুবন তুলাবত ॥
বৰগীত ।

শূৰ—বীৰ; সিংহ, a hero, a lion

ঐকৃষ্ণ পিতামহ, বশুদেব
পিতৃ ।

শূলপানি—শিৱ ।

শেৰ—শিখৰত অৱস্থিত, এতেকে
শ্ৰেষ্ঠ, শিৰোমণি

শেষ—অন্ত; বলবাম, অনন্ত, সৰ্পৰাজ ।

শেষ শয়ন শিৱ, কেশীবিনাশন,
পীতবসন অবিনাশী । বৰগীত

শৈল—পৰ্বত, পাহাৰ, a moun-
tain.

শৈলশুভা—পাৰ্বতী ।

শোণী, ৰঙা ভেট ফুলৰ বৰণ,
বঙ্গচুৱা, reddish, light red
colour.

শোভিত—উত্তমৰূপে সজোৱা, ভূষিত
decorated, beautified.

শোভে - শোভা কৰে, শুৱাই পৰে;
beautified

শোহনা—শোভাকৰা; beautified

শোহে—শোভাকৰে, শুৱাই পৰে,
beautified

শ্ৰাণ পীতাম্বৰ বজায় আৱত
বেহু ।

ৰালেক বেঢ়িয়া খেড়ি, কৌতুক

শোহে তহু ধেনু ॥ বৰগীত

শোহায়েৰে—শুৱাই পৰা, দেখিবলৈ
ধুনীয়া হোৱা ।

শ্মশ্ৰু - মুখৰ ডাৰি মোক, beards.

শ্রামকামদোহনু—শ্রামবৰণৰ কাহুছে

কাম ভায় নিযুক্তি (দূৰ) কৰে;
শ্ৰীকৃষ্ণৰ দৰ্শনে মানুহৰ অন্তৰৰ
কামনা দূৰ কৰি নিক্ৰাম ভায়
জন্মায়।

শ্যামিমা— শ্যামবৰণ, ক'লংবৰণ,
Black

শ্যামসুন্দৰ— শ্ৰীকৃষ্ণ।

শ্ৰবণ— কাণ; শুনা; ear, to hear.

শ্ৰীকৃষ্ণ— ছাপৰ ঘূগৰ শেষ ভাগত
যেতিয়া জগতত ছুৰাচাৰ ছুদাঁস্তু
লোকসকলৰ অত্যাচাৰৰ সৰ্ব-
সাধাৰণ লোক শাস্তিৰে বসবাস
কৰা অসম্ভৱ হয়, দেশ অনাচাৰ
অত্যাচাৰত জৰ্জৰিত হব ধৰিলে
তেতিয়া ব্ৰহ্মা আদি দেৱতা
সকলে চুপকৈ দমন কৰি সম্বন্ধ
বন্ধা কৰিবৰ হেতু ভগবানক
তপশ্চা কৰিবলৈ ধৰে। ব্ৰহ্মা
আদি দেৱতা সকলৰ স্তুতিত
সন্তুষ্ট হৈ ভগবানে—

(১) কংস, জৰাসন্ধ, নৰকাসুৰ
আদি অভ্যুত্থাৰী ৰজা সকলক
হিন্দন কৰি শাস্তি স্থাপন কৰিবৰ
কাৰণে।

(২) বেদৰ জটিল নীতি বিয়মৰ
নানান দেব দেবীৰ পূজা সেৱা
যাগ যন্ত্ৰৰ স্থলত সহজ সবল
ভগবানৰ শ্ৰবণ কীৰ্ত্তন নামধৰ্ম্ম
প্ৰচাৰ কৰি জ্ঞানী-অজ্ঞানী, ধনী-
নিধনী সকলো উদ্ধাৰ হবৰ পথ
প্ৰদৰ্শন কৰিবৰ কাৰণে—

(৩) মনৰ অগোচৰ, কল্পনাভীত
অব্যক্ত ঈশ্বৰক চিন্তা কৰা সৰ্ব-
সাধাৰণৰ কাৰণে সম্ভৱ নোহোৱা
হেতুকে তেওঁৰ লীলা চৰিত্ৰ
গাবৰ কাৰণে আকৰ্ষিত হৈ
নাম কীৰ্ত্তন কৰি মানুহৰ প্ৰকৃত
মানব চৰিত্ৰ গঠন কৰি মনুষ্য
বিকাশ কৰিবৰ কাৰণে ঈশ্বৰৰ
অৱতাৰৰ একান্ত প্ৰয়োজন
জোৱাত ভগবানে নিজে মথুৰা
নগৰত কংসৰ বন্দী শালত
দৈবকীৰ গৰ্ভত উদয় হয়। শ্ৰীমন্ত
শঙ্কৰ দেৱে কীৰ্ত্তনত লিখিছে—

কৃষ্ণ সূৰ্য্য ভৈলন্ত উদিত।

নামধৰ্ম্ম কৰিলা বিদিত ॥

১২৪ কীৰ্ত্তন।

শ্ৰীমন্ত মাধৱদেৱে যোষাত

লিখিছে —

বেদৰ গুপ্ত বিন্ধ্য নাৰায়ণ এ
দৈবকীত হস্তে সাক্ষাতে ভৈলা
বিদিত

জীৱৰ তাৰণ হেতু নাৰায়ণ এ
প্ৰচাৰিলা নিজ যশ ধৰ্ম্ম
বিপৰীত ॥ ৮০৭

ৰামানন্দই তেওঁৰ গীতত
লিখিছে :—

ধৰ্ম্ম বক্ষা হেতু যত যত অৱতাৰ।
বেদ পথ উলাজ্জবে আসিলা
ইবাৰ ॥

সৰ্বলোকে বোলে এনে পূৰ্ণ
অৱতাৰ ।

চৰিত্ৰ বঢ়াইলা কিবা জীৱ তাৰি-
বাৰ ॥

ভগৱন্ত কৃষ্ণ স্বৰূপে অৱতাৰ হৈ
কংস, জবাসন্ধ, শিশুপাল নৰক
আদি অত্যাচাৰী ৰজাসকলক
নিৰ্মূল কৰাৰ উপৰিও ভাৰত
মহাযুদ্ধত কৌৰৱকে মূখ্য কৰি
তেওঁলোকৰ সমৰ্থক সকলো
ছোট লোকক নিধন কৰি জগতত
পুনৰ শাস্তি স্থাপন কৰে ;

আনকি ভবিষ্যতে তেওঁৰ নিজ
বংশৰ লোকসকলেই কৃষ্ণৰ বংশৰ
বুলি গৰ্ব্ব কৰি দেশত অত্যাচাৰ
কৰাৰ আশঙ্কাত নিজ যজুৰংশত
ধ্বংস কৰি সৰ্বসাধাৰণলোকৰ
সংসাৰ সাগৰৰ পৰা তৰিবৰ
সকলো উপায় উদ্ধৱক কোৱা
চলোৱে জগতত প্ৰচাৰ কৰি
বৈকুণ্ঠ গামী হয় ।

শ্রীবৎস—বিষ্ণু, বিষ্ণুৰ চিহ্ন বিশেষ,
কৃষ্ণৰ বুকুৰ দক্ষিণ ফালে থকা
বগা বৰ্ণৰ লোমসমূহ । (বিষ্ণু
চিহ্ন বিশেষ সত্ৰ বক্ষঃস্থ
শুক্লবৰ্ণ দক্ষিণ বৰ্দ্ধ লোমাবলী
ইতি হেমচন্দ্ৰ)

শ্রীবৎসলাঞ্জন—বিষ্ণু, শ্রীবৎস চিহ্ন
থকা লোক

শ্রুতি—১। বেদ, “শ্রুতিস্ত বেদো
বিজ্ঞেয়ো । (মন্ম ২/১০) ”
এতেকে শ্রুতি অৰ্থ ঋক, যজুঃ
সাম আৰু অথৰ্ব এই চাৰিখন
আৰু উপনিষদ সমূহ ।

২। কৰ্ণ, কাণ, ear.

শ্রুতিকটুৰ— শুনিবলৈ বেয়া লগা,

কঠোৰ শব্দ, rough or hard
to hear

শ্রুতি মধুৰ—গুনিবলৈ ভাল লগা,
সুশ্রাব্য, শুৱলা শব্দ, pleasant
to hear

শ্রুতিমূল—কৰ্ণ, কাণ, hear
শ্রোণিমা—(সং শ্রোণি :) কটি,
ককাল, the waist

স্থপচ—চণ্ডাল, a very low caste

শ্বেতধামা—চন্দ্র, the moon.

শ্বেতনীল—মেঘ, the cloud

শ্বেতপত্ৰ—হংস, বাজহাহ, a duck

শ্বেতপিঙ্গ } সিংহ; a lion.
শ্বেতপিঙ্গলক }

শ্বেতবাহ—ইন্দ্র, অৰ্জুন।

শ্বেতবাহন—চন্দ্র, অৰ্জুন।

শ্বেত হস্তী—ঐৰাৱত।

য

যড়বস—৬টা বস যেনে- মিঠা,জলা,

ভিতা, কেহা,লুণীয়া আৰু ক্কাৰ,

যণ্ড—বাড়, বলধগক, a bullock

যণ্ড—নপুংসক, a eunuch

যোড়শ কলা—চন্দ্র মণ্ডলৰ ১৬

ভাগৰ একোভাগ।

যোড়শোপচাৰ—পূজাত দিবলগা
যোৰবিধ দ্রব্য; যেনে—আদৰণি
আসন, পাদ্য অৰ্ঘ্য, আচমনীয়,
ধূপ-দ্বীপ, মধুপৰ্ক, স্নান, বসন,
আভৰণ নৈবেদ্য, সুগন্ধিদ্রব্য
আদি অৰ্চনা, বন্দনা।

স

সংজ্ঞা—চেতনা,বুদ্ধি, conscience.

সূৰ্য্য পত্নী, সমৰাজৰ মাতৃ।

সংযম—ইন্দ্রিয়ক দমন কৰা কাৰ্য্য,
restraint of the passions.

সংসৰ্গী—একেলগে খোৱা মেলা
কৰি থকা সঙ্গী। keeping
company.

সংহিতা—স্মৃতি শাস্ত্ৰ, ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰ,
“ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰ তুৱৈ স্মৃতি।”

সংহিতা কুৰিখন, যেনে—মন্ত্ৰ,
অগ্নি, বিষ্ণু, হাবীত, যাজ্ঞবল্ক্য,
অজিবা, যম, আপস্তম্ব, সংবৰ্ত্ত,
কাভ্যায়ন, বৃহস্পতি, পৰাশৰ,
ব্যাস, শঙ্খ, লিখিত, দক্ষ,গৌতম,
শাত্তাতপ, উশনা, আৰু বশিষ্ঠ।

সকল্য—সংগোত্ৰ, “দশম পুৰুষ পৰ্য্যন্ত
সম্ভৱিত”দহ পুৰুষলৈকে সতিসম্ভৱিত

সকলক সকল্য তাৰ ওপৰ হলে
সগোত্ৰ বোলা হয়। সকল্য
সকলৰ চুৱা তিন দিন; যথা
দশাহ্ন সপিগাস্ত্ৰ শুধ্যতি প্ৰেত
স্মৃতকে। ত্ৰি ৰাত্ৰেণ সকল্যাস্ত্ৰ
স্নাত্বা শুধ্যন্তি গোত্ৰজাঃ ইতি
বৃহস্পতি ॥

সগৰ—সূৰ্য্যবংশ বাহুৰ পুত্ৰ। হৈহব
সকলে বাহুক যুদ্ধত পৰাজয়
কৰি অযোধ্যা দখল কৰি বনলৈ
খেদি পঠায়। বাহু বনত
ধাকোতেই সগৰ্ভা পত্নীক এৰি
মৃত্যু হয়। বাহুৰ মৃত্যুৰ পিছত
তেওঁৰ পত্নী ঔৰ্ব্ব ঋষিৰ আশ্ৰ-
মত থাকে আৰু তাতেই সগৰৰ
জন্ম হয়। সগৰ আশ্ৰমতে ডাঙৰ
দীঘল হৈ পিতৃৰাজ্য উদ্ধাৰ
কৰিবৰ কাৰণে সিদ্ধান্ত কৰে।
ঋষিৰ পৰা অগ্নিবাণ লৈ ৰণ
সাজেৰে সজ্জিত হৈ অযোধ্যা
আক্ৰমণ কৰি হৈ হব, শক, যৱন,
কাহ্নোজ প্ৰহ্লদ আদি সকলোকে
পৰাজয় কৰি পিতৃৰাজ্য উদ্ধাৰ
কৰে। তেওঁ স্মৃতী আৰু

কেশিনী নামৰ দুগৰাকী ভাৰ্য্যা
বিবাহ কৰিছিল ঔৰ্ব্ব ঋষিৰ
বৰ অনুসৰি কেশিনীৰ এটা
সন্তান আৰু স্মৃতীৰ ৬০ হেজাৰ
পুত্ৰ হয়। ইয়াৰ পিছত সগৰে
অশ্বমেধ যজ্ঞ কৰিবলৈ আয়োজন
কৰি ৬০ হেজাৰ পুত্ৰক অশ্ব-
ৰথীয়া হিচাবে পঠায়। কিন্তু
ঘোৰাটো হঠাৎ আতৰিগৈ চৰি
ফুৰাতে তেওঁলোকে বিচাৰিগৈ
কপিল মুনিয়ৈ তপস্বী কৰি থকা
ঠাইত পালেগৈ। তেওঁলোকে
কপিল মুনিক চোৰ বুলি ওচৰত
কোঢ়াল লগাই দিয়াত ঋষিয়ে
ক্ৰোধ দৃষ্টিৰে চোৱাত সেই ৬০
হেজাৰ পুত্ৰ ভয় হয়। পিছত
কেশিনীৰ পুত্ৰৰ পুত্ৰ আক্ৰমতে
বিচাৰি গৈ তেওঁলোকৰ অৱ-
শিষ্টৰ পৰা চিনিপাই কপিলক
অনেক তৰ্পন কৰাত ঋষি সন্তুষ্ট
হৈ বৰ দিয়ে যে সগৰৰ পৰা
চাৰি পুৰুষ পিছত ঘেতিয়া এজন
লৰা জন্মহৈ স্বৰ্গৰ পৰা গজাক
নমাই আনি এওঁলোকক স্পৰ্শ

কৰাব তেতিয়া তেওঁলোকৰ
মুক্তি হব। সেই বৰ অমুসৰি
সগৰৰ পৰা পঞ্চম পুৰুষত
ভগীৰথ জন্মহৈ স্বৰ্গৰ পৰা গঙ্গাক
আনি কুল উদ্ধাৰ কৰে।

সচ্চিদানন্দ—নিত্য স্তান সুখ স্বৰূপ,
ব্রহ্ম।

সজনি—(প্রকাশ) সাজনি, শুবনি।

সতৰিত } (তৰিৎ বিজুলী) বীজু-
সতড়িত } লেৰে শোভিত হোৱা।

সতড়িত নীল, নবীন মেঘ জিনিয়ে,
তনু শোভিত পীত বাদে।

নিৰমল গগনে তাৰক ঝিকি
জিনিয়ে বতনভূষণ পৰকাশে ॥

(বৰগীত)

সত্যব্রত—১। সত্যই যাৰ ব্রত, নিজৰ
বাক্য বন্ধা কৰোতা, বিষ্ণু,
হৰিচন্দ্র,

২। এজন বজা ; সত্যব্রতৰ
অন্যান্য বৈবৰ্ণ্যত ৭ম মনু,
ত্ৰিশঙ্কু। এই সত্যব্রতৰ দিনত
হোৱা এটা প্ৰলয়ৰ বিৱৰণ
ভাগৱতত পোৱা যায়। এই
সত্যব্রত বজাই বিশ্বামিত্ৰৰ

অমুগ্ৰহত সোণৰীৰে স্বৰ্গলৈ
গৈছিল কিন্তু ইন্দ্ৰাদি দেৱতা
সকলৰ কোপত স্বৰ্গলৈ যাব
নোৱাৰি বাটতে ওলমি থাকিব
লগাত পৰে। এওঁৱেই বজা
হৰিচন্দ্রৰ পিতৃ।

সদাচাৰ—সাধকসকলৰ আচৰণ,
সদবাক্যালাপ, সদব্যৱহাৰ, শৰীৰ
নিয়মিত স্নান আচমন আদিৰে
শুচি কৰি ৰখা, কোনো লোকৰ
অন্তৰত কষ্ট নিদিয়া আদি সদ
আচৰণ; good or virtuous
conduct

সদানন্দ—শিৱ, স্বৰ্গ “সদাশিৱঃ

সদাকৰ্ত্তা সদাহৰ্ত্তা: সদাপতি :।

সদানন্দ সদাবৰ্ত্তা সদাসঙ্গ
বিবৰ্জিত :।

সদ্যশৌচ—যি সকল তৎক্ষণাত শুচি
হয়। যেনে শিল্পী, বৈদ্য, ব্ৰহ্ম-
চাৰী, বজা, দাসদাসীসকল।
শিল্পিন: কাৰবো বৈদ্য দাশী-
দাসাঙ্গ ভৃত্যকা:। অগ্নিমানু
শোত্ৰিয়ো ৰাজা সদ্যশৌচা:
প্ৰকীৰ্ত্তিতা:।

সনক—ব্রহ্মাৰ চাৰিজন প্ৰথম পুত্ৰৰ
এজন, বিষ্ণুৰ পাৰিষদ।

সনং—ব্রহ্মা, ।

সনংকুমাৰ— ব্রহ্মাৰ চাৰিজন
প্ৰথম পুত্ৰৰ এজন, বিষ্ণুৰ
পাৰিষদ।

সনক, সনন্দ, সনাতন আৰু
সনংকুমাৰ এই চাৰিজন ব্রহ্মাৰ
প্ৰথম পুত্ৰ, বিষ্ণুৰ পাৰিষদ,
মহাভাগৱত।

সনাতন— বিষ্ণু, ব্রহ্মা, শিৱ, ব্রহ্মাৰ
এজন পুত্ৰ, নিত্য, সুনিশ্চল।
eternal perpetual.

সন্দেহ—খবৰ, বাৰ্তা, সংবাদ পুৰস্কাৰ,
হাতভেটী, news, prize

সন্দেহ—সংশয়, doubt.

সন্ধি—বৰষত দুই পক্ষৰ মাজত হোৱা
চুক্তি পত্ৰ ; বাট, স্মৰণ ;
a treaty, way, a small
hole

পলাইতে নেদেখো সন্ধি দিনে
দিনে দৃঢ় বন্দী

ভৈলোমনন্দ বনেৰ যুগুতি ॥

(বৰগীত

সম্মিত— ওচৰ, নিকট, near, pro-
ximate

সপত্নী—সমান পত্নী, সতিনী,
a woman whose
husband has more than
one wife.

সপিণ্ড—একেবংশৰ (গোত্ৰ) সাত-
পুৰুষৰ লোক। “পিণ্ডদঃ সপ্তম-
স্তেষাং সাপিণ্ড্যঃ সাপ্ত পৌক-
ষম্।”

সপ্তদ্বীপ—জম্বু, প্লক্ষ বা গোমেদক,
শাল্লি, কুশ, ক্ৰোধ শাক আৰু
পুষ্কৰ।

মহাভাৰতৰ মতে চাৰিদ্বীপ,
যেনে—জম্বু, ভদ্ৰাশ্ব, কেতুমল
আৰু উত্তৰ কুক।

জম্বুদ্বীপৰ নটা ভাগ, যেনে—
ভাৰত, কিমপুৰুষ (কিম্বৰ) হৰি-
বৰ্ষ, ইলা, বৃত (মেক) ১৭ বমাক,
হিৰণ্ময়, উত্তৰকুক, ভদ্ৰাশ্ব আৰু
কেতুমল।

আকৌ ভাৰতবৰ্ষৰ নটা ভাগ,
যেনে— ইন্দ্রদ্বীপ, কাসেকমত,
ভাত্ৰবৰ্ষ, গবস্তিমত, নাগদ্বীপ,

সৌম, গন্ধর্ব, বকল আক

কুমারক ।

সপ্তধাতু—মেদ, মাংস, অস্থি, মজ্জা

শোণিত, শুক্ল আক বস ।

সপ্তনাড়ীচক্র— চণ্ড, বায়ু, দহন,

সৌমা, নীৰ, জল আক অমৃত ।

সপ্তবৈকুণ্ঠ—শ্বেতবিলাস, চিত্রবিলাস,

কুপিনী বিলাস, অম্বক বিলাস,

পুষ্পবিলাস, পঙ্কজবিলাস আক

কনক দম্ভ বিলাস ।

সপ্তধিমণ্ডল—আকাশত ধকা সাতটা

তৰাৰ মণ্ডল; যেনে মৰীচি, অত্রি,

অজিৰা, পুলস্ত্য, পুলহ, ক্রতু

আক বশিষ্ঠ ।

সপ্তসাগৰ—লবণসাগৰ, ইক্ষুসাগৰ,

সুৰাসাগৰ, সপিসাগৰ, দধিসাগৰ,

তুঙ্গসাগৰ আক জলসাগৰ, সপ্ত-

বসৰ এই সপ্ত সাগৰ ।

সমজা—সভা, সমাজ,

সমদৰ্শী—সকলোকে সমান দেখা ।

“বিদ্যা বিনয়সম্পাদে ব্রাহ্মণে

গবিস্তি। শুনিচৈব ত্বপাকে

চ পশুতাঃ সমদৰ্শিনঃ ।”

সমাধি— অষ্টাঙ্গযোগৰ শেষ যোগ;

আত্মা ব্রহ্মৰ একীকৰণ ।

সমাপল— সমাপন কৰিলে, শেষ

কৰিলে। completed

সমাবৰ্ত্ত— বেদ অধ্যয়নৰ অন্তত

গ্রাহস্থধৰ্ম্ম গ্রহণ কৰিবৰ কাৰণে

কৰা কাৰ্য্য ।

সমীৰ—বায়ু, বতাহ, the wind

সম্বৰ—এটা দৈত্য; এই দৈতাই

কশ্মিণীৰ পুত্ৰ প্রহ্লাদক জন্মৰ

৬দিনৰ দিনাই নি সাগৰত

পেলাই দিয়ে। পিছে প্রহ্লাদৰ

হাততে সম্বৰ পত্নী মায়াবতীৰ

পৰামৰ্শমতে এই দৈত্য নিধন

হয় ।

সম্বল—সম্পত্তি, পাৰ্শ্বেয়, পথৰ

সম্পত্তি। পৰকাললৈ যাওতে

লগতলৈ যোৱা সম্পত্তি,

Provisions carried for

the use in the journey

while going to some

unknownplace.

সম্বল—সকলো

সবজ—নবনীত, হৈয়জবীন, লবঙ্গ,

cream, butter

সৰটি—বায়ু, মেঘ, the wind,
the cloud.

সৰতৰ—সবিশেষ, detail, with
all particulars,

মাই মাই ভূষণ কৰাৰ হামাৰি ।
যবহু সৰতৰ পুছত নাহি পাৱবি
দোষ বিচাৰি ॥ (বৰগীত)

সৰণি } উপায়, বাট, পংক্তি,
সৰণী } প্ৰসাৰণী, means.

বোলহুৰাম নামেসে মুকুতি
নিদানা ।

ভৱ কৈতৰণী, তৰণী সুখ সৰণী
নাহি নাহি নাম সমানা ॥

(বৰগীত)

সৰমা—১। উল্লৰ কুকুৰ, যমৰ গা
বখীয়া চাৰিচক্ৰা কুকুৰ ছটাৰ
মাক ।

২। বিভীষণৰ ভাৰ্ষা ।

৩। দক্ষৰ কণ্ঠা, বনৰীয়া জন্তু
সমূহৰ মাতৃ, the mother
of the wild animals.

সৰযু—বায়ু, এখন নদী, the
wind, a river.

সৰস—সৰোবৰ, বসযুক্ত, সুখদায়ক,

এতেকে মনোমোহা, কমনীয় ।

an ocean, pleasing, lovely

সৰসিজ—পদ্ম, পত্ৰ, a lotus

সৰসিকুহ্ম—পদ্ম, পত্ৰ, a lotus

সৰি—সমান, তুল্য, সদৃশ, equal,
similar

সৰোজ—পদ্ম, পত্ৰ, a lotus

সৰোজিনী—পদ্ম, বা পত্ৰ সমূহ
a collection of lotuses.

সৰোজী—ব্ৰহ্মা ।

সৰোকহ—পদ্ম, পত্ৰ, a lotus

সৰ্ক—বায়ু । the wind

সৰ্পভূক—ম'ৰা চৰাই, a peacock

সৰ্পৰাজ—বাসুকি,

সৰ্পসত্তা—সৰ্পনাশক যন্ত্ৰ বিশেষ ।

এই যন্ত্ৰ জন্মেজয়ে কৰিছিল ।

সৰ্পহা—নেউল, a mongoose.

সপি—ঘিউ ; ghee

সৰ্ব—শিৱ ।

সৰ্বোচ্চ—শিৱ । সকলো জানোতঃ

সৰ্বেশ্বৰ—শিৱ ।

সলিল পানী ।

সহস্রনয়ন ইন্দ্র ।

সহস্রপত্ৰ পত্ৰ ।

সহস্রপাৎ - বিষ্ণু । “সহস্রশীর্ষা পুরুষঃ

সহস্রাক্ষঃ সহস্রপাৎ ।”

সহস্রভূজ—বিষ্ণু, কাক্তবীষাৰ্জুন, ।

সহস্রমুৰ্দ্ধা—বিষ্ণু ; “সহস্রমুৰ্দ্ধ

শ্রবণাক্ষি নাসিকং সহস্র মৌলা-

শ্বৰ কুণ্ডলোল্লসৎ ।”

সহস্রবয়ন—অনন্ত । সুৰা সুৰ মৃনি

যাৰ চৰণ ধিয়ায় ;

সহস্র বয়নে সদা যাৰগুণ গায় ॥

বৰগীত ।

সাজনি—সাজ পাৰেৰে সজোৱা, সাজ

পাৰেৰে গুৱনি হোৱা ;

নটবৰ জিনি সুবেশ সাজনি ৰূপে
কোটি কাম জিমে ।

হৰিপদ কমলৰ মধুকৰ কহয়
মাধৱ দীনে । বৰগীত ।

সাজতৰি—শোভা পাইছে, সাজিছে ।

দেখত নাগৰ নাট, বিলসীয়া
বালক মহ, কানু সাজতৰি ।

বৰগীত

সাক্ষা—সঞ্চয়কৰা ; সঁচা ; to save
to accumulate.

সাত প্রকৃতি—ক্ষিতি. অপ, তেজ,
মকৎ, ব্যোম, মন আৰু বুদ্ধি ।

নিজ বাঁশী ভৈলা মূল প্রকৃতি
প্রথম ।

সাত গুটি বন্ধে, সাত প্রকৃতি
নিয়ম ॥ (বৰগীত)
(মূল প্রকৃতি চাওক)

সাত্বিক—সত্ত্ব গুণ, ব্ৰহ্মা ।

সাত্বিকভাৱ—শ্বেদ, স্তম্ভ, ৰোমাঞ্চ,
শ্বৰভক্ষ, বেপথু, বৈবৰ্ণ, অশ্রু
আৰু প্ৰলয় এই ৮ টা ভাৱ ।

সাথ—সঙ্গ, লগ, Companion-
ship

সাদৃশ—একে প্রকৃতি বা গুণৰ,
similarity

সাদু—সৎচৰিত্ৰবানলোক, ধাৰ্মিক
লোক, virtuous, pure

সান—(স্বান) শব্দ, সুর, স্বৰ,
sound, tune.

কালিন্দী তুলল খান্দে, মৃগ
পক্ষীসৰ ফান্দে, বিবিধ প্ৰাণ
খিৰহুই ।

এমন বংশীৰ সামে, পৰমৰহিলে
তোই, কেবুন্ধি কৰব অব মূট ॥
(বৰগীত)

সাপদ—সম্পদ, আহাৰ ; Wealth
food.

কুজীকা চন্দন, অঙ্ককিয়ে বঞ্জন,
বীজু কামিনী কহো কিয়ে ।

ভুঞ্জিয়ে সাপদ, দ্রাপে সেনা
দাবিয়ে ফিবি গোপসঞ্জে গিয়ে
(গীত-শ্রীবাম)

সামবাজ—সমূহ বজা, প্রজা, সামন্ত
বজা বা রাজ্য, the king and
the subjects

সায়ক—বাণ, শব, খড়্গ an arrow:
a sword.

জয় জগনায়ক, মুকুতি দানুক,
সায়ক সাবজধারী ।

দুই অবিষ্টক, মুস্তিক মোড়ল,
ছোবল বন্ধ মুবাৰি ॥ (কালিদমন)

সাবমেয়—ইন্দ্রব পাৰখীয়া কুকুর সব-
মাব পুত্র সমব গাৰখীয়া চাবি
চক্ৰা দুটা কুকুর ; the two
sons of sarama, the
watch dog of Indra.

They are the watch dog
of yama and each has
four eyes. (C.D)

সাবদ } বগা পত্ম, জ্যোতিষ্ক, a
শাবদ } white lotus. lustre

বিবিন্দা বিপিন, বিহাব বিশাৰদ,
সাবদ চন্দ্র সমান । সোহি
জগতশুক, তেবি সততে কক,
মুকুতি মঞ্জল বিধান ॥ (কালিদমন)

সার্কভৌম—উত্তর দি গধি পতি
কুবের হস্তীর নাম ।

সাক—সাব তত্ত্ব, the substance.

নিগম নিগূঢ়বাণী হবিগুণ সাক ।
তাহে বিচুবি ভর তবয়ে নপাক ॥
বৰগীত ।

সিদ্ধ—সূর্য্য আক পৃথিবীর মাজব
আকাশ মার্গত বাস কবা অতি
পবিত্র আক সাধুলোক ।

(লোক চাওক)

সীতা—জনক নন্দিনী, শ্রীবাম চন্দ্রব
পত্নী । তেওঁৰ অন্যান্য নাম
সমূহ যেনে—বৈদেহী, মৈথিলী,
জানকী, ধৰণীমুতা ।

(জ্যোপদী চাওক)

সুগ্রীৱ—কিষ্কিন্ধ্যাব অধিপতি ।

বালিব ভাত, সূর্য্যাব পুত্র ।

বালিব লগত বিবাদ লাগি সুগ্রীৱ

রাজ্য এবি পলাই কুৰিছিল ।

বাবণে সীতাক হবণ কবাত

সীতাক বিচাৰি ফুৰোতে বামে
লগ পাই সুগ্ৰীৱৰ লগত মিত্ৰতা
স্থাপন কৰে । পিছত বামে
বালিক বধ কৰি সুগ্ৰীৱক
কিষ্কিন্ধ্যাৰ ৰজা পাতে ।

সুগ্ৰীৱে নিজ সৈন্য সামন্তলৈ
বামে সীতা উদ্ধাৰ কৰা কাৰ্য্যত
সহায় কৰে ।

তৰ শিলসাগৰ, সেতুবান্ধি কয়ে
কহো নাম অগাধ লুকুৱাও ।

হামোৰাম ভায়। দোহো, বীৰ
হনুসুগ্ৰীৱ, বানৰ সৈন্যে লক্ষা
ধাও ॥ (শ্ৰীৰাম)

সুচান্দবয়ন—পুৰ্ণিমাৰ জোনৰ দৰে
সুন্দৰ মুখ, a beautiful face
কমল নয়ন স্বামী, হে হৰি সুচান্দ
বয়না ।

কহয় মাধৱ গতি, হে হৰি নন্দকু
নন্দনা ॥ বৰগীত ।

সুজাত—সু-জন্ম, ভাল জন্ম, সুজনতা
সৌজন্য ।

আছে শ্ৰাম সুন্দৰ শৰীৰ,
অনুপাম ।

শৰত সুজাত শোভিত মুখ পঙ্কজ,

ৰূপে নোহে কোটি কাম ।

(ৰামানন্দ)

সুদৰ্শন—বিষ্ণুৰ চক্ৰ ।

বিশ্ব কৰ্ম্মাৰ কন্যা সংজ্ঞাক সূৰ্য্যাই
বিবাহ কৰে ; কিন্তু সূৰ্য্যৰ অষ্ট
ৰশ্মিৰ প্ৰভাৱত সংজ্ঞা সূৰ্য্যৰ
ওচৰত থাকিবলৈ টান হোৱাত
বিশ্ব কৰ্ম্মাই এটা ৰশ্মি কাটি
সূৰ্য্যৰ প্ৰকাশ কমাই দিয়ে ।
সেই কটা ৰশ্মিৰ পৰা বিষ্ণুৰ
সুদৰ্শন চক্ৰ, শিৱৰ ত্ৰিশূল,
কুব্জৰ অস্ত্ৰ আৰু কাৰ্ত্তিকৰ শূল
নিৰ্ম্মান কৰে । সুদৰ্শন চক্ৰ
অগ্নিৰ হাতত থাকে । অগ্নিয়ে
থাণ্ডববন দহন কৰিবৰ সময়ত
ইন্দ্ৰৰ লগত যুদ্ধ কৰিবৰ কাৰণে
কৃষ্ণক এই চক্ৰ আৰু অৰ্জুনক
ব্ৰহ্মাই নিৰ্ম্মান কৰা গাণ্ডীব ধনু
প্ৰদান কৰে ।

সুধাকৰ—চন্দ্ৰ ; the moon.

সুনেহা—স্নেহ, মৰম, affection.

ব্ৰজক জীৱন ধনেৰ নন্দকুমাৰ ।

বিদুৰল গুৰুবক সুনেহা হামাৰ ॥

(বৰগীত)

সুপৰসন—সুপ্ৰসন্ন, সন্তুষ্ট, সদয়,
favourable
বিবিন্দাবনে ভেটলোহো, এ
হৰি এগুনেৰ নিধি এ,
অপকপ কপে, নয়ন চুহো পূবল,
হামাৰি সুপৰসন বিধি ॥

(বৰগীত)

সুপ্ৰতীক—উত্তৰ পূব দি গধি পতি
সোমৰ হস্তীৰ নাম ।

সুবেশ—দেখিবলৈ ধুনীয়া, ধুনীয়া
আকৃতি বা গঢ় ; handsome
সাজপাৰ পিঙ্কি ধুনীয়া হোৱা ।
কবিতা সুবেশ, বান্ধি আছে
কেশ, চালনি ধৰিয়া জুড়া ।
চৌভিতি বেঢ়িয়া, মণি মুকুতাৰ,
মালাময়ুৰ চুড়া । বৰগীত ।

সুভদ্ৰা—শ্ৰীকৃষ্ণৰ ভনী, অৰ্জুনৰ
পত্নী ।

সুমিত্ৰা—দশৰথ বজাৰ পত্নী, লক্ষ্মণ
আক শত্ৰুঘ্নৰ মাতৃ ।

সুস্পি—সপিদি, অৰ্পিদি; deliver
surrender.

হামাতে নিত নিত, সুস্পি প্ৰাণ
চিত্ত, সয়ল গোপিনী ধৰে চিত্ত ॥

(বৰগীত)

সুৰ—দেহতা ; সূৰ্য্য পদ বা গীতৰ
সুৰ, a God, the sun a
tune of the song

সুৰ অৰি—দেহতাৰ শত্ৰু, ৰাক্ষস ।

সুৰ-অৰি: ৰিপু — শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ।

সুৰ-অৰি ৰিপু মিতা—সুগ্ৰীৱ,

সুৰ অৰি ৰিপু মিতা তাহান
সেৱক পিতা

বাহনক দেখি লাগে ভয় ।

তিনি অক্ষৰ গণি শেষ নিশেষ
কৰি

তানশোকে দহয় হৃদয় ॥

(গীত-সহদেৱ)

সুৰঙ্গ—গাত, গৰ্ভ, চিত্ৰ বিচিত্ৰ
ধুনীয়া ৰং

কপূৰ তাম্বুল, ভুঞ্জি সুৰভিকূল,
মালতী বকুল মালা ।

সুৰঙ্গ বসন, ৰতন ভূষণ, ভূষিত
হইয়া কালা ॥ বৰগীত ।

সুৰতদিন—কেলিবা ক্ৰীড়া সুখৰ দিন
(সুৰত নিধুবনম, কেলি)

অসিৰো বুলিয়া বানী, নাসিল
শাবক পাণি

যুগত সুৰত দিন যায় ।

বসন ভূষণ চয়, চন্দন আগকময়,
বিফল বিনে কানাই ॥ (ৰামানন্দ)

সুৰভিৰসে—(সুৰতম্-নিধুবনম্
মৈথুনম্-ইত্যামৰ) । কেলি-ইতি
শব্দ বত্ৱালী ।)

কেলিবা ক্ৰীড়া বস ।

হৰিব সুৰতি বসে নাৰহে
গিয়ান ।

কৃষ্ণ কিস্কৰ এছ বান্ধৱে ভাণ ॥

(কেলি গোপাল)

সুৰভি—সুন্দৰ, সুবৰ্ণ, সুগন্ধি, গন্ধ,
beautiful, gold, sweet
smelling, Cow

সুৰভী—সুগন্ধি, গোমাতা ; sweet
smelling, the mother of
the Cow.

সুৰস—(বোলম্) সুস্বৰ (স্বাদ্)

সুমধুৰ- good tune, taste
full

সুৰস পঞ্চম পূৰত বেহু ধ্বনিয়া
ত্রিভুবন মোহন সুন্দৰ শিখা
ধণিয়া ॥ (বৰগীত)

সুৰসূত—সুৰ সূৰ্য্য, সূত-পুত্ৰ)

সূৰ্য্যৰ পুত্ৰ, যম, শমন (যমচাওক)
সুৰুতি—ধৈৰ্য্য, চুৰ্তি, patience,
endurance.

কানাইৰ দেখিয়া ৰূপ হবিল
সুৰতি ।

অপমানে মন্থৰে নধৰে মুৰুতি ।

সূহাই—গীতৰ এটা ৰাগ বা সুৰ
a tune of a song.

সুস্বাদ—উত্তম স্বাদ, ভাল সোৱাদ,
good taste.

সুহৃদ—প্ৰিয়মাতৃহ, বন্ধু, a friend.

সূচক—কু-পৰামৰ্শ দাতা, লগনীয়া
মাতৃহ, টুটকীয়া, a back
biter.

সূচনা—কোনো কথাৰ উত্থাপন,
প্ৰস্তাৱ, উল্লেখ ; a propos-
al.

সূৰ্য্য—জগতৰ প্ৰধান আৰু প্ৰথম
গ্ৰহ ; সূৰ্য্যৰ অবিহনে জগ-
তত প্ৰাণী কিম্বা উদ্ভিদ
জীয়াই থকা সম্ভৱ নহয় । সূৰ্য্যৰ
অন্যান্য নামৰ ভিতৰত সুৰ,
অৰ্ধামা, আদিত্য, ভাস্কৰ, দিবা-
কৰ, ভাস্কান, প্ৰভাকৰ বিবন্ধান

সপ্তাশ্ব, অৰ্ক, মার্তণ্ড, মিহিৰ, অৰুণ,
তৰণি, মিত্র, বিৰোচন, ভানু,
হংস, দিনমণি, অংগুমালী, কাশ্য-
পেয়, তপন, ৰবি, সৰ্বিতা, ভগ,
লোকলোচন, গ্ৰহৰাজ প্ৰধান ।

পুৰাণৰ মতে সূৰ্য্যৰ পিতৃ
কশ্যপ আৰু মাতৃ অদিতি ।
সূৰ্য্যই বিশ্বকৰ্ম্মাৰ কন্যা,
সংজ্ঞাক বিবাহ কৰে আৰু তেওঁৰ
গৰ্ভত বৈবস্বত মনু, যম আৰু
যমুনাৰ জন্ম হয় । অন্য গৰাকী
পত্নী ছায়াৰ গৰ্ভত শনিৰ জন্ম
হয় । কৰ্ণ আৰু সুগ্ৰীৱ সূৰ্য্যৰ
সন্তান । সূৰ্য্যৰ ঔৰসত অশ্বিনী
কুমাৰৰ জন্ম হয় । আকৌ অশ্বিনী
কুমাৰৰ ঔৰসত মাত্ৰীৰ গৰ্ভত
নকুল সহদেৱৰ জন্ম হয় ।

সূৰ্য্যৰ শক্তিৰ প্ৰভাৱত থাকিব
নোৱাৰা হেতু বিশ্বকৰ্ম্মাই সূৰ্য্যৰ
আঠোটা ৰশ্মিৰ এটা কাটি বিষুৱ
সুদৰ্শন চক্ৰ, সদাশিৱৰ ত্ৰিশূল,
কুব্জ আৰু কাৰ্ত্তিকৰ অস্ত্ৰ
নিৰ্ম্মাণ কৰে ।

সূৰ্য্যই অশ্বৰ ৰূপ ধৰি

যাস্তবজ্যক যজুৰ বেদৰ শিক্ষা
দিয়ে । বাজী ৰূপত শিক্ষা
দিয়া কাৰণে সেই ভাগ যজুৰ
বেদৰ নাম হয় বাজসনেয় আৰু
অন্য ভাগৰ নাম হয় তৈত্তিৰীয় ।

সূৰ্য্যৰ ৰথ সাতোটা
ঘোৰাই টনা কাৰণে চন তাৰিখ
আদি উল্লেখ কৰোঁতে বহুতে
সাতৰ স্থলত ঘোৰা ব্যৱহাৰ
কৰে ।

সেখনে—সেই সময়ত, তেতিয়া ;
at that time, then.
জননীৰ থাৱে যেখনে জনমল
সেখন আৱল সাৱল ৰঙ্গে ।

ৰবিস্মৃত হুতে লৈয়া চলে যেখনে
কিছু নাহি যাৱে সঞ্জে ॥ শ্ৰীৰাম

সেনামুখ—তিনি পণ্ডিত এক সেনা-
মুখ সৈন্যৰ দল, অৰ্থাৎ ওটা
হাতী তিনিখন ৰথ ৯টা অশ্ব
আৰু ১৫টা পদাতিক সৈন্যৰ
দল ।

সেহুৰে—সহজে, অনায়াসে, easily.

সেৱনা—সেৱা কৰা to worship.

সৈয়া—সহ্য কৰা, সহি থকা ;

to forbear.

আলো মাই গালি নাপাবিবে
মোৰে ।

যত অপমান মোৰে, দিয়া

আছা বাৰে বাৰে, ভালে আমি

সৈয়া আচে তোৰে ॥ বৰণীত

সোই—সেইজন, that person.

সোজা—সৰল, simple.

সোপন—সপোন, সামাজিক ; a
dream.

সোপান—জখলা, খটখটি ।

সোম—চন্দ্ৰ, কুবেৰ, যম, বায়ু,
সোমবস ।

সৃষ্টি জগতত সূৰ্য্যৰ যিমান
আৱশ্যক চন্দ্ৰৰো সিমানেই
আৱশ্যক । চন্দ্ৰ অবিহনে
দেৱতা, মনুষ্য, পশু, তৃণ, তৰুণ
তক একো জীৱিত থাকিব
নোৱাৰে । চন্দ্ৰক ইন্দু, নিশা-
কৰ, নক্ষত্ৰনাথ, শীতাংশু,
মৃগাঙ্ক, শিৱশেখৰ, শশাঙ্ক
কুমুদপতি, নিশাপতি, শশধৰ,
ঈজৰাজ, শুভাংশু, অজ্ঞ, কুমুদ-
ৰাজ্যৰ আদি নামেৰে জনা

যায় ।

চন্দ্ৰৰ জন্ম সম্পৰ্কত অনেক
মত পোৱা যায় । এটামতে
তেওঁ ব্ৰহ্মাৰ মানস পুত্ৰ অত্ৰিৰ
সন্তান । অন্য এটামতে তেওঁ
অত্ৰিংশৰ প্ৰতাকৰ পুত্ৰ,
কিছুৰ মতে তেওঁ ধৰ্ম্মৰ পুত্ৰ
আকৌ অন্যঠাইত তেওঁ সাগৰ
মহ্নন কৰোঁতে উদ্ভব হোৱা
বুলি কয়। চন্দ্ৰই দক্ষৰ ২৭
গৰাকী কন্যা বিবাহ বৰে ।
এই ২৭ গৰাকীৰ ভিতৰত
ৰোহিনীক অধিক স্নেহ কৰা
কাৰণে বাকীসকলে মনত দুখ
পাই পিতৃৰ ওচৰত আপত্তি
কৰে । দক্ষই চন্দ্ৰক সকলোকে
সমবাহুহাৰ কৰিবলৈ কোৱা
স্বত্বেও তাক সন্মাননা কৰাত
তেওঁৰ ক্ষয়বোগ হবৰ কাৰণে
অভিশাপ দিয়ে । এই অভি-
শাপত কন্যা কেইগৰাকীয়ে
অত্যন্ত দুখ পাই অভিশাপ
ঘূৰাই লবৰ কাৰণে দক্ষক
প্ৰাৰ্থনা জনায় । দক্ষই

অভিলাপ ঘুৰাই লব নোৱাৰাত
 প্রতি অমাবস্যাতে মৃত্যু হৈ
 পিছ দিনাৰ পৰা পুনৰ একলা
 একলা কৰি বুদ্ধিহৈ পুণিমাত
 সম্পূৰ্ণ হৈ পুনৰ একলা একলা
 কৰি হৃদয় পাই অমাবস্যাতে
 মৃত্যু হোৱাৰ বিশ্বাস দিয়ে।

চন্দ্রই বৃহস্পতিৰ ভাৰ্য্যা
 তাৰাক হৰণ কৰি অনাত
 সূৰ্য্যক বৃহস্পতিৰ লগত
 বিবাদ লাগে। এই বিবাদত
 দেৱতাসকলে বৃহস্পতিৰ পক্ষ
 লয় আৰু বৃহস্পতিৰ বিৰোধী
 উশন ঋষিকে মুখ্যকৰি দেৱতাৰ
 বিৰোধী দৈত্য দানৱ সকলে
 চন্দ্রৰ পক্ষ লয়। দুয়োপক্ষৰ
 যাজ্ঞত ভয়কৰ যুদ্ধ লাগে।
 শেষত ব্ৰহ্মাই মধ্যস্থতা কৰি
 যুদ্ধৰ অন্তসান ঘটায়। আৰু
 তাৰাক বৃহস্পতিক ঘুৰাই দিয়ে
 এই তাৰাৰ পৰ্জত চন্দ্রৰ ঔৰসত
 বৃধ জন্ম হয়।

সোহত—শোভিত। beautified
 সৌদামিনি—বিছাত, তড়িৎ,

বিজুলি, lightening

সৌৰভ—সুৰভি, সুগন্ধি, সুঘ্ৰাণ,
 fragrance

স্তবক—বহু বিধ ফুলগোটেই বন্ধা
 ধোপা গুচ্ছক, a bundle of
 varieties of flowers.

নবীন গুঞ্জামণি হাৰ ৰাজত।
 স্তবক ৰাজ দুহো অৱণে
 বিভূষিত ॥ (বৰগীত)

স্থায়ীভাৱ—যি ভাৱ বৰাসময়ত
 উৎপন্নহৈ শেষ পৰ্য্যন্ত বৈ
 ৰায়। স্থায়ী ভাৱ নটো যেনে—
 ৰতি, হাস, শোক, উৎসাহ, ভয়
 জুগুপ্সা, বিষয় আৰু শম।

স্থাবৰ—স্থিৰ ভাবে থকা লবচৰ কৰিক
 নোৱাৰা, স্থায়ী, গচ মাটি বাৰী
 আদি immovable things.

স্থিতপ্রজ্ঞ—সকলো বাসনা ৰহিত,
 মুখ-দুখ, কাম ক্ৰোধ, লোভ
 মোহ আদি একোকে স্পৰ্শ কৰিক
 নোৱাৰা বা সাংসাৰিক মুখ-দুখত
 অবিচলিত ৰূপে থাকিব পৰা।
 প্রজ্ঞহাতি ষড়াকামন্ সৰ্বান্ পাৰ্শ্ব
 যনোগতান্।

আত্মনোরাত্মনা তুষ্টঃ স্থিত প্রজ্ঞ-
স্তদোচ্যতে ॥

তুঃখেবথতুদ্বিগমনা : সুখেষু বিগত
স্পৃহঃ

রীত বাগ ভয় ক্রোধঃ স্থিত-
ধীর্শুনিকচ্যতে ॥ গীতা

(উদ্বিগ্ন নহয় তুখে নিস্পৃহ সুখত
নাই বাগ ভয় ক্রোধ অকনো
চিন্তিত ॥

হর্ষদ্বেষ নকরয় শুভাশুভ পায়।
সকলোতে সব ভার কোনো
মোহনাই ।)

স্পৃহা—ইচ্ছা, হেপাহ, আকাঙ্ক্ষা.
desire hankering.

স্মৃত—দৈবং (হাস্য) মিটিকীয়া
(হাঁহি) smiling

স্মৃতি—১। স্মরণ, সৌরবণ, পুৰণি
কথা মনত রাখা বা মনলৈ অনা
২। ধর্মশাস্ত্র—১৮ খন পুৰাণ,
শ্রীমন্তগরদসীতা আদি ধর্ম শাস্ত্র
সমূহ । মন্ত্ৰে কৈছে—“ধর্ম
শাস্ত্রং তুর্বে স্মৃতিঃ” ধর্ম শাস্ত্র
মাত্রেই স্মৃতি । মনত কুমাৰ, নব-
সিংহ নারদীয়, শির দুর্বারা, কপিল,

মানস ঔশনস, নকণ, কালিকা,
সাম্ব, নন্দী, সৌৰ, পরাশর
আদিত্য মহেশ্বর, ভাগবত,
বশিষ্ঠ আক ত্রিহন এই ১৮খন
উপপুৰাণ আদি ধর্ম শাস্ত্র সমূহ
(সংহিতা চাওক)

স্বপ্ন—সংপান, সমাজিক, dream
স্বভঙ্গ—গলরোগ বিশেষ ।

স্বয়ম্ভু—ব্রহ্মা

স্বর্গ—দেৱতাৰ আকয় বা বাসস্থান ।

স্বাপ—নিদ্রা, শয়ন,

স্বায়াত্ত্ব—প্রথম মন্ত্ৰ, তেওঁ ব্রহ্মাৰ
দক্ষিণ অঙ্গৰ পৰা জন্ম হয় ।

স্বাহা—অগ্নিৰ ভাৰ্য্যা, দক্ষৰ কন্যা ।

স্বচ্ছাস্থতা—ভীষ্ম ।

স্বৈদ—ঘর্ম, উষ্ণা, তাপ, স্বৈদম

হ

হংসগামিনী—ব্রহ্মাণী, হংসৰ দৰে
গহীন গভীৰ ভাৱে খোজ কঢ়া
নাৰী ।

হংসবাহন ব্রহ্মা ।

হণ্ডী—হণ্ডিকা, মাটিৰ পাত্ৰ বিশেষ,
an earthen pot.

হস্ত গালৰ ওপৰ চকুৰ তলৰ ভাগ

(কপোলাভ্যাং পরো মুখ ভাগো

হুম্মক্যতে শব্দ কল্পদ্রুম)

হুম্মান } — কিস্কিন্ধ্যার বজা সুগ্রীর
হুম্মাক্ত } সেনাপতি, রামের পৰম

ভক্ত । হুম্মানক পিতৃ বায়ু মাতৃ

অঞ্জনা ; a celebrated

monkey chief, a chief

sencere devotee of

Ramchandra.

হত্যা—হত্যা করোতা, a killer

হস্তে—কাৰণে, পরা, for from.

হয়—ঘোড়া, a horse.

হয়গমী—(হয়গমীনম্) নতুন গরু

ঘিউ, নবনীত, new cow ghee

থৈয়াছিল হয়গমী হবি পূজিকারে

এড়াইতে নাপাৰি মাই দিলা

আনি তাৰে ॥ (ভূমি লোণটোৱা

হব—শিব ।

হবলি—হৰণ কৰিলে, চুৰি কৰিলে,

abducted, have stolen

হবষিত—হৰ্ষিত, আনন্দিত, কপোৱা

delighted, pleased

হবষে—আনন্দ মনেকৈ, delight-

fully.

হবসি—হৰণ কৰি, নাশ কৰি নিৰ্মূল

কৰি destroying, remov-

ing কোটি কোটি অণু, আৱত

যাৱত, ৰোমবন্ধু মহ যাৰা ।

সোহি ভূমি ভাৰ হবসি শুব

শুকৰ নৰ সিংহ অজ্ঞতাৰা ।

বৰগীত ।

হবি—বিষু, সিংহ, সৰ্প, ডেকুলি,

বান্দৰ, পাপ হৰণ কৰোঁতা

পৰমেশ্বৰ ভগবান ।

মাধৱে কোলন্ত মোৰ নাম হবি

তোত আছে বৰ কাজ ।

ৰাধা কোলে হবি বোলে বানবক

তেন্তে তুমি কপিৰাজ ॥

গীত—শ্ৰীৰাম

কুব্জৰ মঙ্গল দায়ক অষ্টোত্তৰ

শতনাম যেনে—শ্ৰীকুব্জ পুণ্ডৰী-

কাক্ষে বাসুদেবো জনাৰ্দ্ধন : ।

নাৰায়ণো হবি বিষ্ণুৰ্মাধব :

পুৰুষোত্তম : ॥ গোবিন্দ কেশবেক

হনন্তে বামনো মধু স্তনন : ।

দামোদৰো হৰ্ম্যকেশ : পদ্মনাভ

জিবিৰ্জয় : ॥ বৈকুণ্ঠ শচাচাত্ত

বামশঙ্কৰ পানিবধোৰাজ : ।

পীতাম্বৰো জগন্নাথো নৃসিংহো
 গকড় ধ্বজ : ॥ বাধিকা পতিৰা
 নন্দ স্বৰূপো বিশ্বমোহন : ॥
 যশোদানন্দন : সত্য : শ্ৰীগোপী
 জন বল্লভ : ॥ গদাধৰো হয়গ্ৰীবে
 ববাহশ্চ গবীশ্বৰ : গোবৰ্দ্ধন ধৰো
 বিশ্ব বীজং কমললোচন : ॥
 সৰ্ব্বাস্থ্যামী জগদীশশ্চানুৰমর্দন
 প্রভু : । বিশ্বস্তৰো যজ্ঞভোক্তা
 বনমালী সনাতন : ॥ পুৰাণ
 পুৰুষো নন্দয়জ : শ্ৰীবৎসলাঞ্জন :
 দেবকী নন্দন : শ্যামা : শ্ৰীশ্যামা
 প্রাণবল্লভ : ॥ অনিকট : পৰং
 ব্রহ্ম মুৰাৰি শ্ৰীধৰস্তথা ।
 শ্ৰীগোপীমোহন : শাস্ত্ৰধৰা তু
 ব্রাহ্মণ প্ৰিয় । ব্রহ্মণ্য দেব
 ক্ষেত্ৰজ্ঞ স্থাপত্যু বিনাশন : ।
 কৈটভাৰি গুণাতীতো কল্পিণী
 বমনো বিৰাট । সঙ্কৰ্ণ : শেষ-
 শায়ী দৈত্যাবিৰক ভিস্তথা ।
 সৰ্ব্ব শাস্ত্ৰ প্রণেতা চমুকুন্দো
 ভক্তবৎসল : । অঘাস্বল্প :
 প্রহ্মান্নো হংস্চ মুকলীধৰ : ।
 কুবলয়া পীড়াঘাতীচ পদ্মধাবী

চতুৰ্ভুজ : ভক্তলোকৈক্য শৰণে
 গোপালো বৈষ্ণবপ্ৰিয় : । বংশী
 পাণিগুণ ময় : কোটিকন্দপ
 মোহন : । বেণুবাদ্য বিনোদীচ
 কংসপৰিহাদবস্তথা । চতুৰ্বেদ
 ময়ো নিত : সচ্চিদানন্দ বিগ্ৰহ : ।
 দীন নাথৈকশৰণং ভক্তানুগ্ৰহ
 কাৰক : ॥

উনবিংশ পদচিহ্ন দক্ষিণে দশ
 চিহ্নানি বামেচ নব ।

ধ্বজাত পত্ৰং কমলং বজ্ৰাখ্যমঙ্ক-
 শোচ যব : । স্বস্তিকং চোদ্ধ
 বেখা

চাষ্টকোণ চক্ৰমেবচ ॥ চিহ্নানি
 বাম চৰণে :—

গোবিন্দশ্যাদ্ভূতানি ॥ ইন্দ্র-
 চাপং ত্ৰিকোনঞ্চ, কল সঞ্চাৰ্দ্ধ
 চন্দ্রকম হস্তং মংসাচিহ্ন গোপদং
 জাম্ববং স্মৃতম্ ॥

হৰিদ্ভাৰ—ভাৰতৰ উত্তৰ পশ্চিম
 কোনত গঙ্গা পাহাৰৰ পৰা
 নামি আহি ভৈয়ামত পৰা
 স্থল, তীৰ্থস্থান ।

হৰিণাক্ষী—হৰিণা চকুৰ দৰে ধূণীয়া

চকুৰ তিৰোতা ।

হৰিভকত—একেজন গুৰুতে একে-

লগে শৰণ লোৱা লোক ।

হলধৰ—বলোভদ্ৰ, বলৰাম ।

হলয়ুধ—বলোভদ্ৰ, বলৰাম ।

হৰিঘু—হৰিচ, কোনো আত্মীয়

স্বজনৰ মৃত্যুৰ অশৌচত নাইবা

কোনো ধৰ্ম্মকাৰ্য্য কৰিবৰ কাৰণে

আগদিনা দিনত উপবাসে থাকি

ৰাতি গৰু ঘিউৰে এসাজ খাই

কৰা উপবাস । a fast in

which a single meal

at night consisting of

fine rice, cowghee and

vegetable only taken in

a day.

হাটী—উদাসীন সত্ৰসমূহৰ ভকত

সকল থাকিবৰ কাৰণে নামঘৰৰ

চাৰিওকাষে শাৰী শাৰীকৈ

সজা ঘৰসমূহৰ শাৰী ; যেনে

উত্তৰহাটী, দক্ষিণহাটী ইত্যাদি ।

হাণ্ডি—হঙীকা, মাটিৰ পাত্ৰ, মলা-

চক, an earthen pot.

কড়া ছুইখনৰ হাণ্ডিক ভাঙিলো,

গালি পাৰা তাৰ তৰে ।

(গীত শ্ৰীৰাম)

হামাকেৰি—মোৰ, আমাৰ ; mine,
our.

কেশৱ এ হামাকেৰি ৰাখছ
প্ৰাণ ।

নিজ কিস্কৰীক জীৱন দেহ
দান ॥ (কল্পিণী হৰণ)

হাম্ফুলি—হাফোলা মাৰি ।

হাস—হাস্য, হহা, হাহি ; to
laugh.

হাসা—চন্দ্ৰ, the moon

হাস্য -হাসি, বসবিশেষ, কৌতুক ;
laughter

হিড়িয়া—হিড়িম্ব ৰাক্ষসৰ ভগিনী

হিড়িম্বক ভীমসেনে বধ কৰে ।

হিড়িয়াৰ গৰ্ভত ভীমসেনৰ

ঔষসত ঘটোৎকচৰ জন্ম হয় ।

ঘটোৎকচ মহাভাৰতৰ যুদ্ধত

কৰ্ণৰ হাতত মৃত্যু হয় ।

হিন্দোল—১। ঝুলন যাত্ৰা, গুৰু

নাচি থকা, গতিকে আনন্দত

মন নাচি উঠা ।

পানীৰে যাইতে যই দেখিলো

গিয়া।

কোতুকে হিন্দোল পাবে আমার
হিয়া ॥ বৰগীত।

হিম—নিয়ৰ, জাবকালি আকাশৰ
পৰা বাষ্প গোট মাৰি পৰা
পানীৰ কনিকা, আকাশৰ বাষ্প,
dew.

হিমপন্দৰ—ৰামায়নৰ মতে উত্তৰ
দিগম্বিপতি কুবেৰৰ হস্তী।

হিব } —হীৰা, diomond.
হীৰ।

হিবণ্যকশিপু—চাৰিসিক্ৰৰ শাপত
শাপগ্ৰস্ত বৈকুণ্ঠৰ পাৰিষদ
জয়বিজয়ৰ কশাপৰ ঔৰসত
দিত্তিৰ গৰ্ভত পুনৰ জন্ম গ্ৰহণ
কৰা এজন দৈত্য। এওঁৰ
ভাতৃ হিবণ্যকক ববাহ ঈপী
বিষ্ণুৱে বধ কৰে। হিবণ্য-
কশিপুৰ ভাৰ্ষাৰ নাম কয়াধু ;
তেওঁৰ চাৰি পুত্ৰ ক্ৰমে সংহৃদি,
অমুহাদ, হাদ আৰু প্ৰহাদ, কন্যা
সিংহিকা। প্ৰহাদ বিষ্ণুৰ পৰম
ভক্ত আছিল। হিবণ্যকশিপুক
বিষ্ণুৱে নৰসিংহ ৰূপ ধৰি বধ কৰে

হিবণ্যগৰ্ভ—ব্ৰহ্মা।

হিবণ্যক—হিবণ্যকশিপুৰ ভাতৃ
ববাহঈপী বিষ্ণুৱে বধ কৰে।

জ্বাশন—অগ্নি, the fire.

হৃদয়—বুকু, মন, the heart,
the mind.

হৃদয়বান—দয়ালু, মৰমিয়াল ;
kind hearted.

হুবীকেশ—ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ সি জন
অধিপতি, ইন্দ্ৰিয় বিলাক যাৰ
বশা, (হুবীকানা মিল্লিয়াণামীশো
হুবীকেশঃ। ইন্দ্ৰিয়ানি যদ্বাশে
বৰ্ত্তন্ত স পৰমাত্মা-শব্দ কল্পক্ৰম)
ইন্দ্ৰিয় বৰ্গত, যিহেতু ইন্দ্ৰৰ
আভ্যন্তৰীণ প্ৰকাশ।

এতেকে মহন্ত, সকলে বোলয়,
ইন্দ্ৰক হুবীকেশ। ঘোষা।

হেথমুণ্ডে—তললৈ মূৰ কৰি, জন্ম
হওঁতে তললৈ মূৰ কৰি জন্ম
গ্ৰহণ কৰা।

ইতিনি ভুব হামো, জনম ধৰলো
হৰি, উচ্চনীচ দেহে বাৰ বাৰ।
নানান নৰককুণ্ডে, পৰিপৰি
হেথমুণ্ডে, পাৰ নাহি ভুঞ্জিলো

নিকাৰ ॥ (শ্ৰীৰাম)

হেনো—এই, নিজে নিশ্চয় কৰি কব
নোৱাৰা, লোকে কোৱা কথা
উল্লেখ কৰিলে এই শব্দ
ব্যৱহাৰ হয় ।

হেমহাৰ—সোনৰ হাৰ, a neck-
lace made of gold.

হেমা—বৃষগ্ৰহ,

হেৰম্ব—গণেশ, ম'হ, the god
ganesha. a buffalo

হেৰছ—চোৱা, চাবলৈ কোৱা to
ask to see

হেৰছ মাই শ্যাম সুন্দৰ অৱ
আৱে ।

আতীৰ বালক সঙ্গ, বঙ্গ চল
কান্ধ, গোশন আঙ বোলাৱে ॥

শ্ৰীৰাম

হেৰাইতে—দেখিলে, দেখোতে ।

ওহি জগমোহন, কান্ধে দধিওদন
গোশন আঙ বুলায় ।

বন্ধিম নয়ন, সৰোবহু হাসি,

হেৰাইতে ভুবন ভুলায় । বৰগীত

হেৰি—দেখি,

হৈমকবাৰি—হিমবপানী, হিম, dew

(প্ৰাত্ৰ হিমোন্তৰ জলম্ ।)

নিশি জোৰল চিন্তনা ভাৱে,
গৰল হৈমকবাৰি ।

স্মৰণ ভ্ৰমৰণ, বিচৰণ বৃন্দাবন,
মুখে গুৰুজন তাৰি ॥ (ৰামানন্দ)

হৈয়ঙ্গবীন—নতুন গৰু ঘিউ, নবনীত,
new cow ghee

হৈহয়—কাৰ্ত্তনীৰ্ষা ৰজা

হোতা—হোমকৰ্ত্তা ।

হোড়ৰ—ভজাত পিঙ্কা পদভূষণ
বিশেষ ।

হোম—যজ্ঞ, ব্ৰহ্ম যজ্ঞ, পিতৃ যজ্ঞ
দেৱ যজ্ঞ, অতিথি (না) যজ্ঞ
আৰু ভূত যজ্ঞ । (নৃযজ্ঞ চাওক)

হোমকুণ্ড—হোমৰ কাৰণে কথা কুণ্ড
বাগাত ।

ক্ষ

ক্ষণ প্ৰভা—বিছাত, বিজুলী,
lightening.

ক্ষত্ৰ—ক্ষত্ৰিয় ।

ক্ষত্ৰবন্ধু—বিনন্দীয়া ক্ষত্ৰিয় ।

ক্ষিতি—পৃথিৱী । the earth

ক্ষিতিপুত্ৰ—নৰক ৰজা, কামৰূপৰ
ৰজা, এওঁক কৃষ্ণই বধ কৰে ।

ক্ষীণা—খীনাট যোৱা, শুকাই যোৱা,

কম হোৱা decreasing,

মনজানি বহল বহুদিনা ।

দিনে দিনে কালে কৰত

অ যুক্ষীণা ।

ক্ষীৰ—গাখীৰ, milk

ক্ষীৰ সমুদ্ৰ—গাখীৰৰ সাগৰ,

ocean of milk

ক্ষীৰোদতনয়া—লক্ষ্মী ।

ক্ষীৰোদ নন্দন—চন্দ্ৰ, the moon.

ক্ষুদ্ৰ—কুপন, সামান্য, অলপমান,
a miser, a small quantity

ক্ষুদ্ৰশৌচ—প্ৰসাৱ মুত্ৰ. making

water,

ক্ষুধাত্ত—ভোকাভুৰ, ভোকৰ পৰা

ছাং পোৱা a hungry

ক্ষেম—কুশল, মোক্ষ, সমকক্ষ, সমান

কানাইৰ কপেৰ উপমা কেবা

ক্ষেম ।

এক পৃষ্ঠ ছুয়া আছে গোপিনীৰ

প্ৰেম ॥ বৰগীত ।

ক্ষোভ—মনৰ অন্তৰতা ; উগুল-থুগুল

anxiety

ক্ষৌম—(শনজ বস্ত্ৰম্) শল সূতাৰ

বস্ত্ৰ, এতেকে ধুনীয়া বস্ত্ৰ পাটৰ

কাপোৰ ।

গৰিশিষ্ট শুদ্ধৰণি

পৃষ্ঠা	শব্দ	ভুল অর্থ	শুদ্ধ অর্থ
২১	ইন্দ্রনী		ইন্দ্রানী
৩১	ঔবস—	পুত্র	ঔবসপুত্র
৩৬	কাম্পিত		কম্পিত
৩৭	কৰণা—	কৰণ, কৰ্যাসাধন	কৰণ, কাৰ্যাসাধন
৩৮		নাহি নিদাক্ষণ বিনে মোই ।	নাহি নিদাক্ষণ বিনে মোই । কাকণিক সম নাহি হোই ॥
৭০	ঠাত— (২)	ঠায়ত বেড়ল চৌদিক লক্ষা ।	ঠাতে বেড়ল চৌদিক লক্ষা ।
৭০	ঠাম—	বিত্তিক সনম ভেলি সোহি ঠাম ।	বিত্তিক জনম ভেলি যোহি ঠাম ।
৭১	ঠামাই—	উত্তৰ অমৰপদ ঠামাই পাই ।	উত্তম অমৰপদ ঠামাই পাই ।
৭৭	বতন ভূষণ পৰকালে—		বতন ভূষণ পৰকাশে ।
৮১	তোটক—	শঙ্কৰদেৱৰ এইতোটক ছন্দত লিখা	শঙ্কৰদেৱৰ এই তোটক ছন্দত লিখা ।
৮২	ত্ৰতো		ত্ৰাতা
৯৩	নৰ্ড		নভ ।
৯৯	নাগগৰা		নাগৰা ।
১০	পঞ্চ বুদ্ধত পাৰিজাত ছুৰাব হ'ল—		পাৰিজাত, মন্ডাব, সম্ভান্,

পৃষ্ঠা শব্দ

ভুল অর্থ

সুদ্ধ অর্থ

		কল্পবৃক্ষ আক হৰিচন্দন ।
১১১ পঞ্চমুহ—	সাক্ষাৎ সৰ্ব পাপহৰ শুভ স্মৃত পঞ্চমুখ	সাক্ষাৎ সৰ্ব পাপহৰঃ শুভঃ সতু পঞ্চমুখ ।
১১৪ পদ্মলাঞ্জন (১৪৫টা)		পদ্মলাঞ্জন ।
১২৩ পিঙ্গল—	অনামিনি	অনাথিনী ।
১২৮ } পৈৰণ -	কটিধাতী	কটিধতী ।
১১৯ }		
১৩২ প্রহ্লাদ		প্রহ্লাদ ।
১৩৬ প্রিয়াকেৰি—	প্রিয়াকেৰে কাহিনী	প্রিয়াকেৰি কাহিনী ।
১৫৫ বিৰাজিত—	বিৰাজিত মৈচন	বিৰাজিত যৈচন ।
১৬৯ ব্রহ্মা—	sprang from the ether	sprang from the ether.
১৭৯ ভৈৰবী—	১। ভৈৰবী চামুণ্ডা মানে ত্ৰিপুৰভৈৰবী	১। ভৈৰবী চামুণ্ডা যেনে ত্ৰিপুৰভৈৰবী ।
১৭৯ ভোগী ভোগ- নিভ—	সাপৰ ফেনাৰ দৰে দৰে ধ্বজ যব নলিন...	সাপৰ ফেনাৰ দৰে ; ধ্বজ যব নলিন কুলিশ কৃত লাঞ্জন ।
১৮১ মথ—	যজ্ঞ লৈয়া গোপ সঙ্গ	যজ্ঞ ; লৈয়া গোপসঙ্গ ।
	কবি মথ ভঙ্গ	কবি মথভঙ্গ ॥
১৮১ মঙ্গল—	১। নবপ্ৰহৰ ভিতৰৰ এটা গ্ৰহ ; ইয়াৰ অন্য নাম অঙ্গৰাম্	১। নবপ্ৰহৰ ভিতৰৰ এটা গ্ৰহ ইয়াৰ অন্যান্য অঙ্গাবক ।
১৮২ মথন—	১। মথা বা ঘোটা কাৰ্ধ	১। মথা বা ঘোটা কাৰ্ধ. the

পৃষ্ঠা ৯৮

ভুল অর্থ

শুদ্ধ অর্থ

the act of
churning.

act of churning.

২। বধ কৰা, ধ্বংস কৰা ;
destroyer, the act of
destroying.

নমো মধু মূৰ মথন বাম ।

সংসাৰ তাপ কৰা উপসাম ॥

১৮৩ মধুমথন — বিষ্ণু

মধুমথন — বিষ্ণু ।

১৮৩ মাধুপ্রয় — বলৰাম

মাধুপ্রয় — বলৰাম ।

১৯৪ মুক্ত — মোচন, মুকলি

মুক্ত — মোচন, মুকলি

২০০ ম্লেচ্ছ — পাৰদা মুক্তকেশাশ্চ
পহু বা শ্মশ্রুধাৰিণঃ

পাৰদা মুক্তকেশাশ্চ পহুবা-
শ্মশ্রুধাৰিণঃ ।

২০৯ বজ — তৃষ্ণা ক্ৰোধোঃ ত্ৰিস-
বন্তো ।

তৃষ্ণাক্ৰোধো ২ ত্ৰিসংবন্তো ১

১১ অকণ — বকণৰ ভাত্,
মাতৃ কঙ্ক

গকড়ৰ ভাত্

মাতৃ-বিনতা ।

১৪০-১৪১ বলদেহ — তেওঁৰ পত্নীৰ
নাম বোহিনী

তেওঁৰ পত্নী বেরতী